

33
С. В. РУДАКОВ

1 0 3

КОСТ

ОЛАННОГ

ШКМ-ЫН III ВО
ВЕЛОДЧЫСІАСЛЫ

КОМІ ГІЗ-1932

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1901

1901

1901

1901

1901

H20-III

33.

Коми-3

3-1790

Г. В. РУДАКОВ

Ж   Ö   З
К   О   С   Т
О   Л   А   С   Н   О   Г

ШКМ-ын III во ВЕЛӦдчыгжаслы

Г.П.Б. в ЛНГР
Ц. 1933 г.
Лит № 314

СЫКТЫВКАР
КОМИГИЗ
1 9 3 2

**С. В. Рудаков. Обществоведение
для 3-го года обучения в ШКМ**

Обложка худож. В. Полякова

Изд. № 122 Тираж-2500

Зак. № 1317

Упол. Облита № А-1168

Сдано в набор 29/X-32 г.

Сдано в печать 17/XI-32 г.

Редактор—М. Доронин.

Тех. редактор А. Киселев

1-1 PAZDEЛ

КАПИТАЛИЗМ НОГСА ОВМӨС

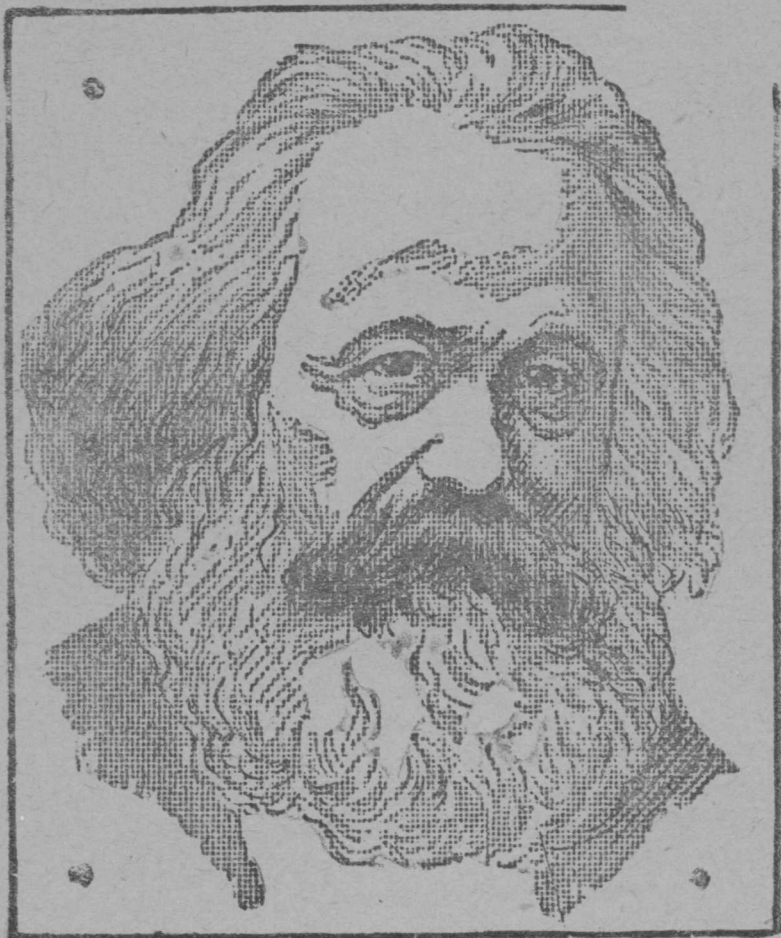
1. Мыҗла торҗалөны јөзкост оланноҗас

Медым јөзыс вермісны овны, колө перҗыны соҗан-јуан, вөчны көмкөт-паскөм да с. в. Сы вылө колө ужавны, ужавтөг һекущөм јөз костса овмөс лоны оз вермы. Природаас став коланторҗыс јөзыслы абу гөтөвөј, природаыс оз ставсө дасты. Сөмын ужөн јөзыс перҗөны, вөчөны көм, паскөм, соҗан-јуан да вөчөны став ембурсө муштаыс. Сещөм обществоын, көнө ем експлоатацја, кыз рабовладельческөј, феодальнөј, капиталистическөј обществојасын, ем јөз феодальас, капиталистҗас, кодҗас олоны ужавтөг, но најө ужавтөг вермөны овны сөмын сы вөсна, мыҗ на пыҗди ужалөны робочөјҗас да крестяна, мыҗ најө олоны робочөј да крестяна уж вылө.

Јөзыс вермасөны природакөд, вөчөны аслыныс колана ембур, оз сөмын куш кјаснас, а вөчөны ужалан көлуј, і сјө ужалан көлујнас уна пөв содтөны ассыс вынсө. Первобытнөј јөзлөн ужалан көлуј вөлі—беҗ, із, кодөн најө вјалісны әверҗасөс, сузөдісны мукөд сҗкас соҗан тор. Онҗа јөз оз-һын ужавны беҗдөһн лібө ізҗөн, а ужалөны гырыс машинаҗасөн. Ужалан көлујсө јөзлы оз җерт кодкө даҗөс сет, а вөчөны асныс. Морт торҗалө мукөд животнојҗас дорыс сјөн, мыҗ сјө кужө вөчны ужалан көлуј.

Јөз вермөны вөчны дугдывтөг пыр выл і бурҗык ужалан көлуј, кыпөдны овмөс, сы понда, мыҗ најө олоны і ужалөны өтлаын, обществоын, өткөн ужалігөн, обществоыс, торҗөдчөмөн, морт җерт оз вермы вөчны һекущөм овмөс.

Јөз торҗалөны мукөд животнојҗыс сјөн, мыҗ природакөд тышкасөгөн оз сөмын асныс лөсөдчыны природа дінас, но-і природасө лөсөдөһны ас дінас, пөкөрітөһны сылыс вынсө і щөктөһны сјөс ужавны ас колөм сөртөыс. Кы-

мын јонжыка јөзыс лөсөдөны пріродасө ас колөм сертис, сымын содө јөзыслөн опыт, код отсөгөн вермөны пріродасө, вежсө і содө сізкө ужалан көлүј. Прөстөј бөдсань бьдмісны өніја гырыс машинајасөз. Вежсө-кө мортлөн ужалан көлүј, вежсө і мортислөн мөгис ужалөмас; пілшікјаслөн да вөр пімітан заводуын робочөјјаслөн, мөгјасыс уж дінө і ужалан көлүј дінө візөдөмыс абу өткөдөс, көт ескө-і кыкнаныс вөр пімітөны, сөмын өтјасыс ужалөны прөстөј долнөј пілаөн, а мөдјасыс гырыс, сложнөј машинајасөн.

Тажө став торјис, кодөн јөз нуөдөны пріродакөд тыш, вөчөны аслыныс колан торјас—шусө производітелнөј вынөн. Сізкө производітелнөј вын улө пырө сөщөм торјас:

1. Став ужалан көлүјис обществоас, мыјөн јөзыс ужалөны: бөд, із, чер, піла, гөр, машинајас да с. в.

2. Сіјө, мыј вылын ужалөны (предмет тpyда), кыс вөчөны јөзлы колан торјас: му, вөр, став сікас сырјоис да с. в.

3. Јөзыслөн ужалан выныс да самыс, өд со машина көт сувтөд ортчөн і став колана сырјоис көт ем, морт вынтөгис да самтөгис оз пондыны асныс ужавны.

Но тајө кујім торјис-кө торјөн лөбны, сек оз вермы-на лоны производітелнөј вын, сек некущөм производственнөј процесс лоны оз-на вермы.

Обществоын производство вермас лоны сөмын сек, кор тајө кујім торјис өтлаасөны, тајө кујім торјис өтлаасөмнас і вермасны лоны производітелнөј вынөн. Но медем тајө кујім торјис производітелнөј выныслөн вермісны өтлаасны, пондіс мунны ужалөм, обществоас, јөзыслы лөө воысны не сөмын пріродакөд, но лөө воысны і мөда-мөдыскөд. Медем вермісны јөзыс вөчны став колан торсө обществоас, лөө налы кыз-кө јукны мөдамөд костас ужсө. Таыс өтар, колө на јукны і ужалан көлүјсө. Медем ужавны му-віз, колө вөв, плуг, піња да мукөд машинајас, колө му-візыс. Робочөјлы, кодлөн абу аслас ужалан көлүјис, кущөм-кө ногөн колө матыстөныны машинајас дінө да с. в. Уж бөрас-өд колө-і јуклыны став вөчөм торсө јөз костас, медем бара верміс мунны вөзө ужалөм.

Тащом ногса воысөмө вооны јөзыс мөда-мөдыскөд ұжалгөныс. Тащом ногса воысөмыс оз дерт артмы јөз көсјөм сертыс, көсјөны көъ оз јөзыс, а воыснысө налы быт лоө, сы вөсна, мыј воыстөгыс оз вермы мунны ұжалөмыс обществоас (производственнөј процессыс).

Јөзыслыс мөда-мөдыскөд воысөмсө общественнөј производствоас Марке шуис „производственнөј отношењһөөн“. Тащом став јөз костса производственнөј отношењһөјассыс і быдмө економическөј стрөј обществоас.

Ми-һын возыв шуим, мыј производственнөј отношењһөјассыс оз лоны јөз көсјөм серти, а најө быдмөны производительнөј вын кыптөмыс. Производителнөј вын кыптөмыскөд вежсөны і производственнөј отношењһөјас. Гырыс машинајастөг, фабрик-заводјастөг ез вермы лоны капитализм ногса овмөс, сы вөсна, мыј гырыс машинајастөг оз вермы эксплуатирүитны капиталист робочөјөс. Быдөн-кө посһи овмөсөн олоны, быдөнлөн-кө ем ас кias ұжалан көлуј, сек һөкод оз мун мукөд ордө медөн ұжавны, да-і һөкод сек сјјөс оз-і медав, сы вөсна, мыј мишнөј ұжалан көлујыс һөкодлөн абу.

А кор өтијас кi улын лоө став гырыс ұжалан көлуј, а мукөдыслөн асланыс кi-коксыс өтар һимөн оз ло, сек дерт лоө, налы, кодлөн һинөм абу, мунны да медасны сы ордө, код ордын ұжалан көлујыс. Кор тащом ногса воысөм лоө тајө кык пөләс јөз костас, ыжыдалысыс на пын, дерт, лоө сјјө, код кi улын ұжалан көлујыс. Но ұжалөмас-кө пондөны ыжыдавны өти пөләс јөз, налы сек шедө-і ыжыдавны государствоын, код пыр ыжыдалыс класс лөзө законјас, кодјас ескө буржыка дорјисны сјјө ыжыдалыс класслыс ыжыдалан ногсө. Государствоыс өтар налы отсавны воө вичко, кодi јөз ұж вылын-жө оло, школа, көни велөдөны кызи колө ыжыдалыс классөс буржыка кывзыны, художество, литература да с.в.

Тази быдмө економическөј стрөјсыс і политическөј і идеологическөј надстрөјкајас, та куъа Марке і шуис, мыј „оз јөзыслөн сознањһөыс определяјт налыс оласногсө, а мөдарө, общественнөј оластногыс определяјтө налыс сознањһөсө“¹⁾

1) К. Марке — К критике полит. экономии. Стр. 55.

Кушом торјас-жө медса главнөјјасыс, кодјас опреде-
мајтөны производственнөј отношењнөјассө јөзлыс? Од
производственнөј отношењнөјасыс феодальнөј общест-
воын өтө ногса, капиталистическөјын мөд ногса, мијан
социалистическөј којмөд ногса.

Маркс та куџа шуис, мыј „кушом-көв ез вөвны об-
щественнөј формајас производствөын (первобытнөј, фео-
дальнөј, капиталистическөј формајас — С.Р.) ужалыс да
ужалан көлуј пыр колөны налөн факторјасөн. Мед
ескө лоі кушом-кө ужалөм обществоын, најөлы
(ужалыгыслы і ужалан көлујыслы — С.Р.) колө өтлаасны.
Сіјө асногсөн најөөс өтлаөдөмыс і торјөдө экономическөј
эпохајас, јөз костса овмөсын“²⁾

Бостам-кө первобытнөј общество—сен ужалыс да ужа-
лан көлуј ез вөв торјөдөма мөда-мөд дінгыс (џерт
ужалан көлујыс сек вөлі сөмын бед да із), а најө сво-
боднөја өтлаасөны, некод сек ужалан көлуј вылын кө-
џаин ез вөв, а ставыс вөлі көџаинјас, сек џерт ез вер-
мы-і лоны некушом експлоатаціја, некушом нарјөтөм
мөда-мөдсө.

Феодальнөј обществоын, медса гырыс ужалан көлујыс—
му-визыс вөлі торјөдөма крестянин дінгыс, но колө-
ма крестянинлы посны ужалан көлуј, мыјөн ескө мед
верміс ассыс семјасө вердны, і сен феодал мырдөн, вье-
кономическөј мырдөналөмөн, кыз Маркс шуө, ужөдліс
крестянинөс ас пыџдыс, аслас му вылын, коді шуөө
баршйнаөн лібө, феодал-помещік чукөртліс натураөн, лі-
бө џенгаөн крестяналыс.

Капиталистическөј обществоын робочөј свободнөјөн
лыџдысө закон возын, но сіјө свободнөј і ужалан көлуј-
ыс. Сені ужалан көлујыс торјөдөма ужалыс дінгыс, сы
вөсна капиталист сіз-жө „свободнөја“ вермө експлоатирујт-
ны робочөјөс.

Тас ми адзам, мыј јөзкост оланногыс вежласө оз
јөз көсјөм сергыыс, а производительнөј вын кыптөмыс
вежө-і производственнөј отношењнөјассө. Кор уна лоіны
гырыс машинајас, фабрик-заводјас, кор быдміс накод і
капиталистическөј класс, сек налы ковмісны машинајас

2) К. Маркс Капитал.

динö свободнöй, ужалан колүтөм робочöйяс, ковмис сещöм овмөс, көн ескö пондисны вермыны нöбны сiйö торјассö, кодöс капиталистјас вöчöны фабрик-заводјасын. Феодалнöй отношењнöјас паныдалöны паскавны капиталистическöй производстволы і сы вöсна капиталистјас мырдөн шыбытисны феодалјасöс обществоас ыжыдалöмыс і пондисны ыжыдавны асныс.

Производителнöй вынјасыс капитализм ногса овмөсас кыптö öдјöжык феодалнöй овмөс дорыс.

Фабрик-заводјас пыр возö гырысмöны, ужыс і производстволы пыр јонжыка чукöрмö, а присвоењнöй общественнöй производстволыс колö частнöй, і капитализм ХХ векын воис сетчö, мыј капиталистическöй производственнöй отношењнöјасыс пондисны паныдавны, торкны производителнöй вынлыс возö паскалöмсö. Медым возö öдзöдны производителнöй вынјасыс паскалöм, öнi колö вöчны сещöм производственнöй отношењнöјас, кодi ескö пондис кыпöдны сылыс паскалöмсö. Капитализм ногса овмөс лöсöдiс сiйö условiјöсö, кодi вермö ассö-жö бырöдны. Медым мездыны производителнöй вынјасöс паныдалан торјассыс, колö шыбытны капиталистическöй производственнöй отношењнöјассö, кодöс вермас вöчны сöмын пролетариат, кодi вöчiс-нын б-д пай му вылае социалистическöй революција. Сöмын пролетариат вермас помтöг возö кыпöдны производителнöй вын, сы вöсна, мыј пролетариат производствосö оз понды лöсöдны öтка јöзлы прибыл бостöм вылö, а производство пондае мунны јöзлыс колан морјас удовлетворитöм вылö, а јöзылөн потребностыс паскалö пыр возö, сылы пом вони оз вермы. Сiя-кö капитализм ногса овмөс ем мед бöрја классöвöй, антагонистическöй овмөс, кодöс пролетариат вермас жугöдны сöмын пролетарскöй революција пыр i вöчны социалистическöй производственнöй отношењнöјас, кöнi оз-нын лö мöдa-мöд вылын јöзлөн нарвiтöм.

Капитализм Öнi мi паскыджыка вiзöдлам, кушöм ногсөн капитализм овмөс торјалö мукöд ногса овмөсјасыс.

Вiзöдлам-кö мi капиталистическöй общество вылö, мi-јанлы сiнмö усö медса-сö кык пемö јöз торјалöм: öнi

помас, фабрик-заводјасөн, мујасөн, рудыңықјасөн да с. в. вла-
дејтысјас — капиталистјас, помещиқјас.

Мөд помас сешөмјас, кодјаслөн аслас вың кыңыңи һи-
нөм абу—пролетаријјас, і на дорын сулалыг гөмһық кре-
ванһнјас, ремесленһықјас кодјас быд лун јонжыка рө-
зөритчөны і воһны пролетаријјас дһнө. Первојја јөзыс
(капиталистјас, помещиқјас), һинөм оз ужавны, а луныс-
луно пыр озырмөны, најө асланыс кһын кутөны став
озырлунсө обществосыс, најө щөктөм серти вөчө, ужа-
лө правительство, наука іскусство да с. в. Быд тувтчөм
обществоас лөсөдөма налыс озырлунсө дорјөм вылө да
пакөдөм вылө. Мөд јөзыс (пролетаријјас) лун і вој
пессөны ужалөны, а оләны век шыг-һисө пөт. Најө
вөчөны став озырлунсө і фабрик-заводјас, і көрттујјас
і став сикас машинајас, і став сикас сојан-јуан, көмкот-
пакөм да с. в. Сөмын налы һинөм абу.

Мыјла-һө капиталистјас ужавтөг вермөны озырмыны,
а пролетаријјас ас уж вөснаыс шыг-һисө-пөт оләны? Ка-
питалистјас ужавтөг вермөны озырмыны сы вөсна, мыј
најө кі улын став ужалан көлујыс (средства производ-
стваыс), најө сіјөн распоражајтчөны кың налы колө, һа-
јө ужалан көлуј вылын көһаһнјас.

Мед ескө сіјө ужалан көлујыс ез прөста кујлы, ко-
ләны сіјө көлујнас ужалысјас. Сөмын капиталистлы ко-
ләны һе прөстө ужалысјас, а колөны сешөм ужалысјас,
кодјаслөн медым ескө асланыс ужавны верманлун кыңы-
ңи һекущөм ужалан көлуј ез вөв, медым кынөмсө ас-
сыс і семјаыслығы пондис вердны сөмын сіјө уж дон вы-
лө, кодөс пондас мынтыны капиталист. Сөмын сек капи-
талист вермас донтөг медавны ужалысөс, кутны сіјөс
ас кһын „велөдны“ капиталист „законјас“ серти овны,
пычкыны ужалығыслығы помөң вынсө.

Капиталистическөј обществоын робочөјјаслөн һеку-
щөм ужалан көлуј абу, һалөн сөмын асланыс ужавны
верман выныс, кодјаслы шыг-кө оз көсһыны кувны, быт
лоө кытчөкө мунны да медасны ужавны. Мунны лоө
медасны налы дерт сы өрдө кодлөн ем ужалан көлуј,
а ужалан көлуј ем сөмын капиталистлөн, помещиқлөн і
быт лоө налы мунны капиталист өрдө, вөзһысны ужав-
ны.

Таҕи капиталистическөй обществоын торјөдөма ужалан көлүсө ужалыссыс, да бостөма сјјө, коді ачыс оз ужав, а јөзөс уждөдө.

Тащөм ногса производственнөй отношењњөјасыс і быдмөны мукөд законјас, кодјас вылын капитализм овмөс сулалө.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыј вөчө быд овмөслыс подувө (основа)?
2. Мыјла лөбм овмөслыс пыр өтї места вылын оз вермы сулавны.
3. Мыјөн торјалөны экономическөй эпохалас?
4. Мыјөн торјалө капитализм ногса овмөс мукөдыс?

КАПИТАЛИЗМ—ВУЗӨСА ОВМӨС

Капитализм овмөсын став торјыс вузассө і һөбсө, сен ставыс вөчөны оз ас колөм сертөыс, а вузалөм вылө. Капитализм овмөс торјалө прөстөј вузөса овмөслыс сјјөн, мыј прөдуктыс, кодөс вөчө робочөјыс оз сылы ло, оз ачыс сјјө віз ас колөм сертөыс, а сылы кодлөн ужалан көлүјыс, капиталистлы. Капиталист-жө төварсө вузалө рынок вылын оз кынөмсө пөткөдөм вөсна, кыз прөстөј вузөса-овмөсын төвар вөчыс, а прібыл бостөм вөсна.

Капиталистическөй обществоын став фабрик-заводыс өтка капиталистјас кі улын, быд предпріјаттө капиталистлөн, сјјө сен ачыс көчәин, предпріјаттөас уждө пунктө сіз, кыз сылы выгөднөжык, ассө-сјјө лыдлө һезавісі-мөјөн мукөдыс, но збылыссө абу һіөтї частнөј предпріјаттө, коді ескө ез вөв јітчөма мукөд частнөј предпріјаттөкөд. Бостам прімер пыдлї—шуам, сїтөч вөчан фабрика. Көчәинлыс сјјө фабрикасыс, ковмас һөбны і сырјө, сылы ковмас і краскајас, ковмас машинајас, ковмас көмкот-паскөм і сојан-јуан сјјө робочөјјаслы, кодјас ужалөны сјјө фабрикаын да с. в. Сіз-кө быд капиталист-вермө вөчны өтї сїкас төвар, сөмын сы вөсна, мыј сыкөд щөщ вөчөны мукөд пөлөс төвар мукөд капиталистјас, мыј на костын кушөм-кө да ногсөн јүкөма уждыс, уждүктөгыс һекушөм капиталист оз вермы востыны пред-

пріяттө. Тащом уж јуклөмыс торја предпріяттөјас костын, кодјас өтка капіталістјас кі улын, шусө общественнөј јукөмөн. Некущом общество оз вермы овны абу-кө јукөма јөз костас, предпріяттөјас костас ужыс, оз-кө пондыны вөчны шуам черјас, сек і оз вермы мунны став чера ужыс. Но коді-жө капіталізм овмөсын јуклө ужсө торја капіталістическөј предпріяттөјас костын, өд быд капіталіст ачыс көзайн?

Мыјла оз вермы лоны сіз, мыј ставыс кутасны вөчны өтї сікас төвар?

Капіталістјас јітчөны ас костаныс сөмын рынок пыр, асланыс төварөн вежласөм, вузасөм-нөбасөм пыр.

Быд завод пыщкын робочөјјас костын ужыс јукөма-жө, быд морт төдө кущом уж колө вөчны, но тані ужыс јукөма сознательнөја, арталөмөн, тані јөзыс мөда-мөдыскөд, јітчөны вескыда пріказјасөн, распораженнөјасөн, інженерјас вескыда щөктөны вөчны сещөм-тө тор сымда-тө. Торја предпріяттөјаскөд јітчөмыс зїк мөд нога. Вузасөм-нөбасөмын он вермы некущом пріказөн јітөдны торја капіталістјасөс, тані јітчөмыс мунө сөмын төварјас пыр, рынок пыр.

Мі-нїн возыв адзылім, мыј быд капіталіст вөчө сещөм төвар, кодөс сіјө вермө медса выгөднөја вузавны. Но капіталіст возыв, төварсө рынок вылө вайтөз, оз вермы төдны уна-ө вөчөмаөс мукөд капіталістјас сіјө-жө сікас төварсө. Кор сіјө пондас рынок вылын вузавны ассыс төварсө, сек сөмын сіјө төдлас выгөднөј амї абу вөчныс сіјө төварсө. Сіјө сікас төварыс-кө лөө вөчөма унжык, обществоыслы колөм сертвыс, сек сіјө төварыс, оз понды ставыс інасны, мукөд сікас төвар вөчөма ещажык колөм сертвыс і сіјө төварсө пондасны јона јуасны-нөбны, тырмытөм төварыслөн вузалан доныс пондас лыбны, а інастөм төвар вылас капіталістјас пондасны вузөс донсө чінтыны, медым ескө кыз-кө вузавны.

Төвар інасөм-інастөм сертвыс сөмын і почас төдны, мыј јөзыслөн трудыс обществоас јукөма абу мучкі, інастөм төвар вылас трудыс мїшнөј мунө мукөд төвар сертвыс. Кор сіјө төварсө оз лө выгөднө вөчны, сек капіталістјас пондасны ассыныс капіталсө вужөдны сещөм төвар вөчөм вылө, кодї вөлі оз тырмы.

Таҗи капиталізм ногса овмөсын јуксө трудыс і таҗи торја капиталістјас јітчөны, воыгөны мөда-мөдыскөд төвар пыр.

Тас тыдалө, мыј капиталістическөј обществоын колөм сертыс ужыс пыр өткода оз вермы јуксыны, сем сөмын ем тенденція равновесіјөсө уж јукломас вөчны, мо сбылысө сіјө равновесіјөыс пыр нарушајтчө, пыр көсјысө лоны, но ңекор оз лолы.

І сіз, мі адрім, мыј капиталізм овмөсын јөзыс мөда мөдыскөд вескыда воысны ас көсјөм сертыс оз вермыны, а воыгөны сөмын төвар пыр, төварјасөн вежлагөм пыр.

Төвар Тащөм-кө рол төварлөн і став капиталістическөј производвоыс-кө ем төвар вөчөм, міјанлы первој колө-і віқөдлыны пыдөжык, мыј-жө сөңдөм төварыс.

Быдсама төвар ем ужлөн прөдукт, коді удовметво-рајтө кущөм-кө потребност мортлыс. Ңекущөм тор ңекод оз вөч, коді ескө ңинөм вылө ез ков, быд төвар вөчсө сы вөсна, мыј сіјө төвар вылас ем јөзлөн потребност. Сіјө төвар колөмыс і сіјө, мыј төварыс вермө удовметво-рајтны потребностјас мортлыс—шусө потребітелнөј стоімогтөн. Ңаңлөн шуам, потребітелнөј стоімогт сіјө, мыј ңаң вермө мортөс пөткөдны; потребітелнөј стоімогт сапөглөн сіјө, мыј сапөг поңө көмазны кокө, візны кокјастө кынмөмыс, дојмөмыс да с. в.

Сіз-кө ңекущөм продукт оз вермы лоны төварөи абу-кө сылөн потребітелнөј стоімогт, продуктыс-кө оз вермы удовметво-рајтны јөзлыс потребност, сіјө ңекод оз і ңөб. Но мі-ңін воң сорңітім төвар јылыс, кущөм моғјас сіјө вөчө капиталістическөј обществоын, потребітелнөј стоімогтыс төварыслөн, міјанлы јешщө ңинөм-на оз вістав, сіјө оз-на вістав, мыјла төварыс вермө лоны производстванијөј отношењњө регулірујтан орудіјөөн. Рынок вылын-кө капиталіст вежіс ассыс төварсө мөд көлөс төвар вылө, то сіјө-өд ез сөмын удовметво-рајт ассыс потребностсө, а і індіс капиталістлы кытчө сылы воңө візны капиталсө. Сіјө төварјасыс, кодјасөн вежісны капиталістјас, шуам өвіыс сөгіс кучік, а мөдыс сапөгјас, сувтөны рынок вылын, кың сапөг да кучік вө-

чана ужлөн представителјас, но-öd сапөг вуран уж і кучік вöчан уж емöс кушöм-кö торјас общественнöј ужлөн, сің-кö-і сапөгас і кучікас пуктöма кушöм-кö пай общественнöј ужсыс. Сы вöсна, мыј вöварјасыс ем представителјас общественнöј трудлөн, најö вермöны і вежласны мöда-мöд вылас, шуам 1 сапөг гоз поџö вежны 10 метр сітеч вылö.—тајö Маркс шуіс менöвöј стоимостөн.

Сің-кö вещь вермас лоны потребителнöј стоимостөн, но оз стоимостөн. Сіјö вермас лоны сек, кор сылөн полезонстыс абу јітчöма ужөн. Сешöм торјас емöс: сынöд ужавтöм му (гöрлытöм), вөр, визувтыс ва да с. в. Сіјö, коді вöчö потребителнöј стоимост сöмын аслыс, продуктсö вöчö аслыс виџöм вылö, сіјö вöчö сöмын потребителнöј стоимост, а оз стоимост, вöчö прöстö колана продукт, а оз тöвар.

Ужөн вöчöм быдсама тор вермас лоны тöварөн сек, кор сіјö вöчöма вузалöм вылö, вежöм вылö „медым вöчны тöвар—шуö Маркс—сылы колö вöчны оз прöстö потребителнöј стоимост, а потребителнöј стоимост мукöды, общественнöј потребителнöј стоимост.“¹⁾

Сің-кö тöварлөн ем кык тор: öтi-кö, сіјö потребителнöј стоимост новлöдлыс, мыј сіјö ем предмет потребленија, а мöд-кö сіјö ем стоимост новлöдлыс. Тајöјасöс тöварлыс некыџ оз поџ торјöдны, тајö кыкнан торнас сöмын-і вермö лоны тöварөн.

Кыс артмö Кыс-жö тöварыслөн артмö стоимостыс?
тöварлөн Уна сурс сікас тöвар ем капиталістическöј
стоимостыс обществоын і быдöвлөн ем аслас стоимост,
кыс сіјö стоимостыс артмö?

Мі нін возывив шуім, мыј тöварјас вермöны вежласны мöда-мöд вылас, мыј 1 гоз сапөг поџö вежны 10 метр сітеч вылö сы вöсна, мыј налөн кыкнаныслөн стоимостыс öтмында, кыкнан сікас тöварыс равнајтчöны кушöмкö којмöд тор вылö. Мыј-нö сешöм којмöд торјыс?

Торјöдам-кö мі сіјö тöварјасыслыс потребителнöј стоимостјас-сö, сек налөн колö сöмын öтi тор, мыј најö

¹⁾ К. Маркс—Капитал т. I стр. 7/8. изд. 7-ое

ужлөн продуктјас, мыј кыкнан төварсө вөчөма ужөн. Но-өд ми-кө торјөдiм на дiныс потребителнөј стоимост-јассө, өнi мијан возын ужыслөн продуктыс мөд нога лоi. Мијан возын өнi абу-нын сапөг, кодөс кучикыс вурө-ма, кодөс поңө кокө көмавны, лiбө абу-нын сiтөч, ко-дөс вөчөма хлопокыс, лiбө шабдiыс, кытыс поңө вур-ны дөрөм, лiбө мыј-кө мөд тор.

Өнi тајө абу-нын сапөгјас да сiтөч, став материал-нөј чувственнөјыс, кодөс поңө видлавны кiөн, потреби-тельнөј стоимосткөд щөщ торјалис төвар дiнсыс. Но бы-рис-кө колана торјыс төварсыс, бырис мијан возын i сiјө торја ужыс, кодi вөчiс сапөгсө, лiбө сiтөчсө, өнi сiјө төварјасыс абу-нын сапожыклөн да текстыльщиклөн вөчөм торјас, а најө ем прөдуктајас морт ужлөн, мыј сiјө төвар вөчөм вылө виңөма мыјда-кө мортлөн ужалан вын, сiјө төварыс чөжөма мортлөн ужыс, абу сапожык-лөн, лiбө кодлөн-кө мөдлөн, абу конкретнөј уж, а өт-кофалөм мортлөн уж, абстрактнөј уж, кыз шуө Маркс. Тајө абстрактнөј ужыс i вөчө быд сiкас төварлыс стои-мостсө. Төварјас вермөны вежласны мөда-мөд вылас, сы вөсна, мыј налөн ем стоимостъ.

Но кыс-чө лоө ыждаыс стоимостыслөн? Мыјла 1 са-пөг гоз вылө колө сетны 10 метр сiтөч, а не өтi метр сөмын?

Ыждаыс стоимостыслөн лоө сес, унаө мунөма ужыс сiјө төвар вөчөм вылө. А уж лыдсө поңө муртавны, ужалан кадөн, а ужалан кадыс муртассө часөн, мину-төн да с. в.

Татчө мијанлы вермасны шуны, мыј нөжжөнжыка-кө, да дышжыка пондас, шуам шпал вөчыс ужавны, сымын донажык сылөн шпалјыс сувтас, сы вөсна, мыј сiјө унжык трудсө пуктас өтi шпал вөчөмас.

Но ми-нын шуим, мыј стоимостсө төварыслы вөчө оз торја конкретнөј уж, а өткофалөм общественнөј, абст-рактнөј уж, оз торја мортлөн, шуам Петырлөн ужалан вын виңөмыс, а ужалан вын виңөмыс вообще мортлөн. Став ужа-лан выныс обществоас кодi пуктысө став төвар уж до-нас, бостсө кыз өтi сiкас ужалан вын мортлөн көч ескө i сулалө сiјө уна өтка ужалан выныс. I быдсама өтка ужалан вын, шуам шпал вөчыслөн, артассө кыз шөркод

общественној ужалан вын, сіа-кө мијан примерын шпал
вөчыс віңө өтї шпал вөчөм вылө общественној җеобхо-
дымөј ужалан вын, лїбө ужалан кад.

Сіа-кө ыждаыс быд төвар стоїмостлөн щупсө, шөр-
код-а общественној колана уж сөрті, лїбө уна-ө шөркод-а
общественној колана кадыс мунө сіјө төвар вөчөм вылас.

Шөркод-а общественној колана ужыс абу, җерт, быд
төварын өткод, сіјө завїсітө кушөм производїтельностыс
ужыслөн тајө төвар вөчөмын. А производїтельностыс
ужлөн завїсітө уна торҗыс, шуам: кушөм ужалыс-ыслөн
кужөмыс, ужалан көлуҗыс, кушөм вылө наука і техника
кыптөмны, кыҗї общественној производствөыс органїзу-
төма, прїродној условїҗөыс і с. в.

Отмында ужыс, бур воө мунө, шуам, 100 кг. һаһө,
а омөл воө сөмын 60 кг-ө, лїбө уна рудаа рудыкым
сіјө-жө каднас позө перҗыны рудасө унжык, еша рудаа
рудык дорыс да сіа воңө. Зарҗї перҗөм вылө лоө віңны
зев уна уж, сы вөсна, мыҗ сіјө му піас еша і ічөтїк зар-
җї торлөн стоїмостыс вывтї вылын, а наука-кө адҗас туҗ
вөчны зарҗысө лыаыс, сек і стоїмостыс зарҗыслөн
дашкө лоө кїрпїчыс ешажык. Бостам нөшта сешөм прї-
мер: сапөг-кө вурны кїөн мунас, шуам 15 час, а машїна-
өн-кө сөмын 1 час, обществоас вурөны сапөгҗассө кык-
нан ногыс кїөн і машїнаөн. Кушөм-нө сек лоө уж доныс
сапөг гозҗыслөн? Сїјө завїсітө сыыс, код ногнас унжык
сапөгсө вурөны. А вермас-ө лоны сіа, мыҗ обществоаслы
колө шуам 4000 гоз сапөг і машїнаөн вурөны сы піыс
3500 гоз, і кїөн 500 гоз, а стоїмостыс лоө 15 час? җерт
оз. Сы вөсна, мыҗ сек машїнаөн вурысҗасыс пондасны
мукөд сікас төвар вөчысҗасыс ужсө дарөм бостны і
сек мукөд сікас төвар вөчысҗас пондасны вужны сапөг
вуран ужө, сек сапөг вурны пондасны унжык колөм
сөртыс і сек быҗ лоө донсө чїнтыны. Сіа-кө шөркод-а
общественној ужыс быд төвар вөчөм вылө артавсө произ-
водїтельној вын сөртыс сіјө отраслас кытөн вөчыс-сө
сіјө төварыс. Маркс та куҗа шуө, мыҗ „удайҗас-кө һе-
уна труд віңөмөн шом вөчны алмазө, сек стоїмостыс
алмазлөн вермас усны улөжык кїрпїчыс і вөчө тащөм
вывод“ кымын вылынжык производїтельностыс ужыслөн,
сымын ешажык колана ужалан кадыс, медем вөчны се-

шөм-тө товар... сымын улыңжык сълөн стоимостыс. Мө-
дарө, кымын улын производительностыс ужлөн сымын
вылын сълөн стоимостыс“¹⁾

Тані јешцө мјанлы лоө сувтлыны сешөм велөдөмјас
вылө, кодјас шуоны, мјј товарыслыс стоимостсө вөчө
оз труд, а товарыслөн колан луныс, мбө инасөм-инастө-
мыс. Мылла-жө оз вермы төвар стоимост вөчны колан
луныс товарыслөн? Медым та вылө воча кыв сетны бос-
там ташөм пример: сынөд зев колана тор быд мортлы,
сјјө быдөн төдө, но некод жө оз вермы индыны ыжыдө
стоимостыс 1 куб. метр сынөдлөн, а код-кө і пондас вузас-
ны сјјөн, мбө пондас кодкө корны, шуам вежны 1 куб.
метр сынөд—1 грамм зарңи вылө, сек сјјөс сераласны
сөмын. І сынөдлөн, медеа колан торјыслөн, некущөм
стоимост абу, сы вөсна, мјј сы вөчөм вылө мортлөн оз
мун некущөм уж, а зарңи ескө-і абу зев колана тор
быдөнлы, а стоимостыс сълөн зев вылын, баражө сы
вөсна, мјј еша зарңи перјөм вылас зев уна мунө уж.
Сің-жө-і мукөд торкөд, чер і трактор кыкнаныс зев ко-
лан тор і некыз он вермы урчтны кымыныс јонжыка
колө тракторыс чер сөртыс. Төварлыс стоимостсө сјјө
колан лун сөрті некыз он вермы адзыны.

Гашкө инө инасөм-инастөм сертыс артмө төварлөн
стоимостыс-да? Кор-өд рынок вылын оз тырмы шуам
һаһ, сек сълөн вузөс доныс өдјө лыбө вылө, а оз-кө
инас, сек чинө.

Но кыз-жө лоны сек, кор шуам і һаһ і трактор зев
јона короны һөбны. Инасөм-инастөм сөрті-кө стоимост вөч-
ны, лоө сек 1 кг һаһ вылө і трактор вылө пуктыны
өтө ыжда стоимост. Но-өд некодна өнөз таңи-сө оз ву-
заслы, некод на 1 кгр. һаһ вылө трактор оз вежлы.
Сің-кө-і инасөм-инастөмөн мј төварлыс стоимостсө ба-
ра-жө ог адзө, і сөмын товар стоимост мј вермам кор-
ны сес, унаө мунө шөркода общественной колана уж се-
щөм то төвар вөчөм вылө.

Но кыз-жө мј вермам төдны стоимостсө төварыслыс?
Төварсөкөв кымын нөг он бергөдлы, кыз көв сјјөс он
відлав кырымнад, сес теd некыс оз сур сълөн стои-

1) К. Маркс Капитал т. I стр. 5/6 изд 7-өө

могътыс. Капиталистическѳю обществонъ некѳд оз артав, кушѳм тѳвар вылѳ унаѳ муноѳ ужыс і уна-ѳ колѳ вѳзныс, сѳз-жѳ-і некѳущѳм тѳвар вѳчыс, бѳстам-кѳв ѳтка вурсыѳс, ѳз вермы сѳю артавны, уна-ѳ уж, шуам, паскѳм вурѳм вылѳ муныс, ез сылѳн, а кыз шѳркоѳ общественнѳю колына уж. А капитализм ногса овмѳсын, мѳ-нын адзылѳм, мыѳ бѳд тѳвар вѳчыс, бѳд капиталист тѳвар вѳчѳны торѳн, бѳдѳн ачыс, кодѳ-кыз-мыѳда вермѳ.

Тащѳм овмѳсын тѳварлѳн стоимѳгътыс вермас петкѳдчыны сѳмын рынок пыр, рынок вылѳ вотѳз некѳущѳм капиталист. некѳущѳм тѳвар вѳчыс оз вермы тѳдны стоимѳгътсѳ і адзыны тѳварлыгъ стоимѳгътсѳ. Стоимѳгътсѳ тѳварлыгъ почас тѳдмавны сѳмын сек, кор ѳтѳ сѳкас тѳвар паныдас вежѳгѳн мѳд сѳкас тѳваркѳд. Сѳмын сек вермас тѳдны, шуам, паскѳм вурыс паскѳмыслыс стоимѳгътсѳ, кор сѳю вермас вежны, шуам, 200 клг. су вылѳ, сек сѳю вѳмѳе тѳдас, мыѳ 200 клг. су вылѳ сымда-жѳ вѳзѳма шѳркоѳ общественнѳю колана уж, мыѳда-і ѳтѳ паскѳм вылѳ. Стоимѳгътсѳ ѳтѳ сѳкас тѳварлыгъ почѳ индыны сѳмын мѳд сѳкас тѳвар пыр, сѳмын сек, кор ѳтѳ сѳкас тѳвар вылѳ еетѳ сымда-тѳ мѳд сѳкас тѳвар.

Таѳ стоимѳгътсѳ ѳтѳ тѳварлыгъ петкѳдлѳм, мѳд сѳкас тѳвар пыр і ем стоимѳгътлѳн формаыс.

Мѳжан примѳрын отношењњыс 1 паскѳм—200 клг. су, Маркс шуыс прѳстѳю і мѳ случајнѳю формаѳн. Танѳ палто ассыс дѳнсѳ адѳѳ суын, а суыс палтоын, кыкнаныс кыз бытѳ мѳда-мѳдыслы ѳеркала пыѳдѳ сулалѳны.

Но кор тѳварнас вежласѳмыс паскалѳ воѳѳ, сек су паныдасѳ оз сѳмын паскѳмкѳд, но і мукѳд сѳкас тѳваркѳд. Крѳстьянлы колѳ і сѳтеч, і істѳг, і корттув і с. в. Кор суыс пондас паныдасны уна пѳлѳс тѳварјаскѳд, сек лѳѳ уна „ѳеркала“, кѳнѳ суыс тѳдмалѳ ассыс дѳнсѳ, сек лѳѳ уна прѳстѳю формајас, кодѳс мѳ вермам гѳжны сѳз:

- 1) 1 клг су = 0,25 метра сѳтеч.
- 2) 1 „ „ = 25 куд істѳг.
- 3) 1 „ „ = 0,33 клг. кѳрттув і с. в.

Вежласѳмыс тѳвар вѳчан обществоас пыр-ѳтарѳ паскалѳ, сѳз-кѳ і 1 клг. суыс пыр пондас унжык пѳлѳс

төваркөд паныдасны, унжык төвар пыр пондас петкөдлыны ассыс стоімогъсө.

Кор өтi төвар пондө петкөдлыны уна пөлөс төварын, мi вермам сiјөс таз гiжны:

$$1 \text{ клг. су} = \begin{cases} 0,25 \text{ м. сiтеч.} \\ 25 \text{ куд iстөг.} \\ 0,33 \text{ клг. көрттув i с. в.} \end{cases}$$

Таз, мi уна прөстөј формајасыс пөлүчiтiм вым формула, кодi шусө стоімогълөн сложнөј формаөн. Тајө формуласыс бура тыдалө, кызi быдса торја, конкретнөј уж пөрө абстрактнөјө, кызi рынок көрталө торја уж-јассө (крестъаиылыс, сiтеч вөчыгылыс, iстөг вөчыгылыс, көрттув вөчыгылыс i с. в.) өтi общественнөј ужө.

Вежласөм паскаломкөд тајө сложнөј формулаыс паскалө, пөрө вы, вылынжык -- всеобщөј формаө, кодөс воçө гiжны таз:

$$\left. \begin{array}{l} 1 \text{ клг. су} \\ 1,25 \text{ клг. id.} \\ 1 \text{ м. сiтеч} \\ 0,33 \text{ клг. көрттув} \\ 25 \text{ куд iстөг i с. в.} \end{array} \right\} = 1 \text{ урку.}$$

Тас мi-нын адзам, мыј став төварыс ассыныс стоімогъсө адзөны өтi төварын, өтi „зеркалаын“, мiјан примерын уркуын. Онi быд сiкас төвар, кодi сурө рынок вылө, сек стоімогъсө сiјө төварлыс мурталасны уркуөн, уркуыс тани оз-нын иңтересујт, кыз урку, а кыз сецөм тор, көдөн муртассө мукөд төварјаслөн стоімогътыс. Но уркуыс вермө лоны всеобщөј еквивалентөн, вермө муртавын мукөд төварлыс стоімогъсө, сы вөсна, мыј уркуыс ачыс ем төвар, код вылө виçөма мыјдакө шөркод общественнөј колана уж.

Абу сөкыд гөгөрвөны, мыј капіталiс-сөңга да тыческөј обществоын быдсама төвар версылөн моҗас. мас лоны всеобщөј еквивалентөн i сенi вөçө моҗсө всеобщөј еквивалентлыс ачыс сiкас төвар, кодi шусө сөңгаөн, i сөңга төварыс ем зарнi. Зарнi-ыслөн моҗыс, кыз төварлөн, лоө ачыс сiкас, общественнөј функцијаыс сылөн лоө сөмын лоны всеобщөј екви-

валентон і сөмын сійө товарыс і вермө нуодны сійө функціясө.

Зарны ез ҕерт пыр быдлаын вөв всеобщей эквивалентон, мијан комі јөзлөн важон всеобщјөј эквивалент пырдыс вөломә урку (өні-на пөрыс јөз арталөны урөн).

Нөжјөңикөн мукөд төвар пыщсыс торјалис зарны, а торјавнысө ҕеңга пырдыс зарнысылы отсалис ҕерт сылөн качествоыс: первој-кө—зарны бур сійөн, мыј сійө оз сім, оз щык і оз јона вущы, мөд-кө—зарны кокңиа торјалө, ҕверкујастө торјөдлыныд посңыдаыд оз поҕ, сек сійө ачыс донсө воштө, којмөд-кө—зарны оз ков сөкыда уна кыскавны, сывөсна, мыј ічөвик зарныторлөн стоімоҕтыс зев ыжыд.

Тәјө став торјас вөснаыс і зарны лоіс ҕеңгаөн. Но ҕерт тәјө бурторјасыс оз вермыны-на вөчны зарныөс ҕеңгаөн, а сійө лоө ҕеңгаөн сы вөсна, мыј сійө ачыс ем төвар, коді мурталө мукөд төварлыс стоімоҕтысө тәҕөм всеобщјөј формула куҕа-жө:

20 метр дөра	} = 1 гр. зарны.
1 пәскөм	
5 кг. чај	
1 тонна су	
1/2 тонна көрт да с. в.	

Өні ми вјөдлам, кущөм моҕјас, кущөм функціја нуөдө ҕеңга капитализм ногса овмөсын.

Кор ми аҕылым, кыҕи төварјасыслөн стоімоҕтыс формәјасыс воісны всеобщјөј формаө, всеобщјөј эквивалентө, ми-нын сійөн востім ҕеңгалыс медга ыжыд функціясө—кыҕа стоімоҕтыс мурталысөс.

Капиталистическөј обществоын төвар стоімоҕтыс индәссө оз шөркод общественнөј колана кадөн, оз часјасөн, минутјасөн, а ҕеңгаөн.

Быдсама төвар индө ассыс стоімоҕтысө ҕеңгаөн, сывөсна, мыј ҕеңгаыслөн аслас ем стоімоҕтыс, уна-ө ҕеңга (кыҕи стоімоҕтыс) ме верма бостны аслам төвар вылө, завісітө сес, уна-ө ме вјәи шөркод общественнөј колана уж аслам төвар вөчөм вылө, уна-ө вјәсө шөркод об-

щественнөй колана уж, феңга вылө, 1 кг су вөчөм вылө-кө, шуам, мунө 50 мін. общественнөй колана уж, а быд зарңи ур вылө мунө сещөм-жө ужыс 5 мін, сек стоимостыс 1 кг. сулөн лоө 10 ур.

Но збылыссө капиталистическөй обществоын стоимостыс да вузасан доныс төварыслөн оз овлыны өткодөс. Наяө өткодөс вермасны лоны сек, кор төварыс вөчөма сымда, мыйда колө обществоылы, а капитализм ногса овмөсын, көни некод вөзвыв оз артав, мыйда колө вөчны төварсө, некор сичсө оз овлы, пыр төварсө вөчөны унжык колөм сертеыс, либө ещажык. А кыз ми вөзвыв адзылим, мыј инасөм-инастөмыс торја төварјаслыс вузөс донсө катовтөдлө улө, либө вылө, но сийө катовтөмјасыс стоимостсө оз вермыны содтыны не чинтыны став вөчөм төвар пјас; өтө төварлөн-кө чинө вузөсдоныс, мөд төварлы сийө вужө, мөд төварлөн содө і с. в., инасөм-инастөмыс сөмын вермө индыны, колөм серте-ө јукөма обществоас ужыс.

Доныс, кыз-і стоимостыс төварас абу чувственнөй, некыз теd сийө кырымад оз сур. Медым ескө тыдаліс мукөд јөзылыс төварыслөн доныс, төвар вузалысылы лоө виставны төвар донсө, либө гјжны јарлык да өшөдны төвар вылас. Став төварјаслөн вузөс доныс вермас лыбны сек, кор стоимостыс феңгаыслөн колө важыс, а төварјасыслөн стоимостыс лыбө, либө сек, кор төварјаслөн стоимостыс колө важыс, а феңгалөн стоимостыс чинө. Либө мөдарө. Төварјаслөн доныс вермас чинны сек, кор феңгаыслөн стоимостыс колө важыс, а төварјаслөн стоимостыс чинө; либө төварјаслөн стоимостыс колө важыс, а феңгалөн стоимостыс содө.

Но вузөса овмөсын феңга оз сөмын муртав стоимостсө төварјаслыс, но-і төварнас вежласөмыс мунө феңга пыр. Ез-кө ескө вөв феңгаыс, зев делө вөлі вежны, шуам, крестанінлы һаңсө мукөд, сылы колана, төвар вылө. Сийө, шуам, адјіс рынок вылыс карасін вузалысөс, кодлыс көсјө вежны карасінсө һаң вылө, но карасін вузалысылы һаңыс оз-һын ков, а колө, шуам, чер. Крестанінлы лоө мунны чер вузалыс динө, но чер вузалыслы һаңыс оз-жө ков, а колө, шуам, сапөг. Сапөг вузалыс-кө һаңсө бостас крестанінлыс, сийө, јешцө оз-на вермы мун-

ны карасін вузалыг дінө, а первој лоö сапөгсө вежны чер вылө, а черсө-нын вөліс вермас вежны карасін вылө да с. в. Вежласөмсө мі вермам тақ гіжны: T_1 (һаһ) — T_3 (сапөг) — T_4 (чер) — T_2 (карасін), а крестаһнылы колө вөлі вөчны сөмын тақ, T_1 (һаһ) — T_2 (карасін). Кор јона паскалө вежласөм, сек мукөд төвар местаас, кодпыр крестаһын верміс вежны ассыс төварсө, сувтө деһга. Оһи өз-һын ковмы крестаһнылы вежны ассыс һаһсө уна пөлөс төвар пыр, а сөмын өтi төвар пыр, — деһга пыр. Сек вежласөмыс лоö тащөм:

$T_1 - \text{д} - T_2$
(һаһ) (деһга) (карасін).

Тақi деһга вөчө мөд мог, кыз посредһык, кыз средство обращеһја. Таһи деһгаыс торјалө мукөд төвар диныс сiјөн, мыј мукөд төварыс вежсөм бөрас воҙө оз мунны, а најөос вiҙөны колөм серви: һаһ сојөны, сапөг иовлөны i с. в., а деһгаыс мунө пыр воҙө. Крестаһын деһгасө сетіс карасін вузалыслы, но сiјө деһгаыс сы кiө оз сувт, сы вөсна, мыј карасін вузалыслы колө чер.

I деһгаыслөн тақ туыс пөмтөм, пыр сiјө кыг-кiө мунө. Тајөс поһас сiз гіжны:

$T_2 - \text{д} - T_3 - \text{д} - T_4 - \text{д} - T_5 - \text{д} - T_1$ да с. в.
(карасін) (деһга) (чер) (сапөг) (паскөм) (һаһ)

Тас вермам мі i артавыны, уна-ө ковмас деһгаыс обществоас, медым тырміс вежласныс, өд өтi пөлөс деһгаыс вежласiгөныс унаыс вермас бергөдчыны. Вузасөм-һөбасөмыс-өд оз пыр деһга вылын овлы, овывлө өiз, мыј өтi бостө мөдлыс төварсө ужјөзөн, сек төвар бергөдчөмыслөн чужөмбаныс со кущөм лоö:

- 1) T_2 (крестаһын бостө ужјөзөн купечлыс сiтеч).
- 2) $T_1 - \text{д}$ (крестаһын вузалө арнас һаһ).
- 3) д (крестаһын мынтө ужјөз купечлы).

Тан-һын деһгаыс оз вөч могсө, кыз средство обращеһја, купеч да крестаһын костын вежсөмыс лоi деһга-төг, а тан деһгаыслөн могыс ужјөз мынтөм. Тајө могыс деһгалөн шусө, кыз — средство платежа.

Сiз-кө ужјөзөн төвар бостөм пaјсө ковмас чiнтыны өiјө деһга пиыс.

Но ковмас бара содтыны сымда деһга, мыјда тајө лун кежас чөжсөма ужјөза мынтөмјас, кодјаслөн срокыс

тырö. Но на пыс мыйдакö ужжöз мынтöмјас вермасны
 лоны деңгатөг. Шуам, ме ужжöза Педөрлы 100 шайт,
 Педөр ужжöза Аллалы 100 ш., тані кыксо шайт пыс-
 мијанлы тырмас 100 шайтыс, сета-кө ме 100 шайтсö вескыда
 Аллалы; сиз-кө тајö деңгасö бара лоö чинтыны став
 колан деңгасыс. Сиз-кө, уна-ö став деңгаыс ковмас об-
 ществоас, медым став төварыс верміс вузасыны-нөбсы-
 ны, гіжны тақ:

$$\text{Став деңгаыс бергөдчыны} = \frac{A-B+B-G}{d}$$

A—лоö став доныс (цена) талунја бергалыс төварлөн.

B—лоö дон төварлөн, кодös сетöма ужжöзөн.

B — „—суммаыс, коді талун мунö ужжöз мынтöм вылө.

G — „—сijö сумма, кодös мöда-мöдыслы мынтісны дең-
 гатөг.

d — „—кымыныс бергөдчас деңгаыс.

Тајö став мојассö деңга нуөдö прөстөј вузöса
 овмöсын, көн төвар вöчыс-жö-і көзаин төвар вылас,
 ачыс-жö-і вузалö сijös, медым аслыс мукöд коланторјас
 нөбны. Но капіталістическөј овмöсын, тајö мојасыс öтар,
 деңга пөрö і капіталö. Капіталізм ногса овмöсын төвар-
 нас вузасөм-нөбасөм мөдарасö. Капіталіст нөбö оз сы-
 вылө, медым ассыс потребностсö удовлетворітны, а
 медым вузавны; капіталіст деңга вылас нөбö төвар,
 төвар вылас нөбö деңга.

Прөстөј вузöса овмöсыс вежласөмсö мі гіжим тақ:
 T—C—T; төварвöчыс төвар вузалö деңга вылө, ме-
 дым нөбны төвар і сöмын, а капіталізмногса овмöсын
 вежласөмсö лоö мөдаравны:

C—T—C, капіталіст нөбö деңга вылө төвар, ме-
 дым нөбны деңга. Но-öd коді пондас öтi деңга вежны
 мөд деңга вылө, öд вежласöмыс заводітчö деңгасаң
 і помасö деңгаөн, некод, ферт, ескö ез понды вежны 10
 шайт 10 шайт вылө-жö. Но сені і став гусаторјыс, мыј
 капіталіст төвар вылас бостö деңгасö унжык, мыјда сijö
 мынтіс сы вылө. Збылыссö вежласöмыс тақ мунö:

$$C-T-C+d.$$

$$(100 \text{ ш.}) (100 \text{ ш.} + 10 \text{ ш.})$$

Тані-нын деңгаыс бергалö оборотас оз кыз прөстө
 деңга, а пөрö капіталö, коді бергалігöныс содö, капіта-

мстыс лезö фенгасö бергавны содöм вылö. Танi фенга-
ыс со кызi пондас содны:

$d - T - d + T_1 + d + T_2 + d + T_3$ да с. в. Но мылла-
нö вермö сiжö содныс?

Тан шуасны, мыj төварсö вузалiгөн содтас вузалан
донсо i ставыс. Но ми-нын воэвыв шулим, мыj став төвар-
лөн доныс содны вежласiгöныс оз вермы. Öтi капита-
лист-кö донажык вузалас төварсö мöдлы, то-öд кор сiжö
пондас фенга вылас нöбны вымыс төварсö, сылы лоб
бөр сетны мшнöj бостом сөмсö. Шуам, Обиралов
нөбис төвар 100 шайтыс, а вузалис Кулаковлы 110 шайтыс,
тан лоб сiжö, мыj Обиралов воис 10 шайт, а Кулаков ворссис
10 шайт i сöмын; кушöмкö Трифанов нөбис төварсö 100
шайтыс-жö, а Обираловлы вузалис 110 шайтыс, тан Обиралов
ворссис бөр 10 шайт.

Сiз-кö вежласiгөн оз вермы содны төваряслөн дон.
Iстог куджыс-көт кыз јуклы iстөгсö, iстөгыс јуклигöныс
оз сод, сiз-жö-i тан. Капиталистјас оз вермыны бостны
прибыл асланыс-жö чептыс. Сiз-кö капитализм ногса овмөс-
ын ем сешöм төвар, кодi вермö сетны капиталистјаслы
прибыл. Сiжö төварсö ми вижöдлам воэын.

УУАСÖМЈАС

1. Мыj сешöм вузбса овмөс?
2. Кушöм ногсөн капиталистическöj обществоын јукбс ужыс?
3. Мыj сешöм төварыс?
4. Мыj сајын төварлөн стоимостыс?
5. Кыз iтчöны мөдa-мөддыскöд торја көчажствојас капитализмногса ов-
мөсын?
6. Кушöм формајас стоимостлыс ti төданныд?
7. Мыj сешöм фенгаыс?
8. Кушöм функцияјасыс фенгалөн?
9. Мыjла фенга вермö муртавын төваряслыс донсö?
10. Мыjла фенга оз вермы лоны средство обращенјади, абу-кö сiжö төвар
дон мурталыс?
11. Обществоас талун бергөдчис 1 миллион шайт дон төвар. Сы пыс 400
сурс дон вузалöма ужжөзөн. Сiж-жö луннас мынтöма налог 100 сурс шайт дон
сыс öтар ужжөз мынтöма таж луннас 200 сурс шайт. Фенгаыс бергөдчис лун-
нас кумыс. Арталö, уна-ö ковмас фенга обществолы?
12. Мыjла капитализмногса овмөсын фенгаыс вериö пöрны капиталö?

3. Кыс капиталыст бостө прибыл

Воцца јукöдын ми шуим, мыј вежласигөн оз вермы содны төварлөн стоимостъ и мыј капиталыстјас вежласигөн прибыл бостны оз вермыны; но сен-жө ми адрим, мыј капиталыст прибылсö кыскö бостö.

Капиталыст вермө бостны содтөд дон сы вöсна, мыј вермө нөбны сещөм төвар, кодi ачыс вермө вöчны стоимостъ. А ми төдам, мыј стоимостъ вермө вöчны сөмын уж. Став сикас төвар пиыс, кодi ем капиталыстическөј обществойн, саммө ужавныс сөмын өти сикас төвар—мортлөн ужалан вын. Сиз-кө тајө төварыс i сөмын вермө вöчны стоимостъ.

Медым мортлөн ужалан вын вермис лоны төварөн, сы вылө колö кык условийö: өти-кө — ужалыгыс, робочöйыс мед вöли личнö свободнöј, мед сийö вермис ачыс свободнöја распоражайтчыны аслас ужалан вынөн, мед вöли ачыс кöзайн аслас ужалан вын вылын. Кыз ми төдам, мыј һи раб, һи крепостнöј сещөм праванас оз пöлзуйтчыны.

Möd-kö, мед робочöйыс вöли свободнöј i ужалан көлујыс, а абу-кө сылөн ужалан көлуј, оз вермы сийö перјыны сек i аслыс кынөмпөтсö.

Капитализм тајө кыкнан условийöсö i вöчö, һем жамиттөг рөзөритө торја посһи төвар вöчысјасöс, посһи крестанаöс, ремеслеһникјасöс да с. в. Кыз ми адрылим I-ја јукöдыс, мыј капиталызм ногса овмөс сийөн торјалө мүкөд ногса овмөсјасыс, сенi ужалан көлујыс торјөдөма ужалыс динсыс.

Робочöјлөн-кө абу аслас ужалан көлуј, сийö ачыс асыс ужалан вынсö испöлзуйтны оз вермы, но робочöј „свободнöј“, мыј сийö вермө вузавны асыс ужалан вынсö капиталысты, код кыын став ужалан көлујыс.

Тази капиталызм кыптөмкөд өгщöщ быдмө ачыс сикас төвар—мортлөн ужалан вын.

Ужалан вын-кө капиталызм ногса овмөсын лөө төварөн, а быдсама төварлөн сен ем дон; то-i ужалан вынлөн колö лоны кущöмкө дон.

—Кущöм-нө доныс ужалан вынлөн?

Мі төдам, мыј быд төварлөн доныс шупсө шөркөд общественнөј колана уж мунөм серҗи сјјө төварсө вөчөм вылө. Но-өд ужалан выныс оз вөччыссы фабрика вылын, а сјјө ужалыс пяс. Кор робочөјыс ужалө, сек сјјө вјзө ассыс ужалан вынсө, і медым сјјө верміс бөрчөжны ужалан вынсө, сылы колө сојны-јуны, пастасны-көмасны, шөјтчыны, семјасө вердны, медым кор оз понды тужны сјјө ужавны, вермісны лоны вежысјас, колө сылы кущөмакө велөдчыны, медым самміс машинајас дінын бергавны да с. в. Тајө став тортөгыс робочөј ужавны өтү луныс дыр оз вермы.

Но сјјө став торјыс, кодү мунө ужалан вынсө выдөм вылө, мед сјјө-і вөзө верміс ужавны, капіталізм ногса овмөсын ем төварјас, код вылө мунө мыјдакө общественнөј колана уж. Сјјө трудыс. кодү вјзөма сојан-јуан, көмкот-наскөм і с. в. вөчөм вылө, кодөс робочөј семјавыскөд потреблајтө, медым верміс сјјө вөзө ужавны, і ем уж, кодү мунө ужалан вын выдөм вылө (воспроизводство вылө). Сјјө труднас і определајтчө доныс ужалан вынлөн. Формаыс тајө ужалан вын доныслөн зароботнөј плата, уж дон. Онисө мі предположітам, мыј капіталіст мынтө ужалан дон робочөјлы ужалан вын дон серҗыс. Міјанлыс өні јуаласны, а кыс-жө сек капіталістлы прібывыс?

Мі өні ужалан вынөс вјдлалім кыз-і мукөд төварөс, но ужалан вын ачыссыкас төвар, кодү торјалө мукөд төвар діныс.

Кор робочөј і капіталіст паныдасөны рынок вылын, сек најө кыкнаныс өткодь төвар көжаинјас,—робочөј — көжаин аслас ужалан вын вылын, а капіталіст—ужалаи көлуј вылын і кодлөн ем чөптас сөңга. Капіталіст нөбө робочөјлыс ужалан вын, а робочөј вузалө, вузалө оз ыркөжлө, і оз ассө шөщ, сек ескө сјјө рабө пөріс, а вузалө сөмын ужалан вынсө і кущөмкө урчөтөм кадөкөжлө, шуам во көжлө. Капіталіст ужалан вын вылө робочөјлы мынтө шуам, 50 ур лун вылө (мі предположітам, мыј доныс ужалан вынлөн сымда-і ем).

Өні ужалан выныс лоі-нын капіталістлөн, а ез робочөјлөн; капіталіст заводөтө потреблајтны ужалан вынсө, а ужалан вынлөн потребөтөмнөј стоімосөгыс сөмын вер-

мас лоны ужын, сіз-кө капіталіст пондас потреблајтны сіјө ужалан вынсө фабріка вылын, көні щөктас робочөјөс ужавны луннас 10 час, шуам. Ужалан вынсө сіјө һөбіс 50 урыс лун ужавны, а 50 урыс шөркод обществәннөј колана ужын сулалө, шуам, 5 час; сіз-кө 5 часөн робочөј мынтас бөр капіталістлы ужалан вын донсө, а мөд 5 часыс колө капіталістлы. Тајө лішнөј 5 часыс, кодөс сетө робочөј капіталістлы, ужалан вын стоімость вывтыс, шусө содтөд стоімостьөн (прібавочнөј стоімостьөн). Сіјө кадыс, коді мунө ужалан вын выдөм (воспроизводітөм) вылө, міјан прімерын возза 5 часас, ем колана ужалан кад, коді мунө сіјө колана кад вывтыс, ем содтөд ужалан кад (прібавочнөј времја). Тајө содтөд стоімостьюс, кодөс вөчө робочөј содтөд ужалан каднас, і ем істочнік, кытыс бөстөны капіталістјас прібых. Медым капіталіст верміс пычкыны содтөд стоімостьсө робочөјлыс, колө һөшта өтї условіјө—ужалан көлуј, машінајас. Капіталіст кі улын-кө абу сіјө ужалан көлујыс, сек сіјө оз-і вермы пычкыны содтөд стоімостьсө.

Сіјө ужалан көлујыс капіталістлөн да һөбөм ужалан выныс робочөјлөн, кодјас өтлаын бөстөмөн капіталіст кыын лооны орудїјөөн пычкыны содтөд стоімость, і шусө капіталөн. Машіна, коді өтнас сулалө јөз воыстөг, сіјө оз вермы лоны капіталөн, сіз-жө і, шуам, крестанын ордын аслас плуг, лібө ремесленнїклөн аслас станок, кодјас вылын асныс ужалөны, абу-жө капітал, а вот сіјө плугсө-кө да станоксө вуждөдам кулак овмөсө да капіталіст фабріка вылө, сек најө лооны капіталөн, сы вөсна, мыј на пыр кулак і капіталіст пычкөны содтөд стоімость.

Ужалан көлујыс і сырјөыс содтөд стоімость вөчны оз вермыны, но төвар вөчїгөныс најө бырөны-жө, ужалан көлуј ічөтїкаөн, һөжјөнїк, а сырјө бырө ставыс, сы вөсна најө асыныс стоімостьсө сөмын вуждөдөны төвар вылас, сырјөлөн дөныс ставнас вуждө төвар дөнө, а ужалан көлујлөн һөжјөнїкөн, ічөтїкаөн, шуам, машіна вөчөм вылө-кө візөма шөркод обществәннөј колана уж 1000 шайт дөн, сіјө машінаыс вермас ужавны 5 во, а быд во сіјө вөчө 500 штука төвар, сек быд төвар вылө вујас машіналөн дөныс $1000 : 500 \times 5 = 40$ ур.

Тайо капитал пайсö, kodі оз веж ассыс стоімогъсö, Маркс шуö постојанној капиталон, а сійö пайсö, kodі вежö ассыс стоімогъсö, вöчö ас стоімогъ вывт'ыс унжык, шуö перемениöј капиталон. Сіэ-кө переменной капитал улö пырö ужалан вын. Медым төдны, кушöма експлоатірујтö капиталист, мїжанлы ынöм вылö бостны постојанној капиталсö, а колö сöмын јукны содтöд стоімогъсö ужалан вын стоімогъ вылас, сек мї адзам експлоатірујтан норма.

Шуам, постојанној капитал капиталистлөн, kodі пасјыс-сö „с“=10.000 шајт.

Переменной капитал „m“=2000 шајт.

Содтöд стоімогъ бостö „v“=2000 шајт.

Сек содтöд стоімогълөн нормамыс, мїбö експлоатірујтан

норма лöö $\frac{m}{v} = \frac{2000}{2000}$; мїбö процентон лöö $\frac{2000 \cdot 100}{2000} = 100$ пр.

Сіэ-кө робочöј жын ужалан лунсö ужалö прöста капиталистлы.

Кор-жö капиталист арталö, уна-ö сійö бостö прїбыл, сек сійö јукö содтöд стоімогъсö став капитал вылас. Прїбыллөн нормамыс таэ артассö, мыј став капиталыс сылөн віжöма=100% (12000 ш.), сы пıыс постојанној капитал=83% (10000 ш.), переменной капитал=17% (2000 ш.).

Содтöд стоімогъ бостöма переменной капитал мында-жö, тайö ставсö мї вермам гїжны таэ: $83c + 17v + 17m$.

Прїбыллөн норма лoас $\frac{m}{c+v} = \frac{17}{83+17} = 17\%$.

Таэ капиталист іскусственнöја саядö робочöјжасыс збыл-бостом прїбыл нормасö, експлоатация сöктасö.

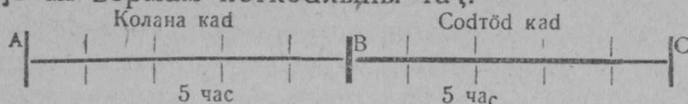
Тае тыдалö, мыј кымын унжык содтöд стоімогъ бостö капиталист, сымын сылөн ыжыджык прїбыл, сы вöсна капиталист мырсö кыз-мыј вермö ыждöдны содтöд стоімогъсö, ыждöдны содтöд ужалан кадсö, ыждöдны робочöјжас експлоатірујтöм.

Кушöм-жö ногсөн капиталист ыждöдö сод-
Содтöд стоі- тöд стоімогъсö?
могъ ыждö-

дан тујжас. Мї төдам, мыј ужалан луныс робочöјлөн јуксö кык пелö: колана кад вылö, кор ро-

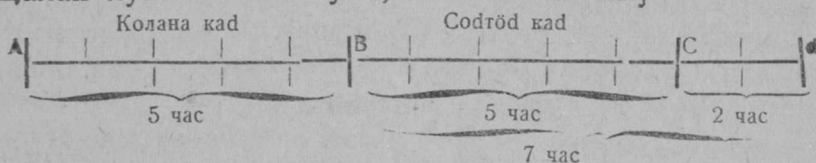
бочöјжыс вöчö ас ужалан вын стоімогъ вылас, і содтöд кад, кор сійö вöчö содтöд стоімогъ капиталистлы.

Тажо ми вермам петкөдлыны таз:

Содтөд стоимостлөн нормамыс $= \frac{5}{5} = 100$ пр.

Капиталист, медым ыждөдны содтөд стоимост, ңужөдө ужалан лунсө. Важөн-і өні позө унаыс адзөдлыны гаетыс, кыз капиталистяс быдсама ногнас ңужөдөны ужалан лун. Капиталист, шуам, вермас ңужөдны ужалан лунсө 2 час куза, сек лоо со мыј:

Содтөд кадыс содө 5 час пыдди 7-өзі содтөд стоимостлөн нормамыс лос $\frac{7}{5} = 140\%$.

Тащөм ногса содтөд стоимост ыждөдөм вылас капиталист ңекущөм капитал оз виз, а сөмын унжык кыскө вынсө робочөјлыс.

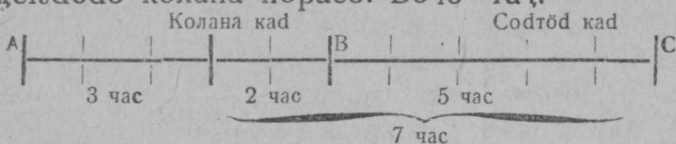
Содтөд стоимост, кодөс бостө капиталист ужалан лун ңужөдөм пыр і кор оз вежыс ужалан вынлөн стоимостыс, шусө абсолютнөј содтөд стоимостөн.

Абсолютнөј содтөд стоимостсө капиталист лептө і өізі, мыј ужалан лунсө оз ңужөд, а ужсө интенсифіцирујтө, робочөј діно сувтөдө визөдысасөс, медым робочөјыс ужалан кадас ез сулав, ез бергав, мед кыз-мыј вермас зилжыка ужалас, оз-кө кывзыс робочөј, сіјөс штрапујтөны. Капиталист весіг өшөдөма асмогасан інө сещөм гижөд, мыј сен дыржык 3-4 минутга өвны оз поз, дыржык коді өвны пондас, сылыс штрап бостөны да с. в.

Но таз кыпөдны содтөд стоимост капиталист оз вермы помтөг, сы вөсна, мыј суткі піас сөмын 24 час, а морт оз вермы суткі чөж ужавны, сылы колө узыштмы көт час 4-5, сылы колө сојны, сылы колө культурнөј потребностяс удовлетворітны, коді-ңін быт колана быд капиталистическөј обществоын, көт быд странаын культурнөј уровеньыс і абу өтвывна, но век-жө кущөмкө да ем. Сесса-өд-і куз ужалан луннас робочөјыс јона музө і производительностыс улын.

Тайо ставыс тојлалö капіталыстöс корны и мукö d
 нөлöс тујјас.

Мöд пöлöс туј сешöм, мыј ужалан лунсö оз нужöд,
 а жеңдöдö колана пöрасö. Вöчö тағ:

Кушöм ногөн капіталыст вермас чінтыны колана кад?
 Öтi-кö, колана кад чинас сек, кор чинас робочöјөн пот-
 реблајтан торјасыслөн доныс, а сiјö сек вермас лоны,
 кор производительностыс сiјö потреблајтан торјассö вö-
 чан ужыслөн лыбö.

Мöд-кö, колана кад чинас сек, кор производительностыс
 робочöј ужыслөн содö, шуам, капіталыст вајис фаб-
 рика вылас выл екас машинајас, и сiјö машинанас робо-
 чöјыс сiјö-жö каднас, шуам 10 часөн, вöчны пондiс тө-
 вар ез 10 шајт дон, а 20 шајт дон, а вузалан доныс
 төвар вылас оз чін, сы вöсна, мыј мукöд фабрикајас вы-
 лас сешöм машинајасыс абу-на. Важ машинаөн ужалiгөн, шу-
 ам, 5 шајт мунлис робочöјлы и 5 шајт капіталысты, а выл
 машинаөн ужалiгөн робочöјлы мунö век 5 шајт, а капіта-
 лысты 15 шајт, и сiғ-кö робочöј öнi аслас ужалан вын
 стоiмөст вылö пондас ужавны оз-нын жын лунсö, а
 сомын нөлöд пайсö $20:5=4$, мијан примерын $2\frac{1}{2}$ час,
 а содтöд стоiмөст вылö воö $7\frac{1}{2}$ час, либö $\frac{7\frac{1}{2}}{2\frac{1}{2}} = 300\%$
 содтöд стоiмөст нормаыс. Тащöм ногса содтöд
 стоiмөст ыждöдöм Маркс шуö относительнöј стоiмөст-
 төн. Медым iзсаыс унжык пычкыны робочöјлыс сод-
 тöд стоiмөст, капіталыстјас пыр возö кыпöдöны техника,
 а медым кыпöдны техника, паскөдны ассыс производ-
 ство, колö сы вылö выл капітал пуктыны, нöбны выл
 машинајас, сырjo и мукöд тор. Но капіталысты абу пыр
 выгöднö техника кыпöдны, капіталыст лöсöдас выл
 машина сек, кор сiјö донтöмжык сувтö ужалан вын сер-
 ты, кор сiјö машинаыс отсалö прiбыл содтыны, а кор-жö сiјö
 оз отсав, капіталыст сек ферт оз лöсöд выл технiкасö.

Татчö колö нöшта содтыны со мыј, ми öнöғ пыр-на
 иредполагатiм, мыј уж доныс (зарплатаыс) робочöјлөн

і сылөн ужалан выныс өткөдөс, но збылыссө сіз капіталізм ногса овмөсын пөштө оз овалы. Сіз-жө, кыз-і быд төварлөн вузалан доныс овлө улынжык мбө вылынжык стоімогъ сертыс, сіз-жө-і зарплатаыс абу пыр өткөд, ужалан вын стоімогъ сертыс.

Мыј вөсна? Да сы вөсна-жө, мыј вөсна-і быд төварлөн вузалан доныс вежласө, сөмын тані сіјө аснога, заработнойнөј плата пыр улынжык ужалан вын сертыс. Вузалан дон летчө улөжык стоімогъ серті сы вөсна, мыј вөзјөны төварсө унжык корөм сертыс. Сіз-жө-і тані.

Капіталізм ногса овмөс быдлун і час дугдывтөг сиктыс і карыс поснө овмөсјасөс рөзөрітө. Капіталістическөј раціо-налізација мунө сіз, мыј робочөјөс шыбытө бвла вылө і тајө ставыс чукөртө ужтөм јөзлыс ыжыд арміја, кодјас радөс кынөмпөт вылө ужавны капіталістлы, мед сөмын шыг ңе кувны, а кор капіталістлы вөзјөны ужалан вын, дај дон-төмжыкөс, сек ферт сіјө мыјвермас чінтө робочөјылыс уж-дон. Уждон-кө чінө, сек содө капіталістлөн прібыл.

Тащөм ногјасөн капіталіст вермө пычкыны робочөј-лыс содтөд стоімогъ. Капіталістыс нуөдө производствосө сөмын сывөсна, медым унжык бостны прібыл.

Капіталістногса овмөсын-өд производствосыс оз пыр өтөі местаын сулав, а паскалө воҙө. Капіталіст оз пыр өтөі сикас машинајасөн ужөд робочөјөс, оз пыр ассыс фабрикасө віз сещөмөн, кущөмөс сіјө первојсө стрөітис, оз пыр сіјө вөч сымында-жө төвар, мыјда-і, шуам, колөм во-ас вөчис; пондас-кө сіјө өтөі местаын сулавны, секи сіјө бөрө колас мукөдөсыс, сек сіјө рөзөрйтчас. Сывөсна капіталістлы лоө пыр воҙө паскөдны производствосө, пыр воҙө унжык вөчны төвар і с. в. Кыс-жө капіталіст бөстө капіталсө производство паскөдөм вылас?

Производство паскөдны капіталіст вермас сөмын содтөд стоімогъ вылө; содтөд стоімогъсө капіталіст ставсө гојөм-јуөм вылө оз вермы візны, а кущөмкө пай візө выл машинајас ңөбны, сырјо і выл ужалан вын. Сіз-кө содтөд стоімогълыс кущөмкө пай капіталіст візө капітал содтөм вылө, коді бара-жө пондас вајны выл, унжык содтөд стоімогъ. Но медым капіталіст верміс паскыджыка воҙө нуөдны производство, сылы колө, кыз мі шуім, выл машинајас, унжык сырјо, ужалан вын да

с. в., кодӧс ескӧ сӱӧ вермас деӧга вылӧ нӧбны рынок вылыс, а нӧбны сӱӧ вермас сек, кор і мукӧд капіталістјас шӧщ вӧчӧны унжык.

Таӳі капіталістическӧј обществоын пыр воӳ мунӧ, кыз Маркс шуӧ, расшіреннӧј воспроизводство, воыс-воӧ пыр унжык вӧчӧны, воыс-воӧ капіталіст чӧжӧ капітал, содтӧд стоімогӧсӧ пӧртӧ капіталӧ, медем воӳ сылӧн капіталыс пондіс унжык вајны содтӧд стоімогӧ. Но капітал чӧжӧ капіталістјас кӱӧ сӧмын сывӧсна, мыј мӧдар помас ужалысјас дорас чӧжӧ шыгјалӧм, гӧлмӧм.

Кымын ӧдјӧ чӧжӧ капітал капіталістјас кыын, сымын унжык содӧ безработіца, сымын чӧнӧ став общество доход піас робочӧј класслӧн ужалан дон пајыс. Тајӧс Маркс шуіс абсолютнӧј всеобщӧј капіталістическӧј накопленнӧ законӧн.

Капіталіст лыдӧ фабріка-заводсӧ ассыс ас деӧга вылӧ вӧчӧмӧн, но мӱ вермам ӧнӱ адзыны, мыј сӱӧ деӧгаыс, код вылӧ сӱӧ первој лӧсӧдіс фабрікасӧ, абу аслас, мӧд-кӧ, сӱӧ машинајасыс важӧн нын кӧссӧны, а выл машинајас вермӧ сӱӧ нӧбны сӧмын содтӧд стоімогӧ вылӧ, кодӧс пычкӧ робочӧјлыс, а оз ассыс, і којмӧд-кӧ, робочӧјсӧ медалӧ ужавныс капіталіст бара-жӧ робочӧј деӧга вылас, кодӧс сӱӧ бостіс содтӧд кадын тӧвар вӧчӧм вузалӧмыс колан тӧлысас, мӱбӧ колан во жынас.

УАСОМЈАС

1. Мыјла ужалан вын капіталізм ногса овмӧсын пӧрӧ тӧварӧ?
2. Кыӳ артасӧб, шупсӧб ужалӧн вылӧн стоімогӧсыс?
3. Мыј сецӧм содтӧд стоімогӧсыс?
4. Кушӧм ногјасӧн капіталіст вермӧ веждӧдны содтӧд стоімогӧ бостӧн?
5. Мыј сецӧм норма содтӧд стоімогӧлӧн да прӱбылӧн і мыјӧн најӧ торјалӧны мӧда-мӧдсыс?
6. Мыјла капіталізм ногса овмӧсын оз вермы лоны ӧткод ужалан вын стоімогӧ і уждон (зарплата) і мыјла зарплата пыр улынжык ужалан вын стоімогӧсыс?
7. Кытыс капіталістјас бостӧны капітал производство паскӧдӧм вылӧ?
8. Мыјла вермӧ чӧжыны капіталыс?
9. Мыј сецӧм „всеобщӧј закон капіталістическӧј накопленнӧлӧн“?

Прімерјас.

1. Капіталіст фабріка вылын 1000 робочӧј ужалӧ, капіталіст ужалануӧсӧ 10 часаннӧ нужӧдіс 11½ часӧз. Ыжыдӧ содтӧд стоімогӧ норма бостӧ капіталіст, колана кадыс-кӧ колӱ важыс—5 час?

2. Сӱӧ жӧ фабрикантыс ужалан лунсӧ чӧнтіс бӧр 10 часӧз, но кыпӧдіс ужлыс производітелност і чӧнтіс сӱӧ колана код 2 час (5 ч.—2ч.—= 3 час). Ыжыдӧ содтӧд стоімогӧ норма бостӧ капіталіст?

3. Капіталіст фабріка вылын ужалӧ 1000 робочӧј, уждон ӧвӱ лунза чалӧн 2 шӧрт. Содтӧд стоімогӧ норма капіталіст бостӧ 100%, уна-ӧ бостӧ содтӧд стоімогӧ:

4. Капіталістаөн содтөд капітал=20.000 ш., переменнөй капітал =5000 ш., содтөд стоімость норма 100%. Ыжыдө прібыллөн норма?

4. Капіталізм—производство гырысмөдө.

Ми-һын воэвыв сорһитім, мьј товар вөчана іналана өвмөсын, капіталізм дырјі, товар вөчығјас костын му-жө дугдывтөг вермасөм,—конкуренціја. Конкуренціја тој-лалө быд товар вөчығөс, капіталістөс бурмөдны ужаланногсө, лөсөдны выл, буржык ужалан көлуј, паскөд-ны производство.

Капіталізм нога производство вөчіс зев ыжыд рево-луціја техникаын, морт вын вежіс машинаөн, парөн, електричествоөн, кодјас зев вылө кыпөдісны производі-тельностьсө ужлығ.

Капіталістыд бур техникаөн, гырыс машинајасөн ужалөмөн, аслас заводуын вермө уна пөв чінтыны товар вөчан асдонсө ремесленьник серті, посні өвмөсын то-вар вөчөм серті. Посні өвмөсјас, улын донөн товар вөчөмыс, вооны убыткавыв, і сы понда пырөтарө рөзөрітчө-мы, а озыр капіталістјас, кодјаслөн ем гырыс фабрік-завод-јас, налыс (поснід) өвмөссө талалөны кок улө, унжык пон-дөны вөчны товар, нөшта-на јона паскөдөны заводјассө.

Мыј вөсна-нө капіталіст бурмөдө техникасө аслас заводуын? Сөрт оз сы вөсна, мед кокһиджык робочөјјас-лы вөлі ужавны, а сы вөсна, мед унжык содтөд стоі-мость, унжык барыш бостны. Быд капіталіст төждысө сөмын ыжыд прібыл бостөм вөсна, а мед ескө бостны ыжыджык прібыл, колө, мед товарыс вылын донөн іна-еіс мукөд-сертыс. Вылын донөн інавны товар поэ-сөмын таэ: өті-кө, мефым ескө рынок вылын сіјө сікас төварөн һекөд сыыс өтар ез вузас, сек сіјө лоө көчәі-нөн дон вылас, һекөд оз понды мчкыны увлаһ донсө. Мөд-кө—бурмөдны техника, мед ескө товар вөчан доныс мукөд сертыс улынжык вөлі. Којмөд кө—јон-жыка эксплоатірујтны робочөјјөс—һужөдны ужалан лун, чінтыны уждон. Салөг гоз вөчөм мукөдыслы, шуам, сувтө 10 шәјт (кучік, пөшва, драгва, тув, вурөм, ужа-лан көлуј ізсөм і с. в.), а өвілөн, шуам, сувтө сөмын 8 шәјт. Базар вылын-кө сапөг гоз вузассө 12 шәјтөн, сек мукөдыс прібыл пондасны бостны быд гозыс 2 шәјтөн, а сіјө 4 шәјтөн,—кык мында.

Капіталіст-кө кык мында бостө прибыль мукөд сер-
тыс, сек сїјө кык өдїө пондө паскөдны төвар вөчөмсө,
а медым ескө вузавны став төварсө, сїјө чінтө вуза-
лан донсө, шуам, сапөг гозлыс 11 шайтөз, донтөмжык
сапөгтө, сещөм, жө-кө качестваыс, дерт өдјөнжык һө-
басны. Лїбө, өтї робочөјыс-кө 10 часа ужалан лунөн вөчас
5 гоз сапөг, то 12 часа ужалан лунөн вөчас 6 гоз, а ужа-
лан доныс век важыс шуам өтї шайт, лїбө ужалан лун-
сө содтас 1 час куфа, і ужалан донсө чінтас 10-20 ур
мында, кыкнан ногыс вайөдө сетчө, мыј сапөг гоз вө-
чөмыс капіталістлы сувтас донтөмжык і капіталіст
бостас содтөд стоімоет унжык, а содтөд стоімоет-кө
бостас унжык, унжык сїјө-і вермас выль капітал чөжны,
өдїөжык паскөдны производство.

Мукөд капіталістјаслы пїңсө јїрыштөмөн щөщ лоө
чінтыны дон, оз-кө чінтыны төварыс інавтөм колө, а
мед вузалан дон чінтыны, колө техника бурмөдны,
төвар вөчан донсө чінтыны, робочејлыс вынсө унжык
бостны, уж донсө чінтыны, ужалан лунсө содтыны і
сізі пыр воқө.

Тази на костын заводітчө бара вылыс вермасөм
конкуренція, көні вермасны сещөм капіталістјас код
јаслөн фабрік-заводјасыс гырысөсжык, машинајасыс бу-
рөсжык, најө регидөнжык вермөны лөсөдны выль сікас
машинајас, сузөдны донтөмжык сырјо да с. в.

Посңіджык предпрїятөјјаса капіталістјас оз вер-
мыны сещөм улын донөн төвар вөчны, најө рөзөрітчө-
ны, вузалөны фабрікајассө озыр, гырыс капіталістјас-
лы, пырөны пайщїкјасө најө заводө.

Ташөм вермасөмыс мунө, дерт і гырыс капіталіст-
јас костын. Најө сіз-жө панласөмөн вөчөны унжык тө-
вар, мырсөны вештыштны мукөдсө рынок вылыс.

Тази рынокјасыс ас государствоас тырөны төварөн,
сы вөсна, мыј төварсө лөзөны унжык һөбны вермөм
дорыс.

Капіталістјас пондөны угласны мукөд государство-
са рынокјас вылө, кыз-мыј вермөны донтөгжык төвар
заводітөны вузавны, быд ногыс отсалө налы праві-
тельство.

Но-öd быд гoсударствоын емög-жө капиталистјас, сещөм-жө правительство, кодјас мырсөны рынок паскөдөм вöсна-жө. Тазі вермасөмыс лыбө гoсударство гoсударство костөз, быд гoсударство мырсө бостны унжык рынокјас.

Тані бурөн ас костын лөсөдчөм лоны оз-нын вермы, а јуксөм рынок мырсөдөм өта-мөдлыс, лоө-нын дерт вынөн, војнаөн. Војна дырјі коді кодөс вермас сылы-і рынок лоө. Капитализм војнатөг оз вермы овны сіз-жө кыз робочейјасө эксплуатірујттөг.

Крізісјас Капиталистическөј производствoын-кө оз вермы лоны плановост, оз-кө сен некод воэвыв артав унаө колө вөчны төвар тајө во вылө, быд капиталист-кө мырсө кыз мыј вермө унжык төвар вөчны да донтөгжык, вузавны донөнжык,—сещөм производство дерт оз вермы пыр өткод-а паскавны.

Воэвыв артавтөг төвар вөчөмыс ваяддө сетчө, мыј төварсө вөчөма лоө унжык нөбны вермөм дорыс, төварсө инавны некытчө лоө, рынокјас тырөны төварјасөн, став складјасыс тырөны. Оз дерт сы понда рынокыс, складјасыс тырны төварөн, мыј быдөн-нын төварсө тырмымөн нөбөма, мыј робочейјаслы да крестаналы нинөм-нын оз ков, а сы понда, мыј нөбнысө ужалыс јөзыслы нинөм вылө, сөмсө еща нажөвитөны аслыныс, а унжыксө сетөны капиталистјаслы. Капиталистјаслөн да помещікјаслөн складјасыс тырөмаөс, а сіјө тыра складјас саяс мільонјасөн ужалыс јөз шыгјалөны, көмтөгыс да пастөгыс олөны. Капиталистјаслы дерт сетчөз могыс абу, сіјө төждысө ыжыд прібыл бостөм вöсна.

Мыј-жө капиталист вөчө крізіс дырјыс, кор завод-гыс складө төварыс воө, а складыс некытчө оз мун?

Сылы колө өті туј—вөтлыны заводыс, фабрыкыс мыјда-кө робочейөс, медым төварсө ещажык вөчны, да уж донсө налы не мынтыны. Заводө ужавны комыс робочөјјаслыс уждонсө чінтыны.

Уждон мынтөмыс өтар, колө капиталистлы ужјөз банкө мынтыны, срокавекселјас куға мынтыны да с. в. а сөмыс кујлө төварын.

Кор промышленностин лоө крізіс, сіјө ас бөргыс кыскө щөщ і селскөј көзәјство. Промышленностын крі-

чыс дырји төвар вөчөм чинө, посиджык и омөлжык предпріяттөјас сөвсөм тупкысөны, гырысжык предпріяттөјас чинтөны төвар вөчөм. А төвар вөчөм-кө чинө, чинө-и сырјо һөбөм, коді вөччыссө с/х-ын. Сыыс өтар крїзис дырји мїльонјасөн робочөјјас колөны ужтөмөс, кодјаслы һинөм вылө лоө боставны һе сөмын промышленнөј төварјас, но лоө чинтыны һаһ, јай и мукөд тор сојөм-јуөм, уна мїльон робочөј пондөны шыгјөн моз овны да с. в. Сїз-кө чинө и һаһ, јай и мукөд с/х-өј төвар потреблајтөм. Чинө-кө с/х-өј төвар потреблајтөм, сек-и сїјө төвар вөчысјаслы һекытчө лоө вузавны, пондас чукөрмыны с/х-өј төварјас складјасө помещїкјаслөн, крестаналы һекытчө лоө вузавны ассыныс төварсө.

Кытчө поңө инавны с/х-өј төвар, иналөны ҫерт медса гырыс овмөсјас сы вөсна, мыј налөн стоїмостьыс төварыслөн улынжык и төварыс буржык, поснї крестана овмөсјас инавны оз вермыны. Оз-кө најө вермыны инавны ассыныс төвар, налы һинөмөн мынтыны налогјас, аренднөј дон мувїз-сө арендүјтөмыс, һинөмөн мынтыны ужјөзјас банкјаслы и с. в. Тази крїзис дырји уна крестана овмөс рөзөрїтчө и содтө безработнөј арміја. Гырыс овмөсјас ҫерт вермөныжык кутчїсны, көҫ и налөн чинө доход воөмыс, кутчїсөны сїјөн, мыј батракјаслы, кодјас ужалөны најө овмөсјасын, чинтөны уждонсө, налы сыыс өтар отсалө гөсударство ужјөзөн ҫеһга сетөмөн да с. в.

Тащөм пөранас, крїзиснас вїсө став капїталїстїческөј обществоыс, быдөн матөвоөмаөс төвар инастөмыс. Банкјас корөны ужјөзөн бостөм сөм, коді оз вермы мынтысны, сїјө банкротчө, рөзөрїтчө, сїптө заводсө, озыржык капїталїстјас чинтөны төвар вөчөм, да вїдчысөны төвар инасөм, корсөны выл рынокјас.

ҫерт, медса јонасө тащөм крїзисјас дојдөны робочөјјасөс. Крїзис дырји сурсјасөн, мїльонјасөн робочөјјас колөны кусөк һаһтөг, најөөс капїталїстјас ыстөны уж вылыс, вөтлөны ывла вылө, сесса көҫ кытчө гажыс мунас и мыјөн гажыс олас, сетчөз капїталїстјаслы мог абу. Крїзис дырји робочөјјаслы-и ассыс вынсө һекытчө вузавны, һекөд оз һөб. Коді колө ужавны заводө и налы абу буржык, капїталїст налыс уждонсө чинтө, ужалан лунсө

нуждө. Робочөйяс-кө норасны пондасны, капіталіст повзөдлө вөтлөмөн. Завод ворота дорас сулалөны уна вөтлөм робочөйяс, кодјас вөзјыгөны нөшта-на улын дө-нөн ужавны (шыглы-өд кувны некөд оз көсјы).

Сіз-кө мі адзам, мыј крїчїсыд бара-жө медга-сө дојдө робочөйөс. Gyрыс капіталістјаслөн сөмын прїбылыс чїныштлас, да лоө вылдыштны заводсө, нөбны выл машїнајас, поснїджык капіталістјас, кодї рөзөрїтчө, кодї-ї „ловјөн“ петө.

Тајө вїсөмнас, крїчїснас капіталїзм вїсїс быдмїгөныс том пөранас, вїсө-ї өнї пөрысмігас, кулігас. 1850-1890 војасө-кө крїчїсјас вөлісны быд 8-10-12 во мысты, өнї, пөрысмігөныс, 1900-1931 војасө, крїчїсјаслөн костыс тошалїс 5-7 воөз.

Тащөм крїчїсјасыс капіталїзм петны некор оз вермысы вөсна, мыј помкаыс крїчїсылөн капіталїзм ногса овмөсас сенї, мыј производствоыс общественнөј характера, а прїсвоїтө капіталїст, стїхїннөј, анархїческөј производство вөсна.

Капітал чукөрмөм.

Капіталїзм паскаліс конкуренцїја пыр, крїчїсјас пыр, кодї вайөдіс сетчө, мыј фабрїк-заводјас гырысміны зев өдјө.

Конкуренцїја дырїі вермөны гырыс предпрїятвөјас, поснїдјас пыр өтарө рөзөрїтчөны. Крїчїсјас дырїі бара-жө поснї овмөсјас рөзөрїтчөны, гырыс капіталїстјас на пыдї предпрїятвөјассө паскөдөны, налы отсалөны банкјас, правїтелство.

„Зев ыжыда промышленностлөн быдмөм, гырыс предпрїятвөјасө вывтї өдјө төвар вөчөм чукөрмөм, ем медга тыдалана торјас капіталїзмлөн“¹⁾.

Капіталїзм паскалөмкөд быдмөны гырыс предпрїятвөјас, ужалан көлујыс пыр өтарө чукөрмө некымын капіталїст ордө, көдї шусө капітал чукөрмөмөн (концентрацїя капитала).

Вїзөдлам лыдпасјас вылө.

---

1) Ленин — Империализм, как высшая стадия капитализма. стр. 14.

Со куцдома чукормома капиталыс Германияын мирө-
вөй војнаоң (1913 вооң):

	Предпријат- то лыд	Робочөй лыд (миллонөн).	Парөвөй вын (вөв вынон арталомөн миллонөн)	Електричес- көй вын (миллон киловаттөн)
Став промышленностас і тујјасын	3.265.623.	14,4	8,8.	1,5
Гырыс предпријаттојас вылө усө	30.588	5,7	6,6.	1,2
%	0,9%	39%	75,3%	80,0%.

„Соод пайсаыс ешажык предпријатто вылө — шуө
Ленин—воө парөвөй да електрическөй вын $\frac{3}{4}$ -ыс унжык!
2,97 миллон поснө (5 робочөйөң) предпријаттојас пай вылө,
кодјас лооны 91% став предпријатто пias (Германияын—
С. Р.), усө сомын 7% парөвөй да електрическөй вын!
дас сурс гырыс предпријаттојас—ставыс;
Миллон поснөдјас—кинөмтор!“¹⁾

Таң-жө чукормө капитал і мукөд государствојасын.
Америкаын 1914 воө гырыс предпријаттојас, кодјас вөчө-
ны онас төвар 2 миллон шайт дон, вөлөм соод пайыс
(0,9%) став предпријатто пias, а најө вөчлөмаөс жын
төварсө (48-49%) став төвар вөчөм пias.

Россияын 1913 воө гырыс заводјас вөлөма 2% став
завод пias, робочөйыс ужалөма сені 36%, а төварсө
вөчөма сені 82% дон, став төвар донгыс.

Капитализм һемжалиттөг бырөдө поснө овмөсјасөс,
паккөдө гырыс овмөсјас, чукормө капиталыс государство
пыщыс һекымын дас, либө со капиталист ордо; најө
лооны сиз көчәинјасөн став государствовса овмөсас.

УУАГОМЈАС

1. Мыјла капиталист бурмөдө техникасө да паккөдө производство?
2. Мыјла конкуренция дырји вермөны гырыс предпријаттојас?
3. Мыјла капиталистическөй государствојас оз вермыны өтсөгласөн овны?
4. Мыј сецөм кризисыс, кодбө сөјө медеа јона дојдо?
5. Мыјла лөб кризис і вермас-ө капитализм сјјөс бырөдны?
6. Мыјла капитализм дырји чукормө капитал һекымын капиталист ки улө?

¹⁾ Ленин—Империализм, как высшая стадия капитализма, том XIX. Изд 3-е стр. 81

5. Монополистіческөй капитализмдөн ыжыдалом—империализм

Воңа жүкөдјасыс ми аңылым, мыј капитализм кутсө конкуренција вылын. Но конкуренцијаыс вайөдө сетчө, мыј конкуренцијаын вермөны ғырысжык предпріяттөјас, кодјаслөн ғырысжык капиталјас, вылынжык техніка, вермөны медавны медса бур інжеңерјасөс; посңыджык предпріяттөјас, омөлжыкөс, ічөтжык капиталәс, конкуренција дырјі рөзөритчөны, мібө сурөны ғырыс предпріяттөјас улө.

Конкуренција таңи вайөдө производство ғырысмөмө, капитал чукөрмөмө; медем стрөитны вым завод, колө-һин уна капитал важ серти, сјө абу-һин вермана өти капиталистлы. Но конкуренција вайөдө і сетчө, мыј ғырыс предпріяттөјаслы вермасны мөда-мөдыскөд сөкыджык лоө, і најө мөда-мөдыскөд отувтчалөны, медем ассыныс конкурентјассө вермыны і медем жүкны ас костаныс рынокјассө да с. в. Таңи конкуренцијаыс вайөдө капитал ғырысмөмө, а капитал ғырысмөмыс вайөдө монополијаө, кор ғырыс капиталистіческөй отувтчөмјас пондөны ыжыдавны капиталистіческөй обществоын. Важөн вөлі кущөм-кө отрасл промышленностин свободнөја конкурірујтөны уна өтка капиталистјас, а өни сјө конкуренција пыдҕыс сјө отраслас ыжыдалө өти картел, мібө синдикат. Свободнөй конкуренцијалөн ыжыдалом 20-д нем заводітчигөн, вежсис монополија ыжыдалөмөн.

„Капитал чукөрмөмыс (концентрацијаыс)—шуө В. І. Ленин—ачыс-һин топыдавыв вайөдө монополијаө. Нөкымын ғырыс предпріяттөлы, серт, кокңыджык вонь өти кывјө мөда-мөд костас, а мөд боксаң-кө, конкуренција нуөдөмыс сөктәммө, монополијалаң кыссөмыс чужө предпріяттөјас ғырысмөмыс. Тајө конкуренцијалөн монополијаө пөрөм і ем медса важнөй јавлеңһө—абу-кө медса-һин важнөйыс—өнија капитализм экономикаын“¹⁾

Капитализм, 20-д немын, пырис вым стадіјаө, монополистіческөй, стадіјаө,—империализмө.

1) Ленин—т. XIX. Изд. 3-е, стр. 82.

Ми өнi-i вiзöдлам мыjөн торjалö имперiализм важ клас-сiческой капитализм дорыс. Ми-нын шуим, мыj монополистической капитализм стадияын jона гырысмö производство; производство гырысмöмыс вaжö сетчö, мыj гырыс предпрiяттöйыс зев сöкыд бостны i вужöдны капиталсö, сещöм предпрiяттöясö, кöни капиталист вермö бостны ыжыджык прибыл, мöд-кö гырыс предпрiяттöяс стрöитны колöны зев ыжыд капиталяс, кодöс öтка капиталист пуктыны оз вермы.

Капитал чукöрмöмыс öнja капитализмын мунö медса-сö акционернöй формаөн.

Мыj-жö сещöм акционернöй формаыс?

Медым стрöитны выл фабрика, капиталсö сетчö пунктö оз öтi капиталист, а капиталыс чукöртчысö пажевöй взно-яс пыр. Пажыс акционернöй предпрiяттöйын абу ставыс öткод, а пунктö кодi мыjда вермö: öтi капиталист вермас пуктыны жынсö, мöд дасöд пажсö, коймöд кычöд пажсö да с. в. Став капиталыс, мыjда мунö предпрiяттö вылас, jуксö öткод пажас вылö, шуам, предпрiяттöйыс кö сула-лö 10 мильон шajт, сiжös jукöны 100 сурс пелö i öтi пажыс пондас сулавын 100 шajт. Кодi, шуам, пунктö 200 шajт фабрика вöчöм вылö, сылы сетöны удостовереннö-код гижöд, кодi-i шусö акцияөн. Мыjда, акция нöбö, шуам, 2 акция 100 шajтаöс, сiжөн нöбö право бостны сымда паж вылö-жö i прибыл, мыjда вaжас прибылсö сiжö фабриказыс. Акция вермö нöбны быдөн, кодлөн ем дeнга, i капиталист, i робочöй, i крестанin да с. в.

Он-кö кöсjы сiжö акциясö кырымад вiçны, почö сiжös вузавны бөр кодi нöбас, вузалан-кö, дeрт те воштан i право прибыл бостны. Таjö акционернöй формаыс мездö капиталистясöс капитал сiбдöмыс убыткавын вoыс пред-прiяттöясö, кöсjö-кö капиталист ассыс капиталсö мукöд предпрiяттöясö пуктыны, öни сылы оз-нын ковмы вузав-лыны став машинажассö аслас важ фабрикаыс, а вузалö сöмын сiжö акциясö i нöбö акция сiжö предпрiяттöлыс, кытчö кöсjö пырны пажшiкö.

Тас буржуазнöй учонöйяс вöчöны ташöм выводяс, мыj капиталыс-пö „демократизирүйтчö“, мыj предпрiяттö-жасыс абу öтка капиталист кi улын, а мыj капиталист i робочöй, кодi нöбас акция, öткод кöзaiнжас да с. в.

А виждолам-кө пьдөжык, зик модарөн пондас сижө „демократизацијаыс“ тыдавны.

Акционерној предпрјаттөын правлењњөыс бөрјыссө на пьыс, кодлөн ем акција, но бөрјысан праваыс сем сешдөм, мыј кодлөн кымын акција ем, сымда гөлөс і лоө. Отылөн-кө, шуам, ем 100 акција, сижө өтнас вермас лептыны со гөлөс. Тани капіталістјас сиз-і вөчөны, мыј кор колө бөрјыны правлењњө, сек кезлө озыржык капіталіст һөбө 40 кымын прөчент акцијасө і өтнас бөрјас сешдөм мортөс, коді сылы колө. Збымыссө капіталістлы оз і ковлы 40-50% акција һөбны, а сулалө бостны 30, либө 25%, медым сижө верміс бостны предпрјаттөсө ас кіас сы вөсна, мыј оз став акција кутысыс во бөрјысан собрањњө вылө, кодлөн, шуам, ем кырымас 3-4, а то-і өтө акција, сылы оз сулав воны кыскө 100-200 кілометр сайсањ, да-і коді матын, оз во, сы вөсна, мыј 2-3 гөлөсөн сен сылы һинөм вөчны.

Тази гырыс капіталістјас бостөны ас кіас общественној капитал вылө стрөитөм предпрјаттөјас. Но сижө капіталістыс өтө фабрикаөн оз пөт, а бостө ас кіас уна предпрјаттөјас. Таз-жө һөбас акција мукөд предпрјаттөлыс і сижө предпрјаттөыс сурө сижө капіталіст кі улө, а бөрјөм директорјасыс лоөны сылөн прикадшикјас. Тази һөкымын капіталіст бостөны ас кі улас зоњ отраслјас.

Тащдөм гырыс предпрјаттөјас костын конкуренција мунөм вайө, мыј кыкнаныс омөлтчөны, кыкнаныслөн чинөны прибылјас. І сижө конкуренцијаыс вайөдө сетчө, мыј капіталістјас мөда-мөдыслы кіјассө сетөны, мөда-мөдыскөд өтувтчөны, вөчөны монополија, медым һөкод наыс өтар ез вермы вөчны сешдөм сикас төвар.

Капіталістјас-
лөн өтувт-
чөмјас. Отувтчөм вылө капіталістјасөс тојлалө і робочөј класслөн пыр өтарө јонмыс, накөд тышыс.

Кущдөм ногсөн-жө капіталістјас өтувтчалөны?

Медсасө капіталістјас өтувтчөны картелјасө. Картел— ем кущдөмкө кад кезлө капіталістјаслөн мөда-мөд костас соглашењњө, медым јукны мөда-мөд костас төвар іналан районјас, шусөны вузавын өткоф донөн, улөжык кодыс шусөны һө вузавын, кытыс і кущдөм условјөди

нѳобавны сырјо, сорнѳтчѳны сетны ѳткоѳ ужалан дом
робочѳјјаслы і сыыс вылѳ нѳе содтыны, лѳбѳ уна ѳ чѳнты-
ны і с. в.

„Картемјас—шуѳ Леѳн—договарѳватчѳны, кыѳі тѳ-
вар вузавны, мынтысан строкјас јылыс да с. в. Најѳ
јукѳны мѳда-мѳд костас тѳвар іналан інјас. Најѳ урчѳтѳ-
ны уна-ѳ вѳчны тѳвар. Најѳ урчѳтѳны тѳвар вузалан дом
(мед быдлаын ѳткоѳ донѳн вузавны—С. Р.). Најѳ јук-
лѳны предпрѳјатѳјас костын прѳбыл да с. в.“¹⁾

Картемѳ пырыс предпрѳјатѳјас тѳвар вѳчан і вуза-
лан самостојателностѳ ѳз воштыны, сы вѳсна картемјас
абу чорыд ѳтувтчѳмјас. Кор конјунктураыс ѳмѳлтчѳ,
капѳталѳстјас сек регыдѳн картемса договорјассѳ нару-
шайтѳны, выгѳднѳјжык-кѳ, шуам, кушѳмкѳ предпрѳјатѳѳлы
вузавны улынжык донѳн мукѳд сертѳ, медым унжык і
регыдѳнжык вузавны тѳварсѳ, капѳталѳст зев ѳдјѳ і кокны-
да сѳјѳс вѳчѳ, лѳбѳ сѳјѳ бостѳ ас кѳ улас сѳјѳ рыноксѳ,
кодѳ вѳлѳ сетѳма ѳмѳлжык предпрѳјатѳѳлы, і бостѳ ѳмѳл-
жык предпрѳјатѳѳсѳ ас кѳ улас да с. в.

Мѳд ногса ѳтувтчѳмјас капѳталѳстјаслѳн ем сѳнѳкат.
Сѳнѳкат торјалѳ картемлыс сѳјѳн, мыј сѳнѳкатѳ пырыс
предпрѳјатѳјас воштѳны тѳвар вузалан самостојател-
ностсѳ. Сѳнѳкатѳ пырыс капѳталѳст ѳз-нын вермы ас
вѳлаыс вузавны тѳвар, капѳталѳст сѳмын вѳчѳ тѳварсѳ,
а вѳчѳм тѳварсѳ сетѳ сѳнѳкатѳ, сѳнѳкат вузалѳ сѳјѳ
тѳварсѳ, а капѳталѳстлы бергѳдѳ сѳмѳн. Танѳ капѳталѳст-
јас костын муно сещѳм нога тыш, мыј буржык, јонжык,
гырысжык предпрѳјатѳјас мырсѳны унжык тѳвар шыбыт-
ны рынок вылѳ мукѳдсаыс, а сѳнѳкатлы сѳјѳ абу выгѳд-
нѳј, мыј сек вузѳс доныс чѳнѳ, а улыжык доныс чѳнтѳ
прѳбылсѳ сѳнѳкатлыс і ѳмѳлжык предпрѳјатѳјаслыс,
кодјаслѳн тѳвар вѳчан доныс вылынжык, јон, гырыс
предпрѳјатѳјас сертѳ. Тајѳ тышыс вайѳдлывлѳ сетчѳ, мыј
јон предпрѳјатѳјас петѳны сѳнѳкатыс, лѳбѳ сѳнѳкатсѳ
бостѳны ас кѳас і сѳптѳны ѳмѳ предпрѳјатѳјассѳ.

Кѳмѳд ногса капѳталѳстјаслѳн ѳтувтчѳм ем трест. Трес-
тѳ пырыс капѳталѳст воштѳ-нын став самостојателностсѳ
кыѳ тѳвар вѳчны, сѳј-жѳ-і вузавны.

1) Ленин—том XIX, изд. 3-е, стр 86.

Капіталіст сек лоо пайшкөн став трестса імушество-ас і воштө ассыс правасө аслас предпріяттө вылын. Трестјас медгасө организүтчөны кыз акціонернөй компанһөјас, көні пырыс капіталіст бостө сымында пай, мыј дон сылөн предпріяттөыс сулалө. Трест вермө тупкыны улын техникаа предпріяттөјас, выдөдны мукөд предпріяттөјассө, пырны пайшкө мукөд акціонернөй компанһөјасө да бостны ас кі улас сіјө компанһөјассө. Трест, буржык предпріяттөјас вылө төвар вөчөм чукөртөмөн, чінтө төвар вөчан дон і бостө ыжыджык прібыл мукөд „фікөј“ (таз шусөны сецдөм предпріяттөјас, кодјас абу пырөмны өтүвтчөмјасө) предпріяттөјас серті і сы вөсна трест вермө јонжыка тышкасны сецдөм „фікөј“ предпріяттөјасыскөд.

Тащөм өтүвтчөмјас капіталістјаслөн, конкуренціја бырөдны, дерт, оз вермыны, конкуренціја пондө мунны „фікөј“ предпріяттөјас да картелјас, сінфкатјас костын; картелјас, сінфкатјас, трестјас костын да с. в.

Монопөмістическөј өтүвтчөмјас капіталістјаслөн тышкасөны „фікөј“ предпріяттөјаскөд сізі, — сорһитчөны сырјо вузалыскөд, мед сіјө оз вузав налы сырјосө, нарошнө чінтөны рынок вылын төварлыс вузалан. донсө, мед „фікөјјасыс“ ез вермыны возө вөчны төвар, сорһитчөны профсојузјаскөд, мед сіјө ез ыстав налы робочөјјасөс, сорһитчөны транспорткөд, банкјаскөд, мед најө төварсө налыс ез нуны, і мед ез сетны сөм ужјөзөн да с. в.

Тышыс на костын помасө сізі, мыј лібө „фікөј“ предпріяттөыс рөзөритчас, лібө сурас өтүвтчөм кі улө, лібө асныс „фікөј“ предпріяттөјасыс өтүвтчөны і өтүвтчөмөн пондөны тышсө нуөдны.

Монопөмістическөј өтүвтчөмјас һекор оз вермыны бырөдны сецдөм „фікөј“ предпріяттөјассө сы вөсна, мыј монопөмістическөј өтүвтчөмјас төварсө вузалөны пыр вылынжык донөн, а јон гырыс предпріяттөјаслы сіјө вайө і ыжыд прібылјас, а ыжыд прібылјас кокһөдөны јонмыны „фікөј“ предпріяттөјаслы і кыскөны выл капіталјас сіјө төварсө вөчны. Сыыс өтар і бургырыс предпріяттөјас картелыс, сінфкатыс пыр вөзөдөны петны, медым налы һекөд ез вермы урчитны унаө төвар вөчны і сецдөм предпріяттөыс-кө петас картелыс.

сіјо выгадајтö сіјөн, мыј пондас унжык төвар вöчны і вузавны і унжык прібыл бостны.

Капіталістјаслөн öтувтчöмјасыс медгасö овлöны кык-ногса: öтi—öтувтчöны öтi сікас төвар вöчан прeдпріјаттöјас, шуам сігеч вöчан фабрікајас.

Мöд—комбінірованнöј öтувтчöмјас, кор öтувтчöны сешöм заводјас, кодјас öта-мöдыслы вöчöны сырјо, (шуам чугун кістан завод, чугуныс стал вöчан завод, сталыс машина вöчан завод да с. в).

Бөрја ногсöныс öтувтчöны сы вöсна, мед төварсö вермісны вöчны асланыс сырјоыс і асланыс ужалан көлүжөн. Ташöм öтувтчöмјасыс лöоны зев гырысöс, зев ыжыд капіталјасөн, кодјас ас кі улö бостöны унжык төвар вöчöмсö госуларствоас. Бостам прімерјас: САСШ-ын. „Сталнöј корпорација“ нiма öтувтчöмлөн вöлі (1902, воын) 84 чугун кістан доменнöј пач, 35 бессемеровскöј конвертор 16 завод вылын, 136 чугун кістан мартеновскöј пач 14 завод вылын, 6 релс вöчан завод, 31 мукöд прокатнöј заводјас, ліста көрт вöчан 6 завод, сутуга вöчан 40 завод, көрт труба вöчан 24 завод, 112 пароход, 983 міла куча көрттүј да с. в.

1914 воын „Сталнöј корпорација“ заводјас вылын ужалöма 179,353 морт. Наяö вöчлöмаöс став САСШ-ас вöчöм піыс: релс 62%, сутуга (проволака) 67%, көрттүв 55% да с. в.

Став САСШ пагтаыс капіталістјас öтувтчöмјас кі улын 1904 в. вöлöма 23,6%, 1909 в.—25,9% прeдпріјаттöјö. Робочöјјас ужалöмаöс найö заводјас вылын 1904 в. 70,6%, 1909 в.—75,6%. став робочöј піеыс. Төвар вöчöмыс вöлöм 1904 в. 10,9 міллард доллар дон, 1909 в. 16,3 міллард доллар дон, лібö 73,7% і 79,% став төвар дон сертiыс.

Рејінско-Вестфалскöј ізшом вöчан сіңдікат, öтувтчiгöныс 1893 воын ас кі улас бостöма 86,7% став ізшом перјан рајонјассö, а 1910 воын сіјö кі улын вöлöма-нiн 95,4%.

Россіјаын 1917 воöз ташöм-жö öтувтчöмјас вöліны. Ізшом перјан промышленностын вöлі сіңдікат „Продугол“ нiма, кытчö пырöма вöлі 18 гырыс прeдпріјаттö донбассыс. Сетчö пырыс прeдпріјаттöјасыс перјылісны

жын мында ізшомсө, став Россия пагта перјомсыс. Тащом ногса отувтчөмјас вөліны і мукөд отрасмјасын, кыз „Продамет,“ „Продвагон“ і с. в.

1914-өд вога войнаң став муыввса капитал пісыс, коді вөлі пуктөма предпріяттөјасө, жынгаыс унжык вөлі капитаміст отувтчөмјас кын. „Производствоыс — шуө Ленин — лоө общественнөј, но прісвојеңнөыс колө частнөјөн. Общественнөј ужалан көлуыс колөны частнөј собственностө некымын мортлы... эксплуатацияыс некымын монополистјаслөн мукөд јөз вылас лоө соыс сөкыджык, делөжык, кыланажык“¹⁾).

Банкјаслөн Но тајөн монополијалөн ыжыдалөмыс оз-на
выл могјас ло тырмымөн, ог-кө мі вічөдлө, кушөм рол сен ворсөны банкјас.

Капиталистическөј обществоын банкјаслөн зев ыжыд мог; најө магнитјас моз чукөртөны асланыс кассајасө быд пөмөсыс обществоыс деңга, кодлөн прөстө најө кујлөны і коді көсјө чөжыштны, мыјкө ыжыджык тор нөбны. Банкө чукөрмө деңга оз сөмын капиталистјаслөн, помещікјаслөн, купечјаслөн да с. в., но-і ужамыс јөзлөн.

Сіјө чукөртөм сөмыс банкјасын оз дерт прөста кујлы, а банкјас сетөны сіјө деңгасө ужјөзөн капиталистјаслы, паскөдны налы производство да с. в. Банкјас сіјө деңга чукөртөмсыс да сіјө чукөртөм деңгасө капиталистјаслы ужјөзөн сетөмыс і бөстө аслыс прібыл.

Капитал чукөрмөмыс, капиталистјаслөн отувтчөмыс вежөны і могсө банкјаслыс. Кымын ыжыджык предпріяттө, кымын ырысжык картел, синдикат, трест да с. в., сымын ырыс капиталөн најө вөдитчөны, сымын ырысжык деңга суммајас на кі улын бергалө, сымын ырысжык деңежнөј суммајас колөны банкјаслы, медем најөос кредитүтны.

Промышленностын, төргөвляын капитал ырысөмөмыс вәјөдө сетчө, мыј ырысжык банкјас ас кяныс пондөны чукөртны унжык вкладјассө, пондөны кредитүтны ырысжык предпріяттөјас, пондөны мөда-мөдыскөд отувтчавны, медем вынсө јонмөдны, бөстөны ас кі улас посөиджык банкјас, налыс акціјајассө нөбөм пыр, кредитүтөм пыр да с. в.

1) Ленин — т. XIX, изд. 3, стр. 89.

Тағи мунө-і банкјаслөн концентраціја, мыј өні быд госуларствоын ыжыдалөны кымынкө банк.

Германіјаын војнаоғ тағи јуксылөма вкладјасыс став банкјасас.

Став вкладыс процентјас

9 ғырыс берлін-скөј банкјасын	48 банкјасын 10 миллион маркаыс высыныжык капиталабс	115 банкјаслөн 1-10 миллион марка капиталабс	Посні банкјаслөб 1 миллион улын капиталабс
1907/8 в. 47%.	32,5	16,5.	4
1912/3 в. 49%.	36.	12.	3.

Тас тыдалө, мыј ыжыдалөны Германіјаын 9 берлін-скөј банк, кодјас кін жын вкладыс став вкладјас пігыс. Тан нөшта колө содтыны сіјөс, мыј ғырыс банкјасыс посңыд банкјасөс пыр паскыджыка заводітөны контролі-руйтны і збылыссө вөчөны наыс асланыс отделеңнөјас пысді.

1913 воын Англіјаын 11 ғырыс банк кі улын вөлі став вкладјас пігыс 68%. Америкаын 2 банк Рокфел-лерлөн да Морганлөн ас кіас кутөны капиталсө 11 мил-лард марка дон.

Но банкјаслөн концентраціяыс оз-на петкөдлы сіјө ужсө, мыј өні најө вөчөны.

Кымын унжык деңга пондө бостны банкыс промыш-леннөј предпріяттө, сымын банк јонжыка төдмалө озыр-лунсө, вынсө сіјө предпріяттөлыс. Кор банк сетө дыр срок кезлө деңга капиталістлы, сек сіјө візөдө оз сө-мын талунја вын вылө, а і арталө воғө, кығи-мыј пон-дас ужавны сіјө предпріяттөыс капиталістлөн, кытчөғ сіјө бөр оз вермы бергөдны деңгасө. Банк-нын тани пондө індавны капиталістлы кығи-колө пуктыны уж. Банк-өд сетө ужјөзөн деңга і уна өтка капиталістјаслы, а деңга сетөм бөрын банк частө заставлајтө капиталіст-јасөс отувтчыны, медем најө ез вермыны рөзөритчыны. Кор өні унжык предпріяттөыс стрөйтчө і важөн стрөі-төмјасыс вужөны акціонернөј формаө, унжык акціяыс бара-жө разалө банк пыр. Акціја пыр банкјас кокңы-да вермөны бостны предпріяттөсө ас кі улас. Банкјас өні оз-нын пөтны сіјөн, медем контроліруйтны промыш-леннөј предпріяттөјас, но-і агныс щөщ прінімајтөны

участіјо промышленнөј предпріјаттөјасын, сіјө ачыс бост-
сө організуітны вым акціонернөј предпріјаттөјас. Тас мі
адзам, мыј первој-кө банкјас вөліны прөстө посреднїкја-
сөн фенга чукөртны да јукны капіталістјас костын, өні,
„банкјас посреднїкјасые быдмісны медса вына монопо-
лістјасө, гырыс і поснї капіталістјас фенěžнөј капита-
лөн, а сіз-жө-і унжык ужалан көлујнас, і сырјо істочнїк-
јаснас аслас і уна мукөд странаыс распоражайтчысјасөн“¹⁾

Банкөвөј капітал, кодї јітчөма промышленнөј капітал-
көд і шусө фінансөвөј капіталөн, но абу прөстө банкөвөј
капітал і промышленнөј капітал, а монополістїческөј
банкөвөј капіталлөн монополістїческөј промышленнөј
капіталкөд јітчөм ем фінансөвөј капітал. Тан тыдала-
наыс абу сіјө, мыј банкөвөј капітал, лібө банкїр подчї-
најтө промышленнїкөс, а сіјө, мыј банкїрыс сіјө-жө лөө
промышленнїкөн, і промышленнїк лөө банкїрөн.

6 бермінскөј банкјаслөн вөліны 344 промышленнөј
акціонернөј обществоын асланыс директорјас, сыыс өтар
сіјө банкјаслөн правленнөса шленјасыс участвүітїсны
407 обществоын. Сїз-кө 6 банкыс участвүітөны 751
промышленнөј обществоын. А сіјө 6 банка правленнө-
јасас пукалөны 51 гырыс промышленнїк.

Рокфеллер да Морган-кө медса гырыс банкїрјас му-
вылас, најө-жө кі улын медса гырыс промышленнөј об-
ществојас: Рокфеллерлөн нефтанныј трест, „Стандарт
ојл“ нїма, Морганлөн „Сталнөј трест“.

Тазї імперіалїзм дырїї ыжыдалө быд странаын фінан-
сөвөј капітал, некымын капіталістјас бостөны ас кіас
монополїја зонь отраслјасын. Монополістїческөј сојузјас
капіталістјаслөн јукөны ас костаныс государство пыщкөс-
са рынокајасө, кыз-мыј вермөны бостөны ас кіас, но пыщ-
көсса рынок көртасөма өні внєшнөј рынокјаскөд. Өні ка-
піталістїческөј странајас мөда-мөдтөгыс овны оз вермыны,
најө мөда-мөдыскөд јітчөмаөс. Англіјаса монополістјас
капіталсө пуктөны проїзводствоө оз сөмын ас страна
пыщкас, но-і мукөд государствојасө, көні промышлен-
ностыс улынжык. Сыыс өтар Англіјалөн ем уна коло-
нїја, кытчө бара-жө мунө Англіјаыс капітал. Тазсө

Ленин—т. XIX, стр. 93 изд. 3-е

кӧртасӧма мукӧд странајаскӧд абу сӧмын Англіја, но-і мукӧд імперіалістическӧй странајас. Тащӧм јітчӧмыс вайӧдіс сетчӧ, мыј капіталістјас ӧтувтчавны пондісны международнӧј картелјасӧ.

Електріческӧј промышленостын, ӧні медса ыжыдалӧны му вылас (СССР кыңзі), кык монополістическӧј сојуз: Германіјаса „Всеобщӧј компаніја електрічества“ (A. E. C.) да Америкаса „Всеобщӧј електріческӧј компаніја“ (O. J. E. C.) Најӧ 1907 в. ас костаныс вӧчісны догвор мувывса електріческӧј рынокјас јукӧм куџа. Американскӧј електріческӧј компаніја бостӧ ас кі улас Соједіньоннӧј Штатајас і Канада, Германіјаса „Всеобщӧј компаніја електічества“ бостӧ: Германіја, Австріја, Голландыја, даңіја, Швейцаріја, Турціја і Балканы. Тащӧм всемірнӧј монополістјаскӧд ферт-нын сӧкыд нуӧдны конкуренціја, тајӧ кык монополістыс тышкасӧны мӧда-мӧд костас быд пемӧсын му вылас.

1926 воын організујтчіс Јевропејскӧј картел релсозаводчіјаслӧн „Ерма“ ыма, коді јукіс картелӧ пырыгјас костын релс вӧчан пајсӧ, коді шусӧ квотаӧн, таџ:

1. Англіја і Америкаын (ӧтлаын) 48%
2. Германіјалы 19,5%
3. Франціјалы 19,5%
4. Белгіјалы 11,%
5. Луксембурглы . . . . . 7 %
6. Чехословакіјалы . . . . . 4 %

Тащӧм картел-жӧ організујтчіс стальнӧј трубајас і аваны, кытчӧ пырӧны: Германіја, Франціја, Белгіја, Луксембург, Австріја, Чехословакіја, Польша.

Тащӧм международнӧј монополістическӧј сојузјас XIX нем помасігӧн лыдџыссылісны 40 кымын, војнаӧџ-нын вӧлі 114, а ӧні-нын 250 гӧгӧр.

Тајӧ монополістическӧј сојузјас став мувывса рынокјассӧ ас костаныс јукӧмаӧс, но став капіталыс коді ем монополістическӧј сојузјасын капіталістјаслӧн, кодјас пырӧны торја капіталістическӧј странајасӧ.

Гашкӧ інӧ международнӧј монополістическӧј сојузјас бырӧдӧны мӧда-мӧд костса тышјассӧ? Буржуазнӧј учонӧј-јас і на пыг медсасӧ „соціаліст“ Каутскіј та куџа шуӧ, мыј імперіалізм-пӧ муно сіјӧ туйӧд, кор став моно-

політэіцескөй сојузясыс вермасны воны өтi всемірнөй трестө, кодi пондас організованнөја нуөдны став му-
вывса производствосө, мыj імперіалізм вермас кыптыны
нөшта вылөжык „Ултра-імперіалізмө“,кыз шуө Каутскіj,
„сверх-імперіалізмө.“

Вермас-ө лоны „сверх-імперіалізм?“

В. І. Леңін тавылө вочакыв візіс, мыj сіjө „jөз
пөрjалөм.“ Мі-нiн возыв шуім, мыj капіталізм ногса ов-
мөс регуліруйтчө стiхiнөй закон стоімостiөн,мыj капіта-
лізм ногса овмөсын оз вермы лоны сознателнөй, пла-
нөвөй производство. Сы вөсна мі шуім, мыj оз өтмоза
паскавны нарднөй көчәјствоын отраслјас, өтi отрасл
өтi пөраын кыптө өdjө, сывөсна, мыj сен ыжыджык
прібылјас, мукөд сертi. Оз өтмоза паскавны предпри-
јаттөјас, оз өтмоза паскавны трестјас, сiңдiкатјас, кар-
телјас.

Сы вөсна, мыj најө оз өтмоза паскавны, оз вермыны
лоны дыр кежлө капіталістјаслөн өтувтчөмјас, оз вермы
лоны налөн тыштөм олөм. Но оз-кө өтмоза паскавны
капіталістiцескөй странајасын предпријаттөјас, картелјас,
i отраслјас, сiз-жө оз өтмоза паскавны i капіталістiцес-
көй странајас. 50-60 во сајын Германјја вөлі зев омөл
Англјја дорыс, сiз-жө-i Амерiка, а өнi Амерiка панјс
Англјјаөс.

Тajө шуө сы jылыс, мыj i международнөй картелјас
оз вермыны лоны дыр немаөс, мыj талун-кө Францiјалы
международнөй картел урчiтiс 19,5% мында релс вөчны,
аскi сіjө цiфраас Францiја оз-нiн понды төрны, релс
вөчөмыс сылөн содас өdjөжык мукөд сертiыс i сылы
ковмас %-сө лептыны, но лептыны Францiја вермас
%-ө сөмын сек, кор чiнас %-ыс, шуам Англјјалөн, сы
вөсна, мыj му вылас став рынокыс jукөма i медым
iнавны унжык релс, Францiјалы ковмас выл рынок, а
выл рынок вермас лоны сөмын сек, кор Францiја
мырд-дас Англјјалыс, шуам, да с. в.

Ташөм тышыс өнi муно бид международнөй монопо-
лістiцескөй сојузын, сіjө тышыс 1914 воын вajөдiс ім-
періалістiцескөй војнаө, кор монополистiцескөй сојузјас
оружіjөөн вылыс jукiсны рынокјассө, өнi неравномер-

нөја паскалөмыс вайөдө бара-нын сещөм војнаө, имперіа-
лістјас заводитөны вылыс јукны Кітајөс да с. в.

„Равномернөја паскалөм торја предпріјаттөјаслөн,
трестјаслөн, отраслјаслөн промышленностын, странајас-
лөн капіталізм дырји лоны оз вермы...

Сы вөсна „интер-імперіалістическөј“, лібө „ультра-ім-
періалістическөј“ сојузјас капіталістическөј действітел-
ностын... кушөм-көв формын сіјө сојузјасыс ез вөччыс-
сыны... лөоны һеізбежнө сөмын һеыжыд шөйтчышто-
мөн (передышкаөн) војнајас костын... Мірнөј сојузјас
лөгөдөны војнајас і агныс быдмөны војнајасыс“¹⁾

Монополістическөј сојузјас өні тышкасөны выл ры-
нокјас вөсна, сырјө вөсна, најө јона пыдыстөны став
прөтиворечјасө капіталізмлыс, најө јосмөдөны һеравно-
мернөја паскалан законсө капіталізмлыс, сы вөсна, мыј
өні өвї страна вермас паскөдчыны сөмын мукөд страна-
јас пыддї, мукөд странајас вөзө паскалөмыс сувтөм вөсна.

Монополістическөј капіталізм нөшта-на јона пыдыстө
торјалөм, бөрө колөм с.-х.-лыс промышленност сертї.
Імперіалізм нөшта-на јонжыка омөлтө робочөј классыс
олөм, капіталістјас өтувтчөмөн сувтөны робочөј классы
паныд. Сіјө корыс олөмыс ужалыс јөзлөн, вылө кыптөм
капіталлөн вайөдөны сетчө, мыј монополістическөј капіта-
лістическөј странајасын капіталыс лөб „лішнөј“, лішнөј
сывөсна, мыј ужалыс јөзыс олөны шыг-һисө-пөт. Сіјө
лішнөј капіталыс оз мун ужалыс јөзлыс олөм бурмөдөм
вылө, а мунө мукөд странајасө, бөрө колөм странајасө,
кыс позө бостны вылынжык прібыл. Важ капіталізм
дырји, кор ыжыдаліс свободнөј конкуренціја, заграничаө
мунліс төвар, өні монополістическөј капіталізм дырји, му-
нө медсасө капітал. Өні капіталыс имперіалістическөј
странаыс, көн сіјө вөлі вөчөма, педкөдчө колоніјаө, лібө
мукөд бөрө колөм странаө содтөд стоімост бостөм вөс-
на. Танї сөмын капіталыс вужө, а оз капіталіст-
ыс, капіталістыс колө аслас странаын і сөмын вундалө
купонјас, пөлучајтө фивіденд. Капітал петкөдөм торјалө
төвар петкөдөмыс сіјөн, мыј төвар петкөдигөн стоімостыс
і содтөд стоімостыс вөчсө сіјө странаын, кыс петкөдчө
төвар, а колоніјаын, лібө сіјө странаын, кытчө петкөдсө

Ленин т. XIX, стр. 168, изд. 3-е.

товарыс, сөмын реалізујтчө сјјө содтөд стоімоствыс, а капітал петкөдігөн стоімоств і содтөд стоімоствыс вөчсыгө сјјө странаын, кытчө петкөдсө капітал. Капітал петкөдсө, ҫерт, оз ҫеңгаон, а сјз, мыј колоңіјаясын, лібө бөрө колөм странајасын стрөйтчө көрттујјас, руднікјас, но оз машина вөчан заводјас, електростанціјаяс, оз электропромышленност да паровоз вөчан заводјас, а чај, каучук, хлопок вөчан плантаціјаяс да с. в. Капіталсө пуктөны сјз, медем сјјө странајасыс, кытчө петкөдсө капіталыс, коліны завісімөјөс, мед најө на отсөгтөг ез вермыны асныс кыптыны.

Кымын вылө і өдіө кыптө імперіалістическөј страна, сымын јонжыка пондө петкөдны капітал, сымын јона сјјө корсө выл колоңіјаясөс бостны і пычкыны сес унжык прібыл.

В. І. Ленин імперіалізмөс шуіс „кулыс капіталізмөн“ сывөсна, мыј імперіалізм тајө став прөтиворечіјөјассө вайөдө сетчөз, мыј сы саяын-һын вермас заводітчыны сөмын революціја.

Сталин індіс медеа тыдалана прөтиворечіјөјассө куімөс:

„Өті прөтиворечіјө — сјјө прөтиворечіјө капітал да труд костын. Имперіалізм ем ыжыдалөм монополистическөј трестјаслөн і сіндікатјаслөн, банкјаслөн і фінансөвөј олигархіјалөн промышленнөј странајасын. Тышкасөмын тајө ыжыдалөмјаскөд важ методјасыс робочөј класслөн — профсојузјас і кооператівјас, парламентскөј партіјаяс і парламентскөј тыш — лоіны зік тырмытөм. Лібө сетчы капітал мілөстлы, ов важногөн, летчы увлаң, лібө бостсы выл өрүжө дінө — таз пуктө вопрос імперіалізм мільоннөј пролетаріат масса воын. Имперіалізм вайөдө робочөј классөс революціјаө.

„Мөд прөтиворечіјө — сјјө прөтиворечіјө фінансөвөј группајас і імперіалістическөј ҫержавајас костын, сырјө істочнікјас, јөз терріторіјаяс вөсна тышкасөмын. Имперіалізм ем капітал петкөдөм сырјө істочнікјас дінө, локыс тышкасөм монополнөја көһантөм вөсна сырјө істочнікјас вылын, тышкасөм мірсө вылыс јукөм вөсна, тышкасөм, көдөс нуөдөны нөшта-һын скөра выл фінансөвөј груп-

пајас і державајас, „шонді улын места“ корсыјас, груп-
пајас да державајаслы паныд, кодјас чорыда кутчісоны
важ бостомјас вылас.

Тажо лок тышкадөмыс капіталістјас группајас костын
тыдалана сіјөн, мыј сіјө тышкадөм ас піас кутө, кыч
һеізбежнөј элемент, імперіалістическөј војнајас, војнајас
јөз территория бостөм вөсна.

Тажо обстојателствоыс тыдалана сіјөн, мыј сіјө вайөдө
омөлтчөмө імперіалістјасөс, капіталізм поңціја омөлтчө-
мө, пролетарскөј революціја матысмөмө, сіјө революціја-
лы практическөј колөмө.

„Кожмөд прөтиворечіјө — сіјө прөтиворечіјө һеуна
ыжыдалыс „дівімізованнөј“ націјајас і со мільон коло-
һіяса і завісімөј странаса јөз костын. Імперіалізм ем
медса наглөј експлоатаціја і медса мортногсатөм увтыр-
төм со мільонјасөн јөзөс паскыд колоһіяјасыс і завісі-
мөј странајасыс. Сверх-прібыл пычкөм — тащөм цел сіјө
эксплоатаціјалөн і сіјө увтыртөмлөн. Но тајө странајасө
эксплоатірујтгөн імперіалізмлы быт лоө стрөйтны сетчө
көрттујас, фабрікјас, заводјас, промышленнөј і вуза-
сан центрјас. Пролетаріат класс быдмөм, местнөј інтел-
лігенціја чужөм, націоналнөј самосознаһкө кыптөм, ос-
вободительнөј двіжеһкө јөнмөм — тащөм результатјас та-
јө „політікалөн... Тајө обстојателствоыс важнөј проле-
таріатлы сіјөн, мыј сіјө вужсаһыс жугөдө капіталізм-
лыс поңціјасө, колоһіяјасөс і завісімөј странајасөс
пөртө імперіалізм реңервыс пролетарскөј революціја
реңервө“¹⁾). Тајө кывјасыс Сталін јортлөн вынөдчөны
быд лун өһја капіталістическөј странајасын. Імперіалізм
ем медбөрја стаңіја капіталізмлөн, коді вайөдө проле-
тарскөј революціјаө. Октябрса революціја Россіяын
пуктіс заводітчөм ставмувывса пролетарскөј революці-
јалы. СССР-лөн соціалізм ногса овмөс стрөйтөм јешщө
буржыка петкөдлө, мыј імперіалізм өһі паныдалө произ-
водителнөј вын паскалөмлы, імперіалізм өісмө места вы-
лас. Сісмө сы вөсна, мыј кор капіталіст өтувтчөмјас
монопольја ыжыдалөны рынок вылын, сек најө оз
төждысны техника кыпөдны, а вескыда техникалыс

1) Сталин. Вопросы Ленинизма, изд. 7-ое, стр. 13-14.

быдмөмсө кутöны, картелјас, трестјас һөбöны ынл изобретеньһөјас і сіјөс пунктöны папкајасö, оз сетны сіјө изобретеньһөјасыслы паскавны. Пыр-öтарö содö сещöм јөз, кодјас олöны сöмын купонјас шырöм ылын, кодјас шусöны раһтје. Раһтјеö пөрöны оз сöмын капиталіст чукөрјас, а і ҳоһ государствојас, кыз Франціја, кодјас олöны колоніјајасыс прібыл пычкөмөн. Имперіалізм воіс сетчөз, мыј безработнөј робочөјјас пондісны пыр öтарö абсолютнө содны, кор 30-40 % ужалан көлујыс ујтөг кујлө, тајө кык торсө производительнөј ынлыг-капиталізм ногса производственнөј отношеньһөјас оз-һын вермыны öтлаавны да с. в.

Производительнөј ынл паныдалöмыс вермас мездыны öнi сöмын пролетарскөј революціја, сіз-жө, кыз мездіс СССР-ын, көн производительнөј ынлөн кыптан öдјасыс 4-6 пөв ғырысжыкөс, öдјөнжык, амерікаса капиталізм серті.

Та серті В. І. Леһін шуіс, мыј „Имперіалізм ем особөј історіческөј стадіја капиталізмлөн. Сіјө особенностыс куім ногса: Имперіалізм ем (1) — монополистическөј капиталізм; (2) — паразітическөј мбө сісмыс капиталізм; (3) — кулыс капиталізм“¹⁾.

Жеһыда определітіс В. І. Леһін імперіалізм тақі — „Имперіалізм ем капиталізм сещöм паскалан стадіјаынкор артміс монополијалөн і фінансөвөј капиталлөн ыжыдалөм, лоі тыдалана значеньһөа капитал петкөдөм (вывоз капитала), заводітчіс мір јукөм международнөј трестјасөн і помасіс став терріторіјасө му ывысы јукөм ғырыс капиталістическөј странајас костын“²⁾.

Тајөн В. І. Леһін жеһыда індіс öнiја капиталізмлыс став пышкөссө, індіс, мыј öнiја капиталізм воіс сещöм шупөдө, кодi вужөдө соціалізмө. Капиталізмсыс монополија бьдмөмыс вужсаһыс прөтиворечітө капиталізмлы, сіјө-һын ем „кулөм капиталізмлөн“ соціалізмө вужөм заводітчөм. Зев ыжыда трудсө öтувтөмыс бара-жө ем сещöм тор, кодi оз-һын төр капиталізм ногса овмөсө.

1) Ленин. т. XIX, стр. 301, изд. 3-е.

2) — „— т. XIX, стр. 143, изд. 3-е.

Тайо оз шу, ферт, сы жылыс, мыј капитализм ачыс быдмас социализмө, а шуө сы жылыс, мыј производительнөј выныс кыптис сещөм вылө, мыј ез понды төрны капитализм ногса производственнөј отношењњөө, мыј сөмын пролетарскөј революција вермас шыбытны, жугөдны капитализм ногса производственнөј отношењњөјас, шыбытны капиталистическөј классос, кыз реакционнөј классос ыжыдаломыс.

ДУАГОМЈАС

1. Мыјбн торјалө империализм важ капитализмыс?
2. Мыј сещөм монополијаыс?
3. Мыјла капиталистјас стувтөһны?
4. Мыј сещөм акционернөј формаыс предпрјаттөјаслөн і банкјаслөн?
5. Кушөм моғјас империализм дырји банкјаслөн?
6. Мыј сещөм финансовөј капитал?
7. Мыјла оз вермыны бырөһны монополијајас капитализмыс противорөчтөјасө, а јосмөдөһны?
8. Мыјла империализм ем медбөрја стадја капитализмлөн, ем „кулыс капитализм“?

6. Колоһјајасөс эксплуатирүјтөһ

Өһи став мир вылас, СССР-ыс кыңзі, абу-һын чунпом паста места, коді ескө кушөмкө да кушөмкө капиталистическөј государство кі улын ез вөв, ставыс-һын јукөма капиталистјас костын.

Мыјла-нө капиталистјаслы сещөм колана колоһјајасыс?

Бара-жө сы вөсна, медым унжык бостны прібыл, медым бостны ас кјас донтөһ сырјо да донтөһ ужалан вын.

Капиталистјас уна ногөн грабитөһны колоһјатө, војнаөһн і војнатөг, төргүјтөһмөн, капитал петкөдөһмөн да с. в.

Колоһјајас капиталистјаслы зев выгөднө, сы вөсна, мыј сымында-жө капитал вылө, мыјда виҙөһны асгосударствоас, колоһјаһын бостөһны кык мында прібыл.

Бостам со кушөм прімерјас.

Капиталистјас сетөһны колоһјаө ујјөзөһн сөһм, таяе најө бостөһны сещөм пөһза аслыныс: өтү-кө—бостөһны ыжыд прөчент, шуам сетөһма 100 мјллон шјјт і сы выдө колоһја мынтө 8-10% онас, сјз-кө өтү онас капиталистјас бостасны 8-10 мјллон шјјт прібыл.

Мөд-кө — медым мынтыны сыыжда прочент, сөм бостыс колоңиялы, колө сiјө дон вылө вузавны ассыс төвар мукөд странаө, но сөм сетыс воэвыв шуө, мыј сырјо вузавны (колоңия медсасө вузалө сырјо) сiјө странаө кытыс сетисны сөм, сiз-кө капиталистјаслы пондасны гортас вајны донтөм сырјо.

Кожмөд-кө—сiјө бостөм сөм вылас, колоңия пондас стрөитны, шуам көрттуј, завод, вооружитны армија і с. в. (быд колоңияын ем асланыс вiрiјуыс, кодјаслы армијаыс колө ужалыс јөзсө лаңтөдны). Көрттуј вөчны, завод стрөитны, армија вооружитны колана торјас колоңиялы бара-жө лоө һөбны сiјө государствоыс, кыс бостіс сөм, сiз-кө сөм сетөмыс паскөдө рынок, кытчө поэө вузавны төвар вылын донөн.

Тақисө капиталистјас сөм уждөмөн куім паскөм ку-мөны колоңияыс.

Стрөитөны капиталистјас колоңияө фабрик-заводјас, көрттујјас, рудникјас да с. в. Фабрик-заводјас, көрттуј вылас, рудникас најө прибыл бостөны кык, куім мында ас страна сертыс, сывөсна, мыј колоңияын робочөјјаслы мынтөны 14-16 час ужалөмыс һөлөд пайсө, ас странаса робочөј сертi, сырјоыс зев донтөма сувтө, а вөчөм төварсө зев донөн вузалөны. Англыја 1890-өд војасө мукөд странајаскөд і колоңияјаскөд төргүтөмыс бостөм прибыл 18 миллон фунт стерлинг? (1 ф. ст. $9\frac{3}{8}$ шайт), а капитал пуктөмыс мукөд странајасө і колоңияјасө бостөм 100 миллон ф. ст. Со кушөм выгонөј капитал петкөдөм колоңияјасө, сывөсна өнi медсасө капиталистјас тышкасөны сещөм местајас вөснаыс, кытчө поэө петкөдны капитал.

Ми-һин шуім, мыј колоңияјас медса озырөс сырјо-өн, а сырјо өнi медса тырмытөм тор капиталистическөј странајасын, Англыјаөс-кө шуам торјөдны колоңияјас динсыс, сiјө өтi төлыс оз вермы овны аслас сырјо вылын да сојан-јуан вылын. Сы вөсна кушөм страна кi улын өнi уна сырјо ем, сiјө-і мед ыжыд көһаин, сiјө-і медса ыжыд барыш бостө.

1913 воө САСШ-ын Утахскөј меднөј компанһө ву-валіс 57 сурс тонна ыргөн, мыј вылө бостіс 8,5 мил-лон доллар прибыл, 1916 воын вузаліс 95 сурс тонна,

а прибылсö бостіс 33 мильон доллар дон, вузалöмыс кык мында codic, а прибылыс codic кујим мында.

1900-1910 војасö хлопок вылö доныс лыбіс 30-33%, а хлопокыс вöчöм прџажа төвар вылас сöмын 26%.

„Кымын вылöжык кыптö капіталізм—шуö Лєнін—кымын коланажык лоö сырjo тырмытöмыс, кымын јоғжык лоö конкуренција і сырjo местајас бөрса вöтлыгöм став мір пастаыс, сымын јонжыка, öтчајанöјжыка мунö тыш ас кіö колоңјајас бостöм вöсна“¹⁾.

Кущöм ödjö мунö колоңјајассö јуклöмыс Јевропаса государствојас да САСШ костын, петкöдлö ташöм лыдпасјас:

Јевропаса государствојас да САСШ улын вöлі му площагыс улö індöм странајасыс

1876 воын. 1900 воын. Codöмыс %¹⁹⁰⁰%-өн.

1. Африкаын	10,8 пр.	90,4 пр.	+ 79,6 пр.
2. Полинезијаын	56,8 пр.	98,9 пр.	+ 42,1 пр.
3. Азијаын	51,5 пр.	56,6 пр.	+ 5,1 пр.
4. Австралијаын	100 пр.	100 пр.	—
5. Америкаын	27,5 пр.	27,2 пр.	— 0,3 пр.

Тажö петкöдлö, мыј тајö војаснас помöз јукöмаöс Африкаöс да Полинезијаöс, мукöд странајассö вöзвыв нын вöлöм јукöма. Вöзö јуклыныс öнi нынöм-нын, став мусарыс СССР кыңзи јуклöма імперіалістическöј государствојас костын.

Тас тыдалö, мыј мір јуклöмыс 20-d нем заводітчігөн, гырыс імперіалістическöј странајас костын, помагöма (Віқöд табл. 55 стр.).

Но тајö гырыс імперіалістическöј странајас паскалöны, мi-нын шуім оз öтмоза; выл імперіалістическöј стра-

¹⁾ Ленин. Империализм, как высшая стадия капитализма, т. XIX, стр. 137, 3-е изд.

Тајо лыдпасјасыс петкөдлөны, кызі вөлі јуклөма мугарыс гырыс імперіамістическөј странајас костын.
(Міллон кв. кілометр да міллон олыс) *)

	Колоніјас				Метрополи- јјас		Ставыс		
	1876 воын		1914 воын		1914 вэјч		1914 воын		
	Кв. ккм.	Олыс	Кв. ккм.	Олыс	Кв. ккм.	Олыс	Кв. ккм.	Олыс	
Англіја	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0	
Россіја	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4	
Франціја	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1	
Германіја	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	34	77,2	
С А С Ш	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7	
Јапоніја	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2	
Ставыс 6 ыжыд державаслөн	40,4	173,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6	
Колоніја мукөд держав. (Белгіја Гол- ландіја і мукөд).	—	—	—	—	—	—	9,9	45,3	
Полуколоніјас (Пер- сіја, Китај, Турціја . .	—	—	—	—	—	—	14,5	361,2	
Мукөд странајас	—	—	—	—	—	—	28,0	289,9	
Ставмусар вылас . . .								133,9	16570,

најас, кыз САСШ, Јапоніја, паскалөны өдјөнжык важ ім-
періамістическөј странајас серті, кыз Англіја серті. Тас
лоө сіјө, мыј өдіө кыптыс странајаслы бостөм колоні-
јјас оз тырмыны і налы колө паскөдчыны колоніјјас-
нас; тас тыдалө, мыј најө вермөны паскөдчыны сөмым
сек, кор мырдыны мукөд госуларство кі улыс колоні-
ја. Мырдыны колоніја, вылыс јукны најөс, капітал
кыптөм серті, почас сөмын војнаөн.

*) Лыдпасјас бостөма Ленинлыс, т. XIX, стр. 136, изд. 3.

Гырыс имперіалістическөй странаса колоңияјаскөд ортчөн ем-на-і посңи государствојаслөн колоңия, кыз Белгіјалөн, Голлаңдіјалөн да с. в., кодјас вермөны кутны колоңиясө ас кіас сы вөсна, мыј гырыс имперіалістическөй странајас костын муңо тышкасөм, коді торкө воны өтi кывјө најөөс јукны налыс колоңияјассө.

Му вылын емөс-на нөшга полуколоңияјас, кыз Китај, кодјас сулалөны колоңияө пөран туј вылын-жө. Политическі формалнөја најө самостојателнөјөс, но збылысө пөштi сещөм-жө колоңияјас. Прімер пыддi вермас лоны Китај, кодөс јукөмаөс збылысө ас костаныс Америка, Јапоңия, Англїја, сїјөн, мыј унжык капіталыс кітајса промышленностын абу Китајлөн, а Америкаса, Јапоңјаса, Англїјаса капіталістјаслөн. Онi имперіалістическөй странајас костын тыш јосмө, ферт, полуколоңияјас і посңи государствојаслыс колоңияјас ас костаныс вылыс јуклөм вөсна. Тајө „ујсө“ Јапоңия заводітiе нуөдны Китајын, бөстiс-нын ас кі улас Манчурїја і заводітiс пырны возө. Мукөд имперіалістическөй странајас оз, ферт, пондыны вїзөдны, а колө вїдчыгны, мыј регыд і најө пондасны вајны Китајө ассыныс арміја, крејсерјас, аеропланјас, медем не сетны Јапоңия кі улө став Китајсө, а бөстны ас кі улас кыз-мыј почас унжык.

Но воыс ми аңзылм, мыј колоңияјаса ужалыс јөс вылө угө кык пөлөс експлоатацїја, өтi-кө асланыс помещікјаслөн да капіталістјаслөн, а мөд-кө имперіалістјаслөн. І онi, кор колоңияјасын быдмө робочөј класс, асланыс інтеллігенцїја, сїјө мортногсатөм нартітөмыс најөөс јонжыка кыпөдө имперіалістјаскөд тыш вылө, колоңияјас мырсөны петны имперіалістјас кі улыс. Ужалыс јөзлөн имперіалістјаскөд тыш колоңияјасын быдмө і асланыс капіталкөд тышө.

Кор кітајса робочөј да крествана пондiсны тышкасны имперіалістјаскөд, имперіалістјас сөм вылө нөбалисны кітајса геңералјасөс, медем на кiөн лаңтөдны ужалыс јөзөс. Онi-кө вїзөдлан быд геңералса арміја вылас, тыдалө, мыј паскөмыс, оружіјөыс сїјө странаыс, кодi нөбөма геңералсө. Имперіалістјас колоңияын уна мiллон робочөјөс мырдөн уждөны рајјас моз, сы вылө најө

колоніјасын кутöны арміја, кодї быдсама недомст-
воыс робочöјјасöс лылö, турмаö сујалö і с. в.

Сыыжда прїбылјасыс імперіалїстјаслы, дерт, прöста
өз кіссы, сіö ставыс пычкыссö ужалыс јöзыс, кор Індї-
їяын шыгјөн кулалöны 50 сурс мортөн, Кїтајын 20-30
сурс мортөн і с. в. Уна мїллон колонїјаса ужалыс јöз-
вылын капїталїст чукөр нарїтöмлы вермас пуктыны
ном сöмын пролетарскöј револуцїја.

ЛУАГÖМЈАС

1. Мыла капїталїстјаслы колöны колонїјас?
  2. Куцöм ногсөн капїталїстјас експлоатїрутöны колонїјасас?
  3. Мыла капїталїстјас вермöны бостны унжык прїбыл колонїяыс (сверх-
прїбылї)?
  4. Мыјөн кутöны капїталїстјас ассыныс ыжыдалöмсö колонїјасын?
  5. Мыјөн торјалö полуколонїја колонїяыс?
-

СССР СТРОИТО СОЦИАЛИЗМ НОГСА ОВМОС

1. Мыјөн торјалө СССР-лөн овмөс

1917 воын Октябрса революција пуктис пом капиталист-
јаслы да помещикјаслы, ужалыс јөз вылын нарѳитөмлы.
Робочөј класс коммунист партија јурнуөдөмөн бостөс
дорны выл ногса овмөс, выл сурөс вөчны овмөсас.

Маркс да Ленин велөдөм серѳи Октябрса революци-
јаөз Россияын овмөсыс вөли локжык-на сјө овмөсыс,
кущөм өнi быд капиталистическөј государствоын, сы
вөсна, мыј 1917 воөз-на кыссисны крепостнөј правалөн
вужјасыс.

Сіз-кө важ Россияса овмөсыс кутөс сещөм-жө за-
конјас вылын, кущөм вылын кутөоны капиталистическөј
государствојасын овмөсыс, капиталистическөј, империалист-
ическөј законјас вылын, кодјас јылыс ми сорѳитим
1-ја разделын.

Социалистическөј революција торјалө буржуазнөј рево-
люцияыс сјөн, мыј буржуазнөј революција помасө власт
бостөмөн, сы вөсна, мыј капитализм ногса экономикаыс
быдмө-и артмө феодальнөј общество пиас-на, мыј буржу-
азиялы колө сөмын бостны властсө ас кias да лөгөд-
ны важ государственнөј аппаратсө капитализм экономи-
ка серѳи. Пролетарскөј революција власт бостөмөн за-
водитчө.

Социалистическөј революциялөн могыс бостны власт
пролетариатлы, жугөдны важ государственнөј аппарат-
сө, вөчны выл ассыс государственнөј аппарат i сјө
властсө испөзүјтны важ экономикасө перестроитны да
вөчны выл социалистическөј экономика.

Октябрса революція дырји власт бостомон ас кias пролетаріат вочіс сїю условїюјассо, медын вочны соціалістїческөј економїка. Мі-һин төдам, мыј капіталістїческөј обществоын капіталістјас вермөны ыжыдавыны да експлоатїрујтны робочөјјасос, сывөсна, мыј ужалан көлујыс најө (капіталістјас) кыын, частнөј собственности; сы вөсна капіталістїческөј обществоын ем ачыс сїкас төвар—робочөјлөн ужалан вын.

Октябрса революція бырөдіс тајө кык условїөсө, мыј вылын кутчїөс капіталізм, өтї-кө мырҕыс капіталістјаслыс, помещїкјаслыс став ужалан көлујсө і гырыс ужалан көлуј вылө (фабрїк, заводјас, мувіз, көрттуј, банкјас да с. в.) бырөдіс частнөј собственност. СССР-ын тајө став ужалан көлујыс абу өтка кїјас улын, а государство кі улын, а государство мїјан робочөј класслөн, а абу буржуазїјалөн. Мөд-кө—абу-кө мїјан частнөј собственност ужалан көлуј вылө, оз вермы лоны мїјан робочөјлөн ужалан выныс төварөн, кодї ескө верміс вөчны содтөд стоїмосҕе капіталістлы. Мїјан государственнөј предпрїятвөјасөн јуралөны оз капіталістлөн пунктөм јөз, а пролетарскөј государствоөн пунктөм јөз, сїюжө робочөј піыс, кодї петкөдіс ассыс самсө і кодї пунктө ассыс олөмсө соціалізм ногса овмөс вөчөм вылө. Гөрд дїректорјас мїјан петөны робочөј піыс-жө, медеа бурјасыс медеа самајасыс.

Сїз-кө мїјан государственнөј предпрїятвөјасын ужалысө і ужалан көлуј өтлаөдан ногыс зїк мөдара капіталізм ногса өтлаөдөмыс.

Но поҕө-ө шуны, мыј мїјан економїкаыс октябрса революція бөрын вөлі тыр соціалістїческөј? Сөрт оз. Оз поҕ шуны сы вөсна, мыј государственнөј предпрїятвөјасыс өтар мїјан вөлі і мукөд сїкас овмөсјас. Важөн Россїја вөлі мукөд капіталістїческөј странајас сертї колөма бөрө, Россїјаын важөн гырыс капіталістїческөј предпрїятвөјаскөд ортчөн вөлі зев поснї уна крестана овмөсјас. 1917 воөз Россїјаын ыжыдалїсны помещїк-крепостнїкјас, кодјас, быд ногөныс лїчкывлїсны крестана овмөсјасөс уваля.

В. І. Ленин 1918 воын індіс тащөм укладјаслыс элементјас мїјан странаыс:

1) „Патріархалнөй, медсасө натуралнөй крестанскөй овмөсјас.

2) Посңи төварнөй производство (татчө пырөны ун-жык крестананыс, на пыс, кодјас вузалөны ыаң)“.

3) Частнөй-көзәјственнөй капіталізм;

4) Государственнөй капіталізм;

5) Соціалізм.“¹⁾

Та вөсна В. І. Ленин-і шуис, мыј мјан економікаыс ем капіталізмыс соціалізмө вужан економіка, вужан сы вөсна, мыј мјан стројын ем і капіталізмлөн торјас і соціалізмлөн.

Октябрса революціја дырјі і дырна сы бөрын, мјан страналөн асногыс вөлі сјјө, мыј вевтыртө²⁾ вөлі мјан економікаын посңи төварнөй овмөсјас, кытчө пырөны шөркофа олыс крестана да өтка кустарјас, кодјас оз јөз-лыс труд эксплуатірујтны.

Частнөй-капіталістическөй укладлөн элементјасыс вөлі медсасө кулакјас, частнөй төргөвечјас і посңи предпріні-матемјас, кодјас нуөдөны овмөс јөзлыс уж эксплуаті-рујтөмөн.

Государственнөй капіталізмө пырөны сецөм гырыс предпріяттөјас, кодөс сетө государство капіталістлы договор сертї сецөм условіјөөн, мыј капіталістлы быт нуөдны олөмө став законјассө советскөй государство-лыс, коді леэөма робочөјлыс иңтерессө дорјыны. Государство капіталісткөд вөчө договор кушөм-кө кад кеж-лө і сјјө кад колөм бөрас предпріяттөыс вужө госу-дарстволы. Татчө медса-сө пырөны концессіјас, кодја-сөс государство сетө иностраннөй капіталістјаслы. Гос-капіталізм государство леэіс сетчө, кытчө ез тырмы государстволөн выныс, стрөйтны-мі завод, мбө рудник да с. в. Но госкапіталізм мјан паскаліс зев омөла.

І витөд уклад сјјө—соціалістическөй, кытчө пырөны государственнөй предпріяттөјас. Гражданскөй војна бө-рын ез вермы не вевтыртны мјан економікаын посңи крестана овмөс, кор государственнөй промышленност вөлі зев јона кіссөма.

¹⁾ Ленин XXII стр. 513. изд 3-е.

²⁾ Преобладајтө

Тащом економікаыс пролетаріатлы лоі заводітны вочны выл соціалістическōй економіка, колō вōлі кыпōдны производітelnōй вын сетчōз, медым пролетаріат верміс вочны соціалізм ногса овмōс. Сы вылō пролетаріат 1921 воын лōсōдіс Н.Е.П., медым вочны соціалістическōй економіка.

НЕП-лōн медса ыжыд могыс сещōм, медым робчōй класс верміс кыскыны аслаңыс мукōд ужалыс јōзōс, мед сїјō верміс „јітны најōс пролетаріаткōд дыр кешлō сојузō кыз ужалысјасōс і експлоатірујтчысјасōс, кōсјō-кō сїјō тыртны ассыс медса ыжыд могсō вочны выл соціалістическōй економіка“.¹⁾

Колō вōлі вочны сещōм јітōд уна мїллон поснї тōвар вōчыс овмōсјаскōд і гырыс соціалістическōй промышленносткōд, медым ескō соціалістическōй промышленност верміс кыскыны ас бōрсыс крестяна овмōсјасōс. Сещōм формаыс јітчōмыслōн, воңза кадас вōлі тōварнōй форма рынок пыр. Пролетаріат оз вермы шыбытны бокō капіталізмлыс оружіјōсō, кор вевтыртō крестяна овмōсјас странаын, а НЕП іспользујтō сїјō оружіјōсō капіталістическōй элементјаслы-жō паныд. Но рынокыс мїјан абу капіталізм рыноккōд, рынокыс мїјан аснога, рынок вылын мїјан абу тыр свободнōй вузасōм-нōбагōм, кыз Бухарін чајтō, а рынокыс мїјан вескōдлысō государствоōн. Рынок вылын мїјан государство оз лēз свободнōја „ворсны вузалан донјасōн“, а донјаснас вескōдлō государство да с. в.

1926/27 воōз пролетаріат вōчїс сїјōс, мыј вōлі кїтōма војна дырїї, зōңталїс важ фабрїк-заводјас. 1926/27 в. цензōвōй промышленностлōн продукціјаыс кыптїс 1913 во сертї 104,9%, мувїз овмōсын 101,9%. Тајō перїодыс шусō восстановїтelnōй перїодōн. Восстановїтelnōй перїодын кыптїс соціалістическōй сектор таз: 1926/27 в. став промышленностлōн продукціјаыс вōлі отувтōма 86,1%, тōргвōвōй оборот отувтōма 81,9%. Тас мї адзам, мыј соціалістическōй сектор мїјан овмōсын кыптō зев одјō і топōдō капіталістическōй элементјасōс.

¹⁾ Сталин—Вопросы Ленинизма, стр. 241.

Тайо достижењњојасыс сетісны пролетаріатлы чорыджыка жітчыны крестанакөд, јонміс кооперація; сиктын пондісны заводітны содны совхозјас і колхозјас.

Восстановітельнөј період помагөм сетіс возмөжност пролетаріатлы кыпөдны војө соціалістическөј наступлењњө. Пролетаріат бостгөіс вөчны матеріалнөј і техническөј подувсө соціалізмлыс. Мі төдам, мыј соціалізм оз вермы лоны вылын технкатөг, гырыс промышленносттөг, оз вермы лоны асланым гырыс машинајас вөчан промышленносттөг, оз вермы лоны, а кытчөз мі огө лоө независимөјөс капіталістическөј странајасыс, кытчөз мі техникаөн і економикаөн ог „вөтөдө і панјө“ возын муныс капіталістическөј странајасөс.

Тайө мөд етапыс і шусө реконструктивнөј періодөн, кор пролетаріат бостгөіс нуөдны тайө ужсө. Медым нуөдны тайө мојассө, сы вылө коліс бостгыны стрөйтны гырыс промышленност; но оз вермы лоны соціалізмлөн подувыс кор ортчөн лооны гырыс соціалістическөј промышленност і поскні өтка төвар вөчан крестана овмөсјас, колө сіјө овмөсјассө вужөдны гырыс соціалістическөј овмөсјасө.

Медым крестана овмөсјасөс вужөдны гырыс овмөсјасө первој колө кыпөдны промышленност, медым вөчны техническөј подувсө сіјө гырыс овмөсјас улө.

Партіјалөн XIV сјезд індіс народнөј көңајство соціалізм ногса көңајствоө вужөдан туј—індустріалізація. Реконструктивнөј періодын геңералнөј лініјаыс партіјалөн ем—індустріалізація. Тайө геңералнөј лініјаыс партіјалөн тыдалө тас: гырыс промышленностө 1928 воын пуктөма капітал 1600 міллон шайт, сы пыс сөкыд промышленностө (ізшом перјан, чугун, көрт, сталь перјан, машина вөчан) пуктөма 1300 міллон шайт. 1928 воө пуктөма вөлі-һін 3400 міллон шайт, сы пыс сөкыд промышленностө пуктөма 2500 мілл. шайт.

Валөвөј продукціяыс гырыс промышленностлөн 1928 воын содіс 1927 во серві 23% мында, а сөкыд промышленностлөн 30% мында. 1929 воын содіс продукціяыс-һін гырыс промышленностын 32%, а сөкыд промышленностлөн 46% 1928 во серві. Но ташөм гырыс өдјасөн соціалістическөј промышленностлөн кыптөмыс пык-

еіс візму овмөс кыптөмө. Посні өтка крестана овмөс кыптыны оз вермы, посні овмөсын кыпөдны производительност ужлыг оз поџ, сывөсна, мыј сені оз поџ ужавны гырыс машинајасөн, оз поџ технїческой і хїмической мувіџ бурмөдөм нуөдны. Тајө торјалөмсө, противоречїөсө поџіс ладмөдны кык ног: өтї-кө—лїбө сетны, мед кулақјас пондісны гырыс өдјасөн паскөдны ассыныс овмөсјас, мед шөркөдә олыг крестана пыг өтї ічөтжык пайыс пондіс кыптыны кулакө, а мөд, унжык пайыс пондіс голмыны, ужавны кулақјас овмөсын. Тајө тујыс вайөдіс ескө сетчө, мыј пондіс мїјан кыптыны капїталїзм. Тацдөм туј былө пролетарїат, дерт, сувтны ез вермы. Пролетарїатлөн тајө противоречїөсө бырөдны ем мөд туј, сїјө өтувтны посні крестана овмөсјасөс, гырыс өтувја овмөсјасө. XV-d партијнөј сјезд індіс тајө тујсө крестаналы, коллективїзация туј.

Реконструктивнөј перїодын пролетарїатлөн крестанакөд јїтчөм формаыс кыптїс былөжык, лоїс производственнөј јїтчөм; производственнөј јїтчөмлөн формајасыс ем совхозјас, колхозјас оргањзујтөм, машинно-тракторнөј станціјајас оргањзујтөм, контрактация нуөдөм да с. в.

Тајө был производственнөј формајас вайөдөны крестаналыг посні өтка овмөссө, гырыс өтувја социалистической овмөсө вужөмө, а сїјө вужөмыс вайөдө капїталїзмлыг вужјассө мїјан економїкаыг нещыштөмө. Социалистической промышленностлөн і колхозјаслөн кыптөм вайөдө капїталїстической элементјас топалөмө, а најөс топөдөмыс вайөдө классөвөј тыш јосмөмө.

Классөвөј враглөн тышкасөмыс јосмө колхозјаскөд, кулак быднөгыс мырсө торкны колхоз стрөйтөмјас, шөркөдә да гол крестанаөс быд ногыс повзөдлө мед најө оз пырны колхозө, вїјалө колхозјас оргањзујтысјасөс, соталө колхозлыг імушество. Кулақјас торкөны нањзагөтөвїтөмјас, щөктөны крестаналы зөбны нањсө, щөктөны лептыны нањ дон да с. в.

Промышленностын классөвөј враг нуөдө вредительство, медым торкны промышленностлыг кыптөм. Тајө тыш классөвөј враглөн јонмөм былө XV сјезд партијалөн шуїс—јонмөдны классөвөј враг былө наступајтөм

і јонмодны тыш кыкнан фронт вылын кыз контрреволюціоннōј троцкізмкōд, сізі-і вескыдывыв кезомкōд партија тувіч вылыс, кыз главнōј опастносткōд оныја кадын.

Геңералнōј тувічсō партијалыс олōмō пōртōм кыпōдіс мїјан странаын соціалістическōј сектор кыз карын, сізі-і сіктын, кодї сетіс возмoжност XVI партсјезд кезлō партијалы вужны став фронт паста наступмајтōмō.

НЕП-лōн медбōрја етап—соціалізм-лōн медвозза период. Соціалістическōј секторлōн кыптōмыс вайōдіс сетчō, мыј мїјан економїкаын оні вевтыртны пондіс ез поснї отка тōвар вōчан овмōс, а соціалістическōј сектор. Сїјо шуō, мыј оніја соціалізм стрōйтōмыс ем мед бōрја етап НЕП-лōн і медвозза период соціалізмлōн.

Сталін јорт XVI партсјезд вылын нїмаліс оніја етапсō соціалізм стрōйтōмлыс, тазі:

„І сен вужан период (1918 воын—С Р). І тан вужан период. (1930 воын—С Р). Но најō торјалōны вужаңыс мōда-мōдсыс, кыз небеса му діныс.

І некод оз вермы отрїцајтны, мыј мї сулалам остаткі серјознōј капіталістическōј класс, кулак класс бырōдōм возын. Јаснō, мыј мї петім-нїн вужана периодыс важ гōгōрвоом сертї, пырїм став фронт вылас вескыда і паскыда соціалізм стрōїтан периодō. Јаснō, мыј мї нїн пырїм соціалізм периодō, соціалістическōј сектор кутō оні ас кіас став кōчајственнōј рычагајссō став овмōссыс, кōт ескō-і соціалістическōј общество стрōйтōмōз і классјас вылō торјалōм бырōдōмōз јешщō ылын-на“¹⁾.

Мыј-жō вылыс оні мїјан економїкаын медвозза НЕП сертї, кущōм вежсōмјас СССР-са классјасын?

Медса тыдалана онја економїкаын сїјō, мыј соціалістическōј сектор вевтыртō і ыжыдалō став овмōсас, мыј соціалістическōј сектор наступајтō став фронт куҗаыс.

XVI-д партсјезд кезлō нїн валōвōј прōдукціјаын промышленностлōн пайыс вōлі 53%, а віч-му овмōслōн 47%.

1931 воын промышленностлōн прōдукціјаыс вōлі 1921 во сертї 15 пōв унжык; 1921 воын промышленнōј

¹⁾ Сталин, „Вопросы ленинизма“. Стр. 790—1 изд. 7-е.

прöдукцiя 1913 во сертi вöли сöмын 17,5%, а 1931 воын промышленност вöчö кујим пöв унжык 1913 во сертi.

Став промышленност пiсыс 99,3% унжык-нын пролетарскöй государство кi улын. Тајö шуö сы жылыс, мыј промышленностын, социалистическöй сектор помöз вермис капиталистическöй элементјасöс.

Виçодлам-кö ми крестана овмöс вылö, то сес тыдалö, мыј 62% став крестана овмöс пiсыс сувтисны бергöдчытöм вылö социалистическöй секторö, 62% став крестана овмöс пiсыс пырис колхозö, тајö шуö сы жылыс, мыј i виç-му овмöсын выныс лöи социалистическöй сектор кiын, совхозјас, колхозјас кiын.

Медса гырыс һаһа районјасын кыз Војвыв Кавказ, Украина, Нижньöй i Средньöй Волгаын нуöдöма дорвыв коллективизација, öтувтöма 75%-гаһ—90%-öз став крестана овмöс пiсыс.

В. I. Ленiн 1921 воын шулис, мыј мијан-кö вöли сиктын 100 сурс трактор, сек ескö сикт бергöдчис социализмлаһ, а öни мијан СССР паста ем-нын 200 сурс сајас трактор. Тајö став достиженьнöјасыс öни вежöны сiјö 5 уклад костын соотношеньнöјасöс; социализм уклад кыптис 15 пöв i посны öтка тöвар вöчан овмöсыс 62%-ыс вужис социалистическöй секторö, тајö вужöмыслөн значеньнöбыс сен, мыј сiјö бырöдö, тупјö виçјасö, кыс чужлис капитализм виç-му овмöсын i сiјö вужöмыс ем ыжыд вогков вöзö социализмлаһ, классјас бырöмлаһ, дырвыв коллективизација да сiјö подув вылын кулакöс, кыз классöс бырöдöм, һещыштö мијан экономикаыс вужсö, кыс быдмывлисны кулакјас да сылөн експлоатација. Сiç-кö öнiја кадлөн социализм периодö пыран медвöзза кадлөн тыдалана торјыс сiјö, мыј вöчгö сещöм условijö производствотоын, кодi вескыда вайöдö СССР-ын классјас бырöдöмö.

Пјатиметка решајущöй којмöд воын (1931 во) ми лöсöдiм подувсö, фундаментсö социалистическöй экономикалы. Социалистическöй экономикалөн фундаментыс ем сiјö, мыј öнi-нын мијан ужалöны сещöм сверх-гигантјас, кодјас техниканас вöтöдiсны вöзын муныс капиталистическöй странајасöс (Америка, Германijа), кыз: Ростовскöй Гельман,

Сталинградса тракторнөй, коді быд 5-6 минутын лезө трактор, Путиловскөй тракторнөй, Харьковскөй тракторнөй, электрозавод Мөскуаын, нефтөперегоннөй заводжас Бакуын, Балахнинскөй, бумажнөй комбинат, завод „АМО“ Мөскуаын, Нижегородскөй автозавод, химическөй заводжас, электростанцияжас, кыптө Магнитогорскөй металлургическөй комбинат, Кузнецкөй комбинат да с. в. Визму овмөсын фундаментыс социалистическөй экономикалөн ем совхозжас, 1400 МТС, уна сурс колхозжас.

Тажө ставыс шуө, мыј ми пырим социализм медвозжа периодө, но ми ег-на петө НЕП-ыс, ми олам медбөржа этап НЕП-лыс, ми огө-на вермө помөз бырөдны өтка крестана овмөсжас, абу-на помөз бырөдөма кулак, непман, көт најө-і луныс-луно пыр чинөны.

XVII-d партконференция вынгөдіс социализм стрөитан мөд вѣтвоса план, көні индөма, мыј мөд пјавѣтканын ми-нын зикөз бырөдам классжас.

Онја периодын социализм стрөитөмсө возө нуөдны вылыи техникатөг оз поз, медым өдзөдны социализм стрөитан өдјас, медым „вөтөдны і панјыны“ возын муныс капиталистическөй странажасөс техникаөн і экономикаөн, өныја кадын главнөйыс,—медвылын техника бөстөм, медым ми саммим стрөитны гырыс социалистическөй гигантжас, мед ми вермим сјө техниканас кыпөдны ужлыс производѣтелност сы вылнаө, кушөмөс ез-на төдлы історія.

Партиялөн ЦК индіс, мыј өні колхознөй стрөителствозын медыжыд могыс колхозжасөс котыртчөм да овмөс боксањ јонмөдөм, колхозын ужсө бура организујтөм, аграрномическөй техника кыпөдөм, урожај кыпөдөм.

„Вөчны социализмлыс экономическөй база—шуө Сталин јорт—сјө лоө јитны му-виз овмөс социалистическөй индустријакөд өтѣногса овмөсө, социалистическөй индустрија јурнуөдөм улө му-виз овмөсөс подчинитны“*).

Возыс ми адзылим, мыј тајө могсө ми өні пөртам оломө. Социализм периодө пырөм оз-на шу сјөс, мыј классөвөј тыш бырө, а өні, кор социализм наступајтө став фронт куъаыс, классөвөј тыш јосмө сы вөсна, мыј өні муно капиталистическөй классжаскөд медбөржа

*) Сталин, „Еще раз о социал-демократическом уклоне“. Стр. 154.

тыш, сы вöсна, мыј „ез-на вöвлы некор історіаыне ещöм торјас, медым кулыг классјас ас вöлаыг мунісны сцена вылыг“ (Сталин). Медым помöз вермыны классöвöј врагöс тајö медбöрја кöсын, колö кыпöдны ббїтєльность, чорöдны пролетарскöј дїктатура, јонмöдны, öдöдны наступлєннö став фронт куцаыс.

ЈУАГОМЈАС:

1. Мыјөн торјалö СССР-ын овмöс ногыс капитализм і феодализм ногса-өвмöсјасыс;
2. Мыјла мїан овмöс шусö капитализмыс социализмö вужан перїодөн?
3. Мыј сещöм НЕП і мыјла сїјö колö?
4. Кушöм етапјас НЕП-лөн волыны социалистическöј стрöитєлствоын?
5. Мыјөн торјалö öнја етапыс мукöд этапјасыс?
6. Мыј лöб социализмыс фундамент вöчöмыс.
7. Кушöм öнја кадын медглавнöј мог мїан возын сулалö, медым мї вермыс вöзö гырысмöдны öдјас, социализм стрöитöмын.
8. Мыј лöб социализм перїодö пырöм?

2. Государственнöј предпрїятвöјас послєдöватєльно-социалистическöј предпрїятвöјас

СССР-ын јуалан-кö робочöјлыс, кодлөн сїјö машїнаыс кодөн сїјö ужалö, кодлөн фабрїкаыс, заводыс, быд робочöј шуас, мыј машїнаыс, фабрїкаыс, заводыс мїан государствон, а абу господін Морган лїбö Крупплөн кыз капиталистическöј странаын. Советскöј сојузын став фабрїк-заводыс, шахтаыс, кöрттујыс, му-вїзыс мырöдöма капиталистјас, помещшїкјас кї улыс бөстöма тајö ставсö государство кї улö. Мїан фабрїк, заводјас му-вїз вылын кöчаїныс государство.

Ужалан көлүј вылö частнöј собственност бырöдöм вежö і производственнöј отношеннöсö мїан государственнöј предпрїятвöјас вылын. Капиталистическöј производство нуöдсö капиталистлы ыжыджык прїбыл бөстöм вöсна, а ыжыджык прїбыл капиталист вермö бөстны, кор јонжыка эксплуатїрујтö робочöјöс. Капитализм ногса овмöсын, кыз мї адылым, робочöј збылысö сещöм-жö раб, торјалö рабыс сöмын сїјөн, мыј робочöј оз öт-пырїөн вузав пыр кезлö ассыс ужалан вынсö, а вузасö торїөн-торїөн, вузасö сїз-жö, кыз-ї мукöд сїкас төвар, кодлөн доныс содывлö і чїнывлö. Та вöсна капиталист і робочöј костын мунö лаңтлытöм тыш; капита-

ліст кыз-мыј вермө јонжыка уждө робочөјөс, а робочөј кыз-мыј вермө мырсө перјыны аслыс права і политика боксаң і материалнөј боксаң. Мөднога волицөм увтыртыс і увтыртөм костын лоны оз вермыны. Ҷик мөдара мијан фабрик, заводјас вылын. Фабрикаыс мијан госу­дарстволөн, а государствоыс робочөј класслөн і госу­дарстволөн могыс өткод робочөј класс могкод буржык шуны, мыј робочөј класслөн могыс і ем госу­дарстволөн могыс.

Мијан производстволөн целыс нуөдсө ужалыс јөзлыс потребност удовлетворитны, производствыс лөсөдөма ужалыс јөз колөм сертї, ужалыс јөзлыс овмөс кыпөдны, култура кыпөдны. Овмөс кыпөдөмыс колана аслыс ро­бочөјыслы, сывөсна і мијан отношењњыс робочөјлөн мөднога предпрїаттө уж дінас. Робочөј аслас ужөн бур­мөдө асеыс-жө өлөмсө, а оз капиталыс, бурмөдны өлөмсө вермас предпрїаттө бурмөдөм пыр, производ­тельностьс ужлыс кыпөдөм пыр. Таг і петө, мыј мијан унжык робочөјыс асныс төждысөны предпрїаттө кыпө­дөм вөсна, уж производ­тельностьс кыпөдөм вөсна. Мијан заводуын оз тышкасны мөда-мөд костас робочөјјас да директор, ме­дым мөда-мөдыслыс унжык нещыштны, а најө тышкасөны өтлаын производство бурмөдөм вөсна. Сы вөсна, мыј мијан заводјасын директорјасыс робочөј госу­дарстволөн представителјас, мыј заводјасын управ­лајтө робочөјјаслөн государствоыс, робочөјјас щөщ участ­вуйтөны асныс производство бурмөдан ужын. Робочөјјас участвујтөны управлењњыын профсоюзјас пыр, производ­ственнөј совещањњыс пыр, көнї робочөјјас индөны бур­жык тујјас государствоыс индөм план тыртны.

Мијан государственнөј предпрїаттөјасын сїз-кө оз вермы лоны робочөјөс эксплуатирујтөм, оз вермы лоны сы вөсна, мыј робочөјлыс трудсө некод оз вермы прїс­воитны. Эксплоатацїаөн шусө јөзлыс трудсө прїсвоитөм. Капиталист прїсваивајтө, дарөм бөстө робочөјлыс содтөд уж мбө, содтөд стоїмост, кодї вөчөма содтөд ужөн. Мијан государственнөј предпрїаттө вылын робочөјлыс содтөд ужсө оз бөст аслыс директор, а муно предпрїат­тө паскөдөм вылө, выл фабрик-заводјас стрөитөм вылө, ассыныс өлөмсө бурмөдөм вылө. Мијан фабрика вылын

робочöjlөн ролыс зик мөднога. Капиталист фабрика вы-
лын-кө робочöй ем-машина част пылда, кодөс капиталист
кыз-мыј вермө јонжыка использујтө, коді машина вöснаыс
төждыгө јонжыка робочöй сертi. Мiјан фабрика вылын
оз машина робочöй вылын пукав, а робочöй машина вылас
көчaйн.

Но öнi мiјанлыс вермасны јуасны, мыј мiјан робочöй
ужалан донсö бостө сымда, мыјда сiјö ужалö, мыјда
дон вылö сiјö вöчö тöвар? Ташöм ужалан дон мынтöм,
дөрт, оз вермы лоны; оз вермы лоны не сöмын öнi, но
некор сiјö оз вермы лоны, сы вöсна, мыј обществолы
колö паскөдны производство, вылмөдны ужалан көлуј,
вiзны школајас, больничајас да с. в. А быд ужалыс-кө пондас
бостны аслыс ставсö, мыј сiјö вöчö, сек оз вермы вöзö
мунны производстволөн кыптöм, оз вермы лоны олöмыс
обществоас вылын култураөн, техникаөн. Сöмын пер-
вобытној обществоын вермiсны јöзыс сојны-јуны ставсö
мыјда вöчлисны.

Ужалан дон (зарплата) Мыј-жö сещöм ужалан доныс робочöjlөн
мiјан? Мi төдам, мыј капитализм ногса ов-
мöсын робочöjlөн ужалан выныс ем тöвар
i капиталист небö робочöйлыс сiјö ужалан вынсö, мынтö
ужалан донсö сымында, мыјда öнја кадын сулалö, сiјö
тöварјасыс, кодi колана сiјö ужалан вынсö вылны, лiбö
ужалан донсö мынтö сымында, мыјда мунö шөркөд общест-
веннöй колана уж сiјö тöварјас вöчöм вылö, кодөс робо-
чöй потреблајтө, медым сiјö щыг ез кув. Ужалан до-
ныс петкөдлö рабскöй положенеңөсö робочöй класслыс
сiз-жö, кыз „пробыл“ петкөдлö „көчaйналана“, ыжыда-
лана положенеңөсö капиталистлыс. Ужалан донлөн мiјан
могыс мөд нога. Мiјан ужалан дон абу ужалан вынлөн
цена, сы вöсна, мыј мiјан ужалан выныс абу тöвар.
Робочöй класс мiјан ачыс көчaйн производство вылас i
аслас правительство пыр урчитö уна-ö колö вiзны ужалан
дон вылö i социалистическöй строительство вылö, кымын
вылын лöб производительност ужлөн, сымын вылынжык
лöб ужалан дон робочöй класслөн. Мiјан ужалан дон
оз сод лiбö чiн рыночнöй конјунктура сертi, ужалан вын
корөм-вöзјөм сертi, мiјан ужалан дон оз чiн, кыз капи-

тамматическөй обществон, уна ужалан вын вөзжөм вөс-
ма. Ужалан донмынтөмыс мјан пунктө кык мог: өтї-кө бур-
мөдны материалнөй і культурнөй положеннө робочөйлыг-
і мөд — кыпөдны производительност ужлыс.

Ыждасө ужалан донлыс мјан оз поч артавны сы
сертї уна-ө почө һөбны сїјө ужалан дон вылө сожан-
јуан, көмкот-паскөм да с. в. Ужалан вын выдан (вос-
производство) могсө мјан бөстө ас вылас госуларство,
лөгөдө робочөйжаслы сецдөм условїјө, медем најө вермсны
лоны полїтическї рацвитөјөс, технїческї грамотнөјөс,
бур цөһвїза-лунаөс, культурнөјөс.

Тацдөм условїјөжас лөгөдөм вылө госуларство вїзө
уна сөм, кодї кыпөдө олөмсө робочөй семјалыс. Капїталїст
нуөдө економїа сен, мыј өтї жырїө кыз-мыј почө сувтөдө
унжык машїна, јөртө сетчө унжык робочөјөс, оз нуөд дој-
мөмыс ужалїгөн вїзан торјас, омөла буссө весалө да
с. в. Мјан партїјалөн да правїтелстволөн сецдөм полї-
тїка, медем кыз-мыј почө бурмөдны, јүгдөдны ужалан-
їнјассө; важ капїталїст вөчөм фабрїкасаһ-кө пыран
сөветскөй правїтелствоон вылыс вөчөм фабрїкаө, пырыс-
ныр сїнмад усас, мыј мјан фабрїкајас јүгыдөс, сынөдыс
сөстөм да с. в. Промышленностын охрانا тpyда вылө
вїзөма 1931 воын 135 мїллон шајт (1930 в. 100 м. ш.).
Робочөйлыс быт бурмөдөм вылө 1930 в. вөлі вїзөма 196,5
мїллон шајт, а 1931 в. 407,5 м. ш.

Бөрја 5 вонас робочөйжаслы оланїн вөчөм вылө вїзө-
ма 3500 шајт, өтї 1931-д воын вөчөма 10 мїллон кв.
метр јїлплощац і сетөма выл комнатајас мїллон саяс
робочөй семјалы. Робочөй уна рајонјасө нуөдөма водо-
провод, јүгдөдөма улїчјас, вөчөма садјас, вөчөма клуб-
јас, театрјас, столөвөјјас, пывсанјас, цетскөй садјас, ам-
булаторїјјас да с. в.

Таыс өтар мјан быд робочөй страхујтөма; 1931 воын
страхујтан фонд сөдїс 500 мїллон шајт. Робочөйжасөс
велөдөм вылө (школајасын өтар.) вїзөма 559 мїллон шајт.

Тајө став торјыс церт, бурмөдө робочөйлыс олөмсө,
сїјө тыдалө сес: Мөскуаын 1910-14 војасө быд 1000
морт пїыс кулө вөлі 25 морт, а 1930 воын — кулї сөмын
13 морт; быд 1000 чемац пїыс 1 арөц кулө вөлі 1910
-14 в. в. — 27, а 1930 воын — 12.

Реалнөй ужалан донө пырө тајө став олөм бурмөдөмыс тајө ставыс ем кыз общественнөй пайыс ужалан доныслөн. Робочөйлыс колөмјассө государство удовлетворајтө оз торјөн-торјөн, а организованныја. Реалнөй ужалан доныс мијан СССР-ын робочөйлөн 1930 воын вөлі-нын 167%, 1913 во серті. Но такөд өтщөщ codö i өтка ужалан доныс. Общөй фондыс ужалан донлөн 1931, воын codic 12,5 милл. ш. 15,3 милл. шайтөз—codöмыс 22,4%, а робочөйлыс i служащөйлыс codic 14,3 милл. мортсаң 16,3 милл. мортөз; codöмыс 14,0%. Орджоникидзе јорт XVII-d партконференција вылын висталис, мыј 1931 воын ВСНХ промышленностин ужалан дон codöма II төлысөн 16%.

Тајө ставыс шуө, мыј мијан ужалан дон мынтөм воын сулалө мог,—бурмөдны олөмсө робочөйлыс, кыпөдны культурност да с. в. Но ужалан дон мынтөм таыс өтар мөд мог вөчө—отсалө кыпөдны производительност ужлыс В. И. Ленин шуис, мыј „капитализмөс позө помөз, вермыны i лоас помөз, вермөма сјјөн, мыј социализм лөсөдас выл јона вылын производительност ужлыс“¹⁾.

Мијан ужалан дон кыптөмыс јитчөма ужлыс производительност лептөмкөд, кымын вылын лоө ужлөн производительност, сымын унжык робочөй класс вермас торјөдны аслыс ужалан дон вылө. Сы вөсна мијан ужалан доныслөн формаыс вөчөма сиз, мед быд робочөй ачыс вөлі заинтересован кыпөдны производительностсө, а быд робочөјөс позө заинтересујтны сек, кор быдөн пондас бостны уж серті; кымын унжык да буржыка вөчас, кымын сложнөйжык уж вөчас, сымын унжык i сјјө бостө, сы вөсна медса бур системаыс өні вермас лоны сөмын эфелнөй система, сөмын эфелщина отсалө кыпөдны ужлыс производительност. Ми адзылим, мыј көн-сурө ужалан дон мынтөмын вөліны i өні-на емөс, сещөм јөз, кодјас көсјисны өні-жө четчыштны возө, вөчавлісны ужалан донсө өткода квалифицированнөй i неквалифицированнөй робочөјјаслы, инженерјаслыс робочөјкөд да с. в. Но тащөм „коммунистическөј“ ужалан дон мынтөмнад ми социализмтө стрөитны ог вермө, сы вөсна, мыј зев бур токарлы-кө да лыа вајалыс робочөјлы пондам сетны

¹⁾ Ленин.—Великий почин.

өтмында ужалан дон, сек квалификациятөм робочөйыс өз-і понды төждысны ассыс ужсө бурмөдөм вөсна, оз понды ассыс квалификациясө кыпөдны, оз понды төждысны производительностсө кыпөдны, а сиз-жө-і квалифицированнөй робочөйыслөн вев вошас сижө мырөөмыс, кодөс сижө виэис квалификация кыпөдөм вылө. Ужалан дон өткодалөм өнја кадын колана сөмын сещөм жөзлы, кодјас өнi-на воисны өтка крестана овмөсыс, колана сөмын мелкобуржуазнөй элементјаслы, кодјаслөн мөвпыс сещөм „мед вөлі мбө ставыс менам, мбө ставыслы өткод“. Сы вөсна өнi партија тышкасө ташөм мелкобуржуазнөй өткодалөмкөд (уровниловкакөд). Стамин јорт та куза со мыј шуис „кодi өнi тарифнөй система вөчө өткодалана принцип вылын, квалифицированнөй i неквалифицированнөй ужјас костын торјалөм артавтөг, сижө орөдө марксизмкөд, орөдө ленинизмөд“¹⁾ Өткодаланы ми вермам сөмын сек, кор ужлөн производительност, техника кыптас зев вылө кыз промышленностын сиз-і виэму овмөсын, кор мијан оз лоны клас-сјас, кор оз ло торјалөм робочөй да крестанын костын, сөмын сек, кор ми вермам вөчны тыр коммунистическөй общество, сек знамја вылө лоө гижөма: „быдөнсаң вермөм серти, быдөнлы колөм серти“. А „сетчөз, кытчөз оз ло медга вылын фаза коммунизмлөн, социалистјас корөны зев чорыд контрол уж мера вылын i потреблајтан мера вылын обществосаң, государствосаң“ (Ленин).

Тажө кык могсө ужалан дон мынтөмын торјөдны оз поз, ужлыс производительност кыпөдтөг ми огө вермө кыпөдны олөм робочөй классыс, огө вермө кыпөдны социалистическөй култура. Тас тыдалө, мыј мијан ужалан дон петкөдлө оз рабскөй положеннө робочөй классыс, кыз капитализм овмөсын, а ыжыдалана положеннө, көзайналана положеннөсө робочөй классыс.

Тас петө-і сижө, мыј мијан государственнөй предпрі-јавтөјасын робочөйлөн отношеннөыс уж дiнасзiк мөдара капитализм ногса овмөсын серти. Капитализм овмөсын робочөјлы ужыс капиталистическөй фабрика вылын катарга, көнi ужалан көлујыс, машинаыс робочөй вылы көзайн, көнi робочөй ассыс олөмсө сетө капиталистлы,

¹⁾ Сталин—Речь на совещании хозяйственников, 23/VI 1931 г.

көні робочөй і став јөзүс зывөктөны¹⁾ уж вылас, пышјоны ужсыс, сы вөсна, мыј ужалөмыс бурмөдө олөмсө оз ужалыгыслыс, а коді оз ужав. Капіталізм ногса овмөсын ужыс мырдөна, робочөй сені раб, сөмын абу өтка капіталістлөн, а став капіталіст класслөн. Ужлөн производительност кыптөм капіталістическөй обществоын оз бурмөд, оз кыпөд робочөй класслыс олөм, а мөдарө, омөлтө, содтө експлоатаціја да гөмлун, содө безработица, коді вайөдө уна сурс јөзөс ассө вјөмө, гусасөмө, проституціја да с. в.

Робочөй класс СССР-ын ачыс көчәин став ужалан көлуј вылас, сјјө сознательнө стрөйтө социализм овмөс; став вөчөм продуктсө јүкө сја, медем гырысжык өдјасөн почјс кыпөдны производство і медем бурмөдны олөмсө ужалысјаслыс. Міјан робочөйлөн вежсө уж вылас вјөдөмыс, унжык робочөјыс уж вылө вјөдөны оз сөмын кыз аслыс мог вылө, оз сөмын ужалан дон бостан мог вылө, а кыптө выл социалистическөй отношењнө, коді оз вермы лоны капитализмын социалистическөй ордјисөм, ударничество. Медга тыдаланаыс ордјисөмын—шуө Сталин—сјјө, мыј сјјө (ордјисөмыс.с.в.) јөзлыс ужвылө вјөдөмсө вужсањыс бергөдө, сјјө ужсө вөчө зазорнөј, сөкыд із ношаыс, кушөмөн сјјө лыфдыссывліс важөн, честө да славаө перјан геројствоө да доблест петкөдлан ужө... Сені, налөн, капіталістјаслөн, медга колана тор, мыј вылө сетчө јөзсањ ошкөм—імеитны рента, овны процентјас вылын, лоны свободнөјөн ужыс, коді лыфдысө зазорнөј зањаттөөн. Міјан, СССР-ын, мөдарө, медга колана тор, мыј вылө сетчө јөзсањ ошкөм—лоны геројөн ужалөмын, лоны геројөн ударничествоын...²⁾

Тажө социалистическөй отношењнөыс уж дінас, сетө міјан гырыс өдјас уж производительност кыпөдөмын. Ужалөмлөн социалистическөй формајас міјан чужісны Октябрьса революціјакөд, кор пондісны паскавны субботникјас, кодөс Ленин шуіс „Великөј починөн“. Ленин сек шуіс, мыј „тыдалө тајө сөмын заводітчөм... Кодыр тајө

1) Презрение

2) Сталин—Политотчет ЦК на 16 с'езде ВКП(б)—Вопросы Ленинизма. стр. 742, кзд.7.

вермөмыс јонмас... сек коммунизм лоо вермытом (не-
побесимөй)".¹⁾

Но өни-нин ужалөмлөн социалистическөй формајас лоо
массөвөј, пырис быд фабрикао, заводо, совхозо, колхозо.
Социалистическөй формајас мијан вооо паскалоны. На
шыс сувтлам ташом формајас выло: производственнөй
совещаннөјас, коди заводитис паскавны 1923 вогаң кымын
і кодоо XIV парт сјезд шуис „советскөй көчајство строитө-
мө массаос кыскан медеа бур формаон“²⁾

Производственнөй совещаннөјас кыпөдисны уна раціо-
нализаторјасос, сетисны уна сурс робочөй раціонализа-
торскөй предложеньөјас. „Електросіла“ (Ленинград)
заводса робочөјјас сетисны 4000 предложеньө, коди
вајө экономіја 600000 шайт онас. „Електрозавод“ (Мос-
ква) өти декадаын сетөмаос 2000 предложеньө. 1931 в.
ударнөй кварталын „Стал“ заводлы сетөмаос 19000
предложеньө да с. в. Социалистическөй ордјысөм да
ударничество, коди кыптис 5 вога план оломө пөртөм куча.
29/IV 1929 в. партјјалөн XVI конференціја лезис ташом
возваннө ужалыс јоз дінө:

„Социалистическөй строителствоын сөкыдторјас бирөд-
нөм выло, карын і сиктын капиталистическөй элементјас
выло вооо наступлеңнө паскөдөм выло, 5 вога план
тыртөм выло организујтөј ордјысөм заводјас, фабрикајас,
шахтајас, көрттујјас, совхозјас, колхозјас, советскөй
учрежденьнөјас, школајас і больничаяс.

Организујтөј ордјысөм асдон чінтыны, ужлыс произ-
водительност кыпөдны, труддисциплина јонмөдны, көча
жлошщаф паскөдны, крестанаос колхозо і коопераціјао
кыскыны...“

Та выло робочөй класс сетис вога кывсө ордјысөм
да ударничество паскөдөмөн. 1931 вога јанвар 1 лун
кежло ордјысөны-нин вөлі став робочөй класс пыс 63%-
ыс, ма пыс 91% ордјысысјас ударныкјас.

Социалистическөй ордјысөм пыр вооо і выложык кыптө
өткөн ордјысөмыс кыптис ударнөй бригадоа, кытчө пырө-
ны өглаын өткоф уж вылын ужалыс робочөјјас. Ударнөй

1) Ленин—Великий почин, 1919 г.

2) Резолюция 14 с'езда ВКП (б) „О задачах профсоюзов в реконструктивный период“. Стенограф. отчет, стр 789. 1930 г.

бригада договор куза бостө обязательствојас сымда-тө чінтыны асдон, кыпөдны уж производительност чінтыны брак, бырөдны прогулас да с. в. Бригадаын отсалөны кыпөдны квалификация, бырөдны пемыдлун, нуөдөны воспитательнөй уж да с. в.

Они ударнөй бригадајас вужөны хозрасчетнөй бригадајасө. Хозрасчетнөй бригада бостө задањњө заводо-управлењњөыс, арталө, унаө сїјө задањњөсө тыртөм вылө колө виžны уж, сырјо, дењга да с. в.

Хозрасчетнөй бригада јона отсалө нуөдны економїја ужалан вын виžөмын, сырјо виžөмын, бурмөдө производственнөй дисциплина, кыпөдө ужлыс производительност да с. в. Хозрасчетнөй бригада ем медеа бур уж организујтана форма.

Социалистическөй ногөн уж вылө виžөдөмыс, ордјы-сөмыс сетис і сешөм форма кыз общественнөй буксир, кор воžо муныс бригада, цех, завод отсалө бөрө колтчыс бригадалы, цехлы, заводлы, ассыныс опыт всетөмөн, буржыка уж организујтны отсалөмөн да с. в.

Ударнөй бригада аслас ужөн лөсөдис уна мукөд ногса формајас управлењњөын, плањрујтөмын—плановөй группајас, рационализаторскөй бригадајас да с. в.

Медеа вылын формаыс плањрујтөмын—лоө встречнөй промфинплан, коді робочөй массасө кыскө план вөчөмө, плансө тыртөм контролрујтөмө; встречнөй промфинплан кыпөдө став робочөјсө отлаын тышкасны план тыртөм вөсна, тышкасны бюрократизмкөд управлењњөын да с. в.

Встречнөй промфинплан кыскө быд бригадаөс, быд робочөјсө план вөчөмө, матыстө медем вөчны „став государственнөй экономическөй механизмсө өтї выжыд машинаө, хожајственнөй организмө, коді ужалис мед сїз, медем со мїлљон јөз ужалисны өтї план сертї“ 1).

Тажө ставыс і шуө, мыј мїжан государственнөй предпрїјаттөјас ем „последовательно-социалистическөй тїпа“ предпрїјаттөјас, көнї оз вермы лоны эксплуатация, көнї ужалан көлујыс і ужалысыс отласөны свободнөја, көнї ужыс муно өтї план сертї, көнї уж производител-

1) Ленин—том XXII. стр 316, изд. 3.

ност кыптөм вайөдө ужалыслыг олом бурмөдөмө, социализм ногса оломө. Уна миллион робочөйлөн социалистическөй өрдүйсөм кыпөдө өдјассө социализм стрөйтөмын, кыпөдө өдјассө производительнөй вын кыптөмын, сы вөсна, мыј меда главнөй торјыс производительнөй выныслөн лоө ачыс робочөй класс, социалистическөй өрдүйсөм уна вын содтө робочөй классы, коді оз вермы лоны капитализм овмөсын.

УУАСӨМЈАС

1. Код кі улын мјан ужалан көлүј?
2. Мыјла оз вермы лоны мјан государственнөй предпрјаттө вылын эксплуатация?
3. Кушөм могјас мјан ужалан фон мынтөм воын?
4. Мыј петкөдлө ужалан дон капитализмын і мјан?
5. Мыјла оз поз өткодавны ужалан дон?
6. Кушөм производственнөй отношеннөјас мјан?
7. Кушөм социалистическөй формајас ужалөмын емөс мјан фабрик-заводјас, совхозјас вылын?
8. Амы тіјан школад нүдө оломө возваннөсө XVI партконференциялы?

3. Колхоз—социалистическөй типа овмөс

Мі воэвылын шуім, мыј колхозјас пырөны социалистическөй секторө, өні мі виқөдлам, мыјла позө колхозөс сујны социалистическөй секторө, мыјөн колхоз торјалө капиталистическөй овмөсыг і государственнөй предпрјаттөыг.

Мувиқ овмөсын мјан социалистическөй сектор—совхозјас да колхозјас, но совхоз да колхоз абу өткодөс. Совхоз ем государственнөй предпрјаттө код јылыг мі өорнөтөм воэыв.

Колхозө пырыс өтка крестанін, колхозө пырөгөн өетө асыс ужалан көлүјсө колхозө, өтувтө ужалан көлүјсө колхозса мукөд шленјаскөд.

Гырыс ужалан көлүј өтувтөмыс колхозын бырөдө условіјсө эксплуатациялыс, бырөдө сјө условіјсө, коді дугдывтөг чужтө капитализм.

Өтувтөм ужалан көлүјөн колхозын оз вермы лоны эксплуатация сы вөсна, мыј дохөдыс колхозас мунө оз өтка мортлы, а мунө став колхознөкјаслы, сылы, коді ужалис колхоз паскөдөм вылө; машина нөбны, скөтвиқөм бурмөдны, му-виқ ужалөм бурмөдны да с. в.

Но колхоз абу-на последователно-социалистическөй типта предпріяттө.

Производственнөй отношењњоыс колхозњќјас костын абу капитализм нога, а социализм ногса отношењњоо матысмөны, сы вөсна, мыј колхозњќјас оз вермыны мөда-мөдсө эксплуатірујтны, мыј колхозњќјас бостөны сымда, мыјда сіјө ужалис. Сөрт, төрытја өтка крестяныи пырыг-пыр колхозө пырөм бөрын оз вермы лоны социалистөн, колө-на сьлөн частно-собственњќјаскөй прівычкајас, мөвпјас, псіхологіја да с. в., но колхозын өтувја ужалан ногыс оз пыдысты, оз јонмөд сіјө прівычкајассө, а пыр өтарө сіјө чінтө, бырөдө.

Колхоз торјалө совхозыс сіјөн, мыј совхозын ужалан көлуыс государстволөн, а колхозын сіјө колхозыслөн, кытчө пырөмны гөл да шөркөдөдем крестянаыс.

Совхозын көчалыныс ужалан көлүј вылас і вөчөм продукціја вылас государство, а колхозын көчалыныс асныс колхозњќјасыс кыз ужалан көлүј вылас, сізі вөчөм продукціја вылас.

Колхоз торјалө совхозыс і сіјөн, мыј совхозын рөбочөј бөстө ужалан дон (зарплата), а колхозын дохөдыс јуксө колхозњќјас костын (оз сөрт став дохөдыс јукөы, а кушөмкө пая пуктыссө јукөытөм капиталө, култ. фондө, запаснөј фондө да с. в.). Доход јуклөмыслөн мөгјасыс сещөм-жө, кушөм і ужалан дон мынтөмлөн, доход јуклөм колө нуөдны сізі, мед сіјө тојлалыс бура ужалөм вылө, уж производительност кыпөдөм вылө. Быд колхозњќјак пондас төждыны, буржыка ужавны, кыпөдны ужлыс производительност сек, кор пондас бөстны сымын унжык, кымын буржыка пондас ужавны. Сы вылө-і партія індіс медем колхозасын вујысны ссөмщїна вылө. Ссөмщїна нуөдөм ваядө сөтчө, мыј быд колхозњќјак бөстө сымда, мыјда сіјө ужалис, тојлалө быд колхозњќјакөс төждыны буржыка і унжык ужавны.

Вөліны і өні-на емөс мїјан сещөм јөз, кодјас көсјөны колхозын өткофалыны ставсө, сөтны быдөңлы өтмында. Абу сөкыд гөгөрвоны, мыј тащөм өткофалөмыс колана кулаклы, кодї көсјө, медем колхоз пазалис. өткофалөм ваядө сөтчө, мыј кодї јонжыка да буржы-

ка ермө ужавны, оз понды кыссыны бура ужавны, сы вöсна, мыј сiјö бөгтö сымда-жö, мыјда-і омöла ужалы-сыс, а сiз-жö-і омöла ужалысыс оз понды тöждысны буржыка ужавны. Öткөд-алөм вайö мöда-мөд ылаө ыстысөмө, ужыс ылөдчөмө да с. в.

Колхоз пондас омөлтчыны. Сы вöсна öни сдөлщина ну-öдөм гөгөр јөсмө классөвöј тыш, кулак быд нөгыс мырсө торкны сдөлщина нуöдөм.

Колхозјаслөн Колхозјас мијан абу ставыс öткөдөг; **формајас.** ужалан көлүј öтүвтөм сертi і вежсө колхоз-лөн формаыс. Оз поз пырыс-пыр öтүвтыны став ужалан көлүјсө, сы вöсна, мыј öтка крестянын абу велалөма нуөдны öтүвја гырыс овмөс, öтка крестянын полö пырыс-пыр коммуна вöчны, сы вöсна, мыј сылөн абу öтүвја уж организујтана опытыс да с. в.

„Корны,—Јаковлев јорт шуис XVI партсјезд ылын— медым крестянын, артемö пырiгөн пырыс-пыр öткажит-чiс öтка олана прiвычкајасыс, iнтересјасыс, медым сiјö öтүвја овмөсыс öтар ез нуөд содтөд ассыс овмөс (мөс, вiжјас, курөг, утка, зозөг, градјөр), медым ез понды бокын аслыс најөвiтны да с. в.—сiјö ем маркөизм-лөнинизм азбука вунөдөм“.

Мијан öни основнöј формаыс колхозјаслөн—артел, көнi крестяна государство му ылын нуөдöны öтүвја овмөс, öтүвтöны гырыс ужалан көлүј і скöt: гырыс му-вiз ужалан iнвентар (плуг, пиња, телега да с. в.), вöв-јас, мөд да којмөд мөсјас. Но ськөд ортчөн колхоз-ныкјас нуөдöны асыныс посны овмөсјас; вiзöны öтүвт-төм öтi мөс да посны скöt (порс, ыж), керка-карта, градјөр.

Артемлын колхознык мунö гырыс социалiстическöј овмөс организујтан школа, көнi аслас опытөн, ачыс корсө тујјас кыз буржыка вöчны гырыс овмөс.

Медулыс форма ТOЗ (товарищество по совместной обработке земли), көнi ужалан көлүјыс абу öтүвтөма, а öтка крестянын кi улын. Ужалан көлүј öтүвтчө сөмын му-вiз ужалiгөн, му-вiззыс öтүвтөма. Соходсө ТOЗ-ын јуклöны сiјö уж сертi, кодөс пунктö му-вiз ужавны і öтүвтөм ужалан көлүј да скöt сертi.

С/х артельыг вылынжык форма колхозлөн ем коммуна, көні өтүвтөма став ужалан көлүйс і коммунар оз нуод некущом ассыс торја хожајство. Оз ков мөвпавны сіз, мыј коммунаын неперенно быдөнлы колө овны өтї керкаын, і өтмында быдөн пондас сојны-јуны, новлыны і с. в. і коммунаын сіз-жө нуодчө бура арталөм, кодї мыј ужалө і сіјө уж сертї-і бостө прөдукта, көм-паскөм і мукөд тор; коммунаын сещөм-жө зделщина нуодчө кыз і артелын.

Колхоз стрөитана ужын классөвөј враглөн вліяңнө-ыс тыдовтчїс бара-жө кык боксаң. Мі-ңын шуім, мыј өнїја кадө медеа бур форма колхозлөн ем с/х. артел; но емөс сещөм „левакјас“, кодјас көсјөны четчыштны артел вывтї пырыг-пыр коммунаө, көсјөны вывсаң пук-бөдны коммуна. Та куҗа советјаслөн VI-d сјезд шуїс, мыј „Коммунаө массөвөј вужөмјас вермас лоны сөмын сы бөрын, кор лоө мунөма определоннөј колхоз форма ныр, кыз общественнөј овмөса школа пыр, сы бөрын, кор лоө кыпөдөма колхознөј стрөїтелствоын технїческөј подулыс, кор быдмасны културнөј кадрјас і кыптас културностыс колхознїкјаслөн, сещөм непереннөј условїјө дырїї, мыј агныс колхознїкјасыс көсјасын і шу-асны коланаөн асланыс вөчөм опыт вылын сіјө вужөм-сө“. Робочөј класс, правїтельство өнї пыр кыпөдөны колхозјасыс технїческөј подувсө, кіа ужсө пыр воқө ве-жөны машїнаөн, колхознїкјасөс велөдөны, медем вер-місны бостны агрономїческөј технїка.

Өнї партїја колхознөј стрөїтелствоын індіс тујвічсө сещөмөс, мыј өнїја кадын медыжыд могыс колхозјасөс овмөс да котыртчөм боксаң јонмөдөм. Өнї колө уж ор-гаңїзүјтөм, агрономїческөј технїка кыпөдөм, колхознїк-јасөс велөдөм.

Тайө могсө олөмө пөртөм сөмын вермас вылөжык кыпөдны колхозјасөс, кыпөдны урожај. Капіталїзм ов-мөс-кө вайөдө му-віз овмөс промышленност сертї бөрө колтчөмө, експлатїрујтлїс-кө кресванаөс быдсама но-гыс, ез сөмын бостлы содтөд уж, но-і колана ужсө, ка-піталїзм оз вермы вөчны сіз, медем візму овмөсөс кы-пөдны өтщөщ промышленносткөд. Міјан індустріалїза-ціја мунө оз сөмын промышленностын, но-і візму ов-

мөсын. Віз-му овмөсын индустриализация нуөдөм мијам пунктө мог—бырөдны торјалөм сикт да кар костын.

Социалистическөй промышленност кыптөм, дорвыв коллективизация нуөдөм, пролетариат диктатура дырји і вөчө сийө условіјөсө, коді вайөдө кар да сикт коста торјалөм бырөдөмө. Сөмын сещөм индустриализация вермас бырөдны сийө торјалөм, коді пондас мунны колхоз да совхоз подулын, сөмын кор колхозјас да совхозјас пуксасны гырыс машиннөй техника вылө.

Колхозјас оз вермыны вужны последовательно-социалистическөй типа предпріяттөјасө вылын машиннөй техникатөг. „Гырыс, вылын производительноста да збылыс социалистическөй производство віз-му овмөсын почас вөчны сөмын өнїја машиннөй техника да электрофикация подув вылын“).

Индустриализация віз-му овмөсын колхозјасыс отар мијан мунө совхозјас пыр, машино-тракторнөй станцияјас (М.Т.С.) пыр.

Ми-һин вөзвыв шуім, мыј совхоз ем государственнөй, последовательно-социалистическөй типа предпріяттө, кодјас нуөдөны ас бөрсыс колхозјасөс. Һаң вөдөтан став совхозјасын став ужыс механизирујтөма. 1931 воын „Чернотрест-са“ совхозјасын вөлі 23000 кымын трактор да 5800 кымын комбайн, 5000 кымын груз кыскалан автомобилјас. Һаң вөдөтан совхозјас мијан өнї ем һаң вөчан гырыс фабрикајас, көзана плөщадьыс шөркөдә өтї совхозлөн 1929 воын вөлі 44 сурс га, а 1930 воын кыптїс 80 сурс гаөз; а өтї совхозлөн „Гигант“ (Војвыв Кавказын) көзан плөщадьыс 200 сурс га да органическөй составыс капиталыслөн пөштї өткөд „Краснөй путіловец“ заводкөд.

Ташөм совхозјас организујтөма і скөт візны і техническөй культурајас (шабдї, свекла, хлопок і с. в.) вөчны. Советјаслөн ставсојузса VI-өд сјезд шуїс став совхозјасыс көзана плөщадьысө 1933 воө вайөдны 19 мїллон га-өз.

Совхозјас оз ужавны і овны өтнаныс, торјөн колхозјасыс, најө отсалөны колхозлы, кыз асланыс машина-

јасөн гөрны-көзны, сіз-і петкөдлөны, отсалөны кыз колө буржыка оргаңизујтны уж, кыпөдны агрономическөј техника. Колхозјас совхозјаскөд вөчөны договорјас, совхозса машинајасөн ужавны, агрономјаслыг отсөг бөгтны і с. в. Ташөм договорјас вөчөмыс паскалөмыс і сетө сіјөс, мыј совхозјас кыскөны ас бөреыс колхозјасөс, отсалөны налы кыптыны вылөжык, петкөдлөны олөмас прејмушествосө гырыс овмөслыс колхозјаслы өтка гөлда шөркөддема олыс крестаналы.

Пролетаріат отсалө кыптыны колхозјаслы, јитчө колхозныкјаскөд і мөд туйөд, мөд формаөн нуөдө реконструкция виэ-му овмөсын, сіјө — МТС. Колхоз МТС-көд вөчө бара-жө договор. Көні МТС індө, мыј бөгтсө аслас машинајасөн гөрны-көзны і с. в. колхозлы колхозса ужалысјасөн, ужсө вөчны сещөм-тө качестваөс, а колхоз індө, мыј сіјө сетө сымда-тө дон МТС-лы һаһөн, лбө деһгаһөн, індө уна-ө сетны һаһ госуларстволы, індө кушөм бурмөдөмјас колхоз көсјысө нуөдны виэ-му овмөсын да с. в.

1930 воын МТС-јас колхозјаслы ужалісны 2,8 миллион га көзан плөщад, а 1931 вога тулысын ужалісны 20 миллион га, а 1933 воын шуөма ужавны 70-80 миллион га., жынсө став көзана плөщадыс СССР паста. XVII партконференція шуіс, мыј мөд пјатілеткаын став көзана плөщадыс пондас ужавсыны МТС-өн.

МТС-лы Јаковлев јорт ташөм мојас індіс-МТС абу прокатнөј пункт, кыз кодкө гашкө мөвпалө, МТС — сіјө овмөс оргаңизатор, колхозјасын уж оргаңизатор, лучкі доход јуклөм оргаңизујтыс, урожај чукөртөм да төварнөј пайсө колхозса прөдуқиялыс госуларстволы сетөм (вузалөм) оргаңизујтыс“ (Јаковлев).

МТС аслас ужөн вөчө условіјө колхозын, медым најө вермісны кыптыны улын формајасыс, вылын формајасө.

Тазі совхозјас, МТС-јас отсалөны кыптыны, колхозјаслы, вајөны техническөј база, коді пондас вајөдны колхозјасөс последователно-соціалистическөј типа предпріяттөјасө.

Вөчөма-һын сіктын фундамент соціалистическөј економікалы, сіјө фундаментыс ем колхозјас, совхозјас, МТС, кодјас виэ-му овмөсын пондісны вевтыртны.

Өні меыжыд могыс колхозјасөс котыртчөм да ов-
мөс боксаң јонмөдөм, бура уж организујтөм, техника
кыпөдөм, эделщина нуөдөм, чорыда учот нуөдөм.

XVII партконференција мөд 5 вога план лөсөдны
сетис сещөм индөдјас виэ-му овмөс куэа:

„ж) Виэ-му овмөсын вөчны помөэ социалистическөј
реконструкция сиз, меым машино-тракторној станция-
јас охватитисны став колхозјасөс і помөэ нуөдисны виэ-
му овмөс производствойн механизация. Мөд 5 вога пла-
нын шөрсә могыс сулалө колхозјасөс котыртчөм да ов-
мөс боксаң јонмөдөм, колхозној массаөс социалистичес-
көја перевоспитајтөм“¹⁾.

Тајј мөгсө олөмө пөртөм вәјөдө сетчө мыј „Виэ-му
овмөсын дорвыв коллективизация, нуөдөм, виэ-му овмө-
сын гырыгосударственной предпрјаттөјас быдмөм, сов-
хозјасөс да колхозјасөс меывылын машинној техникаөн
вооружитөм, коді збымыс виэ-му овмөсса ужсө вөчө индү-
стриалној уж ногаөн, транспортној свјаз јонмөдөм да
товарөн вежласөм промышленност да виэ-му овмөс кост-
тын — вөчө условјө, меым помөэ бырөдны торјалөм кар
да сикт костын“²⁾.

Кар да сикт коста торјалөм помөэ бырөдөм і ем
социализм ногса овмөс, кор оз-нын вермы лоны јөзлөн
јүкөм робочөј класс да крестана вылө, кор ставыс
ужалыс јөзыс лөоны социалистическөј общество стрөитө-
мын сознательнөја ужалысјасөн.

ЈУАСӨМЈАС:

Мыјла позө колхозјасөс шуны социалистическөј типа предпрјаттөөн?

2) Мыјөн торјалө колхоз совхозыс?

3) Кушөм форма колхозлөн өні мјан меуса главнөјыс і мыјла?

4) Мыјла колхозын нуөдчө эделщина?

5) Кычі воысөны колхозјас совхозјаскөд, М.Т.С.-көд да кычі најө (совхоз,
М.Т.С.) отсалөны колхозлы?

6) Мыј сещөм М.Т.С.-ыс да кушөм мөгјас сы воэын сулалөны?

7) Кушөм мөгјас өні сувтөдө партия колхозјас воэын?

8) Кычі пөргөны олөмө тјан районусса колхозјасын партијаөн пунктөм мөгјас-
сө, кычі ті налы отсаланнөы сјө мөгјассө олөмө портны?

9) Мыј шуис XVII партконференција виэ-му овмөс сертө мөд 5 вога план лө-
сөдөм куэа?

1) Резолюция XVII партконференции по докл. Молотова и Куйбышева

2) Там-же.

4. Частно-капіталістическөй предпріяттөјас

Октябрса революціја шыбытис помещікјасөс, капіталістјасөс, мырдагис накіыг ужалан көлуј, но помөз бырөдны секи капіталізмлыг вужсө овмөсыг ферт ез вермы. Имперіалістическөй војна 1914-18 в. в. да граждaнскөй војна 1918-21 в. в. мїјанлыг овмөс жугөдісны. Војна помасөм бөрын робочөй класс кіссөм овмөсөн ез вермы пырыг-пыр вөчны соціалізм; медыжыд могыс сек сувтис — регыджык зоңтыны кіссөм овмөссө, да зоңтыны сіз, мед почіс збылыг, чорыда бостчыны соціалізм ногса овмөсө. НЕП вөчис бур условіјө кыптыны соціалістическөй секторлы, но сіјө щөщ сетіс көт-і нөжжөн, но кыптыны і капіталістическөй элементјаслы. В. І. Ленин шуліс: „kodі kodös“ — капіталізм соціалізмөс, лібө соціалізм капіталізмөс вермас.

Капіталістическөй сектор мїјан овмөсын вөліны частнөй предпріяттөјас, арендаө да концессіјаө сетөм предпріяттөјас, кулак овмөсјас віз-му овмөсын да частнөй төргөвөчјас.

Частнөй предпріяттөјас абу ферт ставыс капіталістическөй ногаөс, сы вөсна, мыј ем уна частнөй предпріяттө, көні көчаіныс ачыс ужалө предпріяттө вылас і өз эксплоатірујт ізөс. Мі тані сувтлам сөщөм частнөй предпріяттөјас вылө, көні ем эксплоатаціја.

Частнөй капіталістическөй предпріяттөјасөс сөветскөй власт лөзіс сы вөсна, мыј государстволөн војна бөрын ез сузсы выныс најөс бостны ас кіас, государстволь медсасө коліс бостсыны кыпөдны первој гырыс предпріяттөјас, а медым најө ез пондыны сулавны, медым унжык төвар пондіс лоны, государство посъыджык предпріяттөјас сетіс өтка посні капіталістјаслы. Частнөй предпріяттөјас вылын ужалан көлујыс капіталістлөн, сіјө медалө робочөјөс ужавны сіјө көлујнас і прїбылыс, kodös вөчас робочөй, мунө капіталіст фөптө. Та дорган частнөй предпріяттөјас мїјан овмөсын нїнөмөн өз торјавны капіталізм ногса предпріяттө дорыс, кызі сені, сіз-і тані ем эксплоатаціја, робочөјөс эксплоатірујтөм, производственнөй отношењыыс тан сіз-жө нїнөмөн өз торјав капіталізм ногса овмөсын дорыс. Но тас оз-на

поѣ шуны, мыј мјан овмөсын частнөј предпріятѣөјас нуөдөны сещөм-жө експлоатаціја, кыз-і капіталізмын, оз поѣ шуны сы вöсна, мыј мјан робочөј дор сулалө госу- дарство, а капіталістическөј госу дарство сулалө капіта- ліст дор. Мјанын частнөј предпріятел оз вермы унжык ужөдны робочөјөс 8 часыс вывті, мөд-кө профсојуз вөчө предпріятелкөд договор, көні індысө ужалан дон мынтөм і сыыс улө сіјө мынтыны оз вермы, договорын предпріятел објазујтчө стракујтны робочөјөс, індысө ужалан условіјө да с. в. Профсојузјас пыр візөдөны кыз предпріятелјас нуөдөны олөмө договорсө. Но тајө ставыс сөмын чінтө експлоатаціјасө, а оз бырөд, експлоа- таціја тани ем.

Робочөј класс НЕП нуөдөмын пуктіс мөг, медем бырөдны тајө частнөј предпріятѣөјассө і социалістическөј секторлөн кыптөм, пыр возө җескөдө најөс, сіјө тыдалө ташөм лыдпасјасыс. Гырыс промышленностын госу дарственнөј і кооператівнөј предпріятѣөјас пырөны обобществленнөј секторө. Бостам-кө став прөдукціјасө гырыс промышленностыс 100% пыдди, сек лө:

Војас	Прочентөн	
	обобществл. сектор	частно-хоз. сектор
1926/27	97,7	2,3
1927/28	98,6	1,4
1928/29	99,1	0,9
1929/30	99,3	0,7

Тас тыдалө, мыј гырыс промышленностын капіта- лістическөј элементјас пыр өтарө улө летчөны, чінөны. Тајө шуө, мыј гырыс промышленностын социализм номөз верміс капіталізмөс.

Візөдлам-кө мі посні промышленност вылө, сес адзам ташөм-жө тор. Частно-хоѣајственнөј сектор улө пырө сещөм предпріятѣөјас, көні ужалан көлујыс өтка көѣаин кі улын; сіз-кө татчө пырөны і кустарјас, кодјас оз експлоатујтны, а ужалан көлујыс сылөн аслас. Робочөј класс нуөдө помітка өтутны ташөм посні төвар вөчыс өвмөсјасөс коопераціја пыр (кустарно-промысловөј коопераціја).

Бостам-кө бара-жө став поснї промышленности-
прöдукцїя-сö 100% пыддї, сек лöб:

	1929 в.	1930 в.	1931 в.
1. Государственной секторлөн	11,6%	10,7	8,6
2. Кооперативной — — — — —	37,9	47,4	62,6
На пыс:			
а) Промкооперация	22,0	27,8	37,8
б) Мукöб кооперация	15,9	19,5	24,8
3. Став обобщественной секторлөн	49,5	58,1	71,2
4. Частной секторлөн	50,5	41,9	28,8
На пыс:			
а) Прöстöй товарн. произ-во	46,7	38,9	26,9
б) Поснї капиталистич. произ-во	3,8	3,0	1,9
Став промышл.	100,0	100,0	100,0

Тас зев бура тыдалö, мыҗ 2 воён обобщественной секторлөн пайыс поснї промышленностын содїс 49,5 пр-саң 71,2 пр.-öз, а частной сектор чїнїс пöштї 2 мында і сы пын капиталистической сектор чїнїс 3,8 пр.-саң 1,9-öз. Поснї промышленностын поснї товар вöчан овмöслөн туҗыс мїҗан зїк мөдара капитализм сертї, кустар-җасöс, кодї оз эксплуатїруйт җöзлыс труд мї öтуттам кооперацияö, а капиталистической элемент-җасöс зырам.

Мїҗан промышленностын ем і госкапиталистической җїпа предпрїятөҗас, кытчö пырöны меҗсасö концессионной предпрїятөҗас. Концессионной предпрїятө ем сецдöм предпрїятө, кодöс государство сетö договор сертї строк кеҗлö иностранной капиталлы. договорын государство индö куцдöм кад кеҗлö сетчö, кымын час луннас ужöдны вермас робочöҗöс капиталист да с. в. Государство индö дон унаö колö мынтыны капиталисты концессїясыс. Концессїяö сетöма бара-жө сецдöм предпрїятөҗас, кодöс государство ез вермы пырыс-пыр бостны ас кїö да кыпöдны сїҗöс, а государство сетö иностранной капитал-

лы кыпöдны. Иностраннöй капиталист бостö кыпöдны предпріяттö сы вöсна, мыј сјö сес бостö прібыл. Концессіјасö вöлі мјан сетöма вөр петкөдöм (Русанглолес, Русголландлес да с. в.), кушöм сурö рудажас перјыны, но концессіјажас мјан ез јона паскавны. 1931 воын став плаңирујтан промышленност прöдукціја пын сылөн пажыс вöлі сöмын 1-2 пр.; көт ескö-і В. І. Леңин 1920-21 војасö шуліс, мыј мјанлы госкапиталистическöй предпріяттöјас зев колана тор, мјанлы сек вöлі зев колана быд машина, кодöс вöчисны капиталистјас і код пыр мі вермім сузöдны машинајас. Концессіјажасыс мі бостлім зарңиөн, код вылö мі вермім ескö чоңтыны, вылдыны кссöм фабрик-заводјас да с. в.

Öнi мјан промышленност кыптiс, мi вöчим социализм экономикалыс фундаментсö.

Промышленностын лöи „кодi кодöс“—вопрос решитöма бергöдчывтöм вылö социализм дор.

Кулак овмöс — капиталистическöй овмöс. Виң-му овмöсын капиталистическöй элемент-јас—сјö кулак. Кулак нуöдö ассыс озмöссö јöзöс ужöдöм вылын, јöзлыс труд експлоатірујтöмөн вермö сјö кыптыны, паскöдны ассыс овмöссö. Кулак быд ногсöныс пычкö гöл крестаналыс да батракјаслыс вынсö; гöл крестаналы сјö „јен мiлöст куңа“ сетö көјдыс, һаң сојны, турун да с. в., а бөрнас кујим-һол ку кулас гöл крестанлыныс. Кулак торјалö мукöд öтка крестанаыс—сјö јöзлыс труд експлоатірујтö. Октябрса революціја јона чiнтiс кулаклыс вынсö, но ез вермы пырыс-пыр вужнас сјöс бырöдны. НЭП нуöдöмөн щöщ кыптiс і кулаклөн вын сы вöсна, мыј поңана лöи кулаклы му-виң арендүтны, батракјасöс медавны, рынок вылын спекулірујтны да с. в. Кулак мјан ас страна пышкын вöлі мед вына капиталистическöй враг сы вöсна, мыј сылөн вужјыс вöлі пырöма öтка торја крестана овмöсјасö і сјö овмöсјассыс дугдывтöг чужö. Кулак Октябрса революціја бöрын лöи медјон враг пролетаріатлөн сы вöсна, мыј кулак мырөс пазöдны пролетаріат дiктатуралыс подувсö, мырөс кыскыны ас дорас шөркөңа олыс крестанаöс, паныд сувтöдны пролетаріатлы, мырөс жугöдны пролетаріатлыс гöл, да шөркөңа олыс крестанакöд јитöд.

Октябрса революція бөрүн, кор карјасын робочојјас шондісны шыгъавны, кор гом крестана, беднота комитет-јас пыр пондісны кулакјаслыг мырдөн перјыны һаһ, мөс, вөв да с. в., кулакјас быд пелөсын лептісны контр-революціоннөй восстаһнөјас, јітчісны антанта-арміјакөд да көсјісны помөз жагөдны пролетариатлыг диктатурасө. НЕП дырјі кулак јонміс да мырсіс торкны хлебозагот-товкајас, мырсіс госуларстволыг чорыд донјас һаһ вылө торкны, арнас кулакјас һаһсө дөбалісны; ез сетны госу-ларстволы, көсјылісны торкны һаһ вајөм робочојјаслы да Гөрд арміјалы. Кулак рынок вылын мырсіс спеку-лірујтны, кыпөдны вылө төвар донјас. Кулак мырсіс жүгөдны мукөд госуларствојаскөд төргујтан госулар-ственнөй монополија свобөднөй төргөвла пыр, көсјісны өтүвтчыны мірөвөј капитализмкөд да жүгөдны пролета-риатлыг диктатура. Кулак мчкө і мјан госаппарт вылө, код-сурө сурөны кулак вмијаннө улө, кулаклөн вөліны дај өні-на көн-сурө емөс госаппаратын нырнуөдысјас-вредітелјас, кодјас зімөны жүгөдны социалистическөй стрөітелство, сіјө петкөдліс „промпартіја“ вылын суд, шахтинскөй делө да с. в. Кулаклөн агентјас емөс мјан партіјаын—вөскыдвылө кежысјас ужсө нуөдөны кулаклы кивыв.

Кулак өпаснөй јешцө сіјөн, мыј мјан страна пыщ-кын сіјө ем международнөй интервенціјалы отсасыс. Со мыј вөсна партіјалөн геңералнөй тујвизыс вөччысө первој кулаккөд тышкасөм вылын, кулакөс помөз вер-мыны кыз мед главнөй врагөс пролетариатлыс. Вот мыј вөсна вөскыдвыв кежөм партіјаын, кодјас оз көсјыны тышкасны кулаккөд, а мөвпалөны, мыј кулак пырас ачыс социализмө, ем главнөй өпасност өніја кадө. Мін-һын шуим, мыј кулаклөн выныс кутсіс мјан өтка торја крестана овмөсын, сы вөсна, мыј өтка крестана овмөс-јас чужтылісны кулакөс. Кулак, дөрт, мјан ез кыпты сіз-жө кыз і капитализм ногса овмөсын, мјан госуларство вөлі дөскөдө кулакөс, налогјас пыр, бөрјысан права мырдылөмөн да с. в., но тащөм ногөн кулакөс помөз бырөдны оз поз, кытчөз колө сіјө условіјөыс кытыс быдмө кулакыс—посһі, өтка торја частнөй овмөсјас крестаналөн.

Восстановительнӱ периодын крестана кост торҗалӱм мунис таҗи:

	1924-25 во	1925-26 во	1926-27 во
	(прӱцентҗасӱн)		
Гӱла олыҗас	28,7	26,1	24,9
Шӱркоҗа олыҗас	67,6	69,1	70,6
Кулакҗас	3,7	4,6	4,5

Став крестана овмӱс пӱас 4,5 прӱч. 1926-27 воын вӱлӱны кулак овмӱсҗас, а најӱ вузавлӱсны ӱаӱ 130 мӱллон пуд, сек-жӱ колхозҗас да совхозҗас вузавлӱсны сӱмын 35 мӱллон пуд. Тас тыдалӱ, мӱҗ кулаккӱн выныс вӱлӱ јона ыҗыд.

Троцкӱҗ секи горҗис, мӱҗ сӱктын кулак пондис вевтыртны, — мӱҗ [најӱс колӱ бырӱдны? Поҗӱ вӱлӱ 1926-27 в. кулакӱс, кыҗ классӱс, бырӱдны? Ез поҗ. Оҗи-кӱ сы вӱсна, мӱҗ сӱктын вевтыртӱсны ӱтка торҗа крестана овмӱсҗас, кодҗас „дугдывтӱг быд час быд мӱнут чужтӱны капӱталӱзм“, а мӱд-кӱ кулак вӱчлӱс и вузавлӱс 130 мӱллон пуд ӱаӱ и бырӱдим-кӱ сек кулакӱс, бырӱдим и 130 мӱллон пуд ӱаӱ, кодӱ бытӱ колӱ вӱлӱ робочӱҗаслы, Гӱрд армӱҗалы. Тајӱ шуӱ сы јылыс, мӱҗ заводӱтим-кӱ сек бырӱдны кулакӱс, мӱ ескӱ сек сӱмын јонмӱдим кулакӱс, лоӱ кулаккӱд ворсӱдчӱм, а ез болшеви́стскӱҗ наступлӱнӱӱ кулак вылӱ. Парвӱҗа мунис ез Троцкӱҗ тӱҗ виҗӱд, а Ленин индӱм тӱҗ виҗӱд, бостұсӱс вужаӱныс, бостұсӱс ӱтка гӱл да шӱркоҗа олыҗ крестанаӱс ӱтувтны колхозҗасӱ, бостұсӱс стрӱйтны му-виҗ уҗалан машина вӱчан заводҗас, бостұсӱс совхозҗас стрӱйтны паскӱдны и кыпӱдны. И кык во мыҗти гӱла да шӱркоҗа олыҗ крестана унҗыкыс гӱгӱрвоӱсны бурлунсӱ колхозҗаслыҗ, гӱлҗаскӱд ортчӱн шӱркоҗа олыҗ массаыс бергӱдчӱс колхозлаӱ. 1929 воын-ӱн мӱҗан совхозҗас да колхозҗас пондисны госу́дарстволы сетны ӱаӱсӱ унҗык мӱҗда сетлӱс кулак 1926-27 воын, „вот мӱҗла мӱ вужӱм ӱнӱ кулаклыҗ експлоататорскӱҗ тенденцӱҗа оҗраӱчӱтана помӱтӱкаыҗ кулакӱс, кыҗ классӱс, бырӱдана помӱтӱкаӱ.“*)

*) Сталин — к вопросам аграрной политики СССР. 1929 г.

Сені, көн унжык шөркөдә да гөла олыг крестанаыс, пырисны, көн лоі дорвыв коллективизация, сені асныс гөла да шөркөдә олыг крестана бырөдөны кулакөс кыз классөс, раскулачивайтөны. Кулакөс кыз классөс бырөдөм оз поң торјөдны дорвыв коллективизация нуөдөмыс, кулакөс бырөдны он вермы дорвыв коллективизациятөг, кор нуөдам помөң дорвыв коллективизация, сек сөмын оз пондыны вермыны чужны кулак, оз понды вермыны лоны эксплуатация. Кулакөс, кыз классөс бырөдөм ем бырөдөм медбөрја' вынажык капиталистическөй классөс СССР-ыс. Оні кор робочөй класс верміс шөркөдә і гөла олыг крестана пыс 62 прөч. саяс колхозө, поңө шуны, мыј і виң-му овмөсыс мі капитализмөс вермім помөң, „kodі kodөс“ вопрос сің-жө рөшитөма бергөдчывтөм вылө социализм дор.

ТУАГОМЈАС

1. Мыјла государство лөс частнөй капиталөс промышленностө?
2. Мыјөн торјалны частнөй капиталистическөй предпрјаттөјас частнөй предпрјаттөјасыс?
3. Мыј сөшөм концессия?
4. Мыјла Октябрьса революция бөрын кулак вөлі мед вына капиталистическөй элемент мјан овмөсын?
5. Мыјла парвја ез заводт бырөдны кулакјасөс 1925-26 војасө
6. Мыјл оз поң бырөдны кулакөс, кыз классөс, дорвыв коллективизациятөг?
7. Мыј лөб кулакөс, кыз классөс, бырөдөм?

5. Посңі өтка крестана овмөс

Мі аңылым, мыј посңі крестана овмөслөн воңө муван туыс капитализм ногса овмөсын ем рөзөрөтчан туј. Кушөм-жө туыс крестана овмөслөн прометариат фиктура дырјі?

Крестанін частнөй собственњык, сылөн аслас ем ужалан көлуј, вөв, мөс, керка-карта да с. в. Тајө дорсань крестана овмөс өткофасө капитализм ногса предпрјаттөкөд, кулак овмөскөд. Но крестанін сіјө ужалан көлујнас ачыс ужалө, а оз јөзлыс трудсө эксплуатирүјт, капитализм ногса овмөсын најө асныс эксплуатирүјтчөны. Таг і петө, мыј посңі өтка крестана овмөс кык бана: өви-кө, сен ем частнөй собственност і сы вөска сіјө кысөө капитализмлаң, пыр өтарө кысөө ыж-

дöдны ассыс собственност, а мөд-кө, сiјö ачыс ужалö, аслас ужөн нуöдö овмөс i сы вöсна паныд мунö експлоатацијалы, капиталистјаслы. Тајö кык сiкас пыщкөсыс шөркөфа олыс крестанаөс пунктöны кык туј костö, капиталистическöј да социалистическöј тујјас костö, „Мыс сещöм төвар вöчана поснi овмөс? сiјö ем овмөс,—шуö Сталин,—кодi сулалö капитализм i социализм тујјас вежöнын. Сiјö вермас мунны капитализмлаң, кыз сiјö мунö öнi капиталистическöј странајасын, i социализмлаң, кыз сiјö колö лоны мијан, мијан странаын, пролетариат диктатура дырјi“ *).

Крестана овмөс оз вермы чорыда сулавны кущöм-кө öтi туј зылын, катласö капитализм да социализм костын. Најö карыс завиcимöјöс, карса гырыс промышленностыс завиcимöјöс, сiјö сы бөрсаң вөтчö.

Поснi крестана овмөс возын ем кык туј—капиталистическöј либö социалистическöј. Капиталистическöј туј куца мунöм крестана овмөслөн ем сещöм мунöм, кор крестана торјалöны, кор öтарас лöоны гырыс капиталистическöј эксплуататорјас, а мөдарас рөзöритчöны, гөммöны, цыг-ныгö пөт олыс унжык крестанаыс. Мөд ног паскавны крестана овмөсјас капитализм ногса овмөсын; оз вермыны, сы вöсна, мыј крестана овмөс завиcимö карыс, промышленностыс, кредитнöј сiстемасыс, государственнöј властыс да с. в., а капитализм ногса овмөсын карын ыжыдалö буржуазiја, капиталистическöј промышленност, капиталистическöј государственнöј власт. Капитализм ногса овмөсын капиталистическöј кар сиктöс вöчö капиталистическöјөн кыз экономикаын сiз-i культураын.

Вермас-ö лоны тащöм тујыс мијан, көнi карыс мөд пөлöс, көнi промышленностыс пролетариат кi улын, последователно-социалистическöј промышленност, көнi государственнöј власт, кредитнöј сiстема пролетариат кi улын i көнi бырөдöма страна паста частнöј собственност виз-му вылö, национализирутöма виз-мусö? Ферт, өз. Мијан крестана овмөсјаслөн условijöыс мөд ногса, сы вöсна, мыј мијан карыс, кодi кыскö ас бөрсыс сикт-

*) Сталин—Вопросы Ленинизма, изд. 7-ое стр. 320.

сö і карас промышленностыс і госуларственнöй влас-
тыс пролетаріат кыи, крестана овмöс муно мөд туйöд,
Леңиң индөм туйöд кооперация туйöд. Кооперация
туй ем öткa крестана овмöс социалистическöй промыш-
ленност гөгөр öтувтан туй. Мијан крестана овмöс öтув-
төм кокһалö сийөн, мыј меҗа ыжыд помкаыс öтувтчан
туй вылын сулалыгыс бырöдöма, а меҗа ыжыд помка-
ыс, кодi көрталö крестанынöс аслас овмöс дiнö, ем му-
виҙ вылö частнöй собственост. Октабрса равомуция
мијан бырöдiс став виҙ-му вылас частнöй собственост,
национализируйтiс, сетiс виҙ-му госуларство кi улö. Мијан
крестаналы оз ков ассыс ыжыд немсö пөг кiстны, ме-
дым һөбны помещиклыс, ассыс семјасö вердмөн виҙ-
му, кыҙi капитализм ногса овмöсын.

Вот тащöм условийöс, тащöм положеньһыс öткa
крестана овмöслөн. В. И. Леңиң дугдывтөг велöдлiс
медым лучкi, бура лөсöдны отношеһнö пролетаріатлы
крестанакөд, медым вермытөм вöли пролетаріатлөн
фиктатура. В. И. Леңиң VIII-d партс'езд вылын шуис:

„Пролетаріат массанас социализм дор, буржуазия
социализмлы паныд: төдмавны отношеһнö тајö кык
класс костын кокһид. А кор ми вужам сещöм слöй дiнö
кыҙ шөркөдa олыс крестанство, сек тыдалö, мыј сийö
сещöм класс, кодi катовтчалö. Сийö мыјкө мында собст-
веһнык, мыјкө мында тружеһнык. Сийö оз эксплуатируйт
мукөд ужалыс јöсөс. Сылы уна дас во лоiс зев сөкыда
тышкасны ассыс овмöс виҙөм вöсна, сийö ас вылас вид-
лiс помещикјаслыс і капиталистјаслыс эксплуатация, сийö
нуис став сөкыдсö, і сийö-жө каднас сийö собствеһ-
нык.“*)

Тас В. И. Леңиң сетiс лозунг пролетаріатлы „јiтчы-
ны шөркөдa олыс крестанакөд, пыксыны гөла олыс
крестана вылö, кулаккөд тышкасны.“ Вöчны тащöм
јiтчөм, медым крестанаөс вужöдныгырыс öтувја машин-
нöй социалистическöй виҙ-му ужалөмö, медым помöҙ
бертны вужсö капиталистическöй элементјаслыс—кулак-
јаслыс.

*) Ленин т. XXIV — Доклад на VIII с.езде РКП „О работе в деревне.“

Крестана овмөс воґын ем сөмын тајө кык туґыс капиталистическөј і социалистическөј, ҕекушөм коґмөд туґ сесөа абу і лоны оз вермы; либө бөрө пондас мунны миґан крестана овмөс — капитализмлаҕ, либө воґө социализмлаҕ. Кыкнан ногса овмөсас кыптө сөмын ғырыс овмөсґас, капитализм ногса овмөсын уна сурс носнө крестана овмөс рөзөритчөм пырди быдмөны кымынкө ғырыс капиталистическөј овмөсґас. Миґан капиталистическөј овмөсґас лоны оз вермыны, ми бырөдам капиталистическөј элементґассө. Миґанлы колө ғырыс овмөсґас, но сiґө ғырыс овмөсґасыс мед кыптисны ез уна сурс крестана овмөс рөзөритчөм пыр, најөос корыс олөмөвајөм пыр, а најөос өтувтөм пыр і сөмын өтувтчөм пыр крестана вермасны петны сiр курыд, пемыд, ҕекультурнөј өлөмыс, помещик, капиталист эксплуатация улыс. Но емөс јөз і миґан партијаын, кодґас көсјөны индыны коґмөд туґ өтка крестана овмөсґаслы, сешөм јөзыс — вескыд вылө кеґысґас партија туґ виґыс. Најөлөн ем „оригиналнөј теория“, көн најө шуөны, мыґ миґан овмөс вермас кыптыны сек, кор лоө секторґас костын равновесiґө. Најө шуөны, мыґ со ем социалистическөј сектор, сiґө өтө јашщик і сыыс өтар ем мөд сектор, кодi абу социалистическөј — сiґө мөд јашщик. I медым овмөс паскавны вермис, мед најө, јашщикґасыс, мөда-мөдсө ез кыскыны, а мед паскалисны кыкнан секторыс ортчөн і тајө ортчөн мунан туґ виґґасыс коркө асныс өтлаассны і сек лоө социализм. Геометрия наука сертi көт ескө і ортчөн муныс виґґас оз вермыны өтлаасны.

Вермам-ө ми таґи воны социализмө? Серт, ог. Ог вермө воны сы вөсна, мыґ сiґө јашщикґас саґас сулалөны классґас і классґас костын муно тыш, көнi принципыс „кодi кодөс“. Абу сөкыд гөгөрвоны, мыґ вескыдвыв кеґысґас көсјөны виґны өтка крестана овмөсөс, најө виґөны кулакөс, медым ми егө вөрчөдө сiґөс, а мед сiґө кыптис паскалис, бостис ас ки улас крестана овмөсґасөс і торјөдис пролетариат дiныс, өд вескыдвыв кеґысґас сертi ачыс „кулак коркө быдмас социализмө“. Абу сөкыд гөгөрвоны, мыґ партија туґвиґыс вескыдвыв кеґысґас колхозґаслы і совхозґаслы паныд сувтөны, өд на сертi петө,

мыј колхозјас да совхозјас вочом вылө дөңга сетөм торкас овмөс паскалөм сы вөсна, мыј колхозјас і совхозјас дөңгасө пуктасны овмөсас, а пөмзасө госу-дарстволы најө вермасны сетны во 8-10 мыгті кымын сөмын.

Виқодлам-кө ми овмөс вылас, ми адзам, мыј овмөс-сыс кыптө оз вескыдывыв кежысјас теоріја серті. Маркс Ленин велөдөм серті общество вермас воқө мунын сөмын сек, кор сіјө воыг-воө, луныс-луно вөчө төвар пыр унжык. Мијан госу-дарственнөј промышленност паскалө гырыс өдјасөн, сы вөсна, мыј сіјө вермө нуөдны соціалістическөј накоплеңнө. Мијан госу-дарственнөј промышленност паскалө Маркс велөдөм серті, расшіреннөј воспроизводстоөн. Но мијан овмөсын ем-на і уна өтка крестана овмөсјас, а 1928 војасө најө вевтыртлісны-на. Вермас оз крестана овмөс паскавны расшіреннөј воспроизводстоөн, луныс-луно, воыг-воө төвар вөчны унжык? Оз вермы. Крестана овмөсјас бостныкө ставсө өтлаын расшіреннөј воспроизводсто нуөдны оз вермыны, а муртса нуөдөны прөстөј вос-производсто. Колан во-кө крестана овмөс, шуам ужаліс 100 шајта капіталөн (скөт, ужалан көлуј, ужалан вын і с. в.) то тајө онас сіјө заводітө ужавны бара-жө 100 шајта капіталөн, а промышленностын мөдарө, колан во-кө шуам ужаліс 1000 шајта капіталөн, таво сіјө заводі-тө ужавны шуам 1500 шајт капіталөн. Виқ-му овмөс сетө сырјө і һаһ важ мында-жө, а промышленностлы колө сырјө і һаһ 50 прөч. унжык колан во серті. Вер-мас-ө воқө кыптыны сецөм гырыс өдјасөн мијан госу-дарственнөј промышленност кор Виқ-му овмөс оз вермы содтыны кыптан өдјас? Сөрт, оз. Пондасны-кө тајө кык сектор воқө ортчөн гөгылтчыны најө воасны оз соціалізмө, а воасны овмөс кіссөмө. Көні-жө татыс петан тујыс? Сецөм туј вермас лоны сөмын сіјө овмөс өтувтөмын, колхоз да совхоз оргаңизүйтөмын, машиннөј техника вылө најөс пукөдөмын.

Вескыдывыв кежысјас тајө кулацкөј, капіталістичес-көј тујсө виқ-му овмөсын, проповедүйтөны, но мөд кыв-јасөн, асланыс „теоріјалы“ сетөны мөд һим, рочөн һи-малөны „самоток“. Најө шуөны таз, мыј капіталізм

овмөсын ви́-му овмөс мунö кар бөрыс, капиталистическөй туй вывти ачыс, стѣхїїнөја. Капиталистическөй кар бөрса-кө сїкт мунö стѣхїїнөја, мы́ла сїзкө мїжан оз вермы сїз-жө лоны, социалистическөй кар бөрса мунны ачыс, стѣхїїнөја, һөжжөнїкөн вежны ассыс овмөс подувсö социалистическөй подулö? Та серти најö шуоны, мы́ї мїжан сїкт пондас ачыс стѣхїїнөја, һөжжөнїк локны социалистическөй кар бөрыс, социалистическөй овмөсö. А тас і петö, мы́ї һинөмла организу́тны ви́-му овмөсын совхозјас, колхозјас, һинөмла сы вылö государствовлы деңга шыблавны да с. в. Абу сөкыд гөгөрвоны, мы́ї тајö „теорїја“ помöз паныд мунö марксизм-ленинизмлы, ворсö кулак кі улö, јонмөдö кулакөс колхозјаскөд тышаасны.

Капитализм овмөсын ви́-му овмөс, сїкт мунö стѣхїїнөја капиталистическөй кар бөрыс сы вöсна, мы́ї ви́-му овмөс і карса овмөс кутсöны частнöй собственности улын, кыкнаныс частнöй төвар вöчан овмөсјас. Поснї крестана төвар вöчан овмөс ферт абу-на капиталистическөй овмөс, но најö кыкнаныс кутсöны частнöй собственности вылын і сїјö најöс öткөдалö, сы вöсна „поснї овмөс стѣхїїнө і унаон чужтö капитализм і буржуазїјас дугдывтöг, быд лун, быд час“ (Ленин).

Пофö-ö сїзкө шуны, мы́ї поснї крестана овмөс öткөд мїжан карса социалистическөй промышленносткөд? Ферт, оз. Крестана овмөсын ем частнöй собственности, а промышленностын абу. Сїз-кө медым социалистическөй кар вермис кыскыны ас бөрыс сїктöс, крестана овмөсöс, колö сїктö организу́тны совхозјас і колхозјас, кодјас социалистическөй кар јурнуөдөмөн пондасны кыскыны ас бөрыс крестанаöс, пондасны лөсөдны вым социалистическөй сурöс ви́-му овмөсын.

Тан јешщö колö сувтлыны öтї „теорїја“ вылö. Контр-революционнöй вредителјас кыз Чајанов да с. в. коллективизацијалы паныд ловчөдлісны теорїјасö социал-демократјаслыс, мы́ї поснї крестана овмөсöс вермыныгырыс овмөс оз вермы, сы вöсна, мы́ї крестанын зев чорыда кутчїсö аслас овмөс вылö, мы́ї сїјö шыг-һисö пöт көт олас, а овмөсыс оз летчы, мы́ї сїјö сы вöсна бура чередитö му-ви́ і с. в. Но тајö „теорїјатö“ Маркс, Энгелс, Ленин важөн-һин жүгөдлісны, важөн-һин најö

шулісны, мыј ғырыс овмӧс производительнӧйжык і посны овмӧсӧс быт пондас вештыны. Мі-нын адзылім, мыј і капитализм овмӧсын ғырыс овмӧсјас пыр ӧтарӧ конкуренціяын вермӧны посны овмӧсӧс, рӧзӧрӧтӧны і некушӧм рабејтӧм крестанінлӧн ассыс овмӧсӧс, кутны оз вермы. Быдӧнлы, коді візӧдӧ лучкі сінмӧн олӧм вылӧ, тыдалана, мыј посны овмӧс оз вермы кыпӧдны култура, оз вермы петкӧдны кокныд, југыд олӧмӧ сы вӧсна, мыј сені оз поџ ужавны ғырыс машинајасӧн, коді кыпӧдӧ производительност ужлыс да с. в. Но сыыс ӧтар, мјан крестана овмӧс зев јона торјалӧ капитализм дырса крестана овмӧсыс, сјӧн, мыј мјан му-віззыс абу частнӧј собственност улын, кыз капиталистическӧј странајасын, а государственној, национализирујтӧма. Мјан крестанінлы оз ков жын немсӧ најӧвӧтны, медем нӧбны му-віз помещиклыс і сы вӧсна мјан крестанін оз сещӧм чорыда кутчӧ аслас ӧтка овмӧсӧ, сы вӧсна мјан крестана кокныда ӧні унжыкыс-нын вужісны колхозӧ.

Таг тыдалӧ, мыј кулак, вескыдывыв кежысјас пыр, контрреволюционнӧј вредительјас пыр, кӧсјис жугӧдны, торкны партијалыс лењинскӧј тујвізсӧ, торјӧдны пролетариат діныс шӧркӧда олыс крестанаӧс.

Мјан партија пыр вескыда муніс лењинскӧј туј візті, коді Октабрса революціја первој лунсаң шуіс, мыј колӧ віз-му овмӧсӧс пӧртны социалистическӧј овмӧсӧ. Лењин 1918 воын-нын шуіс, мыј пролетариатлы колӧ вӧчны сојуз ужалыс крестанакӧд. Лењин індіс, мыј і ужалыс крестана піыс колӧ торјӧдны, адзыны сещӧм слӧј, коді матынжык сулалӧ пролетариат дінын. Сещӧм слӧјыс вермас лоны сјӧ, коді мед јона капитализм дырјі експлоатирујтчӧс, а медјона експлоатирујтчӧс гӧла олыс крестана, беднота, сы вӧсна і партија пыккіс беднота вылӧ шӧркӧда олыс крестанакӧд сојузын і кулаккӧд тышкасӧмын. Партија дугдывтӧг ӧтка шӧркӧда олыс крестаналы петкӧдліс, вісталіс, мыј сӧмын ӧтувја ғырыс овмӧс вермас петкӧдны крестанаӧс бур туј вылӧ. Партија организујталіс совхозјас, кыс крестана асланыс сінмӧн адзылісны, мыј ғырыс ӧтувја овмӧс буржык. Став политикекыс партијалӧн і советскӧј правительстволӧн вӧлі вескӧдӧма сетчӧ, медем петкӧдлыны крестаналы

Бурлунсö öтүвја гырыг овмöслыг, медым крестана пы-
рiсны колхозö. Партия дугдывтöг тышкагис вескыдывыг
кежысјаскöд i трöкiзмкöд.

1929-30 војасö робочöј класс сетiс му-вiз ужавны
60 сурс трактор, уна мiллон дон мукöд вiз-му ужалан
машiна i вескыда мeнiнскöј туй вiз нуöдöм, кулаккöд
тыш јонмöдöм, петкöдлiс шöркoдa да гöма олыс крe-
станалы бурлунсö öтүвја гырыг овмöслыг i крестана
массаөн сувтiс социалистическöј туй вылö.

Тайö лыдпасјасыс петкöдлöны кушöм гырыг öдја-
сөн паскалiс коллективизация.

Став крестана овмöс пiыс пырöма колхозö (прö-
центöн) СССР паста:

1/X	1/VI	1/X	1/IX	1/X	1/I	1/VII	1/V
1928 в.	1929 в.	1929 в.	1930 в.	1930 в.	1931 в.	1931 в.	1932 в.
2,3%	3,9%	7,6%	21,8%	22,1%	26,1%	55,1%	62%

Тас тыдалö, мыј унжык крестанаыс (62%) чорыда,
бергöдчывтöг сувтiс социалистическöј туй вылö, колхоз
нöј туй вылö. Основнöј наң да скöт районјасын кыз,
Војвыг Кавказ, Волга куға. Украина да с. в. öнi, нуö-
дöма дорвыг коллективизация 80-90 прöцент став крестана
овмöс пiыс öтүвтöма колхозö. Тайö шуö сы јылыг, мыј
капитализмöс ми i вiз-му овмöсыг вермиm. Дорвыг кол-
лективизация нуöдöм сетiс вежны партијалыг политика
жулакјас дiнö, нуöдны кулакöс, кыз классöс бырöдан
политика.

Коллективизация кыптöм вылног јукiс крестанаöс.
Партијалöн XVI сјезд Јаковлев доклад куға шуiс, мыј
„öнi вылног сувтö вопрос советскöј власт опора јылыг
сiктын. Онiсан наңа райнјасын СССР-ын сiкт јуксö кык
пелö: колхозникјас вылö, кодјас лöоны чорыд
опораөн советскöј властлы сiктын i кодјас абу-на кол-
хозникјас, гöма да шöркoдa олыс крестана вылö, код-
јас јешцö оз-на көсјыны пырны колхозö, но кодјасöс
регыд кадөн колхозјаслөн опытыс убедитас сувтны
коллективизация туй вылö“.

Өні-нын кыч ми адзылим лыдпасјасы, колхозњык лоі сиктын чорыд опораон советскөј властлы ез сөмын наңа районјасын, а став Сојуз паста.

Міјан Комі областын пырөма став комі крестана пісыс колхозө 48 прөцент. Сіјө шуө сы јылыс, мыј комі крестаныг сувтис бергөдчытөг коллективизација туй вылө, робочөј классөн индөм туй вылө.

Өні колхозјасыг бурлунсө оз-нын ков ыгабын петкөдлыны, а ачыс олөмыс петкөдлө. Колхозын производительност ужлөн содө, весег сек кор прөстө отувтөны важ ужалан көлујсө.

Колхозњык ужлөн производительностыс со кыч содіс отка крестанын сертї:

Шөркөдә көза өтї овмөс вылө (гектарөн)

Республикајас	1929 во		1930 во.	
	Колхозын	Отка овмөсын	Колхозын	Отка овмөсын
Став СССР паста	4,5	4,4	8,0	4,1
Р. С. Ф. С. Р.	5,2	4,5	8,0	4,2
. С. С. Р.	3,6	4,8	9,0	4,3
Б. С. С. Р.	4,0	4,3	7,0	4,2
Закавказскөј республика .	2,3	2,3	3,4	2,5
Узбекскөј С. С. Р.	3,2	2,2	7,3	2,7
Туркменскөј С. С. Р. . . .	2,8	1,8	5,8	2,1
Таджик. С. С. Р.	2,4	4,1	6,4	4,0

Тас ми адзам, мыј өтї воон колхозњык паскөдіс көза кык мында, кор отка овмөс крестанаяслөн содөм пырди чинөма.

Колхозњыкјас оз сөмын паскөдны көзана плөщад, но і кыпөдөны урожај.

Шөркөдү урожай (центнерөн 1 гагыс).

Республикажас областжас	Культуражас	Суу		Шобди		Зор	
	Војас	1929 в.	1930 в.	1929 в.	1930 в.	1929 в.	1930 в.
		Секторжас					
Гев. Кавказ	отка овмөс	—	5,1	—	8,1	—	7,5
	колхоз	—	5,4	—	9,2	—	8,6
У. С. С. Р.	отка овмөс	9,28	11,35	9,0	11,48	10,64	11,49
	колхоз	10,40	12,23	10,52	12,51	10,69	13,96
Ц. Ч. О.	отка овмөс	9,43	8,29	—	10,50	9,69	10,76
	колхоз	10,80	10,65	—	11,20	10,77	13,20

Колхозчык-кө унжык көзө да өтү га-гыс унжык урожай бостө, сиз-кө-и овмөсыс сыйлөн воыс-воо бурмө.

Доходсө колхозчык бостө жона уна отка овмөса крестянын дорыс. Сижө висталөны сещом лыдпасжас:

Валөвөй доход өтү двор вылө

Районжас	Колхоз лыд	Колхозын	Отка овмөсын
Гев. Кавказ. с.-х. артел	8	749 ш.	402 ш.
Срефн. Волга с.-х. артел	7	583 ш.	279 ш.
Нижн. Волга с.-х. артел	9	1016 ш.	282 ш.

Тажө ставыс петкөдлө бурлунсө отувја овмөслыс.

1932-33 в. лоө нүөдөма СССР пагта дорвыв коллективизация, да бырөдөма кулакөс, кыз классөс.

Тажэ партија пөртө олөмө Ленинлыс кооперативнөй план.

УУАГОМЖАС:

1. Мыјбн торјалө отка крестяна овмөс капиталистическөй да социалистическөй овмөсжасыс?

2. Мыј сещом капиталистическөй і социалистическөй тујжас вич-му овмөс паскалөмын?

3. Мыјла оз вермы мијан овмөс воөз кыптыны, лоө-кө карын гырыс социалистическөй промышленност, а сиктын поснө отка крестяна овмөсжас?

4. Мыјла капитализм ногса овмөсын ект сѣхијноја мунө кар бөрсө, вермас оз сиз-жө мунны мијан?

5. Мыјла сөмын дорвыв коллективизация нүөдөмбн поөз бырөдны капиталистическөй элементжасөс—кулакөс кыз классөс?

6. СССР-ын овмөсөн вескөдлө план

Ми аңылым, мыј капитализм ногса овмөсын общест-венној тудыс отраслјас костын і на пышкын јукө стіхінөја рынок пыр. Капитализмын некод оз вермы артавны кушом отраслы, предпріяттөлы колө вөчны товар вонас, быд капиталист ачыс көзайн і сіјө вөтлысө сөмын прібыл бөрыс, сені некод оз вермы воқо індыны овмөс кыпалөмлы туј.

Капитализмын оз вермы лоны планөвөј производство сы вөсна, мыј сен ыжыдалөны капитал вылын өтка јөз, мыј сені быд капиталист ачыс көзайн аслас предпріяттө вылын. Капитализм ногса овмөсөн вескөдлө стіхінөја стоимостлөн закон (закон стоимости), коді петкөдлө ассө капиталистјас воқын оз воқыв, оз товар вөчтөзис, а бөрнас, товар вөчөм бөрас, рынок вылын.

Вермас-ө СССР-ын овмөсыс тазі мунны? Ферт оз. Міјан став гырыс заводјас, көрттујјас, рудникјас і мукөд,—абу капиталистјас кі улын, а государство кі улын.

А корыжыдалана производстоыс государство кі улын, сек государство вермө артавны воқыв, кор, кытчө, уна-ө мыј ковмас, кодлы уна-ө вөчны, вермас індыны овмөс паскалөмлы тујсө.

Медым вескөдны став овмөссө социализм туј вылө, колө воқыв артавны, кызі і кытчө стрөитны выл фабрик-заводјас, рудникјас, көрттујјас, кызі нещкыны міјан овмөсыс капитализмлыс вужсө да с. в. План сіјө абу прөстө гіжөд тор, а план ем овмөсын реконструкция вөчан оруфјіө, сіјө ем вөла пролетариатлөн. Міјан страна-ын государственној промышленности отар ем на і капиталистическөј элементјас і өтка крестана овмөсјас, кодјас паныд планлы, кодјас чужисны і быдмисны стіх-јаыс. Сы вөсны міјан план ем классөвөј тыш нуөдан оруфјіө, план лөсөдө сещөм соотношенө пролетариат і мукөд классјас костын, коді вайөдө народној доходсө сещөм јукөмө, медым јонмөдны пролетариатөс, чорәд-ны јитчөм ужалыс крестанакөд, вужөдны посні крестана овмөссө социалистическөј туј вылө, бырөдны капита-листическөј элементјасөс.

Міжан овмөсөн **вескөдлө (регулятор) план**, міжан овмөс кыптө планөн **індөм туй сертї**. Выныс планлөн ҕерт ез пыр быд периодын өткөд вөв, планлөн выныс содө соціалістіческөй сектор кыптөмкөд. Первојја НЭП периодын, кор вевтыртїсны посңї өтка крестана овмөсјас, вескыда план улө суїны најөс ез поч, сек лої государстволы косвеннөја плаңрујтны, налогјас пыр, ценајас пыр, кредит пыр, мґотајас пыр да с. в. Кор (1926 војасө) ез понды тырмыны технїческөй културајас, сек государство лептїс шабдї, пыш, хлопок вылө да с. в. загөтөвітан дон, медым крестана пондїсны унжык көңны. Правїтельство мездїс 35% гөма олыс крестана овмөс с/х налогыс, кокнөдїс кредит сетөм налы, сек-жө пондїс нуөдны контрактацїја көңајас вылө, медым најөөс вескөдны өтувтан туй вылө. Секи ҕерт чорыд цїфрајастө сөкыд вөлі олөмө пөртны өтка крестана костын, капїталїстіческөй элементјас јона зілісны торкны планјас тыртөм, но ныр-нуөдөмыс пыр вөлі государство кїын, план кїын.

Оні, кор соціалїстіческөй сектор міжан овмөсын пондїс вевтыртны, кор быдмїсны уна со сурс колхозјас, планлөн выныс содїс, өнї-ңїн план улын унжык проїзводстваыс міжан овмөсын. Сїјө петкөдлө 5 вога план олөмө пөртөм, код сертї уна мїллон робочөй да колхознїк тышкасө быд лун медым сїјө плансө тыртны ңе 5 воөн, а ңэл воөн. Секи, кор план улө сурїс міжан овмөсын унжык проїзводстваыс, планлөн значеңнөбыс јона кыптїс.

Народо-хоңајственнөј план јїтө і кыскө план вөчан ужө уна мїллон ужалыгөс, планыс быдмө бригадасаң, цехсаң да с. в.

Медса улысса плаңрујтан органөн лоө планөвөј јукөд быд предпрїаттөын, кодї вөчө план аслас предпрїаттө куңа, сесса планөвөј јукөд трестјасын, кодјас трестө пыран заводјаслыс вїдлалөны планјассө, кущөм завод колө јонжыка кыпөдны да с. в. јешцө вылынжык ем отраслевөј планөвөј јукөдјас, кодјас вөчөны плансө отраслјас куңа. Отраслевөј планјасыс сесса-ї вөччысө өтї народо-хоңајственнөј план. Но таыс өтар, міжан сојуз јукөма економїческөй рајонјас вылө і медым быд рајон пондїс кыптыны колөм сертї быд рајон вөчө рајоннөј план. Рајоннөј план вөчө рајоннөј планөвөј ју-

көд РИК-јас бердын. Районној плановој јукөдјас вылын емөс областувса, крајувса плановој јукөдјас, воқо республиканској плановој органјас. Тајо став плановој сестеманас јуралө Госуларственној плановој комісеја (Госплан СССР).

Народо-хожајственној план вөчөмөн планірујтан уж оз помас, а сомын заводітчө. Плановоја јуралөмыс муно сомын плансө олөмө пөртігөн. Медым плановој органјас вермісны быд лун адқыны, қызі планыс тыртчыесө, медым воқывив вермісны мобілізүјтны массасө планјас тыртөм вылө.

Міјан госуларственној предпріятвојас костын оз-нын вермы лоны конкуренціја, қыз капіталізм овмөсын, а міјан предпріятвојаслөн могыс—тыртны і унжык вөчны план серті. Конкуренціја оз вермы лоны і сы вөсна, мыј міјан воқывив арталөма, кодлы мыјда да қытчө вөчөм төварсө інавны, сы вөсна, мыј сіјө предпріятвојасыс абу частној собственност улын. Та серті мі і вермам шуны мыј, економіка қыптөмлөн законыс міјан—план. Мі тыртам 5 вөса план 4 воөн, мі тыртім урчітөм кад кежлө 10 вөса ГОЕЛРО. план—електрофікаціја нуөдан план, коді вөчөма вөлі В. І. Леңін олігөн і сіјө індөд-јас серті.

5 вөса план міјан вөлі регулаторөн, код серті қыптіс міјан овмөс восстановітелној період бөрын. Віт вөса план вөлі соціалізм економікалыс фундамент вөчан план, індустріалізаціја нуөдан план.

Вітвөса план серті вөччысө быд во контролној цыфрајас, көні лыддысө мыј колө вөчны тајө во вылө, медым вермім воқо воө тырны план і с. в.

Өті вөса план серті вөччысө қуім төлысса план, кварталној план, төлыс кежлө да дас лун кежлө планјас. Заводјас-цехјаслы, цехјас-бригадајаслы да станокјаслы сетөны быд дас лун кежлө і індөны, унаө колө вөчны өті луннас да с. в. Таг мі адқам, мыј міјан овмөсын капіталізм овмөсөн вескөдлан закон, стоимөстлөн закон оз вермы вескөдлыны міјан овмөсын, оз стіхіја ыжыдав, а сознателној вөла пролетаріатлөн.

Міжан овмөсын производа-потреблењһа костас разрывыс абу. Міжан і произвоствоис і присвојењһыс общественнөј.

Сывөсна, мыј міжан бырөдөма основнөј помкасө кријислыс—бырөдөма частнөј присвојењһыс, мыј міжан произвоствоис і присвојењһыс общественнөј да план серті советскөј економікалөн кыптөм і вөчө кријисјастөг кыптөм. Кријисјас, кодыс капитализм овмөс мездыны оз вермы, советскөј економикаын лоны оз вермы.

Міжан ем затрудњењһыс план тыртігөн, но сіјө затрудњењһыс зік мөдногаөс, сіјө трудностјасыс міжан быдмөмлөн, трудностјас, кодјаслөн ас пыщканыс ем бырөдан возмөжностыс. Донбасс-кө һөжјө тыртө план, мі огө сиптө чугуи вөчан заводјас, шахтајас, а бырөдам һельчкіјас ізшом перјөмыи, нуөдам Сталин јортлыс б условіјөсө, нуөдам механізація да с. в.

Советскөј Возыи мі адылім, мыј міжан овмөсөн
төрговла вескөдлө план, но міжан планкөд ортчөн ем-і вузасөм-һөбасөм, ем рынок. Кушдөм-жө мојас сулалөны советскөј төрговла возыи?

Мі төдам, мыј капитализм овмөсын рыноклөн сөхијасыс вескөдлө овмөснас, стоимөстлөн законыс мытчөдчө сөмыи рынок вылын, вузасіг-һөбасігөн, капиталист сөмыи рынок пыр вермас інавны сіјө төварсө, кодөс вөчөс робочөј і сіјө деңга вылас һөбны выл машинајас, ужалан выи да воқө нуөдны произвоство.

Міжан-жө овмөсөн вескөдлө план, возыив артавсө кодлы, мыјда вөчны, сіз-кө рынок вескөдлыны овмөсөн оз вермы.

Торја частнөј овмөсјас воысны мөда-мөдыскөд вузасөм-һөбасөмтөг, рыноктөг оз вермыны. Октабрса революція бөрын пролетариат гырыс фабрік-заводјас, көрттуј, банкјас да с. в. бөстис ас кіас, государство кіө, но сыыс өтар көміны-на уна мільон посһі өтка крестана овмөс, кодјасөс мырдөн өтувтны оз поң.

Медыи јитны государственнөј промышленностөс сіјө посһі өтка крестана овмөсыскөд, сы вылө колө вөлі міжанлы лезны вузасөм-һөбасөм. В.І. Лењин та куңа со мыј шуліс: „төрговла ем өтө поңана економическөј јитөд да с мільонјас посһі му-вің ужалыс і гырыс промыш-

ленност костын,... абу-кө ортчөн сїјө му-віз ужалыс-
сыскөд бур гырыс машиннөй индустрија... индустрија, ко-
ді верміс сетны поснї му-віз ужалыс-яслы буржык
продуктаяс, унжык, өдјөнжык і донтөмжык важ серті“¹⁾

„Военнөй коммунизм“ дырї мїјан вөлі лөсөдөма вескы-
да вежласөм фабрик-заводјасын вөчөм төварјасөн крес-
тана овмөсын вөчөм төварјас вылө, вежласөм деңга-
төг, рыноктөг і сїјө вежласөмыс сек вөлі быт колана.
Мөднөгөн сек ез вермы лоны.

Кор мї помалім гражданскөй война, сек ковміс вөч-
ны промышленност да өтка крестана овмөс костын
сещөм формаа јітөд, кодї ескө мед вөлі төдса і мед
вөлі өтка крестанїныс заїнтересованнөй сещөм форма-
нас, і медым государство верміс кыскыны ас бөрғыс
сїјө крестана овмөсјассө. Сещөм форманас верміс лоны
сөмын вузасөм-нөбасөм, і государство лезіс СССР-ын
вузасны-нөбасны, лезіс рынок, кодкөд шөщ лезіс быд-
мыны і капіталістическөй элементјаслы. Но партїја сек
жө пунктис мог — „бостны төрговла, сетны сылы тујвіз,
пуктыны сїјөс рамка пышкө“²⁾

Вузасөм-нөбасөм ем капіталізм ногса овмөслөн про-
дукт і паныда сулалө коммунизмы, но партїја аслас
вескыд тујвізөн НЭП-өн вузасөм-нөбасөм вөчїсны
соціалізм экономикалыс фундамент вөчан орудїјөөн.

Сталин јорт НЭП-лыс могјассө ташчөмөс індіс: „өтї
бок, вескөдөма военнөй коммунизм режімлы паныд і ас-
сыс цел кутө сетны ізвестнөй свобода вузасөм-нөба-
сөмлы, і мөд бокыс, вескөдөма вузасөм-нөбасөмын
полнөй свободамы паныд і ассыс цел кутө сетны госу-
дарстволы вескөдлан ром рынок вылын“³⁾.

Тас і петө, мыј мїјан вузасөм-нөбасөм, рынок, абу ка-
капіталізм овмөс ногса. Мїјан рынокыс ачыс векнїд-
жык, мїјан рынокнас государство вермө вескөдлыны.

Ужалан вын мїјан абу төвар і оз вузасы рынок
вылын. Му-віз мїјан государство кїын і сїјөн төргүјтнн
оз поз. Гырыс промышленност, транспорт, электро-

¹⁾ Ленин т. XXVII. — „О значении золота“

²⁾ Ленин—т. XXVII, „О значении золота“ и т. д.

³⁾ Сталин—Вопросы ленинизма ст. 560, изд. 7.

станціјас, ғырыс керкајас да с. в. мiјан, оз пырны рынок улö.

Акціјас, частнöј банковскöј капітал мiјан оз бергавны рынок вылын. Ғырыс магаçинјас, складјас, елеваторјас, банкјас, телеграф, телефон ставыс сiјö госу­дарство кiын. Госу­дарственнöј монополија за­гра­нi­чакöд вузасöм-­нöбасöмын оз леç мукöд госу­дарствојасыс свободнöја пырны мiјан рынок вылö тöварјаслы i капіталјаслы. Ун­жык фабрик-заводын вöчöм тöварыс мунö госу­дарство кi пыр да с. в.

Тајö ставыс i сетö госу­дарстволы вескöдлан рол рынок вылын; тајö ставыс i асногалö мiјанлыс рынок.

„Мiјан абу—шуö Сталин—свободнöја ворсöм донјасөн рынок вылын, кыз сiјö овлö пыр капиталистическöј страна­јасын. Мi индам һаң вылö донсö. Мi индам пром­товарјас вылö донсö. Мi старайтчам нуöдны себестоимост чiнтан i промтоварјас вылö донсö чiнтан помiтика, i пыр öтвывна дон кутны му-виç овмöсса прöдуктајас вы­лö“⁴⁾

Вот тајö кык боксö НЕП-лыс i оз көсiыны гөгөрво­ны вескыдывыс жежысјас, Бухарин. Најö адзöны сöмын öтi боксö, мыј НЕП ем свободнöја вузасöм-нöбасöм. Сы сертi најö шуöны, мыј вузасöм-нöбасöм госу­дарст­волы эскöдны оз поç, оз поç эскöдны кулакјасöс, непманјасöс, кодјас спекулируйтöны рынок вылын. На ног колö, мед госу­дарство ез кут рыночнöј сiхiја, ез лöсöд чорыд донјас вузасöм-нöбасöмлы да с. в. Быд ме­ропріјаттö госу­дарстволыс, кодi вескöдöма эскöдны спеку­лация, эскöдны рынок вылыс кулакöс, непманöс најö лыдсöны кыз НЕП бырöдöм. Сiç-жö öтi боксö адзöны i „шуйгавыс“ мунысјас, кодјас көсiöны бырöд­ны рынок i вöчны öнi-жö социалистическöј ногөн про­дукта јуклöм.

Медым вештыны рынок вылыс капиталистическöј элементјасöс, медым бостны госу­дарстволы ас кiас ры­нок, медым лöсöдны промыш­ленност i виç-му овмöс костын вежласöм, госу­дарство паскöдис госу­дарствен­нöј i кооперативнöј тöргов­ла. Госу­дарственнöј i коопе-

⁴⁾ Сталин—Вопросы ленинизма. О правом уклоне ВКП (б)“ стр. 559.

рарытнӧй тӧрговла пыр промышленност ӳтчӧ крестана овмӧскӧд, кыскӧ найӧс ас бӧрсаыс, вештӧ капиталыстическӧй элементжасӧ.

Со кушӧм гырыс ӧдӳсӧн мунис частнӧй тӧрговла-ӧс вештӧм:

Частнӧй тӧрговлалӧн пажыс став вузасӧм-нӧбасӧм нӳас (прӧцентӧн)

Војас	Став оборотас	Сы пыс	
		Оптовӧй	Розн.
1923/24 в.	41%	21,8%	58,6%
1924/25 в.	27	9,4	42,7
1925/26 в.	24,5	7,3	42,9
1926/27 в.	18,9	4,6	37,4
1927/28 в.	11,3	1,9	27,4
1928/29 в.	6,6	1,0	18,6
1929/30 в.	3,3	0,5	10,7
1930/31 в.	—	—	2,4

Тас тыдалӧ, мыј капиталыстическӧй элементжас тӧрговлаыс вештӧма і ӧні на кыын сӧмын 2,4%. Ӑні пӧшти став тӧварыс мунӧ государственнӧй і кооператывнӧй тӧрговла пыр. Рознычнӧй тӧргсвлаыс унжыкыс сетӧма кооперациялы сы вӧсна, мыј сӳӧ матынжык сулалӧ нӧбые дӳнасі нӧбасыс—кооператывса шлен—буржыка вермас контроліруйтны кооперациялыс ужсӧ. Став рознычнӧй тӧрговлаыс јукӧма сӳз, мыј 30% госторговла улын, а 70% кооперация улын. Госторговла мӳјан ӧтувтӧма ӧні Наркомснаб улӧ (Народнӧй Комиссариат Снабженӳја), код кӳ улӧ сетӧма ӧні став сојан вӧчан промышленност. Наркомснаб рознычнӧй тӧрговла нуӧдӧ медса карын, ГУМ-јас пыр (государственнӧй унверсалнӧй магазӳн), пӳщетрест, табактрест, госмолоко да с. в. магазӳнјас пыр.

Кооперацијалон значењыс сені, мыј сійө отувтө уна миллион ужалысөс, отувтө ужалыс јөзлыс сөм вузасөм-нөбасөм нуөдны паяс пыр і сійөн мездө государствовлыс сөм, сійө сөмсө позо пуктыны выл заводјас, кортујас строитөм вылө. Вот мыј вөсна зев ыжыд значењыс дөфпай чукөртөмлөн, медем став сөмсө государствовлыс мездыны кооперацијаыс.

Вот мыј вөсна колө кыскыны став ужалыссө кооперација шленјасө. Оні партија пуктис мог, медем таяө војаснас став ужалыс јөсө кыскыны кооперацијаө, кыз карыс, сизі-і сиктыс.

Потребительскөј кооперацијалон шленјасыс содисны таз, став ужалыс јөз писыс (прөчентөн) став Союз нашта і Коми областын:

	1927 в.	1928 в.	1929 в.	1930 в.	1931 в. (контрольнөй цифрајас серті)
Карын став гырыс јөз писыс	32,6 пр.	44,4 пр.	59,1 пр.	82,2 пр.	92 пр.
Сиктын став гырыс јөз писыс.	16,3 пр.	21,2 пр.	33,0 пр.	52,9 пр.	69,2 пр.
Комі областын	1923 воын	9,8 пр.	—	—	77 пр.

Кор вузасөм-нөбасөмыс бостөма лоі мијан государство киө і кооперација киө, кор ми пырим социализм перидө советскөј төрговмалон значењыс оз ус, а лыбө. Уна „левајас“ шуоны, мыј частној спекулантөс-кө вештим рынок вылыс, сесса ынөм вөчны і государственној і кооперативној төрговмалы. Најө пырыс-пыр көсјоны сиптыны лавкајас і вескыда прөдуктаөн вежласөм лөсөдны. Најө оз артавны, мыј колі уна-на миллион өтка крестьяна овмөс, оз артавны, мыј ми прөдуктаөн вежласөмө воам төрговла паскөдөм пыр.

Мијан социалистическөј секторын учотыс пуктөма советскөј төрговма принцип вылын, хозрасчет да шайтөн контроль нуөдөм вылын. Стамин јорт б условјө пын се-

тіс условіё нуодны быдлаын хозрасчет, медым содтыны промышленност пѳын накоплењњо, выл фабрик-заводјас стрөйтны.

Вузасөм-њөбасөм-кө бырөдны, сек колө бырөдны хозрасчет, а хозрасчет кө бырөдам сійө вайөдө качество усөмө, асдон кыптөмө, промфинплан оз понды тырны, промышленност пѳын накоплењњо чінө, а тајө ставыс өтлаын вайө индустриализация нуөдан өдјас чінтөмө.

Сөветскөј төрговлаөс өнја кадын оз поѳ торјөдны 5 вога план тыртөмыс. Оні колө бурмөдны, паскөдны сөветскөј төрговла, нуөдны хозрасчет быд вузасан инын.

Сөветскөј төрговла пыр мѳ нуөдам народнөј доход јуклөм. Мѳан государство сознательнөја шупө быд төварлы вузас донсө, государство сознательнөја вермө артавны кушөм вузалан дон кушөм төварлы пуктыны, медым ыжыджык лоі социалистическөј накоплењњо. Сізкө государство вермас чінтыны төварлыг вузалан донсө секі, кор төвар, вөчысјас чінтасны төварлыг асдонсө. Өтѳ прөцент вылө-кө чінө себестоимост сійө содтө социалистическөј накоплењњо 150-200 миллон шайт мында. Чорыд донјасөн государство отсалө центрыс ылын олыс јөзлы сійөн, мѳ унжыкысө вузалан доныс төвар вөчан местаас і көнкө ылын пелөсын өткод. Чорыд донјас пыр промтөварјаслы государство бостө мукөд секторјасыс унжык і сійө сөмсө вескөдө индустриализация нуөдөм вылө.

Социалистическөј сектор пышкын оптовөј дон лөсөдөм пыр бара-жө мунө накоплењњо јуклөм.

Тас тыдалө, мѳ чорыд донјас пыр государство нуөдө тыш капиталистическөј элементјаскөд, оз лөз налы нуөдны гырыс накоплењњо. Вот мѳ вөсна партија тышкәс Бухаринскөј „полѳикакөд“, коді көсјис партијаөс вескөдны 1928 воын ѳањ заготовитана донјас кыпөдөм вылө, медым кулак пондѳс ас вөласыс вузавны ѳөбөм ѳањсө государстволы, сөмын вылынжык донөн, а партија-кө сек кулаклыс вылын донөн ѳањсө ѳөбіс, кулак кыскѳс государстволыс накоплењњөсө ас ѳептас да сѳјөн јөнмѳс.

Медым бырөдны сѳхѳјасө рынок вылыс, медым государство вермѳс буржыка бостны ас кі улас мукөд

секторјас, сы былö мiјан ем ассикас методјас, кодјас озвермыны лоны капиталiзм овмöсын, сiјö договорјас, контрактација. Государство, кооперација пыр вöчö кустарјаскöд, öтка крестана овмöсјаскöд, колхозјаскöд договор, көнi төвар вöчыгыс көсјыгö сещöмтö кад кешлö сетны сымындатö төвар, сещöм-тö качества, сещöм-тö донөн, а кооперација көсјыгö һöбны сiјö төварсö, сещöм-тö донөн, көсјыгö сетны аванс, деңгаөн, либö төварөн, отсалö бурмөдны төвар вöчан ногјассö да с. в. Таниһин төвар вöчыг вöзвыв тöдö, кушöм донөн i кодлы сiјö ассыс вöчöм төварсö вузалас i государство вöзвыв тöдö, кодi, мыјда i кушöм донөн вöчас төвар. Таниһин свiхiјалы абу местаыс i сы вöсна контрактација пыр государство вермö лöсöдны планöвöја вузасöм-һöбасöм i планöвöја вермö вескöдлыны мукöд секторјасөн. Сы вöсна, мыј кооперација i государство бөстiсны ас кiас вузасöм-һöбасöм, сы вöсна, мыј рынок вылыс вермiсны вештыны частнöй капиталöс, мiјан i вермö лоны планöвöја төвар јуклöм. Мiјан öнi тöрговлаыс подчiһитöма вiт вöса план тыртöм улö i сы вöсна мogyс кооперација i госторговла вöзын партијалөн пуктöма сещöмöс, медым медвöзын i медбура снабжйтны сещöм рајонјас, көнi мунöны гырыс фабрик-заводјас стрöйтöм, гырыс промышленнöй центрјас, кыз Магһитогорск, Донбасс, Ленинград да с. в. Сiз жö, государство планöвöја снабжйтö i ыли рајонјас. Öнi колö кооперацијалы сiз ассыс вузасöмсö пуктыны, медым медвöзын i буржыка снабжйтны ударһикјасöс, сещöм колхозјасöс i колхозһикјасöс, кодјас тыртöны i вöчöны унжык государствоөн сетöм планöвöј задаһһöјас сертi, кыз шуам мiјан комiын вөр петкөдöмын, сiз-i контрактација нуöдöмын да с. в.

ВКП(б) ЦК лөн октябрьса пленум (1931 в.) шуис, мыј мiјан абу на тырмымөн пуктöма советскöй тöрговла, мыј öнi медыжыд мogyс кооперацијалөн i госторговлалөн, бурмөдны вузасан уж, нуöдны хозрасчет вузасöмын, бирöдны уравниловка вузасысјас костын, бергөдны чужöм бансö кооперацијалыс ударһикјаслаһ да с. в. Хозрасчет вузасöмын колö нуöдны сы вöсна, мыј уна кооперативјас төварјассö кујлөдöны, оз тöждысны вузавны регыдөнжык оз вiзöдны бурмөдны тсвар качество, медым

кооперација пондис бергавны зілжыка, медем корейсны і мобілізуітісны пышкөсса рессурҗассө да с. в.

Октябрса пленум шуіс, мыј колө паскөдны вузасөм-сө, колө унжык лавка востыны, і медем колхозјас і совхозјас пондисны вузасны, медем колхозјас восталісны вузасанінјас. Тајө колана сы вөсна, медем колхозјас пондисны төждысны унжык прөдукта вөчны і вермыны пондисны вузавны мішнөј прөдуктасө, коді колө контрактаціја куҗа государстволы сетөм бөрын. Мед возын колхоз сетө государстволы договор серті мыј шуөма, а мыј колө, сіјөн колхоз і вузасө аслас вузаланінјасын. Октябрса (1931 в) пленум індіс, мыј бөрја кадын кооперативнөј аппаратын кутіс паскавны вескыдывывлаңкежөм, коді петкөдчө сіјөн, мыј кооперација пондис вөтлысны гырыс прібымјас бөрса, ез пондыны вузасны государствоөн лөсөдөм чорыд донјас серті, а донјассө асныс кооперативын ужалысјас, пондисны кыпөдны, быдлаын пондисны паскөдны коммерческөј донјасөн вузасөм да с. в., а буржыка снабжаітны төварјасөн најө вунөдөны, оз төждысны сы вөсна. Октябрса пленум тащөм торјассө ымаліс „непманскөј духөн“, қор кооператорјас асныны могсө адзыны пондисны сөмын донөнжык төвар вузалөмыс, медем унжык прібым бостны, а кодлы і кушөм төвар колө вузавны, најө сы куҗа оз шөгсыны.

Тас тыдалө, мыј вескыда прөдукта јуклөмө мі вермам воны сөмын советскөј төрговла јонмөдөм да паскөдөм пыр, быдсама сорнјас төрговла бырөдөм јылыс өнїја кадын мунө партија туј вичлы паныд і ворсө классөвөј враглы кі вылө. XVII-d партконференціја серіс чорыд індөд, мыј мөд вїт вога планын советскөј төрговла оз быр, а паскалө і нуөдны колө зев чорыд тыш коді мөвпалө, мыј өнї колө сіптыны вузасанінјас, сіҗ-жө колө чорыда тышкасны і накөд, кодјас көсјөны вузаснепманног, вузасны сөмын прібым бостөм вөсна.

Трестјас, обједи-
неньөјас, банк-
јас СССР-ын да
налөн могјас.

Мі адзылім, мыј капіталізм овмөсын капіталістјаслөн өтувтчөмјас оз бырөдны анархіјасө капіталізм овмөсыс, а пыдыс-төны. Картелјас пыр, трестјас пыр кымынкө капіталіст бостөны ас кі улас

зоң отраслјас, а төвар вөчөмыс лөсөдөма ыжыдык
прібыл бөстөм сертї. Сенї трестјас і картелјас ужа-
лоны мөда-мөдөыс торјөн, быдөн ас ногыс, і ас колөм
сертїыс.

Міјан став гырыс промышленност націоналізїрујтө-
ма, бөстөма робочөј класс кіө, государство кіө. Сы вөсна
міјан предпрїятвөлөн, трестлөн оз вермы лоны аслас тор-
ја мог, медым вермыны ортча предпрїятвөөс. Міјан госу-
дарственнөј предпрїятвөјас оз вермыны ужавны быдөн
мөда-мөдөыс торјөн, сы вөсна міјан став промышленностыс
органїзујтөма сіз, медым став предпрїятвөыс верміс
ужавны өтї план сертї. Медым верміс промышленност
ужавны өтї план сертї, сы вылө міјан управлеңнөыс
вөчөма сіз, мыј быд предпрїятвө пырө отраслевөј объек-
теңнөө, трестө, а объектеңнөјас, трестјас пырөны
наркомат улө. 1931 воөз медыжыд органыс вөлі ВСНХ,
кодї і јуравліс став объектеңнөјас і трестјас вылын.
Өнї-жө, медым матыстыны јуралөмсө отраслјас дінө,
ВСНХ торјөдөма торја наркоматјасө: наркомат кокңыд
промышленностын, сөкыд промышленностса наркомат,
вөр промышленностса наркомат, наркомснаб. Управ-
леңнөыс промышленностын міјан вөчөма сіз:*) медым
став промышленност пондіс ужавны өтї план сертї.

2) Медым сетны предпрїятвөлы сетөм плансө тырт-
ны самостојательност, пукөдны быд предпрїятвөөс
хозрасчот вылө.

3) Медым јонмөдны технїческөј вескөдлөм.

Та сертї і сетөма могјас предпрїятвөјаслы, трест-
јаслы, объектеңнөјаслы. Трестјаслөн медыжыд могыс
сіјө технїческөј вескөдлөм сы улө пырыс предпрїят-
вөјасөн. Тајө могыс өнї зев ыжыд, кор мі нуөдам тех-
нїческөј реконструкціја, кор вөчам выл техника. Обь-
ектеңнөјас улө пырөны став предпрїятвөјасыс кушөм-
кө отраслыс, шуам став сікас хїміческөј предпрїятвөјас
пырөны Всехімпромө. Но ем-і мөд пөлөс объектеңнө-
јас, кыз шуам „Стал“ і „Востокостал“, најө улө пы-
рөны став чугун, көрт і стал вөчан предпрїятвөјас, но
сөмың рајонјасыс. Объектеңнөјаслөн могыс абу сөмың
адміңстратївнөј вескөдлөм, најө вузалөны став төвар-
сө объектеңнөө пырыс предпрїятвөјаслыс, вөчөны ге-

неральнөй планјас, договорјас мөда-мөдсө снабжајтны сырјоон, машинаон да с. в.

Трестјаслы, объектиеннөјаслы наркомат, код улө најө пырөны, сетө контролнөй цифрајас быд во кезлө партија да правительство индөјас серти, сјө контролнөй цифрајас серти объектиеннөјас вөчөны во чөжга план асланыс объектиеннө куза і объектиеннө план серти быд предпрјаттө вөчө промфинплан. Объектиеннөјас лезөмаөс хозрасчот вылө і најө асныс распоражатчөны сјө средствонас, коді сетөма план серти.

Өнi став промышленности лезөма хозрасчот вылө. Хозрасчот мјан абу дерт капитализм ногса, мјан хозрасчот планөвөј, мјан оз вермы быд хожајствеңник вузавны і вөчны сешөм донөн, кушөм сылы колө, а доныс урчитчө планөн. Быд предпрјаттө вөчө договор объектиеннөкөд, кытчө сјө пырө, көнi кыкнаныс индөны кушөм донөн і кушөм качествоон, кушөм себестоимөчөн вөчны төвар, уна-ө і кушөм кад кезлө вөчны төварсө. Тајө договор сертиыс і быд предпрјаттө нуөсө ассыс ужсө, исползујтө став средствосө еіз, кызі сылы колө, медем тыртны план. Договор сертиыс став прибымыс, коді лоө во гөгөрса ужыс, колө объектиеннөлы; предпрјаттөлы колны вермас прибыл, кор сјө вөчас төварсө донтөгжык договор сертиыс, себестоимөтсө-кө чинтас улөжык договорас индөм серти. Тащөм-жө договорјас вөчөны предпрјаттөјас мөда-мөдыскөд, көнi индөны кушөм качества, мыјда і кушөм кад кезлө вөчны мөда-мөдыслы төвар. Тащөм договорјас вөчөмөн быд предпрјаттө төдө кушөм предпрјаттө вөчө төвар сылы і сјө вермө корны договор серти мөд предпрјаттөыслыс вөчны төвар договорын индөм серти.

Тащөм хозрасчотнөй договорјас вөчөысөны цехјас костын, цех і заводоуправлеңнө костын, і торја бригадајас костын. Өнi оломыс петкөдліс тырөн, мыј сөмын хозрасчот вылө вужөм пыр пофө кыпөдны качество, чинтыны себестоимөст, бурмөдны учот да контрол. Медем предпрјаттө верміс тыртны договор, сылы лоө артавны став ембурсө предпрјаттөөсыс, сјзі сувтөдны машинајассө, ужлысјассө, инженерјасөс, техникјасөс,

бухгалтерјасӱс да с. в., меџым поӱис артавны быџ шајт, а оз-кӱ понџы артавны бура оз вермы тыртны догвор, а догвор-кӱ оз тырт, сек објед-иџеиџӱ оз сет џеиџа, мыјџа сѳӱ ез тырт, мѳбӱ мӱд предпрѳјатџӱ, кодлы сѳӱ кӱсјыис сетны тӱвар, понџас корны кад кежлӱ догвор тыртӱмыс, мынтыны да с. в.

Хозрасчот вылӱ предпрѳјатџӱјасӱс вужӱдӱм кыпӱдӱ і соџіалістѳческӱј накоплеиџӱ, меџсасӱ сӱкыџ промышленностын, кодѳ еџа вајывліс прѳбыл. Кыпӱдӱ накоплеиџӱ сывӱсна, мыј ӱтѳ прӱцент мында чѳнтӱм себестоѳмост соџтӱд накоплеиџӱ 150-200 мѳллон шајт промышленност пѳјын, а кымын унжык накоплеиџӱ, сымын гырысжык ӱџасӱн мѳ вермам кыпӱдны овмӱс.

Тас тыџалӱ, мыј хозрасчот мѳјан ем шајтӱн учот да контрол нуӱдӱм, мыј сӱмын чорыџа хозрасчот нуӱдӱмӱн мѳ вермам тыртны соџіалізм стрӱитан план. Хозрасчот нуӱдӱмын ыжыџ рол ворсӱ мѳјан банк. Став сӱмыс і расчот вӱчӱмыс предпрѳјатџӱјас костын мѳјан мунӱ сӱмын госбанк пыр. Капѳталізмногса овмӱсын частнӱј банкјас пыр кымыиџ-кӱ банкѳр озырмӱны, банк пыр најӱ бостӱны ас кѳ улас промышленнӱј предпрѳјатџӱјас. Мѳјан частнӱј банкјас наѳіоналізѳрујтӱма і вӱчӱма ӱтѳ банкӱвӱј сѳстема — госуџарственнӱј банк. Госуџарственнӱј банк пыр госуџарство вермӱ артавны быџ предпрѳјатџӱлыс, коопераѳіјалыс да с. в. ужсӱ сы вӱсна, мыј став џеиџаӱн мынтысӱмыс предпрѳјатџӱјас костын, коопераѳіја костын мунӱны госбанк пыр. Госбанклӱн меџыжыџ могыс — сѳӱ шајтӱн контролѳрујтны быџ предпрѳјатџӱӱс. Госбанк сетӱ-уждӱ предпрѳјатџӱлы сӱмын план і догвор тыртӱм сертѳ, шуам, предпрѳјатџӱ-кӱ промѳинплансӱ оз тырт ставсӱ, госбанк сек оз і сет џеиџа, мыјџон сѳӱ ез тырт. Сѳжӱ госбанк оз сет сӱмсӱ сетчӱз, кытчӱз тӱвар иџбыс предпрѳјатџӱыс оз вѳстав банклы, мыј тӱвар вӱчыс предпрѳјатџӱыс тӱвар сылыс сетѳс догвор сертѳ. Быџ хоџајствеиџік воџын банк пуктӱ ташдӱм мог — он-кӱ тырт план, он-кӱ мучкѳ тырт вӱчӱм догворјас, понџан пукавны сӱмтӱг. А предпрѳјатџӱӱн-кӱ абу сӱм, сек иџнӱмӱн уждӱн робочӱјјаслы мынтыны, иџнӱм вылӱ сырјӱ иџбны да с. в. Тас мѳ адџам, мыј шајтӱн контролѳрујтӱм ем меџбур контролѳрујтӱм форма, сыыс иџкыт-

чө он мун, сiјö рeгyд пeткöдлö чужöмбансö быд пред-
прiятвöлыг, i мeдбура вермö артавны да вiдлавны быд
хoзaйствeннiклыг ужсö.

Тас, ставыс тыдалö, мыј мiјан овмöсөн вeскöдлö
сöмын план i кымын öдjö пондас кыптыны соцiалистi-
чeскöј сeктoр, сымын планлөн значeннöыс лыбö. Тас
тыдалö, мыј план абу прöстöј гiжöд, а сiјö ем мiллон
ужалыг jöзлөн вын i вöмa, быд рoбoчöј, быд колхоз-
нiк, быд коoпeрaцiятын вузaгыс да с. в., кодi тышкасö
хoзрасчот нуöдöм вöсна, промфiнплан тыртöм вöсна,
сiјö тышкасö план вöсна.

ДУАСÖМJAC

1. Мыјла мiјан овмöсөн оз вермы вeскöлныи стоимöстлөн законыс?
2. Кодi вeскöдлö (регулятор) мiјан овмöсөн?
3. Кыд муно план вöчaн уж?
4. Кушöм планас мiјан вöччысöбны i кушöм органас вöчöны план?
5. Мыјла мiјанлы колö вузасöм-нöбасöм?
6. Кыдi гöгoрвoдны сöветскöј торгoвлялыг мoгjассö вeскöдыв да „шyгa-
выв“ кeжысас?
7. Мыјла оз пoз бирöдны сöветскöј торгoвля частнöј торгoвля вeштöм бöрын?
8. Мыјла гoсударство вöчö чoрыд дoнjас?
9. Кушöм мoгjас сулалöны öнi пoтpeбитeльскöј коoпeрaцiя вöчын да сöветскöј
торгoвля вöчын?
10. Мыјла колана вузасöм колхозjаслөн i совхозjаслөн?
11. Муно оз паныд сöветскöј торгoвля планлы?
12. Кушöм мoгjас сулалöны трeстjас i обj'динeннöјас вöчын?
13. Мыјла колö нуöдны хoзрасчот?
14. Кушöм мoг банклөн хoзрасчот нуöдöмын?

7. Капиталистичекöј да социалистичекöј система

Октябрса революцiя торjöдiс ставмувывса капита-
лизм овмöс кык ногса овмöсö, мöдa-мöдыслы паныдөн
сулалыг овмöсjас вылö—важ кiссыг капитализм ногса
овмöс вылö i выл, öдjö кыптыг, социалистичекöј овмöс
вылö. Важөн царскöј Россия вöли ставмувывса капита-
лизм овмöсас сöмын öтi пaј i сiјö вöли jитчöма сiз, мыј
öтнас, торjөн мукöд странаjасыг, овны ез вермы сы вöс-
на, мыј Россияса банкjасын i сöкыд промышленностин
мукöд странаса капитал вöли 40%, мыј машинаjас i му-
кöд тöвар нöбeылыг заграңчыгыс, мыј һаң, jај, выј,
шабди, пыш i с. в., кодi вöччылыс Россияын, сiјöс вöч-
лысны заграңчаö вузалöм вылö, мыј овмöснас вeскöд-
лыс сeщöм-жö закон, свiхiјнöј закон стоимöстлөн, мыј
jöзыс вöли сiз-жö jуксöмаöс експлоатiруjыгjас-ыжы-

далыгас да експлуатиритчыгас ыла, кыз і мукөд странагасын, мыг производствос вөлі вөчөма өткә капиталистгаслы чепсө тыртөм ыла, најөс озырмөдөм ыла, кызі өні-на мукөд капиталистическөй странагасын. 1917 вога октябрөз став му ылас вөлі өвү ногса капиталистическөй овмөс, а 1917 вога сийө өвү муывса овмөссыс торгалис б-д пайыс, СССР, көні пролетариат пондис вөчны зик мөдара капитализмлы овмөс, көні абу өвүчигә, а ем организованный-плановый производство. Тажө кык ногса паныда сулалыс овмөсгасыс, мөдә-мөдыскөд і нуоны дугдывтөг тыш, кодыс кодсө вермасны. Ми видлалим кыкнан ногса овмөсгаслыс ужалан ноггассө і адзгым, мыг најө паныдаөс мөдә-мөдыслы і некушөм „желдество“, кыз шулис Троцкиг і некушөм „контролитөм“ миганөс капитализмөн лоны оз вермы. Но медем пролетариат вермис ошкыны да тышканыс кодкө овмөс вөснаыс, колө мед кыкнан овмөссыс петкөдлисны агнысө сизг, кушөмөс најө, колө мед тыдалис кодыс өдгөжык кыптөны і кодыс бурмөдөны өлөмсө ужалыс жөзлыс. Медем ми вермим вермыны капитализмөс, медем ми вермим лоны ударной бригадөн ставмуывса пролетариатлөн, миган вогаын Октябрса революция бөрын Ленин пунктис мог „вөтөдны да пангөдны“ техника да экономика боксаң вогаын муныс капиталистическөй странагасөс; мибө сийөс вөчам і сек помөз вермам капитализмөс, мибө ог вөчө і сек миганөс капитализм вермас. Но медем „вөтөдны і пангөдны“, миганлы колө бөггны ыжыд өдгас социализм стрөйтөмын. Ми бөгггим важ царскөй Россиялыс зев бөрө колөм овмөс, гражданскөй вога нөшта жонжыка жугөдис овмөссө, сы вөсна миган торга ыжыд вын, ыжыд вога колө пунктныны тажө лозунгсө өлөмө-пөртөмас.

Бөржа 5 вога, кор ми заводгитим нуөдны реконструкция, ми петкөдлим ставмуывса пролетариатлы бурлунсө миган овмөссыс, петкөдлим, мыг ми ог зависитө капитализмыс. Промышленност СССР-ын 1927-1931 в. в. быдмис 144% да 2,4 пөв унжык вөчис вогаөдса промышленност серви. Сийө-жө каднас кор капитализмлөн вога бөрын вөлі медбур кад, промышленност Англияын содис 1926-29 в. в. 14 прөч. нымөн воис вога-

өзгөсө чыгыш; промышленность Германиянын содис 22% и
 войнаөзгөсө унжык 10 прөч; Франциянын кыптіс 29 прөч.
 и войнаөзгөсө унжык 40 прөч.; САСШ-ын кыптіс 13 прөч.
 Но најө кыптісны сөмөн 1929 воөз, а јул төлыгјассаң
 1929 в. кыптіс крјіс, коді өнөз-на кысгө. 1929-31 в.в.
 Германиянын производство чініс 32 прөч.; САСШ-ын
 —29 прөч.; Англіянык—26 прөч. да с. в.

А сіјө воөн-жынјөннас СССР-ын промышленность
 содис 50 прөч. мында.

Америка, став капиталистическөй странајас пыщсыс,
 мед гырыс өдјасөн кыптіс. САСШ-лөн промышленнөй
 продукция содис тазі: 1869-79 в. в. шөркод-а 9,7 прөч.
 быд во; 1879-89 в. в. —6 прөч.; 1889-99 в. в.—4,3; прөч.
 1899-1909 в. в. —3,4 прөч.

дас воөн 1920-29 в. в. промышленнөй продукция
 содис 35 прөч. мында.

А соі мјан лыдпасјас, кызі содис промышленнөй
 продукция (прөцентөн).

1926/27 в.	1927/28 в.	1928/29 в.	1929/30 в.	1931 в.
19,5	25,2	24	25	21

Тас тыдалө, мыј мі кыптам дугдывтөг воөз 4-5 пөв
 өдјөнжык Америка дорыс.

Візөдлам, кызі кыптө мјан основнөй капитал промышлен-
 ностлөн, коді вөчө сурөссө расшіреннөй воспроиз-
 водстволыс. 1926 воын основнөй капитал СССР-са гы-
 рыс промышленностын вөлі 5,5 млрд. шайт, сы бө-
 рын содис тазі: (прөцентөн)

1926/27 в.	1927/28	1928/29 в.	1929/30 в.
7,9	14,6	17	26

1930 во октабр 1 лун кежлө основнөй капитал вөлі-нын
 10 млрд. шайт, быдміс 4 воөн 80 прөч. 1931 воын ос-
 новнөй капитал ВСНХ-өн план-рујтан промышленностын
 пунктөма 7 млрд. шайт, а 1932 воын став промышлен-
 ностас лөө візөма капиталнөй строітелствоө 12 млрд.
 шайт.

А Америкаын 1899-1924 в. в. быд воөн шөркод-а
 основнөй капитал содис 6,5 прөч. Россиянын бөрја 10 во-
 нас войнаөз быд во содис сөмөн 4,7 прөч. Тас тыдалө,
 мыј мјан выл машинајас, фабрік-заводјас, көрттујјас
 і с. в. строітчөны 4-5 пөв гырысжык өдјасөн.

Виждлам јешщö кытö народнöј doход СССР-ын і капіталістическöј странајасын. 1925/26 воын СССР-ын народнöј doход вöлі сымда-жö, мыјда вöлі војнаöз (1913 в.), сы бöрын народнöј doход мијан кыптис таç:

1926 в.	1927 в.	1928 в.	1929 в.	1930 в.
10,4%	12,2%	9,7%	11,5%	19,9%

Америкаын шöркода соdis народнöј doход быд воöн 3-4 прöч.; Гермаңијаын војнаöз—2,5-3,5 прöч.; Анг-лїјаын —1,5 прöч. Таç бара-жö адзам, мыј мијан на-роднöј doход кыптö 4-6 пöв öдјöжык Америка да Гер-маңија дорыс.

Виждлам-кö ми ізшом перјöм вылö, чугун, стал перјöмјас вылö, мијан тан öдјас нöшта гырысжыкöс і кымын возö мунам, сымын гырысжык öдјасөн кыптам, көв ескö-і Троцкїј зев јона равзис, мыј кымын возö пондам мунны, сымын чінны пондас öдјас.

XVII-d партконференција вынсödis план 1932 во жежлö чорнöј металлургија куза ташöмöс:

Чугун—9 млн. тонна.

Стал—9,5 млн. тонна.

Прокат—6,6 млн. тонна.

1932 воын содас сымда, мыјда вöчсывліс Россїја-ын 1913 воöз.

Тамында чугунсö перјыны озыр капіталістическöј странајаслы ковміс:

Англїја 1864 в.—4,9 млн. тонн. чугун.

1899 в.—9,5 " "

Англїјалы ковміс сы вылö 35 во.

Гермаңија 1892 в.—4,9 млн. тонн. чугун.

1902 в. 9,9 " "

Гермаңїјалы ковміс 10 во.

Америка 1882 в.—4,6 млн. тонн. чугун.

1890 в.—9,2 " "

Америкалы ковміс 8 во.

СССР-лы колö мунны сїјöс öтї воöн

Тажö ставыс петкöдлö, мыј СССР кыптö сещöм öд-јасөн, кодöс ез-на төдлы історїја. Тажö шуö сы јылыс, мыј ми вермам мунны сїјö 50-100 восö, мыјда царскöј

Россија вöлі колöма бөрö воғын муныс капиталистиче-
көй странајасыс, 10 воөн.

5 воса план болшеви́стскöй öдјасөн тыртöм, 4 воөн,
мијанöс јона матыстис „вөтöдны да панјыны“ лозунг
олöмө пöртöмө. 1931 воын-нын ми јевропаса странајас-
сөс кушöм-сурö отраслјас куза вөтöдим да i панјим,
кыз нефть перјöмөн. Изшом перјöм куза панјим 1931
воын Францијас. Чугун перјöм куза Англијас. Выл
промышленост вöчöм куза ми панјим став јевропейскöй
странајасөс.

Выл строителство (оланијастöг) вöлі (миллон шайтөн):

	1929 в.	1930 в.
С.С.С.Р.	2650	4000
Германија.	2500.	1.898.
Англија.	250.	260.
САСШ.	7.460.	6.660.

Ферт мијанлы јона-на ковмас ужавны, медым строі-
телство донтöммöдны, мијан јона-на дона сувтö строі-
телствоыс насерти.

1932 во вылö план тыртöм мијанöс вајас уна отрасл-
куза мöдместаö мiрас Америка бöрыс.

Тайö лыдпасјасыс петкöдлöны, кушöм местаын мiрас
ми пондам сулавны 1932 воын.

	1928 в.	1931 в.	1932 в.
1. Электроенергија.	8	7	2-3
2. Нефть	3	2	2
3. Изшом	6	4	3
4. Чугун	6	3	2
5. Ыргөн	9	9	4-5
6. Електротехнической промысл.	7	3-4	3
7. Машиностроеннö	4	2-3	2
8. Сернöй кислота	8	6	3
9. Бумага	8-9	6	5
10. Национальной доход	4	2	2

X VII-d партконференція сетіс індөд мөд 5 вога план вөчны сещөмөс, мыј мi мөд 5 вога планын петам техника боксаң медвожө Јевропаын. Мөд 5 вога план тыртөмөн мi уна хожајственнөј отраслиас куҗа вөтөдам дај панјам техника i экономика боксаң воҗын муныс капиталистическөј странајасөс.

Көни-жө помкаыс сылөн, мыј мi вермам ташөм гырыс өдјасөн кыптыны, мыј мi вермам 10 воөн мунны сiјө кадсө, кодөс мунис капитализм 100 воөн? Көни помкаыс, мыј капитализм пырис пыр јосмана крiҗисө, а СССР пыр вожө кыптө? Буржуазнөј экономистјас шуоны, мыј быд странаын овмөсыс зависитө капиталыс, уна либө еша капитал, техник, инженерјас да с. в. тырмөмыс, вылын культурностыс да с. в. Сiјө җерт ставыс коланторјас, но сiјө абу тырмымөн вочакыв, өд капиталистическөј странајасын капитал унжык СССР дорыс, инженерјас, техникјас бара-жө унжык мiјан дорыс, мi велөдчам техника куҗа Германјаын, Англијаын, Америкаын, культурност став јөзыслөн налөн бара-жө вылынжык мiјан дорыс, та сертi колө вөли лоны, мыј СССР-лы колi пырны крiҗисө, а капиталистјаслы кыптыны мiјанкоҗ өдјасөн, а олөмыс петкөдлө мөдарө. Көн нө помкаыс сылөн, мыј СССР, кодi культураөн бөрынжык, кодлөн капиталыс тырмытөм, инженерјас, техникјас тырмытөмөс, пыр өтарө кыптө сы өдјө, мыј капиталистјас сещөм өдјассө вөтнас ез адзывны, а капиталистическөј странајас, көни капиталнас матө воөмаөс, инженерјассө, техникјассө җекытчө воштыны i культураыс вылынжык. пырис крiҗисө, бөрө колтчө, овмөсыс пондiс кiссыны?

Помкаыс овмөсјас ногас, кодөс мi видлалiм воҗын, помкаыс туйтөм капитализм вомөс ногын i бур советскөј социалистическөј овмөс ногын.

Мыј сещөм советскөј овмөс ногыс? Сталин јорт XVI партјезд вылын вiсталис, мыј советскөј овмөс ног лөб:

1) Властыс мырҗдөма капиталистјас кыыс да вежөма робочөј класс властөн;

2) Ужалан көлуыс, му, фабрика, завод i с. в. мырҗдөма капиталистјас ордыс да сетөма робочөј класслы i ужалыс крестаналы;

3) Производство кыптöмыс мунö оз конкуренција пыр да капиталістјаслы прібыл вайөм вылө, а планөвөй јура-лөм пыр да олөмсö, културасö ужалысјаслы кыптөм вылө;

4) Народнөй доход јуклөмыс мунö оз експлоатируйтис классјасöс озырмөдөм вылө, а робочөјлыс да ужалыс крестаналыс олөмсö бурмөдөм вылө, карын і сиктын социалистическөй производство паскөдөм вылө;

5) Ужалыс јөзлөн олөм кыптөмыс вайөдө сетчө, мыј налөн һөбны вермөмыс, налөн потребностыс пыр-өтарө кыптөны, сызөсна төвар вөчөмыс пыр вермас содны і робочөй классöс виэө кризисјасыс, кор ескө һекытчө лоө воштыны төвар і лоө сиптыны фабрик-завод-јас, виэө безработица содөмыс, мыј мијан оз вермы лоны сещөм јөз, кодјас оз пондыны вермыны адзыны уж і сывөсна шыгјавны;

6) Робочөй класс ачыс көһаин СССР-ын і ужалө сижө оз капиталістјаслы, а аслас класслы.

А мыј лоө капиталістическөй овмөс ног?

Капиталистическөй овмөс ног лоө:

1) Власт капиталістјас кыын;

2) Ужалан көлуј експлоататорјас кыын;

3) Производствотоыс лөгөдөма абу ужалыс јөзлыс олөм бурмөдөм вылө, а капиталістјаслы вылынжык прібыл бостөм вылө;

4) Народнөй доход јуклөмыс мунö оз ужалыс јөзлыс олөмсö бурмөдөм вылө, а експлоататорјаслы ыжыджык прібылјас бостөм вылө;

5) Капиталистическөй рационализация і производство кыптөм, кодјас мунөны капиталістјаслы ыжыджык прібыл-јас бостөм вөсна, тангысөны ужалыс јөз корыскод олөмө, а корыскод олөм вөснаыс уна миллон ужалыс јөзыс оз вермыны һөбны сижө вөчөм төварсө, коді быт вайөдө кризисјасө, безработица содөмө. Кризис дырји капиталістјас сиптөны фабрик-заводјас, сотөны төвар, ваө шыблалөны, медым вузалан дон ез ус, медым прібыл ез чін. Мијан-кө, сещөм торјассө вөчөмыс сещөм јөзсө дерт пуксөдасны сетчө, кытчө јөртөны јөјјасөс;

6) Робочөй класс сені експлоатируйтчө, ужалө оз ас вылас, а капиталістјас вылө. Сывөсна сені робочөй класс

тышкасö капиталистическөй власткөд, бастујтö да с. в.

Вот көнi помкаыс, мыј СССР пыр воҙо вермө гырыг öдјасөн кыптыны, а капитализм öнi пырис кризисö i оз ады, мыј аски лоö.

Вот көнi помкаыс, мыј СССР вермас „вөтöдны i панјыны“ техника экономика боксаң медга регыд кадөн возын муныг капиталистическөй странајасös. Вот көнi помкаыс, мыј робочöй класс капиталистическөй странајасыг лыддö СССР-ös ударнöй бригадаөн, мыј воҙо вермас кыпöдны овмös сöмын советскöй овмös ног.

СССР-лөн капиталистическөй странајаскөд төргүjtöm.

Социалистическөй i капиталистическөй система овмösјаслөн мөда-мөдыслы паныда сулалöмыс, налөн тышкасöмыс, оз кор һепременнö зикöз торјөн овны, мөда-мөдыскөд һе волыгны. Налөн тышыс муно сiјö волыгöмјас пырыс. Капитализм-кө ез вермы мiјанös војнаөн 1918-21 в. в. ез вермы экономическөй блокадаөн, сiјö оз-на шу, мыј сiјö еновтис мiјанкөд тыш, а сiјö шуö сы јылыс, мыј капитализм тышкасан ногсö вежис. Капиталистическөй странајаслы колана мiјанкөд төргүjtöm сывöсна, мыј најöлы колö сырјо, кодi мiјан странаын уна ем, колö налы рынок, медем вузавны ассыныс төвар i с. в.

СССР-лы абу зик öткод, төргүjtöны көт оз СССР-көд капиталистическөй странајас СССР-лы зев колана паскөдны капиталистическөй странајаскөд төргүjtöm, медем мi вермim һöбны налыс машинајас, кодös асным огна вермө вöчны, медем öдјөнжык нуöдны индустриализация, „вөтöдны да панјыны“ техника да экономика боксаң возын муныг капиталистическөй странајасös.

Мiјан социалистическөй система индис i асикас вöлыгöм-төргүjtöm капиталистическөй странајаскөд. СССР-лөн мукөд странајаскөд төргүjtöm, абу капиталистическөй странајас кост төргүjtömкод, көнi быд капиталист, вермас-кө мынтыны таможеннöй пошмина, вермас пыртны i петкөдны ас странаыс. СССР-ын планöвöй овмös требујтö, медем мiјан овмös вöли социалистическөй барјерөн торјöдсма капитализм влјаңнöыс. Сещöм барјерыс мiјан ем мукөд странајаскөд төргүjtöмын, государственнöй монополија (монопольја вьнешнöй торговли). Государственнöй монополија

мукöд странајаскöд тöргүjtöмын лоö сijö, мыj государство ачыс нуöдö торговла, государственнöй орган пыр, кодi шусö наркомвнeшторгөн, кодi вöчö экспортно-импортнöй план, индö, кушöм отраслјасö, мыjда i кушöм тöварјас колö пыртны (нöбны) заграңичаыс, мыj i уна-ö петкöдны СССР-ыс мукöд странаö, медем ескö öдзöдны социализм стрöйтöм.

Государственнöй монополија заграңичакöд тöргүjtöмын ем быт колантор пролетариат диктатуралөн, кор сijö гөгöртöма капиталистическöй странајасөн. государственнöй монополија ем быт колана условијö планöвöй овмöс нуöдöмын, сешöм монополијатöгыс ез вермы лоны планöвöй овмöс.

Государственнöй монополија паныдалö мирöвöй империализмы мјанлыс странаöс капитализмы аграрнöй придаток-ö пöртны көсјöмлы, öд важ царскöй Россия вöли медеасö с/х-öй тöварјас вöчыс странаөн i вöли сетö империалистическöй промышленнöй странајаслы сijö тырмытöм тöварјассö, сывöсна i öнi империализмы колана, медем СССР-лөн чужöмбаныс вöли важ царскöй Россиякөд, а лоö-кö СССР сешöм аграрнöй придатокөн империализмы, сек дерт оз вермы лоны сорнi социализм стрöйтöм жылыс, капитализмы придаток вермас лоны сöмын капиталистическöйөн. Государственнöй монополија сiз-жö паныдалö мјанлыс странаöс капиталистическöй странајасса кризис-јасыс i обеспечивајтö планöвöја социалистическöй реконструкция нуöдöм. Государственнöй монополија јонмöдö мјанлыс i независимост капиталистическöй странајасыс, јонмöдö самостоятельность i сijөн јонмöдö обороноспособность СССР-лыс. Государственнöй монополија мукöд странајаскöд тöргүjtöмын ем бур политическöй оружijö пролетариат, диктатуралөн.

Государственнöй монополија паныдалö i мјан странаса классöвöй врагы: кулаклы, непманлы, вредители. Ез-кö вöв государственнöй монополија мукöд странајаскöд тöргүjtöмыс, барышыс пондис мунны унжыкыс кулак чептö, непман чептö, заграңичаса капиталистјаслы, а ез государствалы социалистическöй накопленнö нуöдöм вылö. Оз-öд прöста империалистјас мырсыны жугöдны мјанлыс государственнöй монополија, СССР-көд тöргүjtöм вылö

гырыс капиталистическөй отувтчөмјас лөсөдөмөн, медым паныдөн сувтөдны мјан госуларственнөй монополјалы капиталист чукөрлыс монополја.

Госуларственнөй монополја заграңчакөд төргүјтөмын лөө, мыј петкөдны СССР-ыс төвар заграңчаө, һи пыртны заграңчаыс төвар СССР-ө оз поң госуларственнөй орган, наркомвнөшторг щөктытөг.

Заграңчаын төргүјтө мјан госуларство, а оз частнөй торговечјас, быд странаын, кодкөд ми төргүјтам, ем торгпредство, код пыр и муно став торговлаыс.

Но оз сөмын тајөн торјав мјан заграңчакөд төргүјтөм империалистическөй странајас төргүјтөмыс. Империалистическөй странајаслөн мукөд госуларствојаскөд төргүјтөмын могыс ем паскөдны рынок асыс, бостны јөз кыыс унжык төвар вузалан рынок и сырјо бостан рынок, бостны ыжыджык прібыл. Мјан төргүјтөмын сјјө мојјасыс абуөс. Мјанлы колө мукөд госуларствојаскөд торговла, социализм стрөитан өдјас кыпөдөм вылө.

Мјан госуларство заграңчакөд төргүјтө план сертї, кодї шусө экспортно-импортнөй планөн, кодї вөчөма бара жө народохожајственнөй план куңа. Ми ог вермө өтпырјөн һөбны заграңчаыс став мјанлы колан машинасө сывөсна, мыј најө мјанлы ужјөзөн оз сетны и корөны мынтыны зарнөн, а зарнөн ми мынтыны ог вермө. Сїз-жө ог вермө өтпырјөн петкөдны заграңчаө уна сырјө, сывөсна, мыј мјанлы аслыным колө и ми абу колонја кыс ескө поңыс пычкыны империалистјаслы дөнтөм сырјо. Сывөсна мјан воңыв артавсө, уна-ө и мыј поңас вузавны заграңчаө, медым ескө-и ыжыд ущербыс аслынымез ло-и медым сы вылө ми вермим һөбны капиталистјаслыс гырыс машинајас, сещөм машинајас, кодјас асныс вөчөны машинајас. Сывөсна мјан заграңчаыс төвар һөбөмыс зависитө сес, уна-ө ми вермам асным вузавны. Мјан госуларстволы дерт колана сїз, медым ескө ми унжык петкөдим пыртөм дорыс.

Медым мјан вөліс, кың рөчөн шусө, актївнөй торговөј баланс.

Тажо лыдпасјасыс петкөдлөны, кызі кыптіс міјан
вузасөм заграңчакөд.

Војас	Петкөдөма за- граңчаө мільон шайтөн	Пыртөма загра- ңчаыс мільон шайтөн	Став оборотыс мільон шайтөн	Баланс мільон шайтөн
1913 в.	1.520	1.374	2.894	+ 146
1923/24 в.	523	439	962	+ 83
1924/25 в.	559	723	1.282	- 165
1925/26 в.	677	725	1.433	- 80
1926/27 в.	780	713	1.493	+ 67
1927/28 в.	778	946	1.723	- 167
1928/29 в.	878	836	1.714	+ 41
1929 в.	924	881	1.805	+ 43
1930 в.	1036	1059	2.095	- 28

Тас тыдалө мыј, мі өні төварсө војнаөз-са серті вө-
чам кык мында, а заграңчакөд вузасөмыс ез-на во вој-
наөзса шупөдөзыс.

Пассивнөј балансјас міјан лоісны сывөсна, мыј 1924-
25 воын вөлі міјан ңеурожај і лоі чінтыны ңаң петкө-
дөм, 1927-28 воын пассивнөј баланс лоі бара-жө сывөсна,
мыј мі заграңчаө егпеткөдө ңаң, а 1930-d воын пассив-
нөј баланс (22 міль. шайт) лоі сыыс, мыј капиталистичес-
көј странајасын крічіс і төварјас вылас доныс усі.

Мі ңин шуім, мыј міјан төргүјтөм заграңчакөд вөчө-
ма план серті, сіз, медым сіјө отсаліс міјанлы индустри-
ализаціја нуөдны. Сіјө тыдалө, кор мі віөдлам заграңчаыс
һөбөм төвар лыдпасјас вылө:

Заграңчаыс пыртөм (импорт) прөчентөн:

	Потребительскөј төварјас	Производственной төварјас
1913 в.	45	55
1922-23 в.	29,5	70,5
1927-28 в.	15,0	85,0
1928-29 в.	11,0	89,0
1929-30 в.	8,0	92,0

Производственной товарјас пѳын вевтыртѳны пѳртѳ-
мын машинајас.

Но вежсѳ мѳјан ез сѳмын пѳртѳм, но вежсѳ і товар
вузалѳм, петкѳдѳм заграњѳчаѳ вѳјнаѳз-са сертѳ.

Важѳн Россѳјавѳлі полуколонѳја-код, кыг мукѳд стра-
наса капѳталѳстѳјас пычкывлѳсны донтѳм доныг сырѳо.

1913 воын став петкѳдѳм товар пѳас Россѳјаыг вѳлі
њањ, выј і колк—65 прѳч, сыпыг ѳањ—53 прѳч, а ѳефт, вѳр і пушњѳна 14 прѳч.

1930 воын ѳањ, выј, колк став товар петкѳдѳм пѳас
вѳлі сѳмын 20,1 %, сыпыг ѳањ 20 %, а вѳр, ѳефт,
пушњѳна—40 прѳч.

Вѳѳдлам лыдпасѳас вылѳ, кыѳі вежсѳ заграњѳчаѳ тѳ-
вар петкѳдѳм (прѳцентѳн)

Војас с/х-ѳј товарјас

Промышленнѳј товарјас

1909-13 в.	75	25
1924-25 в.	55	45
1925-26 в.	59 5	40 5.
1926-27 в.	61	39
1927-28 в.	50	50
1928-29 в.	45	55
1929-30 в.	39	61

Тас тыдалѳ, мыј мѳ пѳр ѳтар заграњѳчаѳ пондѳм
унжык вузавны сојан товар пыдѳдѳ, кодѳ мѳјанлы аслы-
ным оз тырмы, промышленнѳј товар, медгасѳ ѳефт,
вѳр.

Заграњѳчаѳ вѳр петкѳдѳмын ыжыд пѳј усѳ мѳјан Ко-
мѳ област вылѳ, сывѳсна зев ыжыд ответственност усѳ
став ужалыг комѳ јѳз вылѳ тыртны правѳтельствыг ѳн-
дѳм план, медым Наркомвњешторг план сертѳ вермѳс
њѳбны колана машинајас. Вѳр петкѳдан план-кѳ Комѳ
област шуам оз тырт, сек чѳнас заграњѳчаѳ товар пет-
кѳдѳм, а чѳнѳ-кѳ товар петкѳдѳм, чѳнтысны лѳѳ і машѳ-
најас заграњѳчаыг ѳѳбѳмѳн, а машинајас ѳѳбѳм чѳнтѳм
вајѳдас вылѳ социѳалистѳическѳј фабрик-заводјас стрѳѳтѳм
њѳжмѳдѳмѳ. Со мыј вѳсна ыжыд чест і слава усѳ сылы,
кодѳ ударнѳја тышкасѳ вѳр вѳчан і кылѳдан план тыр-
тѳмын, сѳјѳ тышкасѳ социѳализм стрѳѳтан вѳтвоса план
олѳмѳ 4 воѳн пѳртны.

Тас ми адам, мыј кык ногса овмөсјас костын төргүтөмыс ем ачыс сикас тыш на костын, өд оз-жө прөста равзыны капіталістјас „Сөветскөј демпинг“ јылыс, „мырдөна уж јылыс“, медем ескө мијанлыс төварсө сен һекөд ез һөб і сек медем СССР быт лезіс заграничаса капіталөс і копыртчіс капіталістјаслы кок улас, пондіс корны ужјөзөн налыс да с. в. Но сөмын сјіө весшөрө гөлөс кеслөм. Гражданскөј војна бөрын, кор вөлі мијан быдлаті кіссөма, капіталістјас вөчлісны мијанлы блокада, һекөд мијанлыс һинөм ез бост, һі һекөд мијанлы һинөм ез сет, а кок улө кевмысны сек ми ег мунө, а өні-һын дерт ог мунө.

Россијаын пролетаріат вөчіс пролетарскөј революција, медем ми верми стрөитны социализм капіталістјастөг і медем һекущөм блокада ез вермы торкны мијанлыс план серті социализм стрөитөм, медем һекущөм капіталістическөј кризис мијан овмөсө мөртчыны ез вермы.

ЈУАГОМЈАС:

1. Мыјла мијанлы колө гырыс өдјас?
2. Көні помкаыс, мыј ми вермам кылтыры сешөм гырыс өдјасһи?
3. Мыј ещөм капиталистическөј овмөс і советскөј овмөс нөгјас?
4. Мыјла СССР төргүтө заграничакөд?
5. Мыјла оз поз мыјда колө өппырјон заграничаыс һөбны төвар, а сјз-жө-і петкөдны СССР-ыс заграничаө?
6. Мыјла мијанлы колө государс.веннөј монополија заграничакөд төргүтөмын?
7. Кушөм мог Комі област воғын сулалө заграничакөд төргүтөмын?
8. Мыј висталө, мыј өні му вылын абу өті, „јединој“ овмөс, а кык мөда-мөдыслы паныда сулалыс овмөсјас?

ПАРТИЈАЛӨН ДА СӨВЕТ ВЛАСТЛӨН АСКЫВЈӨН

СОҢҢЫТЫГ ЈӨЗ ПӨВССА ПОЛІТІКА

Капіталістјас-кө озырмөны уна сомильон аскывја јөзөс шыгјөдөмөн, најөс мырдөн ужөдөмөн. пемыдлунын кутөмөн. СССР-ын сешөм торјасыс бырөдөма помөз. СССР-ын һекущөм эскөдөм аскывја јөзөс, һекущөм нарвөтөм абу.

Октябрса революција СССР-ыс мездіс став аскывја јөзсө, сетіс быд аскывјөн соңғытыг јөзлы право торјөдчыны областө, республикаө да с. в.

Х-өд сјезд партијалөн тазі шуіс аскывјөн соңғытыг јөз куза:

„Партијалөн могыс сулалё сещём, медем отсавны аскывјён сорнытыс ужалыс јозлы вөтөдны воаё мунём централнөј Россијаос, отсавны налы: а) паскөдны да јонмөдны ассыныс советскөј государственност, сещём формасөн, коді лөсалөжык национално-бытөвөј условіјө сертыс; б) паскөдны да јонмөдны ассыныс, аскывјён ужалыс суд, администраціја, көзајственнөј органјас, властлыс органјас, кодјас вөчөмаөс меставывса јөзыс, местнөј јөзыслыс бытсө і психологіјасө төдысјасыс; в) паскөдны ассыныс пресса, школа, театр, клубјас да мукөд культурно-просветителнөј учрежденьнөјас аскыв вылын; г) вөчны да паскөдны курсјас, школајас кыз общеобразовательнөјјасөс, сіз-і профессионално-техніческөјјасөс аскыв вылын“.

Мыјла-нө коммунист партија, коді көсјө вөчны коммунизм, торјөдө аскывја јөзөс, националнөј культура кыпөдө?

Да сы вөсна, медем аскывја јөзыс вермісны ас кывјөн кокныджыка, өдјөжык кыпөдны овмөссө, культурасө, медем сіз өдјөжык вөчны условіјөсө өтувтчыны став аскывја јөзыслы му вылас өтө кывјө, өтө культураө, кор пролетариат вөчас ставмывывса революціја і социализм-ногса овмөсыс щөщ пырас бытас. Огө-ө мі ас вылө сорнөтө? Сөрт ог. Тащөм ленинскөј диалектика националнөј вөпрос куза.

Ленин аскывја јөз торјөдчөмлыс могсө кык кывјөн шулис. „Торјөдчыны мед өтувтчыны“ тајө-нын зик өта-мөдыслы противоречитөны, но олөмыс сещём, мыј аскывја јөз торјөдчөны, медем овмөссө кыпөдны ассыныс, культурасө вылө кыпөдны, а сещём кыпалөмыс вөјө өгувтчөмө, јөзыслөн овмөсыс оз понды торјавны, пондас лоны өткоф.

СССР-ын став аскывјөн сорнытыс ужалыс јөз стрөитөны социализм-ногса овмөс. Вөжөн капиталистјас, помещикјас јешщө-нын јона рөч јөз дорыс нарөтлісны, увтыртлісны аскывјөн сорнытыс јөзөс, сывөсна өні најө рөч јөз дорыс көчөмаөс бөрө, кыз культура бөксаң, сіз-і экономика бөксаң. Имперализм дырјө јешщө-нын јона мільардса уна јөзөс колоніјасыс увтыртөны. Міјан партијалөн і правительстволөн помөнікаыс зик мөдара. Ок-

табраса революцїя օткoдaлїс рoчօс, кoмїօс, чувашօс да с. в., сeтїс быд аскывја јօзлы свoбoднօја стрօїтны соціaлїзм.

Пaртїја і гoсудaрствo сeтօны зeв ыжыд oтсօг аскывја ужaлыс јօзлы, рoбoчօјјaслы і крeстaнaлы кыпօдны oвмօс, стрօїтны фaбрїк-зaвoдјaс, кօрттујјaс, сoвхoзјaс, кoлхoзјaс, мeдым нaјօ вeрмїсны вօтօдны вoзын муныс рoч јօзօс, мeдым ас гօгօрвoанa кывјօн օdjօжык вeрмїсны кыпօдны културa, мeдым рeгыджык мaтысмыны аскывја јօз кoст тoрјaлօм бырօдօмօ. Емօс-нa дeрт і кoммунїст пaртїја пїьн сeщօм јօз, кoдјaс тaщօм пoлїтїкaсօ пaртїялыс гօгօрвoօны ас нoгыс. Нaјօ кօсјօны օкօз тoрјօдчыны мукօд јօз дїныс, кышaвны аскывја јօзсօ і нe лeзны рoчјaсօс, тoрјօдчыны гырыс օdjас соціaлїзм стрօїтaнa ужыс, нaјօ aдօны сօмын сїјօс, мыјօн тoрјaлօны аскывја јօз рoч јօз дїныс, a oз кօсјыны aдօны, мыј нaјօօс օтлaалօ і сїјօн нaјօ вeвтօны клaссօвօј тышсօ ас нaціясыс, лeзօны быдмыны кулaклы. Мыјлa-нօ eскօ аскывја ужaлыс јօз օкօз тoрјօдчaсны? օк нїнօмлa.

Аскывјօн сoрнїтыс рoбoчօјјaс і ужaлыс крeстaнa стрօїтօны соціaлїзм oвмօс і нaјօлы стрօїтны нeкoд oз тoрк, нeкoд oз пaныдaв, a мօдaрօ, рoч прoлeтaрїaт oтсaлօны. օд кoмї јօз-кօ, шуaм, օкօз тoрјօдчaсны, кoр мїжaн aбу гырыс фaбрїк-зaвoдјaс, кօрттујјaс, сeк мї ас вынօн Кoмї oблaстын соціaлїзм-тօ вօчны oг вeрмօ. Тaг мї aдօaм, мыј тaщօм шoвїнїстјaс кօсјօны сօмын тoркны соціaлїстїчeскօј oвмօс стрօїтօм аскывја јօзкoст јїтօд СССР-ыс жугօдны.

Шoвїнїстјaслօн вeлօдօмыс сօмын кoлaнa кaпїтaлїстјaслы, кулaкјaслы, мeдым нaјօ вeрмїсны бoгтны ас кїулօ eксплoaтїруїтны аскывја ужaлыс јօзօс.

Стaлїн јoрт XVI пaртїја сїeзд вылын, aслaс зaклучїтaнa кывјын тaзі дoнјaлїс нaјօօс: „мeстнօј нaціoнaлїзм-лaн уклоныс мытчօдлօ нeдoвoмствoсօ вaжօн օeскօдօм нaціяјaссa кулыс клaссјaслыс прoлeтaрїaт дїктaтурa вылօ, ас нaціoнaлнօј гoсудaрствoօ нaјօлыс тoрјօдчыны кօсјօмсօ, мeдым лօгօдны сeнї aсгыныс клaссօвօј ыжыдaлօмсօ. Тaјօ уклоныслօн oпaснoстыс сeнї, мыј сїјօ бօр лoвчօдօ, быдтօ буржyазнօј нaціoнaлїзм, oмօлтօдօ

став аскывја јѳз костса јѳтѳдсѳ „СССР-ын і ворсѳ интер-
венцѳнѳстјаслы кѳвыв“¹⁾

Ем нѳшта мѳд бок шовѳнѳзмлѳн мѳдарѳ кѳжѳм, кодѳ
медса опастнѳј ѳнѳја кадѳ—сѳјѳ велѳкодержавнѳј шовѳ-
нѳзм. Најѳ оз кѳсјыны адчыны торјалѳмсѳ аскывја јѳз-
ыслыс, кодјас оз кѳсјыны вѳчны аскывјѳн школаын
велѳдѳм, кѳсјѳны мед ставыс сорнѳтѳсны рѳч кывјѳн,
медым ез вѳвны најѳ торјѳдѳмаѳс областјасѳ, республѳ-
кајасѳ да с. в.

Сталин јѳрт тајѳ дѳнјалѳс тајѳ уклонсѳ: „существоыс
велѳкорусскѳј шовѳнѳзмлаң кѳжѳмлѳн сѳјѳ, мыј најѳ кѳс-
јѳны гѳгѳртны нацѳоналнѳј торјалѳмсѳ кывјын, култу-
раын, бытын; кѳсјѳны бырѳдны нацѳоналнѳј республѳ-
кајас да областјас, кѳсјѳны орѳдны принцип нацѳоналнѳј
равноправѳјѳлыс да торкны партѳјалыс полѳтѳкасѳ апа-
рат аскывјѳдѳмын, пресса аскывјѳдѳмын, школа і му-
кѳд государственнѳј і обществѳннѳј органѳзацѳјјас на-
цѳоналѳрујѳтѳмын“²⁾.

Поѳѳ оз ѳнѳ најѳ сертѳ вѳчны? Сѳерт оз. Мѳ-кѳ пон-
дам ѳнѳ невѳмѳтны быд аскывја јѳзѳс, сорнѳтны рѳч-
кывјѳн, велѳдны школајасын рѳчкывјѳн, сек сѳмын тор-
кам налыс овмѳс бурмѳдѳмсѳ, пемыдлун бырѳдѳмсѳ, кул-
тура кывѳдѳмсѳ, СССР-ын соцѳиалистѳческѳј овмѳс вѳ-
чѳмсѳ.

Најѳ оз кѳсјыны гѳгѳсеѳны, мыј аскывја јѳз кост
торјалѳм оз поѳ бырѳдны ѳтѳ государствеын, оз поѳ
бырѳдны ставмувывса пролетарскѳј револуцѳјатѳг, да-
і сек-на пырыс-пырѳн оз быр. В. І Лењѳн та сертѳ тај
шулѳс:

„Националнѳј да государство костса торјалѳмјас
јѳз костас да странајас костас пондасны кутеыны јѳшѳѳ
зев-на дырѳ став му вылас пролетарѳатлы дѳктатура лѳ-
сѳдѳм бѳрын“³⁾.

Тајѳ пуктылѳс вѳпрѳссѳ В. І. Лењѳн, а велѳкодерж-
авнѳј шовѳнѳстјас кѳсјѳны ѳнѳ бырѳдны СССР-ын кыв
костса торјалѳм.

¹⁾ Сталин—Заключительное слово по отчету ЦК на XVI партс'езде.

²⁾ Сталин отчет ЦК на XVI партс'езде.

³⁾ Ленин т. XVII.

Кыв коста торјалом биродом пыдди налөн артмо мырдөн роч кыв суйём аскывја јозлы, ошјыны интернаціонализм нуодомон, а петө налөн зев чорыд шовінізм. Најө ассыныс шовінізмсө вевтөны Ленин ынём, мыј В. І. Ленин-пө шуліс, мыј „націоналнөј култура“ лозунг ем реакціоннөј лозунг. Тајө Ленин вылө удгысөм. В. І. Ленин шуліс, мыј „націоналнөј култура“ лозунг кор ыжыдалө буржуаџја—ем реакціоннөј лозунг, сы вөсна, мыј кор буржуаџја ыжыдалө, сек националнөј култураыслөн содерџањњөыс лоө буржуазнөј, а формаыс националнөј і сецөм култураыс робочөј классөс пондас воспитывајтны национализмөн, робочөј классыс могсө, медем нуодны тыш капиталистјаскөд ас нацјасыс, пондас вескөдны, і нуодны буржуаџја бөрыс, робочөј классы мукөд нацјасыс паныд. Сек ас буржуаџјакөд тыш касөм пыдди робочөј класс пондас дорјыны најөос, сек став аскывја робочөјјас буржуаџјакөд өтыввја тышкасөм пыдди ковмас тышканыс робочөјјасыс мөда-мөдыскөд, сек ковмас империалистическөј војнајас дырјі робочөј классы, војнаыс паныд мунөм пыдди лоө сувтны „овечество“ дорјыны, кыз вөчис 1914 воын II интернационал да с. в.

Но В. І. Ленин некор ез шулы, мыј „націоналнөј култура“ лозунг пролетариат диктатура дырјі реакціоннөј. В. І. Ленин индис, өнја тујсө парвјалы, мыј пролетариат диктатура дырјі националнөј културалөн содерџањњөыс лоө социалистическөј, сы вөсна, мыј аскывја робочөјјас і крестьяна стрөитөны социалистическөј овмөс, а формаыс лоө националнөј, сы вөсна, мыј националнөј формаыс, (аскывјыс і с. в.) гөгөрвоанажык, төдсажык, кокњыджык і өдјөжык сісцө аскывја јөз кыпөдасыны ассыныс културасө і вөтөдасыны воын муныс културнөјжык нацјасөс. Кодлы колана тацөм теоріяыс, тацөм кежөмыс парвја тујвизыс? Сөрт абу пролетариатлы. Сөрт абу аскывјөн сорњитыс ужалыс јозлы, а колана классөвөј враглы, важ роч капиталистјасыс, помещікјасыс да најө агентјасыс.

Сталин јорт тазі-і донјалис: „абу сөкыд гөгөрвоны—шуис Сталин—мыј тајө кежөмыс мытчөдлө важөн ыжы-

«далыс роч нацијаса кулыс классјаслыс, кодјас кӱсӱӱны бергӱдны аслыныс воштӱм прѳвѳлѳгѳјассӱ»¹⁾).

Та сертѳ велѳкодержавнӱ шовѳнѳзмлаӱ кежӱмыс партија тѳјѳвѳчыс ем главнӱ опасност нациӱнальнӱ вопросын.

Важ царскӱ колонијассӱ (Туркѳстан да мукӱд) сӱветскӱ правѳтельство бырӱдѳс да најӱӱс ӱткодѳлис централнӱ Россѳјакӱд, рочјаскӱд. СССР отсалӱ кыпӱдны производѳтельнӱ вынсӱ мукӱд бӱрӱ колӱм странајаслы кыз Персѳја, Турција да мукӱд.

Накӱд СССР мед бура тӱргѳјтӱ, ӱбӱбӱ налыс тӱвар ѳ вузалӱ ассыс налы колана тӱварјас, мыјӱӱн мѳ отсалам петны налы ѳмперѳализм кѳпод улыс, кодѳ зев јона експлоатѳрујтӱ најӱӱс.

ЈУАГӱМЈАС

1. Кызѳ партија да сӱвет власт виӱдӱбӱны аскыѳја јӱз вылӱ?
2. Кор вермас бырны кыѳ костса да култура костса торјалӱм јӱз кыстыӱ?
3. Мыј сещӱм нациӱнальнӱ, местнӱ шовѳнѳзм ѳ кушӱм сылбѳ теорѳјасыс?
4. Мыј сещӱм велѳкодержавнӱ шовѳнѳзм?
5. Кушӱм классјаслыс ѳдеологѳјасӱ петкӱдлӱны тајӱ кежӱмјасыс.
6. Кызѳ СССР виӱдӱбӱ борѳ колӱм странајас вылӱ?

---

¹⁾ Сталин—Отчет ЦК ВКП(б) на XVII партсѳезде.

3-d PAҢБЕЛ

БУРЖУАЗҢАЛӨН ДИКТАТУРА

Государство—ыжыдалыс классөн мөд классөс (паныда классөс) увтыртан орган (орган насилия)

Кор сорнитим капитализм дырса овмөс жылыс, сек ми сөмын гаралим государство жылыс. Сижо гаралөм кежыс-колтчыны оз поҗ. Государство жылыс вөлі дај өні-на ем уна јөзлөн гижөмјас, кодјас оз вескыда велөдны. Кор капитализм пырис војна бөрса кризисө, сек меньшевикјас јонжыка пондисны пөрјөдлыны робочөј классөс буржуазнөј государство жылыс вөвтөм дај лоны вермытөм торјас висталөмөн. Најө ошкөны буржуазнөј государствоос. Буржуазнөј государство-пө бытөо вермас бурмөдны робочөј классыс олөмсө да бырөдны буржуачја да робочөј класс костса протіворечіјөјас. Буржуазнөј государство-пө ем став ужалыс да експлоатірујтыс јөзлөн өтувја лөгөдөм тор, сижө өткода дорјө кыкнан классө да с. в.

Социал-демократјас, II интернационал, налөн идеолог Каутскөј мыжалөны Ленинөс да ВКП(б)-өс СССР-ын пролетариат диктатура лөгөдөмыс, пролетариат диктатура-пө жүгөдө, бырөдө демократіјаа власт да с. в. Најө велөдөны робочөј классөс: буржуазнөј (бытөкө демократическөј) государстволы паныд не мунны, пролетариат диктатура пыды лөгөдны „демократіја“ формаа власт, кушөм өні буржуазнөј государствојасын. Социализмө-пө поҗө воны мирнөја—государственнөј аппарат жүгөдтөг. Маркс, Енгелс, Ленин тащөм велөдөм вылө, Каутскөј-код мөвпјаслы государство теоріја жылыс сетисны зев чорыд вочакыв. Коммунистическөј партија, Ленин велөдөм серті, СССР-ын вөчис пролетарскөј государство, коді қик мөдарө буржуазнөј государство теоріја серті.

Лєнїн јорт „Государство і револуцїја“ нїма нїгаын ас јос, чорыд кывнас путкымтїс Каутскöјлыс ылöдчан теорїјасö государство јылыс. Танї-ї колö мїжанлы тöдмавны, мыј-жö сещöм буржуазнöј государствоыс, мыјөн торјалö пролетарскöј государство буржуазнöј государствоыс. Медым тајöс тöдмавны, дерт, колö первој тöдмавны, мыј сїјö лöо государствоыс.

Мыј сещöм государствоыс?

Пыр-ö сїјö вöвлїс, возö кежлö лоас-ö оз?

Корсаң і мыјла лöи государствоыс?

Ташöм јуагöмјас ылö мї вермам адзыны прамöј öтвет, сöмын Маркслыс, Енгелслыс да Лєнїнлыс.

Вїзöдлам-кö первобытнöј (јона важса) обществоса олöм ылö, мї сес ог вермö адзыны öнїја моз классјас ылö торјалöм, ыжыдалыс, нартїтана классјас ылö јуксöм, ыжыдалыс классјаслыс чорыда торјалöм увса классјас бердыс да общественнöј производствоыс; ог адзö і сїјö, медым öнїја моз судїтїсны мыжа јöзöс, турмаын пукöдїсны, лыјїсны; налогјас пуктїсны перїїсны. Тајö-нїн ставыс чужїны сек, кор обществоыс классјас ылö јуксїс да сукöд öтщöщ чужї государство, ыжыдалыс класслөн „мырдалан орган“. Первобытнöј обществоын јöзыс ез јукыны классјас ылö, öтїк сїкасажык уж ужалїсны, öтувја ужалан кöлујјасөн ужсö, овмöссö нуöдїсны: щöктытöг, мырдöнавтöг. Ташöм олан перїод шусö „первобытнöј коммунизмөн“. А вїзöдлам öнїја буржуазнöј общество ылö. Мї тас адзам, мыј јöзкост оланногыс зїк мöдарö важ сертї, јöзыс овмöс сертыс јуксöмаöс уна пелö, торјалöмаöс классјас ылö, ужыс јуклöма јöз костас производство сертї, собственност сертї, ужалан кöлујыс ужалыс дїнгыс торјалöма да вужöма ыжыдалыс классјас кїö, кодјас производствоас некущöм уж оз вöчны, а бостöны сöмын ужыслыс продукцїјасö. Ташöм пöрадöксö мед крепыда кутны да нартїтöм классјасöс буржыка подчїнїтны, классöвöј обществоын ыжыдалыс классјаслыс правасö, овмöссö, пöрадöксö вїзöм могыс, лöсöдöма государственнöј аппарат: чїновнїкјасөн, полїцїјаөн, духовенствоөн, армїјаөн. Вот ташöм јöзкостса классјас ылö торјалöм оласногыс, оз вермы

артмыны тащом государственной аппаратогыс, нарбитом классјаслы паныд лосодом законјастогыс, кодјас мырдон щоктисны ескө овны став обществоса мукөд классјасыслы ыжыдалыс классјас законјас серти.

Сизкө, важысаң быд государство вөлөма ыжыдалыс классјаслон нарбитом классјасос подчинтан, нарбитан аппаратон, общество писыс-жө артомтор, но коді пуктө ассө общество вылас, ассө зоннасон торјөдө обществосыс, воыс-воыжө јешщө торјалө обществосыс. Код-нө тащом выныс? Тајө сещом сикас јөз, кодјас вооружитчөмаос да ас каныс кутоны турмајас, суд, законјас. Тащом јөзыс буржуазной государствовын— полицја, армия, суд, чиновникјас да с. в.

Первобытной обществоын-кө ез вөвлы тащом государственной машинаыс, ез вөвлы ачыс государствовыс, мыјла і кодног ескон сјјө верміс лоны феодальной і капиталистической обществојасын. Та вылө Ф. Енгелс со кыјі шуліс: „Государство оз вермы артыны обществоса олөмыс торјон, абу сјјө кысаңкө высаң тувјалөмтор, сиз-жө государство оз вермы лоны, кыз гижліс Гегел „нравственной идеалон став классјас колөм серти артомтор“. Государство ем продукт обществолон кушөмкө паскалана щупөдын; государство ем лыдөм (признание), мыј тајө обществоыс зүгсөма решитны вермытом противоречјјө, ачыс аскөдыс торјалөма (потөма) решитны вермытом противоположностјасө, мынтөдчыны кодјасыс сјјө вынтөм. А медем сјјө противоположностјасыс, классјас паныда экономической иңтиресјасон, ез сојны өта-мөдсө і обществоосө төлктөм тышын, сы вылө лоі колана вын, общество вылас сулалыс вын, коді ескө лаңтөдіс өта-мөд вылас воөмсө, кутис сјјөс „пөрадок“ граңчајасын. Обществоосыс петөм тајө выныс, коді ассө пуктис сы вылө, пыр воыс-воыжө сы диныс ассө торјөдө. лоө государствовон“¹⁾.

Тас ми адзам, мыј государство быдмө, артмө общество писыс, воыжө быдмө сы вөсна, мыј классјас вылө јуксөм обществоас классөвөј косыс чорыжө паныд сулалыс классјас костын, а ыжыдалыс классјас јонмөдөны

¹⁾ Енгельс—Происхождение семьи, частной собственности и государства.

государственной аппарат пырыс аенысö. Тајö петкöдлö, мыј государство абу классјасöс мiрiтöдaн аппарат, а ыжыдалыс классјаслөн нарғытöм, классјасöс мырдөн подчинитан аппарат.

Государство ез вермы артмыны i оз вермы кутыны,—ез-кö вöвны обществoын мöдa-мöдыслы паныд сулалыс классјас, почыс-кö ескөн бурөн мiр лöсöдны на кoстын. Государство артмiс классјас ылö, кор общество торјалис i воçö быдмiс классöвöј общество развi-вайтчöмкöд щöщ да классöвöј тыш јосмöмкöд щöщ. Первобытнöј обществoын ез вöвны классјас; озырјас да гөлјас, експлоатируйтчысјас да експлоатируйтчысјас. Ез-кö вöвны классјас, некодлы i некодöс вöли подчинитны, мырдөнaвны i ынöмла вöли оз ков государствоыс. Кор-жö обществoын лоiны классјас, торјалисны налөн мојасыс общественной производствo бердын, öти сикас јöз (эксплоататорјас) ез мöдны ужавны аеныс, а доддалисны ужавны мукöд (эксплоатируйтчыс) классјасöс, сек дерт бурөн лöсöдчыны классјас кoстын оз-нын почы. Сек i чужi государственнöј властыс, мырдөн щöктан, подчинитан организацијаыс. Сiз вöли колö ыжыдалыс классјаслы, кодјас кiын лоi став озырлуныс, кодјас государственнöј аппарат пыр мырдалисны, подчинитисны увса классјасöс.

Маркс да Енгельс бöрын, јешщö чорыджыка Владимир Ильич индиc, мыј „государство сешöм организација, кодi i петкöдлö классјас кoстын мiрiтчыны вермытöм, почытöм классöвöј противоречiјöјасö. Государство артмö, быдмö сек, сешöм кадö, кор i кыз объективнö оз вермы лoны мiрiтöма классöвöј противоречiјöјас“¹⁾.

Бурöщ тајö торсö мелко-буржуазнöј идеологјас (меньшевикјас, есерјас) оз кöсјыны гөгөрвоны. Аенысö најö шуöны марксистјасөн да вiставлöны робочöј класслы Маркслыс велöдöмсö оз сiз, кыз сiјö шулис да кызi мi шулим-нын, а мöдарö бергöдöны, мошењичајтöны. Најöлы быт лöö признајтны, (олöмас сiјö ем-да, кызi он признајт), мыј государство ем, „ем-кö классöвöј противоречiјö да классöвöј тыш, сöмын воçöсö „векöдыш-

1) Ленин—„Государство i революција“.

тöны“ Марксöс да шуöны: „государствоыд-пö классöвöй противоречийö бырöдыс орган, государствоыд-пö класс-жассö öта-мöд костас мiрiтö, öткодалö, оз лез јонжык класслы нарвiтчыны омöлжык вылын да с. в“.

Маркс да Ленин шуöны, государствоыд-пö öтi класс-лөн ыжыдалан орган, мöд классöс увтыртыг-личкыс орган, государствоыд-пö лөгöдö да кутö сещöм „пöра-док“, кодi јонмöдö мöд класс вылын ыжыдалöмсö да нарвiтöмсö.

Государство пыр ыжыдалыс класс жугöдö вынсö мöд классыслыс, медем ескö сiјö ез вермы шыбытны ыжыдалыс классö.

Меңшевикјас-ног, есерјас ног, государство бырöдö классјас кост ладмытöмјас. На ногөн сiјö став классјас вылас сулалö да öткода дорјö став классјаслыс иңвересјассö, на ног весиг государство органазуйтö овмөссö да вермö вайöдны классјас бырöдöмöз.

Серт-жö ташöм теорјаыд буржуаңјалы колана, секi-öд государствомöд робочöй класслы аик һинöмла тышканы. Сöмын збылысö, пондасны-кö робочöјјас бастуйтны да корны уждон содтöд, секi капиталист норасö государстволы, а государстволөн ем закон, код сертi сiјö свиңеч пулаөн робочöјјасöс лантöдас. Ташöм государствосö најö шуöны классöвöй противоречийö бырöдыс органөн да öд нöшта Марксöс сетчö кыскöны, шуöны, таңисö-пö Маркс шулис. Кыз-нö тајöс шуан, он-кö мошең-һичествоөн!

Капиталист странајасын тајö теорјаыс медеа öпаснöй тор: тајö теорјаыс ылöдö робочöй классöс классöвöй кос нуöдöмыс. Пролетариатлөн вермас лоны сöмын öтi теорја—марксистскöй-ленинскöй теорја, кодi шуö: **государство ем:**

Ыжыдалыс класслөн мырдöналан орган: сiјö личкö сылы паныд классöс, тајö кык классö һекущöма оз поч мöда-мöдыскöд мiрiтны, оз поч бурөн дугöдны тышкасöмсö.

Економика боксаң ыжыдалыс класс государство пыр бөгтö ас кi улас политическöй власт да сы радi вермö ыжыдавны обществоын, став государственнöй машинаыс пондö ужавны ыжыдалыс класслы, ыжыдалыс класс

сijö государственнöй машинасö вöчö аслыс колана нога-
öс, сылыс бура кывзыгысöс.

Тази i сöмын тази колö гөгөрвоны государстволыс
сушщностсö.

УУАГОМЈАС

1. Мыj сijö государствоыс да мыjын сылөн выныс?
2. Мыj вöсна да кыс артмö государство?
3. Мыj понда классöвöй общество оз вермы овны государствог?
4. Кодлөн да кушöм орган классöвöй обществоын государство?
5. Мыj шуоны меньшевикјас да есерјас государство јылыс?
6. Көнi најö велöдöмын локлуныс да кушöм интi социал-демократјас зугöны
Маркслыс велöдöмсö?

Литература:

1. Ленин—„Государство и революция“ 1-ја тукöд, 1,23-д параграфјас.
2. Енгелс—„Происхождение семьи, частной собственности и государства.“

Капиталистическöй странајасын буржуазјалөн диктатура

Онöз ми сорнiтим государство јылыс вообще ег
торјöдö нi буржуазнöй нi пролетарскöй государство.
Кор ми тöдам, мыj сецöм государствоыс, секi мијанлы
коккыджык тöдмавны буржуазнöй государствоöс.

Буржуазнöй учоннöјјас, буржуазнöй политикјас ошкöны
буржуазнöй государствоöс: сijö-пö зев демократичнöй, сенi-
пö участвуйтöны став јöзыс, став јöзыслы-пö сетöны
бөрјысан права, сенi-пö позö вöлеју сорнiтны, мыj
јылыс колö, чукöртчыны собрањнöјјас вылö да с. в.
Визöдлам, збыл-ö налөн ошјысöмыс да кушöмжык сijö
буржуазнöй демократияыс, кодлы сijö колö.

Кор ми шуим, мыj государствоыс (кушöм-бы ез вöv)
ем ыжыдалыс класслөн мырдöналан орган, весиг секi-
нын ми ог вермö ескыны, мыj буржуазнöй государство
медса демократичнöй, мыj сенi участвуйтöны став
јöзыс.

Капиталистическöй странајасын-кö ыжыдалыс классыс
буржуазја, сiз жö i государствоыс буржуазја кi улын,
сiзкö государствоыс лöб буржуазјаон робочöй классöс
эксплоатирујтан органөн.

Буржуазнöй „демократическöй“ государство вöчöма
сiз, мыj формалнöја быдөн—i робочöй i капиталист вер-
мöны бөрјыны да лоны бөрјöмөн, ем всеобщцöй избiра-
тельнöй права.

Став јѳз пышкын гѳлѳсујтѳмѳн, вѳт лѳбѳ квајт воѳн ѳтчѳд, бѳрјѳссѳ прѳзѳдѳнт. Сыыѳ ѳпрѳч бѳрјѳссѳны прѳдствѳтелјас парламентѳ, парламентын кушѳм партѳја унжык места бостас да кушѳм прѳдставѳтеллы шѳктас прѳзѳдѳнт, сѳјѳ пондас ѳндавны мѳнѳстрјасѳс. Прѳзѳдѳнтыс да сѳјѳ мѳнѳстрјасыс ѳ лоѳны прѳвѳтелствоѳн, кодјас лѳзѳны законјас да пѳртѳны олѳмѳ сѳјѳ законјассѳ. Ферт, гырыѳ законјас вынсѳдѳѳны парламентын. Сѳзкѳ парламент сѳмын сорнѳтѳ гырыѳжык фѳлѳјас кучѳ, а став ужсѳ да законјассѳ олѳмѳ нуѳдѳны мѳнѳстерствојас. Парламентѳ пыр унжыкыс сурѳны буржуазнѳй партѳја пыѳ. Бѳрјѳсѳмсѳ сенѳ вѳѳѳма сѳз, мыј унжык ужалыѳ јѳзыс оз вермыны бѳрјѳсѳмјасас весѳг участвујтнысѳ. Таыѳ мѳ адѳам: парламентѳ да прѳвѳтелствоѳ ѳѳкор оз вермыны сурны робѳчѳјјас дај оз ѳ вѳѳны робѳчѳјјасыдлы колана торјастѳ. Кѳѳ сѳсѳа-нѳн фѳмократѳчнѳй буржуазнѳй государствоыд, но сѳјѳ век-жѳ-нѳн лоѳ буржуазѳја кѳподулын, сѳјѳ пыр пондас буржуазѳјалыѳ моґјассѳ олѳмѳ нуѳдны.

„Фѳмократѳчѳскѳј рѳспублѳкаын, — шуѳ Енґѳлс, — озырлуныѳ пѳлзујтѳ аслас властѳн косвеннѳ, но бара вернѳјжыка: первој-кѳ — чѳновнѳкјассѳ вескыда (јавѳа) ѳѳбѳмѳн (Амерѳка), мѳд-кѳ — прѳвѳтелствојас да бѳржа костын сојуз вѳѳѳмѳн (Францѳја, Амерѳка)“.

ѳнѳ, ѳмпѳрѳалѳзм да банкјаслѳн ыжыдалѳм, ташѳм моґјасѳн быд фѳмократѳчѳскѳј рѳспублѳкаын бостѳны государствоѳ ас кѳ улѳс. Сѳјѳ-жѳ мѳнѳстрыѳ разнѳй картѳелјас да трѳстјас кутѳ, сылѳн ем уна фабрѳк-завѳд да банкјас, фѳрт-жѳ-нѳн сѳјѳ оз понды аслыѳ паныд вѳѳны. Ферт-жѳ ѳѳкушѳм мѳнѳстр, ѳѳ чѳновнѳк оз пондыны паныд мунны сылы, кодѳ налы мынтѳ ыжыд жалѳваѳнѳ да с. в.

Амерѳкаын бѳрјѳсан кадѳзыѳ тѳлыѳ ѳѳл възжык капѳталѳстјас ѳндѳны канѳѳдѳтјассѳ да быдсама ногѳн ѳшкѳны најѳс, медалѳны сѳм вылѳ нарѳснѳ јѳзѳс кодјас улѳча вывтѳ портретјасѳн ветлѳдлѳны да горзѳны сетны гѳлѳс сѳјѳ канѳѳдѳтыслы, театрјасын, ѳ вѳчкѳјасын на јылыѳ проповѳдјас лыдѳѳны да с. в.

Фѳмократѳчѳскѳј рѳспублѳка дѳрјѳ озырјасыдлѳн властыѳ сѳјѳн-ѳ вернѳјжык, — шуѳ Ленин, — мыј сѳјѳ оз

завісіт омёл капіталізм кышыс. Демократічэскай республікайд — капіталізмлөн бур, політэскай кыш (оболочка) да сы понда, кор капітал бостас (Памчэскайяс, Черновјас да Церетелмјас пыр), сійө медга бур оболочкасө, сек пуктө асгыс властсө сещөм нафешнөја, сещөм вернөја, мыј некущөм вежгөм ны мортлөн, ны учрежденьөлөн, ны партіјалөн буржуазнөј демократічэскай республікаын оз вермы вөрчөдны сійө властсө.¹⁾

Візөдлам-кө мі буржуазнөј госуларствојасса быдлунса олөмас, мі адзам: сені поңө ошкыны сөмын буржуазнөј законјас „пөрадок“, а пондас-кө, шуам, робочөј класс асгыс мојассө петкөдлыны, секі госуларствоналыс мојассө олөмө пөртөм пыдди, мырдөн щөктас лагтны, сы вөсна, мыј робочөј классылөн корөмјасыс мунөны паныд буржуачіјалы.

Бостам-көт сещөм тор: робочөј класс уна во чөжнүн нуөдө тыш 8 часа ужалан лун вөсна, а госуларствојас унаыс-нын 8 часа ужалан лун сетөм пыдди сөвнеч пула сетлісны.

Буржуазнөј лакејяс горзөны „свободнөја собранияс вөчөм“ јылыс, а став керкаыс, көні чукөртчынысө поңө, буржуачіја кыын, а улч вылын закон серті оз поң чукөртчыны; „свобода слова“ горзөны, а робочөј классыс јурнуөдысјассө, робочөјјасыс колана мојассө висталөмыс турмаө сујалөны да с. в.

Сізкө мі вермам шуны: веркөссагыс госуларствоыд көт сөсса-нын „демократічэскай“ формаа да овмөсыс-кө капіталізм ногса, ыжыдалө-кө буржуачіја, сені некор оз вермы лоны „чистөј“ демократіјаыд, сені пыр-нын лоө буржуачіјалөн диктатура. Парламентјасыд — сөмын сайөдјас, буржуачіјалыс диктатурасө ужалысјасыс тупјысјас.

„Өтчөд кымынкө воын рөшајтны, кущөм шлен ыжыдалыс класслөн пондас лічкыны јөзсө парламентын — со көні буржуазнөј парламентарізмыдлөн зік збылмогыс“²⁾.

¹⁾ Ленин — „Госуларство и революция“ избранные произведения, т. IV стр. 11 или т. XXI III-е изд. стр. 377.

²⁾ Ленин — Госуларство і революція т. XXI III-d изд. 400 лб.

Буржуазној парламентыд сөмын болганін. Сені уна тор жылыг сорһитлөны, а сїјө сорһисө олөмө пөртны по-чө сөмын министрство да префідент пыр. А најө, кы-зі мі төдам-һн вөчөны буржуазїялы колөм серті.

Паскыда демократїя буржуазној республикаын вер-мас лоны сөмын гырыгжык буржуазїялы, но Һе робо-чөј класслы да ужөн олыг крестаналы. „Чїстөј демо-кратїя“ жылыг Каутскөјјаслөны сорһи ем прөстө бол-гөм, јөзөс ылөдлөм. Кор ем обществоын классјас, сек оз вермы лоны сорһи чїстөј демократїя жылыг. „Оз по-чө сорһитны чїстөј демократїя жылыг,—шуө Ленин,— кытчөз емөс уна пөлөс классјас, секї по-чө сорһитны сөмын классөвөј демократїя жылыг“).

„Чїстөј демократїя вермас лоны сөмын сек, кор обществоас став јөзыс пондасны мырдөнавтөг, ас вө-ласыс участвуйтны овмөс нуөдөмын, управлењњөын. Но кор пондасны ставыс өтмоза овны да участвуйтны овмөс лөсөдөмас, секї Һекөдөс дај Һекөдлы лөө мыр-дөнавны, Һинөм ылоө сек лөө государствоыс, государ-ствоыд кулө-кө, кулө щөщ демократїяыд-ї—государ-ствотөм демократїяыд-өд оз овлы. Ташөм торјыс— государство бырөмыс,—вермас лоны сөмын сек, кор став ужалан көлујыс лөө общественнөј, сїјө лоас сө-мын коммунистическөј обществоын, көн быд морт пон-дас ужавны, мыј сїјө кужө—вермө да бөгтны мыјда сы-лы колө. Но кор емөс-на классјас, а медсасө буржуаз-нөј обществоын, көн Һекымын сурс морт нарһитөны уна мїллон јөзөс, сенї демократїяыд сецөм-жө „чїс-төј“, кызі і капїталїст „честнөј“. Капїталїзм дырїї вер-мас лоны демократїя сөмын капїталїстјаслы да по-мещїкјаслы, а Һе робочөј класслы да ас ужөн олыг крестаналы.

„Бостөј өнїя государствојасыдлыг основнөј закон-јассө,— шуө Ленин,— бостөј најөлыг управлењњөсө, бостөј свобода собрањњөјаслы лїбө печатлыг, бостөј „зак он возын гражданајаслыг равенство“—і ті адған-ныд: быд восколын, бура төдса быд сознательнөј і чест-нөј робочөјлы, буржуазнөј демократическөј мїцемерїїө-

1) Ленин—Прол. револ. і ренегат Каутскїї.

ыс. Абу не өтi гoсударство, мед көт сiјö сесса-нын демократичнöй, көнi ескö ез вöвны коласјас лiбö оговоркајас конституцијасын, кодјас буржуазиялы сетöны верманлун сувтöдны војска робочöйјаслы паныд, вöчны военнöй положеннö да с. в. „пндасны-кö торкны пöрадoк“,—збылысö пндасны-кö „торкны“ експлоатирүтчыс классјас ассыныс рабскöй олöмсö да заводитöны нуöдны аснысö оз раб ногөн“¹⁾ Со кушöм буржуазнöй демократияылöн збылуныс.

Фашизм. Ленин кывјаслыс збылунысö петкöдлö зев бура быд öнiја империалистическöй гoсударство, кор робочöй класс да буржуазия кoстын классöвöй тыш јoсмiс. Öнi робочöй класс пндiс чорыджыка јiтчыны коммунист партија бердö, јонмöдiс ассыс вынсö да пндiс чорыджыка воны буржуазия вылö, чорыджыка пндiс тышкасны ас олöм бурмöдöм вöснаыс. Но робочöй класслы паныд буржуазия чорöдiс i гoсударство. Öнi буржуазия шыбытiс демократия маскасö да ассыс диктатурасö ердöдiс јавöа. Империализм дырјi, кор монополистическöй капитал јiтчис гoсударствокöд, кор гырыс фабрик-заводјасö, көрттујјасö капиталисткöд öтшöщ пунктö капиталсö шöщ гoсударство-дај, буржуазия оз-нын вермы зebны демократия сажö ассыс диктатурасö.

В. I. Ленин јешшö 1917-д воын-на шулис: „медсасö империализм, банкöвöй капиталлөн эпоха, гырыс капиталистическöй монополијаслөн эпоха, монополистическöй капитализмлөн гoсударственно-монополистическöй капитализмö быдман эпоха, мытчöдлö „гoсударственнöй машиналыс“ зев чорыда јонмöм, сылыс чиновничöй да военнöй аппарат кывлытöма быдмöм, робочöй класслы паныд репрессия нуöдöм-јонмöдöм вöсна, кыз монархическöй сiз i медса свободнöй республиканскöй странајасын“²⁾.

Сiсмыс капитализм 1914 воын көсјiс војнаөн, рынокјас вылыс јуклöмөн, јонмöдны асö, но јонмöм пыдди пырис чорыджык кризисö. Сiјö нöшта пыдöжык вöјис кризис пышкö. Војна бöрса кризис, труд да капитал кoстыс тышкасöмсö јона јонмöдiс-да, буржуазия петкöдiс ерд вылö ассыс диктатурасö. Буржуазнöй гoсударство

1) В. I. Ленин—„Пролетарская революция и ренегат Каутский“ стр. 31.

2) Ленин—Гoсударство i революция 31 лб. т. XXI III изд. 39 лб

өні пөртчiс ас вывсыс демократическөй паскөмсө да
вөчiс воеса буржуазнөй дiктатура—фашизм.

Мыҗ-нө сiҗө фашизмыс?

Фашизм медпервоҗаыс чужис Италиҗаын, кор робочөй
класс кыпөдчiс ыжыд вынөн буржуазҗаылы паныд. Оҗи
став буржуазнөй госуларствоыс-нын фашизм туҗи вылын
суларөны. Социал-демократическөй партиҗаҗас, кодi оҗоҗ
нымөн видчысыштлисжык робочөйҗасөс лыҗлөмыс да бур-
жуазҗаыс вескыда дорҗөмыс, өҗи наҗөс, наҗө уж куҗа
оз-нын поз некыҗ торҗөдны лубөй буржуазнөй партиҗа
диныс. Медым робочөй классөс лантөдны, медым вынсө
сылыс пазөдны, медым коммунист партиҗаҗасөс пазөдны,
буржуазҗа ынөмөн оз брезгуйт, став мырдөналанторсө
лезис уж вылө. Буржуазҗа госуларственнөй аппаратсө
зев јона центрамиҗируйтө, зев өдҗө содтө армиҗа, пөмщиҗа,
быдсама революционнөй тор немжамиттөг пазөдө,—лыҗлө
робочөй демонстрациҗаҗас, кодҗас корөны бурөн уждон,
тупҗалө революционнөй газетҗас, журналҗас, сипталө робо-
чөйҗаслыс, гөрд профсоюзҗаслыс, коммунист партиҗаҗаслыс
клубҗас да с. в.

Буржуазнөй фашистскөй правительствоҗас дугдисны-нын
черемонитчыны демократиҗаон, лезалөны чрезвычайнөй
законҗас парламентҗаслыс јуастөг. Пилсудскөйҗас, Мус-
солиниҗас оз-нын јуасны парламентҗасыдлыс, а наҗө асныс
парламентҗассө весиг вөтлөны, парламентлыс јуастөг
вөтлалөны локжыка надор ужалыс министрҗасөс да
пукталөны налы колан јөзөс министрствоҗасө i мукөд
правительственнөй, окружнөй органҗасө. Став гырыс во-
просыс өҗи решайтчө оз парламентын, а бокин парла-
ментсыс.

Со мыҗ шуис Мануилскиј јорт ЦККИ X-d пленум вы-
лын фашизм јылыс:

„Фашизмыд абу быдсама репрессивнөй меропрҗаттө-
җас,—сiҗө госуларственнөй аппаратлыс централизиҗаҗа чу-
довищнөй ыждаөҗ вайөдөм, медым мырдөнавны пролета-
риат массаөс, монополистическөй нога капитализмкөд да
капитал чуқормөмкөд (центриҗируйтөмкөд) өтщөщ вы-
өҗ. Социал-демократиҗа фашиҗируйтчө, социал-фашистскөй
партиҗаон сiҗө лөө не сөмын сыпонда, мыҗ наҗө оз
брезгуйтны робочөй восстаннөҗас лыҗлөмыс, а сыпонда,

мыҥ на кiјасөн трестовској централизованној капитал чепасо, перво-кө вежны буржуазној демократиялы институттасо, парламентаризм, партијасөн парламентын ужалом да с. в., мөд-кө, —мырд-дало сiјө шедөдөм вөлајас, кодос робочөј класс перјис јешщө буржуазној демократия дырји-на, мырдөна арбитраж петлаон пөдтө стачкајас, социал-демократия отсалөмөн вөтлө-пазөдө революционнөј профсоюзјас да с. в.“

Со мыҥ лоө фашизмнад. Тани жеңыда, но шуөма ставсо, индөма фашизмлыг став тувиҥсө. Ферт, буржуачия i важон, кор-нын ворсөдчис сiјө демократияон, ассыс диктатурасө петкөдлс, но öни диктаторској, фашистској методјасыс пондссны-нын ыжыдавны быд буржуазној государствоын. Государствојаслөн фашизация оз өткода паскав быд странаын. Первојсө фашистској переворотјасыд вөлины аграрној странајасынжык, шуамкөт: Италијаын, Венгрияын, Болгарияын, Польшаын, Югославияын да с. в. 1928-29 воө фашизация мунс мукөд странајасын-и. Коминтерн пыщса вескыдыв оппортунистјас (Брандлер да мукөд) вөчлисны вывод: фашизмид-пө паскалө сөмын аграрној странајасын, мукөд странајасын-кө, кыз шуам, Германияын социал-фашистској министрјас (Эверингјас көви лыјлисны робочөј демонстрацияјас, сiјө абу-на јешщө фашизм, 1919 воын-пө тај социал-демократјас (Носке) лыјлисны-жө робочөјјастө. На ног артмө, быттө социал-демократия 1919 вогаң ынөмөн ез вежы да коммунистическөј интернационаллы ынөмла öни вежны ассыс тактикасө. Та вылө Мануилској јорт ИККИ X-d пленум вылын шуис: „1918-19 во социал-демократия Носке кiјасөн лыјлис робочөјјасос, а сiјө-жө пöранас Гилфердинг да Отто Бауер кiјасөн сiјө петкөдлывлс „социализация“ јылыг проектјас. Сiјө пöранас социал-демократия ез-на смелмөдчывлы вежлавны 8 часа ужалан лун мбө вөзјыны мырдөна арбитраж јылыг закон, ез-на смелмөдчывлы тышкасны пролетариатөн экономическөј корөмјаскөд паныд да с. в.“

А öни социал-демократия став сiјө торсө быд государстволы вөчө сiнсө лапкывтөг. Сы понда ИККИ-лөн X-d пленум 1929 воын аслас резолюцияын гијис.

„Робочөй классөс пöдтан політікакөд öтщöщ быдмө політікескөй реакціја, мунө буржуазнөй государственнөй аппаратлөн фашізаціја. Імперіалістическөй протіворечіјö јөсмігөн, классөвөй тыш јөнмігөн фашізм сувтö пыр паскыджыка паскалыс методөн буржуаціја ыжыдалöмын. Соціал-фашізм— фашізмлөн аслыс сама форма, коді дугдывтöг отсалö буржуаціялы, парамізујтны массалыс-актївностсö“.

Тажö став шуөмјассö мї вермам лыддыны быдлун гачетјасыс, медса-нын öнї крїзїс дырјї, кор фашізм быдлун пыдöжык сујö ассыс вужсö, пыр јонжыка заводітö лыјлыны робочөјјасөс, сїптавы профсојузјас да с. в.

Прїмер пыдды бостам-көт Польшаөс. Польшаын Пїлсудскөй аслас фашістскөй организација пыр (организацијаыс „стрелок“ нїма) вöчїс переворот (мырдөн шыбытїс) важ демократическөй правїтелство да лөсөдіс ассыс дїктатура. Пїлсудскөй неважөн-на нуөдіс террор асыввыв Украинаын ас ужөн олыс крестана костын, сы вöсна, мыј најö крестанаыс пондöны шуасны гырыс налогјас куҗа. Власт бостөм бöрын Пїлсудскөй став му пастаыс горөдіс: „Польшалы колö-пö лоны ыжыд індустріалнөй странаөн, а медым сїјөс вöчны, колö медпервој помöз бырөдны коммунистјасөс да надор мунысјассö“.

Індустріализацијатö Пїлсудскөјыд нуөдö, дерт-жö робочөй гөрб вылын, ужалаң лун содтөмөн, уж дон чїнтөмөн, страховаңнö бырөдөмөн, безработнөјјаслы отсöг сетөм бырөдөмөн да с. в.

Бостам, бара-жö, індустріалнөй страна—Германїја. Тани соціал-демократїја мытчөдлө став Інтернаціоңаллы, кыҗї колö вузавны робочөй классөс, кыҗ колö лоны соціал-фашізмөн. Ез-на уна пöра кол, кор с.д. мїнїстр щөктөмөн лыјлісны робочөјјасөс демонстраціја вылыс мајї-ја лунö. Сы бöрын-нын быд гырыс карын не öтчыд лыјлісны робочөјјасөс.

Правїтелство лөзїс чрезвычайнөй законјас государствовын „пöрадок“ кутөм јулыс, фїнансјас јылыс, бјуджетыс убытка вевтвөм јылыс да с. в., кодї ставыс öшјö робочөй гөрб вылö.

Öнї пöштї быд государствовын нуөдöма закон прїнудїтельнөй арбітраж јылыс, код сертї робочөјјаслы оз поч

бастуитны арбитражнөй комиссија щөктытөг. Быд венчана вопрос сетсө видлавны сижө комиссијаас, коді видлалө і решајтө, а комиссијаас пырөны профсоюзсаң да предпринимательсаң, коді, дерт-һин, вөчас капиталист ног, а сижө комиссијаыслөн шуөмыс лоө закон і робочөйјаслы сек оз-һин почь протестујтны сижө шуөмсө. Оз-кө пондыны робочөйјас сижө шуөм вылас подчинәјтчыны сек правительство ыстө помидијаос газөн да пулаөн подтыны робочөйјасос.

Ташдөм фашистскөй диктатурасө Каутскөй јандыгтөг шуө „чистөй демократијгөн“! Со кыз пондисны сө-лөн вождјасыс һизув-моз кысјасны, рушку вылас буржуацја возын.

Көннөй фашизм-лөн вужјыс. Фашизмды абу кушдөм-кө торја јавленһө, империализмыс торјөн артмөм тор. Сижөс быдтө империализм олас ногыс, ас пыщыс, монополистическөй капиталыс. Сижө—монополистическөй капиталлөн ыжыдалан ног.

Онија империализмы, монополистическөй капитализмы, буржуазнөй демократијаөн тупысны тырмытөм һин: став противоречјөыс, мыј ем сы пыщкын, а медсасө труд да капитал костын—пролетариат да буржуацја костын противоречјөыс, пырис пыдөжык, јосмис јонжыка. Мыјла јосмөны, пыдысмөны империализмлөн сижө противоречјөјасыс?

Социал-демократија сывлис ескө:

„Организованнөй капитализмыд-пө лоө капиталистическөй конкуренцијаос социалистическөй планөвөй принцип вылө вежөмөн, общественнөй регулированһө вылө вежөмөн (Гилфердинг). Збымыссө лоі зик мөдарө. Лоі бурещ сиз, кузи шулис В. И. Ленин: „Империализм оз **вылмөд дај оз і вермы вылмөдны** капитализмос. Империализм содтө да јосмөдө капитализмыс противоречјөјассө „ноқјө“ монополијас свободнөй конкуренцијакөд. Бырөдны вузасөм, рынок, конкуренција кризисјас да с. в. империализм оз вермы. Шук сижө өта-мөдыслы паныдасөмјасылөн—монополијалөн да конкуренцијалөн өтлаасөмыс—лоө империализм пыщкөсөн, бурещ сижө лөсөдө ачыс аслыс киссөмсө, мбө—лөсөдө социалистическөй революција.

Буржуаҗияыд, җерт-жө, гөгөрвоө имперіализм помасө-мыслыг матыстчөмсө да сыпнда сїјө, медем пом воөмсө сувтөдны, көсјө мырдөналөмөн бырөдны ас страна пышса прөтиворечїјөҗассө. Фашисткөҗ диктатура пыр, а мукөд страна пышса прөтиворечїјөҗассө—имперіалистическөҗ војна пыр. Мыј монополистическөҗ капитализм оз вермы бырөдны конкуренција, анархија, кризисҗас, а пыдысмөдө, јөсмөдө најөс, петкөдлө өнїја мїрөвөҗ экономическөҗ кризис, кодї-нын кыссө көјмөд во дај оз-на тыдавсылөн помыс. Кор организујтчөны гырыг трестҗас, картелҗас да бостөны ас кї улас матө жык производствосө, секї:

„Буржуаҗия лөө мїшнөҗ классөн; најөлөн став общественнөҗ функцијаыс вөчсө медалөм служашщөҗасөн, (Енгелс), а производствын-кө зөң класс мїшнөҗ, ковтөм, сїјө җерт сөмын паныдалө, торкө производство паскалөмсө. Производствын-кө буржуаҗия кын, сек сїјө, җерт-жө, оз вермы бура пуктыны производство бердыс, мырҗаҗыны налыс фабрик-заводҗас, медем воҙө кыпөдны да паскөдны производство. Пролетариат да буржуаҗия костын прөтиворечїјө јөсмө сы понда, мыј өнї быдсама пөлөс экономическөҗ забастовка пөрө политическөҗ тышө, кытчө щөщ кыссө і государство.

Забастовкаҗасыд политическөҗ тышө пөрөны, мыј понда: предпрїятҗөыс пырө трестө, а трест оз вермы өтї предпрїятҗөын уждон вылөжык лептыны да забастовкасө пөдтөны. Забастовкасө трестлы пөдтыны отсалө государство, кодї пырөма трестас пажш ц көн да ассыс политическөҗ сөгласујтө трестса, картелса правлењнөҗаскөд совещательнөҗ комиссијаҗас пыр, кодҗас емөс министрҗас совет бердын.

Сїз-кө, робочөҗаслөн быд забастовка інмө трестлы дај государстволы, сывөсна забастовкаҗасыд быт быдмөны политическөҗ тышө буржуаҗиякөд, буржуазнөҗ правительствокөд вермасөмө.

Өнї имперіализмын мед тыдаланаыс, классөвөҗ тыш мед-јона јөсмөдысыс—робочөҗаслөн олөм пыр өтарө омөлтчөмыс, безработцалөн вөвлытөма содөмыс. Сїктҗасаң лунныс-лун вооны карө рөзөритчыс крестана, фабрик-за-

воджасо техника бурмом всна ужалыг колö ещажык, крїчїс всна робочїясос сурсјасон вöтлöны быдлун фабрик-заводыс. Ставыс сїјö öнї вайс сетчö, мыј öтї Америкаын лыддысö 12 мїллон морт безработнöј, а став капиталистическöј странајасас—40-45 мїллон безработнöј. Таыс öтар уна мїллон робочöј оз тырлун ужавны, а сїјö бара-жö чїнтö налыс уждонсö, дај безработнöј лыдсö.

Тайö прöтиворечїюыс, робочїјаслөн олöм омöлтчöмыс, чужтö мöд прöтиворечїю—робочöј класслөн тöвар нöбан вермöмыс чїнö, капитализмлөн тöвар иналан тујыс векнам-мö да сїјö вайöдö јона чорыд крїчїсö. Вöчöм тöварыс пондö кујлыны инавтöг, а кујлö-кö тöвар, кујлö і капитал, кујлö-кö капитал, сек сїјö оз вай колана прїбыл капиталист-јаслы да сывöсна капиталыс оз понды содны. Фабрик-заводјас стрöйтöм пыдды, капиталистјас сöмсö пондöны луктыны банкјасö прöста кујлöдны, сїсмöдны да с. в., а капитал-кö оз паскав, сїјö і лоö-нын сїсмöмыс, капитализ-мөн производителнöј выныс паскалöмсö паныдалöмөн. Тайö ставыс вайс империализмöс классöвöј прöтиворечїю јосмöмö, империалистическöј прöтиворечїю јосмöмö.

Тайö став прöтиворечїюыс робочöј классыс кыпöдїс вылöжык, öзјöдїс став му пастаын.

Тайö ставыс чужтїс фашизм, фашистскöј дїктатура, кодї мырдөн көсјö бырöдны сїсмыс монополистическöј капитализмыс тайö прöтиворечїюјассö. Медем бырöдны сїјö прöтиворечїюјассö, буржуацїја испöлујтö государ-ственнöј аппаратöс, парламентјасöс, национал да социал-фашистскöј партїјасöс империалистическöј војнајас кежлö лöсöдчöм вылö, колонијасыс јöзсö пöдтöм—лылöм вы-лö, рабјасöс-моз најöс ужöдöмөн кутöм вылö, ужалыс јöзöс грабитöм вылö, робочöј классыс революционнöј вын бырöдöм вылö, революционнöј тыш робочїјаслыс пулаөн да газөн пöдтöм вылö, коммунистјасöс лылöм, да турмаö јорталöм вылö, интервенцїја СССР-ö вöчöм вылö да с. в.

Тайö ставыс і лоö государствојаслөн фашизация.

Но, меd көт сегса-нын мырсасны буржуацїяыд да сылөн лакејјасыс—социал-фашистјас, а сїсмыс империализм-тö јонмöдны оз-жö-нын вермыны, оз вермыны пöдтыны

робочөй классыс революционнөй тыш нуөдөмсө, фашизм ачыс-аснас став ужалыс-аслы петкөдлө: оз-нын вермы овмөссө бурногөн нуөдны, сiјө өнi бөрө кыскө став јөзыс-лыс овмөссө, сiјө ыжыдалөмлы пом воө, социал-фашист-јас—Каутскијјас, Гилфердингјаслы да мук.—оз-нын поч-возө ылөдлыны робочөй классөс буржуазнөй демократи-јаөн. Онi унжык робочөй-ын гөгөрвоө: социализмад оз поч-воны мiрнөја буржуазнөй демократија пыр. Сетчө почө воны сөмын социалистическөй революција пыр, буржуазиялыс диктатурасө мырдөн пазөдөмөн да пролетариат диктатура вөчөмөн, кыз вөчiс Россияса пролетариат 1917 воын.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыј сiјө демократијаыс?
2. Вермас-ө буржуазия ыжыдалогөн лоны демократија?
3. Мыјла оз вермы лоны „чистөй демократија“, кор емөс классјас?
4. Мыј сiјө буржуазнөй демократијаыс?
5. Мыјла оз буржуазнөй демократија мiрiтны классјасөс мөдә-мөд коста?
6. Мыј сiјө фашизмөс?
7. Мыјла буржуазнөй демократија ез понды тужны буржуазиялы империализм

дырјi?

8. Көнi вужјасыс фашистскөй диктатуралөн?
9. Мыј тi тајо дека-анас лыддiнiнд газетые фашистјас јылыс?
Тамс бпрiч почө, дај коло лыддiны со кушөм роч нiгајас:
1. В. И. Ленин—Государство и революция гл. II-я.
2. В. И. Ленин—Пролетарская революция и ренегат Каутский, главы:
  - а) Буржуазная и пролетарская демократия.
  - б) Может ли быть равенство эксплуатируемого с эксплуататором?
3. А. Мартынов—Загнивающий капитализм и фашизация государства

(став нiгасө).

4-d PAҢҒЕЛ

ПРОЛЕТАРИАТЛӨН ДИКТАТУРА

Воґын ми сорһитим, мыҗ сецдөм буржуазнөҗ государство. Онҗ мугар вылын ем мөд сҗкас государство, көдөс лөсөдис пролетариат, сҗҗө—пролетариатлөн государство миҗан СССР-ын. Таҗө кык сҗкас государствоыс мөда-мөдгыс торҗалөны, абу өткофөс. Налөн өткофыс сөмын өвҗ торҗын: кыкнаныс најө государствоҗас, ыҗыда-лыс класслөн мырдөналана органҗас.

Пролетариат зев-нын дыр тышкасө асгыс государство, пролетарскөҗ государство лөсөдөм вөсна. Нөшта Парижскөҗ Коммуна дырҗи 1871 воын парҗса пролетариат бостлис ас кҗас властсө, сөмын сҗҗөс кутнысө ез-на вермы, ез-на тырмы сылөн вын, медем помөҗ вермыны буржуазҗаөс.

Пролетариатлөн велөдысҗас—Маркс да Енгелс—Париҗса коммунаөҗ на велөдисны пролетариатөс, кыҗи пролетариатлы бостны ас кҗас власт. Париҗса коммуна бөрын Маркс да Енгелс нөшта јонҗыка да конкретнөҗҗыка сувтөдисны пролетариат государство јылыс сорһи. Маркс аслас велөдөм јылыс со мыҗ шулис:

„Сҗҗө, мыҗ ме вөчи вылсө, ем доказателство:

1. Классҗаслөн олөмыс көрҗассөма щук урчҗтөм (определоннөҗ) историческөҗ тышҗасөн, кодҗи мунө производство паскаломкөд.

2. Классөвөҗ тыш быҗ вәҗдө пролетариат диктатураө.

3. Сҗҗө диктатураыс лөө классҗас бырөдөмө вужөмөн, классҗастөм обществоө вужөмөн“.

Таҗөс Маркс шулис 1852 воын да таҗө шуөмсө олөмө пөртөм вөсна пролетариат тышкасө өнөҗ-на. Сөмын 1917 воын Россияса пролетариат вермис олөмө пөртны ас велөдысҗаслыс кывҗассө. Со во чөҗ пролетариат тышка-сҗис буржуазҗакөд да сылы отсасысҗаскөд, медем став-

мувывса ужалысјаслы петкөдлыны, мыј ужалыс јөз-вермасны мездыны аснысө капиталистическөј експлоата-ција улыс, сөкыд оломыс сөмын асныс, пролетариат јурнуөдөмөн. Со-тај: 1917-өд воын 6-өд пай му вылас пролетариат лөсөдис асгыс государство, көні ыжыдалыс-јасыс абу буржуацја, а пролетариат. Мувыв 6-өд јүкө-нын 15-өд во чөж-нын ыжыдалө пролетариат, пролета-риат государство. 1917-18-өд војасын буржуацја серавлис Россјјаса пролетариат вылын, велөдчытөм сөд мужікја-ыд-пө буржуацјатөгыд ынөм оз саммыны лөсөдны. Меңшевикјас горзисны: Россјјанын-пө техникаыс улын-на, производительнөј вынјасыс жебөс-на да сывөсна проле-тариат оз вермы ас кіас бостны власт да с. в.

Пролетариат диктатуралөн 15 во чөжга оломыс да јонмөмыс ставмувывса ужалыс јөзлы петкөдлө, мыј сө-мын пролетариат диктатура пыр поңө лөсөдны мортнога олом ужалыс јөзлы.

Өні мјанлы і колө віңөдлыны, мыјла-жө пролетариат-лы колө аслас диктатура, кушөм мојјас серті вөчө пролетариат асгыс государственнөј аппарат?

Мыј сецөм пролетариат диктатураыс? Віңөдлам, мыј шулісны та куңа Маркс, Енгелс, Ленин Көсјам-кө мј лөсөдны социализм, мјанлы колө бура төдмавын тајө став торсө, төдмавын сөвет властлыс талунја мојјассө да пөртны оломө сіјө мојјассө.

Медым төдмавын пролетариат диктатуралыс мојјас-сө, первој колө төдмавын—вермас ө лоны кушөмкө госу-дарство социализм ногса овмөсын?

Государство социализм дырји

Пролетариат пуктө ас воңас мог—лөсөдны сецөм овмөс, көні оз лоны классјас, көні оз ло өті мортлөн мөд морт вылын нарвітөм—көні оз вермы лоны експлоа-тацја.

Кор став ужалан көлујыс лоө общественнөј да кор оз лоны классјас, сек, дерт, оз-жө-і ло классөвөј тыш: сек некодлы лоө тышкаснытө—сек оз ло морта морт вылын нарвітөм, оз ло буржуацја,—эксплоатирујтысјас, оз ло пролетариат—эксплоатирујтөмјас, сек ставыс лоө-

ны өткөдү ужалысјасөн, быдөн пондасны ас уж помыс овны.

Оз-кө ло классөвөј тыш, оз-кө лоны классјас, сек оз ло-і некушөм класслөн ыжыдалөм, оз ло ыжыдалыс класслөн сылы паныд сулалыс классөс мырдөналөм.

Виждны-кө та боксаң, соціализм дырјі госуларствоыд оз-нын понды ковмыны. Госуларстволөн медыжыд могоыс—увтыртны, мырдөнавны улын сулалыс классјасөс. А сещөм классыс соціализм дырјіыд оз-нын ло, сіз-кө інө увтыртнысө неқодөс дај госуларствоыд оз-нын ковмы. Сөмын соціализмкөд оз-на зікөз быр јөзкостса торјалөм, оз-на поз секи став јөзсө өткөдөвны. Сек лоө сіз, мыј „ужалан көлујыс петө-нын торја морт частнөј собственностис. Ужалан көлујыс лоө став обшществоыслөн. Быд морт обшществоас, кор вөчө кушөмкө пај колана обшщественнөј ужын, сек сіјө бостө ескөданпас обшществоыс, мыј сіјө сымдатө уж вөчис. Сіјө ескөданпас кузта сіјө бостө обшщественнөј складјасыс сымында прөдукта, мыјмында дон сіјө ужалис“^{*)}.

Тани ылөссаңыс бытө ем быдөнөс өткөдалөм, быдөн бостө сымында, мыјда сетө сіјө обшществолы да сывөсна тани дерт-нын експлоатаціаыд абу некушөм. Но робочөјыд оз-на вермы бостны аслыс зік сымында, мыјда сіјө ужалис: өд обшществолы колөны болнычајас, школајас, ковмө фабрик-заводјас ылөддны—паскөдны да с. в.—тајө став тор ылас быд робочөјлы ковмө кушөм-кө пај быдлунса ужсыс сетны. Сөмын тајө абу-нын експлоатаціа—обшществоыслы кушөмкө јүкөн сеттөгыс—обшществоыс дај ачыс робочөјыс оз вермы овны. Капіталістическөј обшществоын таыс өтар робочөј сетө ассыс ужсө капіталістлы.

Но і соціализмын зікөз өткөдалөм лоны оз-на вермы сы вөсна, мыј колөмыс ставыслөн абу өткөд. Бостам тащөм прімер: кык робочөј быдлун ужалөны, шуам-көз 5 шајт дон. Өтыслөн семјаыс 5 морт, мөдыслөн—2 морт. Өткөда-кө вөчны, 5 морта робочөјыслы колө бостны 2¹/₂ пөв унжык—12¹/₂ шајт, а сіјө бостө сөмын 5 шајт, сіз-кө 5 морта робочөј пондас овны щыгөмжы-

*) Ленин—Госуларство и революция. т. XXI, стр. 433, III изд.

ка 2 морта сертї. Татыс мї адґам: „буржуазнїй право“ (Маркс) колї-на їткод муртасїн, їткод-тїм їзїс мурталїм, кодї-нїн оз вермы лоны „равенствоїн“, їткод-алїмїн. „Ѓткод-а уж дырїї,— шуї Маркс,—общественнїй потребїтельскїй фондн їткод-а участвуйтїм дырїї, їтї бостас унжык мїд сертї, лоас озыржык мїдґаыс да с. в.“.

Сїз-кї, буржуаз-їя кї улыс ужалан кїлї мырґаїмїд оз-на вермы бырїднн їзкостса торїалїм: сек пондас-на кыссыны їз пївстын важ прївычкаїас, оз-на вермы сещїм вылї кыпїднн технїка да ужлїн ї производїтельностыс, медым сїзїн їткод-авнн ставсї, медым сетнн быдїнлы сымннда, мыїда колї. Социализмын (мїбї—кызї шуї Маркс—коммунистїческой обществоса медвозза шупїднн) „буржуазнїй право“ помїз вежсыны оз-на вермы. „Буржуазнїй право“ вежїї сы боксаң, мыї ужалан кїлї лої общественнїй, а оз частнїй собственност улын, но „буржуазнїй право“ колї сы боксаң, мыї сїїї колї вескїдлысїн обществоас прїдуктсї ї ужсї їкїлїмын.

Колї-кї „буржуазнїй право“, мїбї—колї-кї їзкостса торїалїм, колї сїїї торїалїмсї, сїїї „правосї“ кызкї кутнн, колїнн сещїм їз, сещїм органїас, кодїас пондаснн кутнн сїїї правосї, сїз-кї та боксаң социализмын государствоыд колї-на, секї лїї-на сещїм орган, кодї пондас шїктннн вїчнн ї ужавнн бытї сїз, кызї корї сїїї „буржуазнїй правосї“. Но-їд ґерт-жї ташїм государствоыд абу-нїн їнїїа государство-код.

Медым государство бырїс помїз, колї овмїссї кыпїднн сетчїз, медым ескї быд морт пондїс бостнн быд сїкас прїдукт сымннда, мыїдта сылы колї, а ташїмыс вермас лоны сїмын тыр коммунизм дырїї.

„Медым зїкїз кувнн государстволы, колї тыр коммунизм“— шуї Ленин.

Кор обществоас став їзыс лїїнн їна грамотнїїїс да грамотнїй їзыс пондаснн ужавнн машїнаїасїн, кор пондас муннн зев чорыда арталїм (кор пондаснн стїча артавнн, кодї мыїдта ужалї да бостї уж дон), секї ґерт-жї став їзыс пондаснн участвуйтнн сїїї учот да контрол нуїдїмас, секї быдїн пондаснн кужнн управлїтннн производсвоїн да государствоїн. А быдїн-кї пондас кужнн тажї ставсї вїчнн, сек ї государствоыс

һинөм былө лоо: секи мырдөнавнытө һекодөс оз ковмы, быдөн пондас вөчны ас вөласыс. Сек овмөсса пөрадок кутөмыс быд мортлөн лоо сещөм-жө прівычкаөн, кыз өни, шуам, улч куза паскөмөн ветлыны да туй вылыс јөзөс һе тојлавны. Код сурөбыс-кө көв-і пондасны на һемучки вөчны, сек сјјөс јөзыс-жө пондасны өлөдны либө кутны кыз тај өни, шуам, пондас-кө кодјура морт улч вылын һөјтны дөтинаөс, јөзыс оз лөзны һөјтнысө да с. в. Тај ставыс вайөдө коммунизмө, лөсөдө пом госуларствоы.

Ф. Енгельс госуларство јылыс став бөрын вөчис тащөм итөг, коді вөлі, ем і лоө туйөн, программаөн став муывыса пролетариаты.

„І сја, госуларство ез һемсө вөв. Вөліны общество-јас, кодјас овлісны сытөг, кодјас ез і төдлыны госуларство јылыс да госуларственнөј власт јылыс (первобытнөј общество—С.Р.). Кор обществоыслөн экономика сөвмөмыс воис сещөм шупөдө, мыј сјјө быт вайөдис обществосө классјас былө торјалөмө, сјјө торјалөм пондасыс госуларство лоі быт колана. Мі өни өдјө воглалөмөн матыстчам сещөм прөизводство паскалан шупөдө, көні сјјө классјасыслөн өлөмыс оз сөмын дугды лоны быт коланаөн, но лоө вескыда торкалысөн прөизводствоы. Классјас бырасны сја-жө быт, кыз і быт һайө вөжөн лоіны. Классјас бырөмөн бырас госуларство. Общество, коді выл һөгөн организујтас прөизводство, свободнөј і өткода ужалысјас өтувтчөм подув вылын, секи сјјө став госуларственнөј машинасө ыстас сетчө, көні сылы лоө сек колана местаыс—важ өлөм петкөдлан муzejө, өртчөн печканкөд да бронзасыс вөчөм черкөд“¹⁾.

Со кущөм мог сулалө эксплоатация бырөдыс возын—пролетариат возын—госуларство куза.

Өни сувтө тащөм јуалөм: а кыз-жө пролетариат вермас воны сещөм өлөмөзыс, госуларство бырөдөмөзыс?

Вот сјјө туй индөмас бара торјалөны став буржуазнөј учонөјјас да маркөизм туй вылыс бөкө кежысјас. Социал-демократјас і анархистјас „көсјөны“ вөчны социализм һога овмөс, сөмын һалөн индөм туйјасыс оз сетчө вайөдны.

¹⁾ Енгельс—Происхождение семьи частной собственности и государства.

Соціал-демократјас көсјоны бурөн буржуаџјаос да пролетариатос өтсөгласнө ваяддөмөн, революцјатөг, буржуазнөј государство жугөдтөг воны социализмө.

Анархистјас көсјоны пус-пас жугөдны буржуазнөј государствоос да воэовылө не вөчны некущөм государство; најө көсјоны вөчны сја, медым революцја бөрын аскјнас-жө лоі коммунизм. Ташөм теорјаыдлөн марксизм-көд өткөд-ыс нинөм абу. Мыј буржуаџја да пролетариат оз вермыны өтсөгласөн овны, мыј буржуаџја некор бурөн оз сет ассыс фабрик-заводјассө пролетариатлы, мыј буржуаџја бурөн некор оз пуксы пролетариат-көд өтї пызан сая, кор сјяө кї улын став озырлуныс, мыј буржуаџја некор бурөн оз сет „государственнөј машїна“ пролетариат кїө—мї тајө став тор јывсыс сорнї-тїм-нїн. Исторја петкөдлө: кулыс классјас оз сетны бурөн ассыныс властсө, а тышкасөны выл быдмыс, воэө муныс класскөд медбөрја вынөзыс. Сја-жө і буржуаџја пондас тышкасны пролетариаткөд медбөрја патронөзыс, кытчөз пролетариат оз водтөд буржуаџјаос мышку вылас. Мыј буржуаџја бурөн оз сетчы, петкөдлїс Парїжскөј коммуна, кор пролетариатлыс властсө буржуаџја пөдтїс пролетариат вїр пїө. Пролетариатлөн велөдысјасыс зев-нїн важөн шулїсны, мыј пролетариат вермас петны буржуаџја нартїтөм улыс, сөмын социалистїческөј революцја пыр, буржуаџја кыс ужалан көлуј мырдөн мырфөмөн да ужалан көлујсө общественнөј собственности вөчөмөн да ассыс дїктура лөсөдөмөн.

Мыјла-нө пролетариатлы колө лөсөдны ассыс дїктура?

Да сы понда, мыј өтї ужалан көлуј мырфөмөн, буржуаџјаос бырөдны он-на вермы, ужалан көлуј мырфөмөн буржуаџјакөд тышкасөмыд оз-на помас.

Мї-нїн воэвыв шуїм, социализм нога овмөс өтї лунөн лїбө воөн он вермы лөсөдны: сетчө ковмө уна кад, уна вын пуктыны, медым важ овмөссө выл подув вылын лөсөдны, медым став јөзсө выл вылө вежны. К. Маркс капитализмөс гөгөрбок вїдлалөм бөрын вөчїс со кущөм лыд бөрја кывјас:

„Капіталістическөй да коммунистическөй общество кола-сын, — шуө Маркс, — кујлө первојасө мөдас революционнөја вылыс лөгөдан кад. Сіјө кодыслы лөгалө і політіка боксаң вужан період, сіјө періодыслөн госуларствоыс оз вермы лоны мыјөн-кө мөдөн: сіјө лоө пролетаріат-лөн революционнөй фіктатура“.

Бурең тајө шуөмсө вунөдоны соціал-демократјас, кодјас ышңасөны Маркслыс велөдөмсө робочөјјас пөвсын паскөдөмөн. Најө ставыс өткывјөн ызгөны: буржуазнөй обществоын ем-пө классөвөј тыш, колө-пө соціалізмтө стрөйтны, но сөмын мед пролетаріатлөн фіктатура ез вөв. Соціал-демократјаслы, кодјас аснысө шуөны марк-істјасөн, В. І. Ленин візіс тащөм кыв:

„Маркестөн лоө сөмын сіјө, коді классјас костын тыш прізнајтөмсө паскөдө пролетаріатлыс фіктурасө прізнајтөмсө. Татөн медеа пыдын торјалөмыс маркест-лөн посні (дај гырыс) буржујыс“¹⁾.

Коді прізнајтө сөмын классөвөј тыш, сіјө јешщө абу-на маркест: сещөм „маркестыд“ ынөмөн оз торјав буржујыс — најө оз помөз нуөдны классөвөј тыш, шө-рас сувтөны, көсјөны буржуазнөй госуларство пыр міріт-ны классасөс да воны соціалізмө. Тащөм јөзыд зев ылы-нөс маркест діныс, најө велөдөмын Маркс да Ленин велөдөмкөд өткодыс ынөм абу. Ленин јона паскө-діс пыдыс-мөдіс да олөмө пөртіс Маркслыс велөдөмсө. Ставмувывса пролетаріатлы Ленин мытчөдліс кыз колө классөвөј тыш пролетаріатлыс помөз вайөдны.

В. І. Ленин тазі пуктіс вөпрөссө.

„Вужны капіталістическөй обществосаң... коммунистическөй обществоө оз поз „політическөй вужан періодтөг. Сіјө періодыслөн госуларствоыс вермас лоны сөмын пролетаріатлөн революционнөй фіктатура“²⁾

Коді оз көсјы вузавны ассө да пролетаріатөс буржу-ачјалы, сіјө оз вермы торјөдны пролетарскөй революціја діныс пролетаріатлыс фіктатура.

Пролетаріатлөн фіктатура — пролетарскөй революціја-лөн орган.

1) Ленин — Государство и революция.

2) Ленин — Государство и революция, т. XXI, III изд. стр. 439.

Мыҗла пролетариат оз вермы стрөйтны социализм диктатуратөг? Виқодлам первој, мыј сижө диктатураыс, Ленин та жылыг шулис со кызи:

„Диктатура — мырдөналөм вылө пыккыс власт, кодөс некушөм законјасөн абу көрталөма. Пролетариатлөн революционнөј диктатура ем власт, кодөс шедөдис да ас кias кутө пролетариатөн буржуаҗијаөс мырдөналөм вылө, власт, кодөс абу көрталөма некушөм законјасөн“¹⁾.

Вермас-ө пролетариат көв оти лун кутны ас кias власт диктатуратөг?

Ферт, оз. Буржуаҗијалыс мырдөныны власт пролетариат вермас диктатуратөг. Пролетариат вермас диктатуратөг вөчны восстаньө централнөј карын да бөстны ас киө власт, но кутны дыр сижө властсө, сулавны паныд буржуаҗија воөм вылө диктатуратөг оз вермы. Медым кутны власт ас кын, јонмөдны сижөс аскинас-жө буржуаҗијаөс вермөм бөрын, пролетариат возын сувтасны сешөм моҗас:

а) „жугөдны революцијаөн шыбытөм помещиқјаслыс да капиталистјаслыс пыккөмсө, бырөдны налыс капитал власт бөр сувтөдны зилөмсө;

б) организујтны стрөителствоө став ужалыс јөзсө пролетариат бердө јитөмөн да нуөдны сижө ужсө сешөм виқод, коді лөсөдө классјаслыс зикөз бырөм;

в) вооружитны революцијаөс, организујтны революцијалыс армијаөс заграҗичаса враҗаскөд тыш вылө, империализмкөд тыш вылө“²⁾

Тажөс вөчны бурөн, мырдөнавтөг, оз поҗдај он вермы: весиг і шыбытөм бөрас-на буржуаҗија колө вынажыкөн, өд на дор секі сувтөны мукөд странаса буржуаҗија, на дор сувтөны унжык интеллегенцијаыс, на бөрыс кысөны посһыджык буржуаҗија — кулакјас, озыржыка олыс крестана да с в. Капиталистјас, помещиқјас, генералјас, инженерјас, купечјас, кулакјас, попјас і мукөд надор сулалысјас ассыныс ыжыдалөмсө воштөм бөрын, ставыс пырыс-пыр вунөдөны ас костса локјассө зев

1) Ленин — Пролетарская революция и ренегат Каутский.

2) Сталин — Вопросы Ленинизма изд. VIII, стр. 41.

чорыда möda-möd костас жітчөны, дасыг унжык локсө
леңоны сы вылө, медем кыз мыј поңө бөр бостны ас-
ланыс кіө власт.

Көні налөн выныс? „Өті-кө, ставмуывса капітаал
вынын, буржуаңіјалөн мукөд странајаскөд чорыд жітө-
дын“ möd-кө сен, мыј „експлоататорјас зев-на дыр шы-
бытөм бөрас віңоны зев ыжыд уна премушествојас:
налөн колө деңга (деңга пырыг-пыр бырөдны оз поң),
кушөм сурө ембур—щөкыджыка зев төдчана ембур,
колөны іітөд кутан средствојас, оргаңизујтны да управ-
лајтны кужанлун, колө вылынжык грамотаа велөдчөм-
жык буржуаңіја ног олыс да мөвпалыс высшөј техні-
ческөј служашщөјјас, колө ыжыджык, јонжык кужөм
војеннөј делөын (сіјө зев важнөј) і с. в.

Көјмөд-кө: „выныс прывычкаын, выныс посңі овмө-
сын, өд посңі овмөсыс му вылас колі нөшта зев-на
уна, а посңі овмөсыд капіталізмтө да буржуаңіјатө
чужтө дугдывтөг, быдлун, быдчас, сөхіјнөја і уна..
өд классјас бырөдөмыд абу сөмын помешщкјасөс да
капіталістјасөс вөтлөм—сіјөс мі вөчім кокңыджыка—
а сіјө лоө сізжө і **бырөдны посңі овмөсјас**, а најөс оз
поң вөтлыны, најөс оз поң лічкыны, најөкөд **колө ов-
мөдчыны**, најөс поңө (і колө) вылног лөсөдны, вылног
велөдны сөмын зев дырөн, нөжјөнікөн оргаңизујтан
ужөн“¹⁾

Со көні выныс ыжыдалөмыс шыбытөм буржуаңіјалөн.
Бурөн-кө буржуаңіја оз сетчы, пыр-кө отарө кыјөдө бөр
бостны властө, бөр пуксыны ыжыдавны, прөметаріат-
лы быт лоө сіјөс вынөн, мырдөн лаңтөдны. Мыј буржуа-
ңіјалөн сөвет власт вылө воөмыс збыл, петкөдлө „пром-
партіјаса“ шленјаслөн суд вылын вісталөмыс: важ россі-
јаса помешщкјас да капіталістјас 15 во чөж пыр-на
кыјөдөны ускөдчыны Сөвет власт вылө, налы отсалөны
французскөј геңеральнөј штаб, англіјскөј капіталістјас—
со мыј петкөдлісны суд вылын промпартіјаса шленјас.
Поңө-ө леңны најөс воны СССР-ө да лөсөдчыны
шыбытны сөвет власт? Сөрт-жө оз поң.

¹⁾ Ленин—т. XVII, стр 117, 118, 135, 136.

Пролетаріат диктатуралөн могыс тајөн оз-на помас. Мижан СССР-ын емуна крестана овмөс, кытыс „быдлун, быд час чужо капитализм да буржуазия, ыжыд чукорјасөн“, петоны кулақјас, непманјас. Медем бырөдны классјас, крестанаөс колө јитны пролетаріат бердө, колө налыс овмөссө вежны сіз, медем ескө ез понды сес чужны капитализм, колө идеологиясө крестаніныслыс вежны, медем сіјө ез понды кыссыны капитализман.

Пролетаріатлы диктатураыс ковмө, медем ескө ачыс пролетаріатыс верміс велөдчыны управлајтны странанас, верміс вескөдлыны социализм стрөйтөмнас.

Сталин јорт індіс ташөм кујім бок пролетаріат диктатуралыс, кодјастөг оз вермы лоны тыр бур гөгөрвоөм пролетаріат диктатуралыс сущностсө і мојјассө.

„1) Пролетаріатлыс власт ісползујтны експлоататорјасөс подавітөм вылө, странаөс дорјөм вылө, мукөд странаса пролетаріјјаскөд јитөд чорчөдөм вылө, став странаас революція кыпөдөм і вермөм вылө.

2) Пролетаріатлыс власт ісползујтны ужалыс да експлоатірујтчыс јөзөс буржуазия улыс помөз торјөдөм вылө, пролетаріатлы сіјө јөзыкөд јитөд чорчөдөм вылө, сіјө јөзсө социализм стрөитан ужө кыскөм вылө, сіјө јөз костас пролетаріатлы государственнөј руководство нуөдөм вылө.

3) Пролетаріатлыс власт ісползујтны социализм организујтөм вылө, классјас бырөдөм вылө, классјастөм обществоө, государствотөм обществоө вужөм вылө“¹).

Тајө кујім могсө өтлаөдөмөн і лоө пролетаріатлөн диктатура. Нөтө бок тајө кујім боксыс, шыбытны һі вунөдны оз поч, кушдөмкө тор-кө тас оз ло, сек оз вермы лоны пролетаріатлөн диктатура, кэр СССР гөгөр емөс капиталистическөј странајас. Тас ми адјам, мыј пролетаріат диктатуралөн могыс абу сөмын експлоататорјасөс мырдөналөм, но і вылногса, социализм ногса овмөс лөбөдан мог. Социализм стрөитан мөд 5 вога план пунктө мог бырөдны СССР-ыс классјасөс; стрөитны классјастөм социалистическөј общество. Лоө оз сек пролетарскөј государство? Ми-һін та вылө сетім вочакыв возын, кор

¹) Сталин—Вопросы ленинизма изд. 7, стр. 283.

сортим социализм дырса государство жылыс. Но сыыс
өпріч пролетаріат диктатуралон СССР-ын асногыс сійө,
мыј СССР гөгөр емөс-на капиталистическөј странајас,
кодјас бурөн дыр овны СССР-өс оз лезны, кодјас босгы-
ласны-на ас выннаныс пөдтыны СССР-өс, медем пөдты-
ны ставмувывса революція. Сы вөсна СССР возын сула-
лө мог государство быд ногсөн јонмөдны, јонмөдны Гөрд
арміја, флот, міліція, суд да с. в.

Медем тајө став могсө олөмө пөртны, пролетаріат
оз вермы бостны буржуазіјалыс даг государственнөј
аппарат.

Буржуазнөј государственнөј аппараттө вөчөма сіз, ме-
дем буржуазіја верміс експлуатірујтны пролетаріатөс.
Кызі-жө сешөм аппаратыс, сешөм чиновникјасыс пондасны
буржуазіјалы-жө паныд мунны?

Паріжскөј коммуна-нын петкөдліс пролетаріатлы, мыј
буржуазнөј государство дорјө сөмын буржуазіјаөс. Паріж-
са коммунајас ез вермыны властсө кутны ас кіас шөщ
і сы понда, мыј ез помөз жүгөдны буржуазіјалыс госу-
дарственнөј аппаратсө да сійө-жө аппаратыс отсаліс
буржуазіјалы лылыны паріжса пролетаріатөс. Паріжса
коммуна усөм бөрын К. Маркс буржуазнөј государство
жүгөдөм жылыс, гижліс Кугельминлы: „бјурократическөј
војеннөј машина не сетны өтө кіыс мөд кіө, кыз вөв-
лываліс өнөз, а жүгөдны сійөс: тащөм предварительнөј усло-
віјө быдсама народнөј революціјалон“.

Тајө кывјасыс — „жүгөдны бјурократическөј војеннөј
государственнөј машина“ — Маркс сетіс медеа ыжыд мог
пролетаріатлы пролетарскөј революціјаын. Россияса
пролетаріат Октабрса революціја дырјі пөртіс олөмө
Маркслыс тајө кывјассө — жүгөдіс буржуазіјалыс госу-
дарственнөј машинасө да лөгөдіс ассыс государственнөј
аппарат

Февралса революціја бара-жө петкөдліс сд-лыс
пөрјасөмсө, петкөдліс, мыј буржуазнөј государство, кор
правительствөын пукалоны меңшевикјас да есерјас, оз
вермы нуөдны олөмө пролетаріатлыс мојассө. Октабрса
революціја бөрын најө революціјаөс дорјөм пыддө пондіс-
ны отсавны белогварђејцјасы. Пролетаріатлыс властсө
дорјөм пыддө Керенскөјјас, Мілуковјас, Чхеидзејас,

чукөртисны белогвардејскөј бандајас да пондісны воны Совет сојуз ыло, медем росејаса пролетариатос пөдтыны аслас ыр пө, кыз пөдтісны паріжса коммунарјасос 1871-д воын. Но-өд тајөн ез-на помас буржуаџијалөн советјаскөд тышкасөм, кор пролетариат да гөм да шөркөдә олыс крестана вөтлісны белогвардејскөј отрадјасос, сек буржуаџија пролетариат диктатуракөд тышкасан ногсө вежіс.

Сіјө пондіс нөбавны советскөј аппаратын ужалыс инженерјасос, мукөд служашщөјјасос; меншевикјас, важ чиновникјас пондісны пышјавны ужыс, ез пондыны ужавны. Совет власт щөктөм серті. Сөмын-тај сіјө ез отсавналы. Советјас луныс-луно пондісны јонмыны да буржуаџија бара вежіс тујсө. Буржуаџија да налы вузасөм јөз быднөг пондісны мырсыны шедөдчыны советјасос, медем на кіө суріс јуралөмыс да сізөн пыщсаңыс жугөдны советјасос, политика нуөдны сіз, медем СССР-ын паскөдны капитализмлы быдман туј, сетавны унжык фабрик-завод важ хөчаинјаслы арендаө, деревњаын отсавны кулаклы јонмыны, медем с/с-ын пондісны ужавны кулакјас, а ез гөм крестана, медем кулакјаслы налогјас ез гырысөс вөвны, унжык сетавны налы ужјөзөн, му-віз ужалан машинајас да с. в. Тајө став вредітелство-сө налыс петкөдліс верхонөј суд „промпартіјаос“ „сојузнөј бјуроос“ судітгөн, көні Рамџинјас, Сухановјас асныс виставлісны, кыз најө вредітөмны совет аппаратын пукалігөн. А вөд најө кыкнан кінаныс кевмысөны мө-пө социалистјас дај јешщө-пө марксистјас. Көд-нө налы та бөрын ескас, кор пөс кэссытөзыс мырсыны капиталистјас вөсна, мыј вермөсмөмыс жугөдалөны социализмлыс вермөмјассө. Пролетариатлыс диктатурасө жугөдөм бөрын Россејаын Рамџинјас көсјөмны вөчны сешөм-жө „социализм“, кущөм өні ем, шуам Германіјаын мөбө Америкаын. Тајө ставыс шуө, мыј: пролетариатлы оз поџ бостны буржуаџијалыс дагос государственнөј машина, сіјө машина-сө первој колө вужсаңыс жугөдны да сы местаө лөсөдны ылы государство—пролетариатлыс диктатура, көді кутас немжалиттөг буржуаџијаос пөдтыны, әікөз чегны сылыс пыкөмсө, ордны кіјассө, мед ез вермы кавшасны советјас ыло. Ужалыс јөз социализмө вермасны воны сөмын пролетариат диктатура пыр.

„Пролетаріатлөн диктатура ем медса јон, медса нем-жалиттөм војна выл класслөн, јонжык вына враглы паныд, буржуазіјалы паныд, пыксомыс кодлөн дасыс јонжык шыбытөм бөрас“.

„Пролетаріатлөн диктатура ем чорыд тыш, віра і вїртөм, мырдөна і мірнөј, војеннөј, і хөҗајственнөј, педагогическөј і адміністрацівнөј, важ обществоса вынјаслы да і сіјөс чужан вужаслы паныд“¹⁾.

Со мыј лоө пролетаріатлөн диктатураыс да со кушөм сылөн моҗасыс.

ДУАГОМЈАС

- 1 Кушөм моҗ пролетаріат пункт овмөс вөчөм куза?
2. Мыјла социализм дырјі пролетаріатлөн диктатураыс колөма да кушөм веҗ-өмјас секі сылон лобны?
3. Мыјла помөҗ оз поҗ бырөдны государство социализм дырјі?
4. Мыјла государство сомын вермө ачыс бырны?
5. Мыјла ачыс оз вермы бырны буржуазнөј государство?
6. Мыјла пролетаріат оз бөст ас кіас дас буржуазнөј государственнөј аппарат а хөсөдө ассыс диктатура?
7. Мыј сіјө диктатураыс?
- 8 Мыјла пролетаріат оз вермы стрөитны социализм аслас диктатуратөҗ? Тајө јукөд кузаыс поҗө лыдфыны содтөд вылө ташөм роч ніҗајас:
  1. Ленин—государство и революция
гл. II § 2,3
гл. III § 1,2
гл. V § 1,2,3,4.
  2. Ленин—пролетарская революция и ренегат Каутский
гл. 1,3,4.
  3. Сталин—Вопросы ленинизма
гл. I § IV разд. I-й
  4. К. Маркс—Критика Готской программы. Раздел IV.

Сөветскөј демократіја

Социализм стрөитөмыд-кө оз вермы лоны пролетаріат диктатуратөҗ, міјан өні колө віҗөдлыны, кушөм ногөн-жө пролетаріатлөн диктатураыс міјан олөмын мунө; колө віҗөдлыны, кушөм тујҗасті, кушөм органјас пыр, пролетаріат нуөдө ассыс диктатурасө. Ошјысө-кө буржуазіја аслас „чїстөј демократіјаөн“ (а мі-нын адзылым кушөм сіјө „чїстөј“), өні колө віҗөдлыны, кушөмжык демократіјаыс міјанын?

Государство, ыҗыдалыс класс кын паныд сулалыс классөс увтыртан орган. Та боксаң пролетаріатлөн дик-

¹⁾ Ленин—Пол. собр. соч. т. XVII.

татураыс оз торјав мукöд классјас фiктатураыс, шуам көт буржуазнöй фiктатураыс: пролетарiатлөн фiктатура пролетарiат кiын орган, медым жугöдны буржуазијалыс паныд воöмсö: сiјö—буржуазијаос увтыртан машина. Но танi ем öтi зев ыжыд торјалöм: мукöд классјаслөн-кö (помешцијаслөн, буржуазијалөн) фiктатураыс ем i вöли ещажык експлоатируйтчысјаслөн унжык експлоатируйтчысјас вылас фiктатöра, а пролетарiатлөн фiктатура ем унжык експлоатируйтчысјаслөн ещажык експлоатируйтчысјас вылын фiктатура. Тајö торјалöмыс пролетарiат фiктатураос могјас куъаыс вöчö зiк мöд ногөн буржуазнöй фiктатура сертi. Сiјö-жö торјалöмыс лöсöдö аскас органјас, кущöмыс буржуазнöй фiктатура дырјi абу дај оз вермы лоны. Кущöм-жö органыс, государственнöй машинаыс пролетарiат фiктатуралөн? Пролетарiат фiктатуралөн органыс—Сöветјас.

Мыјөн торјалöны сöветјас буржуазнöй государственнöй аппаратыс? сöветјас торјалöны буржуазнöй государственнöй аппаратыс со мыјөн: сöветјасын участвүтöны најö, кодјас буржуазнöй обществоын експлоатируйтчöны, увтыртчöны капиталистјасөн да помещцијасөн, сiјö—робочöјјас, ас ужөн олыс крестана. Сöмын тајöјас участвүтöны сöветјасын, государствоөн управлјтöмын.

Буржуазнöй государствоын најö ставыс олöны бокын государственнöй органјасыс. Сы понда сöветјас зiк мöд сiкас форма государственнöй организацијалөн. Сöветјас ас воъас сувтöдöны мог, медым зiкöз бырöдны быдса-ма експлоатација.

Пролетарiат фiктатуралөн выныс сенi-i ем, мыј пролетарiат сöветјас пыр ас гөгöрысчукöртö став експлоатируйтчыс ужалыс јöзöс, мыј сöветјас пыр пролетарiат кыскö сiјö важөн увтыртöм јöзсö вöчны пролетарiат фiктатура возын сулалан могјассö, мыј сöветскöј власт вужасöма унжык јöз пиас, став ужалыс јöз вылас мыжсö. Сöветскöј государствоос вöчöма сiз, мыј сенi вермöны участвүтны i участвүтöны медса уна ужалыс јöз. Буржуазнöй государство дорыс сiјö демократичнöйжык, ужалысјас участвүтöны оз сöмын бөрјöмас да государственнöй органјас лöсöдöмас, а щöщ i управлөньнöас.

„Мэставывса сөветјаслөн өвi өтвывса государственнöй организаціјаө,— пролетариат государственнöй организаціјаө,—өтвывтчөм да оформитчөм i ем совет власт“¹⁾

Тас ми адхам: совет власт улысаң вылөзыс көртас-сө, јитчө ужалыс јөзкөд. Тајө јитөдтөгыс пролетариат ассыс фiктатурасө оз вермы кутны, сiзкө-сiјө оз вермы вайөдны, кыскыны ас бөрсаыс крестанаөс социализмө. Сталин јорт тајi шуис пролетариатлы крестанакөд јитчөм куца:

„Пролетариатлөн фiктатура ем пролетариат да ужалыс крестана костын классөвөј сојуз, медем шыбытны капиталөс, медем помөз вермис социализм да нөшта сешөм условјөөн, мыј јурнуөдан выныс сiјө сојузас колө пролетариатлы ²⁾).

В. I. Ленин нөшта јонжыка индө сiјө сојуз колөм вылас:

„Фiктатуралөн медвылыс принципс,—шуө Ленин,— пролетариат да крестана костын сојуз вiзөм, медем пролетариат вермис кутны јурнуөдан ужсө дај государственнöй властсө“³⁾).

Мыла-жө колө, медем пролетариат јуралис сiјө сојузас, јуралис совет властнас? Да сы понда, мыј пролетариат ем медеа революционнөй класс, мыј сөмын пролетариат вермө помөз жугөдны буржуазијаөс, сөмын сiјө вермө өтутны производство да ужалан көлүј, бырөдны частнөй собственност, мыј сөмын сылөн ем гырыс өтүвја производствын ужалан көлүј да сiјө производствөсө организујтан опыт. Крестана оз вермыны помөз нуөдны тыш капитализмкөд. Крестанинөс-кө помещиқјас да капиталистјас эксплуатирүјтөны да нартитөны, сек крестанин мунө паныд најөлы, отсалө пролетариатлы шыбытны најөлыс ыжыдалөмсө. Но бостны-кө мөд боксаң, крестанинид собственнiк, сылөн ем аслас мөс, вөв, керка-карта, ужалан көлүј да сы вөсна крестанин оз вермы ачыс воны сетчөз, медем бырөдны собственност. А ем-кө ужалан көлүј вылө собственност, сенi ем i эксплуатацијалөн вужыс, сiјө чужтө капитализм да

1) Сталин—Вопросы ленинизма стр. 48.

2) Сталин—Октябрьская революция и тактика русских коммунистов.

3) Ленин—т. XVIII. ч. I.

буржуаҗја дугдывтөг, быдлун, быдчас, җыҗыҗыҗа і уна

Крестанҗнлөн-кө ем аслас собственност, сїјө оз вермы помоҗ мырҗыны і буржуаҗјалыс собственностсө: өд пондас-кө, шуам, крестанҗн нуөдны помоҗ мырҗалөм-јас, секі ковмас і ассыс собственностсө шөщ бостны, а секі крестанҗн-собственҗик ас вөлаыс оз вөч. Сегса крестанҗныдлөн овмөсыс посны дај јона паскыда разалөма да сы вөсна оз вермыны друҗнөја нуөдны тыш капіталістјаскөд, оз вермыны јурнуөдны өтувја гырыс овмөс лөсөдөмын да с. в. Сылөн собственностыс сїјөс кыскө буржуаҗјалаң, а буржуаҗјалөн нарвтөмыс крестанҗн вылын, крестанҗнөс вөчө революціоннөјөн, кыскө пролетаріатлаң, сы понда сїјө сулалө шөра костын, довјалө буржуаҗја да пролетаріат костын. Та вөсна пролетаріатлы колө кыскыны крестанаөс (гөл да шөркөла олысјасөс) ас бердас, кыскыны советјас пыр буржуаҗјакөд тышкасан уҗө, соціалізм строітан уҗө.

Со мыј вөсна сөмын пролетаріат вермө вөчны ассыс диктатура. Со мыј вөсна советјасын јурнуөдан уҗыс колө пролетаріатлы да со мыј вөсна пролетаріатлы колө вөчны крестанакөд сојуз.

Сы понда, мыј пролетаріатлөн ем сојуз крестанакөд, унҗык увтыртөм јөзкөд, мїјан советјас лооны медса демократическөј государственнөј оргаңизацијаөн. Сещөм паскыд, збыл вылө демократіаыс унҗык јөзыслы обществоас, кушөм ем мїјан советјасын, ез-на вөвлы. өні абу і воҗө ңекор оз вермы лоны ңекушөм буржуазнөј республикаын.

Буржуазнөј республикаын демократіја колө сөмын ешажык јөзлы обществоас, сөмын буржуаҗјалы да помещіклы. Совет республикајасын демократіја колө унҗык јөзлы обществоас—робочөјјаслы да ас уҗөн олыс крестаналы. Совет власт торјалө буржуазнөј государствоыс:

Өтї-кө, „Совет власт ем медса массөвөј, медса демократическөј государственнөј оргаңизација став позана государственнөј оргаңизацијајас пышкын. Сы понда, мыј сїјө ем јітчанін да өтлаын уҗаланін робочөјјаслөн да эксплуатірујтчыс крестаналөн эксплуататорјаслы паныд тыш нуөдөмын, аслас уҗын мыҗсө сїјө јітчөм вылас да

сijö сijөн лоö унжык jöзыслөн власт ещажык вылас, сijö—унжыкjasлөн государство“.

Möd-kö, „Сöвет власт мед интернационалноj классöвöj обществоса став государственноj организацiјас пыщкын: сijö äкөз бырөдö ас кывjөн сорытыс jöзјасöс увтыртөмјас да став ас кывја ужалыс jöz сотрудничество выlö мыжсöмөн кокнөдö сijö jöзыслыс öтi государствоноj сојузö öтувтчöмсö“.

Kojmöd-kö: „Сöвет власт öтлалö закон вöчан да закон олөмö пöртан властсö öтi государствоноj организацiјаö да вежö территориальноj бöрjысан округјас производственноj јединицајас выlö, заводјас, фабрикајас выlö, сijөн сijö вескыда көрталö робочöјјасöс да ужалыс jözöс государствоөн управлајтан аппаратјаскөд, велөдö најöс управлајтны странаөн“.

Нюлөд-kö: „Сöвет власт вермö мездыны армияöс буржуазноj командовањö подчiнењö улыс да jözöс увтыртан öрудијöыс, кущöм сijö ем буржуазноj государствоын, вöчны сijöс jözöс мездан öрудијöö ас i мукöд странајасса буржуацiја увтыртөм улыс“.

Витөд-kö: „Сöмын сöветскöј государствоноj организацiја вермö пырыс-пыр i помöз жугöдны важ мiбö буржуазној-чиновническöј да судiгчан аппарат“ (Ленин, т. XVI).

Квајтөд-kö: „Сöмын сöветскöј формаа государство, кодi кыскö массöвöј организацiјајас ужалыс i эксплуатирүтчыс jözлыс государствоноj управлењöын участвүтөмö, вермö лөсөдны сijö государствоностлыс кулөмсö, кодi ем öтi основној тор воыс государствотөм коммунистическöј обществолөн“¹⁾.

Некущöм буржуазној государствоыс мi огö адзöј ташöм паскыда нуөдöм ужалыс jözлы сетöм демократијатö. Тае мi адзам: сöмын пролетариат диктатура пыр, сöветјас пыр, мi вермам воны государство бырөдөмөз, кор государствоыд лоö некодлы ковтöм торjөн. Сöмын сек став ужалыс jözлы лоö тыр свобода. Сöмын пролетариатлөн диктатураыс оз вермы кувны сылыс вынсö омөлтөм пыр, шуам көв—нөжjөнiкөн мiмiцiја бырө-

1) Сталин—Вопросы ленинизма, стр.49-50.

дөм пыр, сүд бырөдөм пыр да с. в., а диктатуралыг
вынсө јонмөдөм пыр. Леңин шулис, совет госуларствотө-
пө колө јонмөдны, медым сјјө пондис вермыны ачыс
аснас бырны.

Кызі-нө сјјө вермас лоны?

А лоө сјјө сіз, кыз өні муно мјјан олөмын, сјјө туј-
јассө бурмөдөм, јонмөдөмөи.

Кушөм-жө сјјө тујјасыс?

Сјјө тујјасыс со кушөмөс:

Өтi-кө: мјјан еөветјас бердын емөс секцјјаяс, кытчө
кыкыссөны ужалыс јөз, медым најө пондисны отсавны
советјаслы уж нуөдны. Кымын унжык јөз пондасны сен
ужавны бура, сымын кокњыд советлы лоө нуөдны быд-
сама ужјас, мојјас олөмө, өд унжык јөзыс-кө пондасны
асныс гөгөрвоны на воңын сулалан мојјассө олөмө пөрт-
ны, сек i мојјасыд мырдөнавтөг дај јона өдјөн олөмө
пөрасны.

Мөд-кө: јөзыс јуралысјассө бөрјөны асныс ас п'сыс-
жө, бөрјөм мөртсө оз лезны чiновњикө пөрны, пондас-
кө бөрјөм морт ужавны њелучки, сјјөс поңө бөр шыбыт-
ны; бөрјөм мортлыс бөрјысјас кывзөны буржыка отс а-
лөны сылы быд ужын.

Көјмөд-кө: уна морт мјјан өні асвөласыс соцсовместі-
тельство куңа ужалө аппаратын. Кымын уна пондасны
добровольнө ужавны, сымын кокњыд лоө быдсама уж
нуөдны, сымын унжык јөз велалөны управлајтны госулар-
ствөөн.

Њөмөд-кө: робочөјјас асныс шефствүјтөны советскөј
організацјјаяс вылын, асныс төждыгөны уж бурмөдөм
вөсна, лока ужалысјас местаө індөны ас пісыс выл јө-
зөс да с. в.

Витөд-кө: мјјан ем робоче-крестьянскөј инспекцјја, кы-
төн i ужалөны уна сурс ужалыс јөз, кодјас видлалөны,
медым госуларственнөј аппарат на воңө пунктөм мојјас-
сө нуөдис бура, тышкасөны бјурократизмкөд да вредител-
јаскөд. Кымын унжык јөз пондасны ужавны РКI-ын,
сымын бура пондас ужавны госуларственнөј аппарат.

Квајтөд-кө: мјјан ем потребительскөј да производствен-
нөј кооперацјја, сені уна мiллон шмен ас вөласыс сула-
лөны да ужалөны.

Сіѣімөд-кө: мијанын став меда ужалысјас, став робочөјјас сулалөны профсојузын. Профсојуз аслас ужөн велөдө робочөјјасөс ужавны, кыпөдны уж производителност, велөдө кыз колө стрөитны выл овмөс; сјјө—коммунизмлөн школа.

Көкјамысөд-кө: мијан ем уна мільона комсомол, кодї том јөзөс велөдө коммунистическөј общество лөсөдан ужө.

Өкмысөд-кө: мијан ем кујим мільона лењинскөј партија, кытчө пырөны меда бур јөзыс робочөј пиыс, кодї став тајө ужнас і организацијаснас вескөдлө. Со тајө став туйөдыс пролетариатлөн диктатура партија јуралөмөн став ужалыс јөзөс вайөдө социализмө, коммунизмө, государство бырөмө. Со мыј понда В. І. Лењин сетис лозунг—„Быд кухаркалы колө велөдчыны управлајтны государствоөн!“.

Медым ставыс пондїсны кужны управлајтны государствоөн, колө став јөзсө бура велөдны, колө поснї овмөсјас вужөдны гырыс общественнөј овмөсјасө, кыскыны јөзсө став сїкас управлењьөас, секцијас пыр, комиссијас пыр. Велөдны најөс тышкасны классөвөј врагкөд. Кор пондас быд кухарка кужны управлајтны государствоөн, сек дерт і аслас государствоыслөн вежсө можјасыс: сек быдөн пондас гөгөрвоны государстволыс можјассө да став торсө пондасны вөчны ас вөмаыс щөктытөг; кодөс өнї вөчө государство, секї быд мортлы пырас прївычкаө.

Ташөм олөмөз государствоыд ачыс аснас оз во. Сы вылө колө, медамы государствонас јуралїсны сешөм јөз, кодјас мукөд сертї ылысжык адзөны возө мунан туйсө, кодјас сөмын өтї класс дор—пролетариат дор—сулалөны, кодјас бура адзөны кор, кушөм комчаө колө кутчыны мед кыскыны став цөпсө, кодјас бура адзөны классөвөј врагыс воөмјассө, маскирутчөмсө сылыс, медамы пөра кежлө пролетариатөс і ужалыс крестьянаөс организутны налы паныд. Сешөм јөзыс вермасны лөны сөмын пролетариат пиыс медбурјасыс, ужалыс гөл крестьяна пиыс медбурјасыс. Сешөмыс вермас лоны сөмын пролетариатлөн партија, көнї став шленыс ужалөны өтї можјас куца. Сы понда мијан государствоын ыжыдалысыс

сöмын öти партија—коммунист партија, i некущöм мöд партија ВКП(б)-ыс öприч, оз вермы лоны государство бердын. Бостам-көв армијаос. Армејечјаслөн оз ло некущöм вын, абу-кө сен бур командирјас да абу-кө налөн штаб, код команда серти ужалöны быд командир, быд армејеч.

ВКП(б)—сещöм-жö штаб, кодi став ужалысјасöс нуöдö классöвöј тыш вылö социализм стрöйтöм вылö.

ЛУАГОМЈАС:

1. Мыјөн торјалö пролетариатлөн диктатура мукöд диктатурајас дорыс?
2. Кущöм государственнöј формаыс пролетариат диктатуралөн?
3. Мыјөн торјалöны советјас буржуазнöј государствоыс?
4. Мыјла пролетариат лöбöдö крестьянакöд союз?
5. Мыјла совет государство медеа демократичнöј да мыјын петкöдчö сiјö демократияыс?
6. Мыјла сöмын пролетариатлөн диктатура вермö вайöдны государство бырöмöз?
7. Кущöм тујаси пролетариатлөн диктатура вайöдö государство бырöмö?
8. Мыјла мијан государствоын журнöдö сöмын öти партија—коммунист партија?

Таыс кычi тајö тема куза пощö лыффыны со кущöм роч нигајас:

1. Сталин—Вопросы ленинизма. Изд. 7-ое, стр. 47-50, 277—306.
2. Ленин—Пролетарская революция и ренегат Каутский, стр. 29-36, 43—56, 79-102.

КАПИТАЛИСТИЧЕСКÖЈ СТРАНАЈАСЛÖН ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКÖЈ ПОЛТИКА

Медвоzza јукöдын ми ащылим. XX немын капитализмлыс империалистическöј стадияö пырöмсö. Капитализм воис сещöм стадияö, кор ыжыдавны пондисны ез торја капиталистјас, а капиталистјаслөн öтутвчöмјас, капиталистическöј монополијас; картелјас, трестјас, синдикатјас. Кojмöд јукöдыс ми ащылим, капиталистическöј монополијаслыс щöщ ас кiас Государственнöј аппарат бостöмсö да буржуазнöј государствоыс пыр öтарö фашизирујчöмсö. Монополистическöј капитализм öнија кадын оз-нын вермы ыжыдавны демократия пыр, а сувтöдö вооса фашистскöј диктатура.

Ми ащылим: свободнöј конкуренция капитализм дырји вайöдö монополијаö, медем вермыны мукöдсö, капиталистјас öтутвчöны картелјасö, синдикатјасö.

Капиталистическöј производствонн анархия, монополистическöј капитализм дырји колö, империализмлөн колö

сіјо-жө подулыс, кушөм вөлі важ быдмыс капіталізмлөн Законјасыс (стоімоствлөн закон), кодјас вескөдлөны капіталізм ногса овмөсөн, сіјө том коднас сіјө-жө законјасыс вескөдлөны і імперіалістическөј капіталізм овмөсөн.

Өні колө віқөдлыны кушөм політика нуөдөны капіталістическөј госуларствојас өніја кадө. Өні соціал-фашистјас да мукөд буржуазнөј миңистрјас сылөны пролетаріатлы — монополистическөј капіталізм-пө вайөдө „организованнөј капіталізмө“. Өні најө котыртчөмаөс „Ліга наці-ө, сіјө-жө мијан орган, коді вескөдлө політиканас став мупастаыс, өні-пө оз-һин вермы лоны војнајас госуларствојас костын. Сы гөгөр котыртисны зев уна пөлөс комиссіја да подкомиссіја да с. в. „Ліга наці“ көсјө лөчитны вісыс імперіалізмөс.

Віқөдлам, кушөмөсжык став сіјө комиссіјајасыс да кушөмөс імперіалізмсылөн протіворечіјөјасыс, кодјас лөсөдөны быд госуларстволыс політикасө.

Мі возвылын шулім-һин, мыј капіталізм зев вылө кыпөдіс производітельнөј выңјассө, зев јона ыңдісны фабрік-заводјас, кыптіс техніка, а сіјө ыңдөм-кыптөмыс ачыс аснас вайөдө монополијаө. Гырыс заводјастө өтка капіталістјасыд стрөйтнытө оз-һин вермы, стрөйтөны өтувтчөмөн.

Сіјө-жө монополијаыс јосмөдө конкуренціјасө: һөбны вермытөм вөснаыд-да төварсө һекытчө-һин інавнысө, а һекытчө-кө інавны — інавтөм төварсө һинөм вылө і вөчнысө. Та вөсна капіталістјаслөн фабрік-заводјасыс оз-һин ужавны тыр нағрузкаөн, шуам: фабрікаас-кө став машинаыс вермөны вөчны 100 сурс метр сітөч, өні сіјө вөчө сөмын 50-60 сурс метр. Машинајаслөн вес сула-лөмыс капіталістјаслы вайө убытка да сы вөсна, медым аслыныс шөдөдны паскыд рынокјас, капіталістјас костын заводітчө ас кі улас унжык рынок бөстөм вөсна тышкасөм, — кыптөны імперіалістическөј војнајас. Тышкасөны картөмјас, картөмө пыртөм прөдпріятвөјаскөд, „дүкөј“ прөдпріятвөјаскөд кыз сен шуөны (на ног-кө аутсајдөрјаскөд). Картөмјас быднөгөн мырсөны, медым најөс бөстны ас кіас, вөтлыны рынок вылыс да аскіас бөстны сіјө рыноксө. Сіңжө тышкасөны картөм пыщка торја капіталістјас, быд копіталіст мырсө, медым төвар

вөчан пайыс картелас сълөн вөлі унжык, лібө мед дон-сө төварыслыг чінтыны да унжык төвар вузавны. Сөмын картелса правлењнө њекоднан торсө вөчны оз лез сыпонда, мыј өтї капїталїст кө унжык пондас вөчны, секї мөд капїталїстлы вөчан пайсө лоө чінтыны, лібө вузалан дон-кө чінтыны, сек картелсыс омөлжык предпрїятвөїїөјасыс убыткавыв вооны, төвар вөчан доныс налөн вылын омөлжык техника вөсна-да. Тажө тојлалө картелөс паскөдны рынок ас государствоас, но өд быд картел мырсө паскөдны рынок, быдөнлы колө сїјө рынокыс. Та вөсна паскалө тыш картелјас костын. Быд картел, быд государство төждысөны медым кыскө выр рынокјас бостны, но өнї мусар вылас абу њн свободнөј рынокыс, ставыс њн јуклөма государствојас кост. Тажө государствојасөс вайөдө бара-жө өта мөд костас рынокјас вөсна тышкагөмө, өтї государство конкурїрујтө мөд государствокөд.

Капїталїзм дырїї оз вермы быд государство өтмоза паскавны, өтї государство, шуам Амерїка паскалө өдјөнжык Англїја дорыс, Гермањїа — Италија дорыс. Коди өдјөжык паскалө, сылы пыр эескыджык лоө ас рынокјас вылас. Та вөсна сїјө јонжыка пондө сујсыны јөз рынокјас вылө, аслас донтөмжык төварјасөн, пондө эескөдны омөлжык государствоөс рынок вылыс аслас капїталїстјасөн. Конкурендіја өнї капїталїзмөс вайөдіс сетчөз, мыј капїталїстјас пондісны өтувтчавны международнөј картелјасө, сїңдікатјасө, медым јукны ас костаныс рынокјас, медым вузөс дон төварлыг вылынжыка кутны. Сөмын международнөј монополјас оз вермыны бырөдны капїталїзмлыг прөвїворечїїөјассө, а јонжыка пыдыгтөны. Бөсгам прїмер вылө 1926-өд воө котыртчїс международнөј „Сталнөј пакт“, кытчө пырїсны Франціја, Бельгїа, Гермањїа, Луксембург, Чехо-словакїја, Австрїја да Венгрїја. Сїјө картелө пырыс предпрїятвөјас вөчөны стал сырїө. Најө устав сертї быд пырыс государстволы урчїтөма уна-ө вөчны сїјө сырїосө, коди шусө **контеїнгентөн** лібө **квотаөн**.

Квотаыс јуклөма на костын сїз:

1. Гермањїа . 41,18 пр.
2. Франціја . 31,18 пр.

3. Бельгія . . 11,56 пр.
4. Луксембург . 8,30 пр.
5. Саарскөй обл . 5,78 пр.

Налөн ем өтвывса касса, кытчө быд государство быд тонна сталь вөчөмыс пуктө 1 доллар. Кушом-кө государство-кө вөчас унжык индөм квота сертыс, сек сижө мынтө штрап 4 доллар быд лишнөй вөчөм тоннаыс, а кодкөкө вөчас ещажык квота сертыс, секи сижө государствоыс кассасыс мынтө кык долларөн быд вөчтөм тоннаыс. Со кытчөз воис капитализмид: ещажык-кө пондасны төвар вөчны, ачыс јешщө вөлі-на мынтөны. Сөмын штрапјасыд оз жө торкны конкуренція нуөдөмтө. Сижө жө Германія воис воө пыр квотасыс унжык вөчис да пыр мынтис штрап, а Франція Германјаса сөм вөлө озырмис сы понда, мыј пыр сижө вөчис сталсө ещажык квота сертыс да бостис ынөм вөчөмыс нөлсө кымын мільон доллар да сижө сөмнас бөрыннас Франція пондис конкурјрутны Германјакөд.

Ташөм международнөй картелјасыс ем уна; Европөјскөй релс вөчан картел „Ерма“, сталнөй трубајас вөчан картел, сутуга вөчан сификат да с. в. Тажө картелјасыс государство костса тышсө оз-жө бырөдны, сөмын јосмөдөны, конкуренція оз быр, а паскалө да пыдысмө.

Быд государство мырөө унжык төвар вөчны да вузавны, а вузавныс некытчө, колонјјас јуклөма-нын ставсө. Капитализмлы колө өтө туј: мырөдөныны омөлжык государствоыс колонјјассө, рынскө. Ми медвоzza јүкөдыс адзылим, кызи ыжыдалөны имперіалистическөй странајас колонјјаын. Виқөдлам-кө ми політика боксаыс, адзам: быд имперіалистическөй государство колонјаөс лөсөдө ас государство колөм серти, паскөдө колонјаын сөщөм производство, кодө колө имперіалистическөй государствоы, шуам: Индіјаын Англіја паскөдө текстільнөј, джүтөвөј промышленност, Бразіліјаын—кофе вөчан да с. в.

Колонјјасын өнө быдмө асланыс производство, быдмө асланыс буржуачія, кодө пондис конкурјрутны, сувтны паныд имперіалистјасы. Имперіализм колонјјасыс ужалыс јөзсө вөјөдис сетчөз, мыј пондисны јөзыс шыг-

јон кувны, та вѳсна пондѳс кыптыны револуціоннѳ
тыш колоңјаа ужалыг јѳзлѳн.

Медым імперіалізм верміс воѳо ыжыдавны колоңја-
јасын, сы вылѳ јонмѳдѳ ассыс арміја, јонмѳдѳ војеннѳ
вын колоңјајасын. Ас сорња јѳзѳс мѳда-мѳд вылас
усѳдѳ медалѳм јѳз пыр, медым најѳс ылѳдны імперіа-
лістјаскѳд тышкаѳмыс. Онѳ, кор капіталізмѳс крѳѳс
вѳрѳдѳс вужсаңыс, кор капіталізм воѳс сетчѳз, мыј оз
вермы бостны машинајаслыг вынсѳ тырѳн, сек јешщѳ-на
јонжыка пондѳс лѳчкыны колоңјајас вылѳ, медым коло-
ңјајас ез вермыны асныс паскѳдны ассыныс овмѳс.
Кор капіталістјаслѳн ас государствоас прѳбылјасыс чѳнѳ-
ны, сек најѳ јонжыка пычкѳны колоңјаыс, капіталсѳ
выгѳднѳжык лоѳ пуктыны колоңјаѳ, ас государство
дорсыс. Тајѳ јешщѳ јонжыка коланаѳн вѳчѳ колоңјајас
імперіалістѳическѳј государствојаслы, сы понда јонжыка
быд государство вѳтлысѳ колоңјајас бѳрса, јонжыка
кутчысѳны асланыс важ колоңјајас дѳнѳ.

Сѳмың сѳкыд олѳмыс колоңјајасын (Иңдѳјаын $\frac{1}{4}$ па-
јыс сѳмын колѳ аслыс став урожајыс крестанаыслы,
мукѳдсѳ ставсѳ бостѳны налогјасѳн да рента мынтѳм
вылѳ) вайѳдѳ сетчѳ, мыј ужалыз јѳз—робочѳјјас да
крестана—сувтѳны паныд імперіалістјаслы; револуціон-
нѳј тышјас мунѳны Иңдѳјаын, Індѳ-Кѳтајын, Кѳтајын,
Афрѳкаын да с. в., кодјасѳс імперіалістѳическѳј госу-
дарствојас лаңтѳдѳны пушкајасѳн, вѳнѳтовкајасѳн, пулем-
јотјасѳн, аеропланјассаң бомбајас шыблалѳмѳн. Імперіа-
лістѳическѳј государствојас нѳбѳны колоңјајасыс бур-
жуаѳјасѳ да најѳ щѳщ сувтѳны імперіалістјас дор, вуза-
лѳны колоңјајасыс робочѳјјасѳс да крестанаѳс імперіа-
лістјаслы. Імперіалістѳическѳј государствојас колоңја-
јасыс сырјосѳ нѳбѳны донѳг, а картелјас, сѳнѳкатјас
ассыныс тѳварсѳ колоңјајасын вылын донѳн вузалѳны
да сѳзѳн најѳ бостѳны зев ыжыд барыш—сѳзѳн јешщѳ-
на јонжыка пычкѳны ужалыг јѳзлыг вынсѳ.

Тас мѳ адѳам, мыј імперіалізм дырјѳ конкуренціја оз
помас. а пыдысмѳ да вежсѳ, важѳн-кѳ конкуренціја
тојлаалѳ щѳщ капіталістјасѳс бурмѳдны техника, кыпѳд-
ны уж производѳтельность, ѳнѳ конкуренціјалѳн тајѳ бур
бокыс комѳ бѳрѳ, ѳнѳ монополіјајас медсасѳ подкупѳн,

государство пыр лчкөмөн да с. в. вермөны паныд сула-
лыгжассо. Конкуренцияыс өні оз-нын паскөд производи-
тельнөй вынжассо обществоас, а медгасо паныдало сижос,
оз леэ воэо паскавны. Капиталистическөй монополијаяс-
лөн конкуренцияыс тојлалө јешщө-на јонжыка колоңија-
јасос лчкөм выло, паныдалө колоңијалыс овмөс паска-
лөмсө, медем ез понды колоңијаыс ачыс вермыны
нуөдны конкуренция империалистическөд. Војна бөрға кризис
капитализмөс тојлалө бара-жө колоңијаяс корсны, важ
колоңијаясө ез пондыны төрны, сы понда капиталисти-
ческөй государствојас костын пыр отарө јосмө тыш
колоңијаяс вөсна.

Империалисти- Биөдлам өні кызи да мыјла јосмө тыш
ческөй госу- империалистическөй государствојас костын.
дарствојас Монополистическөй капитализм тојлалө госу-
кост тышјас. дарствојасос сетчө, мыј быдөн көсјө мед-
јонөн да медыжыдөн лоны му вылас.

Кушөм государстволөн медвылын техникаыс лоө, мед
јона паскалө производствойс, мед уна сырјойс, сижө
і пондө ыжыдавны мувылас. 1914 воэз му вылын ыжы-
далисны Англија да Германија, мукөд государствојасыс
чукөртчөны вөлі тајө кык государство гөгөрыс. Англија
да Германија костса тыш вәјөдис мирөвөј војнаө (1914-
18 в. в.). Кор Англија көсјис ас ки улас бостны Герма-
нијаөс, а Германија Англијаөс. Кыз ми төдам, мирөвөј
војна капитализмлыс көсјөмжассө ез пөрт олөмө, капита-
лизмлөн противоречиясыс ез бырны, сөмын јонжыка
пыдыгисны. Медвоэ-кө, империалистјас чукөрыс тор-
јалис Россия, коді вөлі зев ыжыд рынокөн иностраннөй
капиталлы, мөд-кө, Англија бөр ез вермы бостны ассыс
иссө мувылас, капиталистјас чукөрө војна вәјөдис вы-
көчәинөс—сижө Америкаөс.

Тајө ставыс вәјөдис өні со кытчөз: мунө тыш Америка
да Англија кост, тајө кык јон капиталыс өні вермасөны
өта-мөд костас, кодлы лоны көчәинөн му вылас.

Англија медвоэ сувтис капитализм туј выло да мед уна
бостис аскиулас колоңијаяс. 1914 вога војна Англијаөс
вәјөдис зев пыдын кризисө, кыс Англија петны оз-нын
вермыв. Америка көч соржык заводитис капитализм ногса
овмөсөн овны, но сижө пондис зев гырыс өдјасөн лөсөд-

ны гырыс производство, сiјö-жö Ангмiја вылыс, пондiс стрöитны гырыс фабрик-заводжас вым техникаөн. 1914 вося война дырjи Америка воjутöм пыдди сеталис ужjоз-öн сöм сiјö-жö Ангмiялы, Франциjалы, Германциjалы да с. в. Сеталис налы öрүжjö, сiјөн чöжiс аслыс зарнi да паскöдiс фабрик-заводжас. Тажö вайöдiс сетчö, мыj Америкалы лоны Европаса көчaинжас ужjöзаöс, а мöд-кö Америка аслас капиталөн да товaрөн пондiс паскöдчыны кыч колонцiяжасö, сiч-жö Европaö. Тажö лыдпасжасыс петкöдлöны кушöм странажас мыjда ужjöзаöс Америкалы.

Странажас	Став суммаыс уж- jозлөн да ужjозөн сетöмыс процент- лөн (долларөн)	Мынтöмa-нын	
		Ужjозжас (долларөн)	прöцентжас
1. Австрија	24.614.885	862,668	—
2. Бельгија	727.830.500	13.050.000	12.865.500
3. Чехо-Словакија	312.811.433	16.600.000	—
4. Эстония	33.331.149	—	10.000.000
5. Финландија	21.695.053	396.000	2.120.310
6. Франција	6.847.374.104	160.000.000	19.325.000
7. Великобританија	11.105.965.000	202.000.000	1.068.750.000
8. Греција	20.33000	767.000	716.860
9. Венгрија	4.693.240	73.995	365.088
10. Италија	2.407.677.500	25.000.000	1.260.625
11. Латвија	13.958.635	—	400.000
12. Польша	435.687.550	1.287.297	16.219.920
13. Румынија	125.506.260	2.000.000	—
14. Југославија	95.177.635	1.000.000	—
Ставыс	22.188.448.870	423.134.218	1.138.822.527 ¹⁾

Татыс тыдовтчö, мыj Европа мынтöмa-нын Америка-лы 1.562 мiльон доллар. Европа колö ешшö ужjöза

¹⁾ Лыдпасжас бостöмa „Правдаыс“ № 227, 1931 в.

Америкалы 22 миллиард доллар сајас-на (43 миллиард шайт).

Тайё ужјөзјас пырыс Америка дугдывтөг пырө пыдө-жык Јевропейскөј помѣикаө, тапыр Америка мичкө пос-ныжык государствојас былө, Ангмјялыг да Францјя-лыг вмијаңһөсө вештө бокө.

Став му вылас вөчөм пыс өнi САСШ өтнас перјө изшом 41%, 68% нефт, 42% электрическөј еңергја, көрт да сталь вөчө 50% гөгөр, аллүмiнј 35% гөгөр да с. в. Машина вөчан производствойс САСШ-ын кык мында унжык став капиталистическөј странајас дорыс. Таг тыдалө, мыј Америка панјис не сөмын Ангмјяөс, Америка лоi медса јон да озыр странаөн му вылас, пөштi жын производствойс Америка кi улын.

Ташөм производственнөј вын Америкалөн дерт оз вермы төрны важ Американскөј рынокјасө, Америка заводтө паскөдчыны быд бокө. Сөмын кытчө Америка оз тувтчы, сетчө, i крукагө сiјө Ангмјя былө, быдлаын Америка гөгөр Ангмјялөн колонјяјасас, домiнјонјас Канадаын-i, лунвыв Америкаын i, Австралијаын-i, Кита-јын-i, Индијаын-i, да с. в. Сы ради Америка медса јона пондис воны Ангмјя былө. Америка пондис бостны Анг-мјя кi улыс Канада, лунвыв Америка. 1923 воын САСШ чукөртлис панамериканскөј конференцја, көнi став му пагтаыс горөдис лозунг, мыј некод оз вермы сүјсыны американскөј делөјасө, САСШ-ыс отар (док-трина Монрое). Сiјө колө гөгөрвоны сiз, мыј американ-скөј му вылын көзайныс сөмын САСШ, сы понда САСШ вөчiс „панамериканскөј унiја“ (мига-нацiј модаа) кытчө пырөны представителјас Лунвыв Америка государство-јасыс, кодi збымысө—јукөд САСШ-са государственнөј департаментлөн (министр иностранных дел). Важөн-өд көзайтлис, ыжыдавалiс сенi Ангмјя сiз-кө өнi дерт Анг-мјя оз вермы сетны бурөн сецдөм чөскыд тор САСШ-лы. Сөмын САСШ воыс воө пыр воцө јонжыка зырө Ангмјяөс. Ангмјялөн-кө Лунвыв Америкаө төвар пыр-төмыс оз сод војнабдса сертi, САСШ-лөн төвар пыр-төмыс соди пөштi һөл мында (28.7 миллион фунт стер-лингсаң 97,1 миллион фунт стерлингөз).

Ташом тор-жө ми аңам і мукөд Англіјскөј колоң-јасы, көні Англіјалөн оз сод товар петкөдөмыс, бостам Австријаө, Новоцеландіјаө, сетчө Америкалөн товар петкөдөмыс содіс кујим мында. Лунвив Америкаө Америка петкөдіс нол мында унжык да с. в. Америка пондіс штурмујтны Англіјаөс і Индіјаын. Сетчө пондіс Америка товар петкөдөмсө өдјө паскөдны, содіс сылөн петкөдөмыс вт пөв кујим-нол воон. Бостам-кө ми на костыс Китајын тышқасөм бара каңалам сіјө-жө торсө.

Китајө товар пыртөм (импорт)
(Став пыртөмыс=100%)

	Англіја	Америка	Јапонија
1913 в.	17%	6%	20%
1929 в.	9%	17%	26%

Америка Китајыс қескөдө і Јапонијаөс, коді војна дырјі бостліс уна преимущество Китајын, мырдөн щөктыліс нөбавны Јапонијалыс товарјас, віңны Китајын Јапонскөј арміја да м. т. кодыс Јапонијалы лоі откажітчыны Вашингтонскөј конференціја вылын 1922 воө. Сенжө Америка щөктіс раңны Англіјаөн да Јапонијаөн отлаын Китајөс грабітөм куңа јітөд. Америка вермө Англіјаөс оз сөмын товар петкөдөмөн да товар вөчөмөн, вермө щөщ-і капитал петкөдөмөн, оз сөмын колоңіјаө, но і Јевропаө. Америка ассыс кісө пунктіс Јевропејскөј банкјас вылө, сөмын Американскөј банк отсалөм куңа өд вермісны Јевропејскөј государствојас лөсөдны дон устөм денга, сіңжө-і ачыс Англіја 1925 воын Америка отсөгөн верміс чорғөдны фунтлыс курссө.

Америка өні ассыс кісө пунктө і Јевропејскөј промышленност выло. Англіја лыфдөма да шуө мыј-пө САСШ ас кіас кутө мукөд странајасыс кык-кымын сурс предпріяттө (горној, сахарној, автомобилној, текстілној да с. в.).

Та сөрті Америкалөн лозунг-откоңа быд вузасыс государстволы относитчыны, медым верміс бостны ыжыдалөм Јевропаын, оз кө өд пондыны сетны отсөгјас товар вузалөмын омөлжык государствојаслы, сек ферт ыжыдавыны пондас сіјө, коді медға озыр, а медға озыр Америка.

Они быд империалистическӱ страна медса јона вӱт-
лысӱ рынок бӱрса, рынок вӱсна сӱжӱ и Америка да
Англија тышкасӱны.

Бостам-кӱ ми тыш кык ыжыд нефтӱаннӱ трестјас-
лыс, кодјас босталӱмаӱс ас кӱ-улас унжык нефть пер-
јӱмсӱ, сес ми адјам, мыј тышыс абу сӱмын трестјас
костын, но-и государствојас костын. Американскӱ неф-
тӱаннӱ трест „Стандарт ојл“ быд ногыс дугдывтӱг мыр-
сӱ топӱдны Англо-Голландскӱ трестӱс (Рајал Деч-
шел).

Тажӱ став англо-американскӱ противоречӱјӱјасыс, тыш-
кыс, петӱ ердыылӱжык сек, кор Америка да Англија заво-
дӱтӱны „розурајатчыны“. Америка мырсӱ „вӱтӱдны да
панјыны“ Англијаӱс аслас морскӱ флот стрӱитӱмӱн.

Англијалӱн војнаӱз флот вӱли медса ыжыд. Англијскӱ
флотӱн выныс мед вӱли кык медса гырыс государство-
јаслӱн мында, — ташӱм вӱли лозунг немсӱ-нын Англијалӱн.
Но 1921-22 в. в. Америка Вашингтонскӱ конференција
вылын заставитӱс признајтны Англијаӱс Америкаыс флот
вын ӱткофалӱмсӱ Англијакӱд. Мыј ез чужјас Англија, а
лоі быт признајтны ӱткофалӱм Америкалыс минејнӱ флот
аскӱдыс.

1930 воын лондонскӱ конференција вылын Англијалы
лоі признајтны став-сӱкас војеннӱ флотлыс вынсӱ Амери-
калыс ӱткофӱн Англијакӱд. А кор Англијалӱн ем уна
колонѱја и ас гӱгӱрыс ва, сӱјӱ збымысӱ лоӱ, мыј Аме-
рика лоӱ вынажыкӱн и ва вылын.

Тавы ӱтар ми тӱдам, мыј Америка кӱчаиналӱ аслас
капиталӱн Германијаын. Сӱјӱ зајомјас пыр, кодӱс сетӱс
Германијалы, медым сӱјӱ вермис мынтыны Англијалы да
Францијалы контрибуција, версалскӱ договор сертӱ.

Тажӱ став противоречӱјӱыс Англија и Америка костын
мунӱ гӱрд вӱжӱн быд најӱ тувтчӱмын. Америка-кӱ насту-
пајтӱ, Англија дерт бурӱн оз кӱсјы сетчыны, сы вӱсна
сӱјӱ корсӱ аслыс сојузӱнѱјасӱс Јевропејскӱ государство-
јас костыс, медым сувтны Америкалы паныд.

Тажӱн капитализмӱн противоречӱјӱјас оз-на дерт по-
масны.

Мөд пөлөс тыш имперіалізм пышкын мунө имперіалістіческөй војна дырјі вермыс да вермөм государствојас костын.

Имперіалістіческөй војна вайөдіс крізісө став капіталістіческөй сестемасө і капіталізм көсјіс петны сјіө крізіссыс медсасө Гермаңіяос грабітөм пыр. Версалскөй договор куға Гермаңіялыс террїторїјасө јукїсны да мырәдісны колонїјасө, флотсө, заводјасө, көрттујјасө Елзас-Лотарїнҗяыс і сыыс кыңзі Гермаңія вылө лезісны став убыткасө, мыј вайіс имперіалістіческөй војна војујтыс государствојаслы, кодөс еща вылө лыддісны 132 мїллард марка дон. Тајө ставсө сетны Гермаңія серт ез вермы. Медым кықкө петны тајө тупіксыс имперіалістјас вөчлісны уна конференціјас, вөчлісны план дауеса, но ставыс сјіө некытчөз ез вайөд.

1929-30 воын вөчісны выл план, план Јунга, код серті Гермаңіялы колө мынтыны контрїбудїја 59 во чөж; 1931-32 воөз мынтыны 1685 мїллон маркаөн быд во і 2 мїллард маркаөн во воөз 30 восө да сы бөрын мукөд 22 вонас ещажыкөн ковмас мынтыны. Медым Гермаңія пондіс вермыны мынтыны, оргаңзујітїсны Международнөј расчөтнөј банк, код пыр Гермаңіялы колө мынтысны мукөд государствојаслы. Сјіө сумма пісыс быт мынтыны Франціјалы 10 во чөж 700 мїллон маркаөн.

Но і план Јунга—ез вермы воөз мөдөдны тајөс. План Јунга ез вермы артавыны, мыј лоө крізіс; і кор паскаліс крізіс, меда јона інміс Гермаңіялы—вөрөдіс вужаһыс став овмөссө, і кор ужалыс јөз сувтісны паныд буржуачїјалы, кор пондіс матыстсыны Гермаңїјаса капіталїзмлы пом, сек 1931 воын Гувер (амерїкаса префїдент) шөктїс мырдөн-моз дугөдны план Јунга олөмө пөртөм өті во кежлө (колө мөвпавны, мыј век кежлө дугөдны).

Тас адзам, мыј версалскөй договор бара өшјіс сынөдө, һнөм бурсө ез вермы вөчны.

Но Гермаңія чөла оз ов. Овмөс паскөдны Гермаңія, версалскөй договорөн көртасөм вөсна, оз вермы, сы понда өні Гермаңія тышкасө Франціјакөд, кодї меда јона мырсө контрїбуд ја вөсна. Гермаңїјалөн бөр пондіс ловзыны имперіалістіческөй аппетїтыс. Гермаңія мырсө јїтчыны Австрїјакөд да сы пыр јїтчыны Балканскөй аграр-

ндї странајаскөд, но сени ыжыдалө Францїја, со мыҗ вöсна „Пан-Јевропејскöј“ комїтїја вылын Гермаңїја мунїс паныд Францїјалы.

Гермаңїја тышкасö и Польшакөд, көсјö Польшалыс бөр мырдыны Силезїја да Данцїгскöј корїдор, кодöс бурөн Польша оз сет, сы понда Гермаңїја и заводытчö бара вооружајтчыны.

Кожмөд сїкас тыш мунö Англіја да Францїја костын, Јевропанын ыжыдалөм вöсна. Мукод странајасыг-кө Англіјаос эскөдö амерїканскöј імперїализм, то Јевропанын пондїс лептыны јурсö, Англіја местаö сувтны, французскöј імперїализм.

Фабрїкаын вöчөм төвар Францїја пондїс петкөдны заграңцаö 2½ унжык војнаöз петкодөм серты. Чугун вöчö öнї унжык-нын Англіја дорыс, а војнаöз вочлїс сөмын нолөд пайсö Англіја серты. Францїјалон ем војеннöј сојузјас Польшакөд, Чехо-Словакїјакөд, Југославїјакөд, Румынїјакөд. Францїја, деңга курсө чорчодөм бөрын (1926 в.), пондїс мырдыны Англіјалыс местасö ужјөзөн деңга сеталөмын. Важөн-кө вöлї пошты быд государство вузаснысö бостлїс сөмсö ужјөзөн лондонскöј банкыс, то öнї радејтöны бостны парїжскöј банкыс. Францїја, Амерїка бөрын, медга озыр зарныон.

Тајö ставыс Францїјаос пунктö сїö местаö, көнї вöлї Гермаңїја војнаöз; та вöсна Францїја көсјö бостны ас кїас јевропејскöј полїтикаын јуралом да ыжыдалом, мыҗ вылө бурөн Англіја мунны оз вермы и сувтö паныд Францїјалы, медым ез вермы лоны сїö көзанын Јевропанын.

Нолөд пөлөс тыш мунö Францїја да Італїја костын. Італїја сөмын 60 во сајын öтвывтчлїс öтї ыжыд государствоö и сїö ез-нын вермы суөдны колонїјаяс јукломсö Англіја, Францїја да Гермаңїја костын, сїö ез-нын вермы бостны буржык колонїјаяс. Та понда öнї италїанскöј імперїализм мырсö сувтны öтщöщ мукод імперїалїстїческöј странајаскөд.

Італїја да Францїја костын тыш мунö меҗкасö сы понда,—кодлы ыжыдавны Средїземнöј море вылын, кытї мунö унжык јевропејскöј государствојаслөн вузасомыс. Сы понда Італїја көсјö öтнас бостны сїö вузасан

тујсö; сы понда-жö Италија бостис ас кјулас ичöтик госу-
дарство—Албаңија, кодi кулö Адриатическöй море берег
вылын, медым бостны i Адриатическöй моресö.

Медым кутны ас кiын сiјö морејассö Италијалы колö
јон морскöй флот, сы вöсна сiјö 1927 восаң мырсö öткo-
давны ассыс флотсö французскöй флоткöд, а Франција
кöсјö вöчны сiз, мед французскöй флотлөн выныс вöли
кык государство флот вын мында (Италијаса да Германи-
јаса).

Тајi најö панјасöны öта-мöд костас стрöитны морскöй
да воздушнöй флотјас, кор iöз сiн војас вöчалöны кон-
ференцијас „разоружитчöм“ куза.

Италија да Франција тышкасöны нöшта Балканскöй
государствојас вöсна (Југославија, Румынија). Италија кöсјö
бостны ас влијанњö улас Југославијаöс, Румынијаöс, а
најö öни Франција влијанњö улынöс. Италија да Франција
тышкасöны i Африкаын, кöни ем Францијалөн колонија
Туңис да Алжыр i сыкöд ортчөн ем Италијалөн колонија
Триполи. Туңисас унжык iöзыс переселитчöмаöс Италијас,
сы куза Италија кöсјö Туңиссö бостны ас кiас, кöсјö
паскöдны Триполитанскöй колонијасö Чад ты дiнöз. Фран-
ција-жö кöсјö ассыс колонијассö Африкаыс öтвывитны
öтiлаö экватор дорса Африкасаңыс војвыв берегöзыс,
кытчö пырасны Туңис, Алжыр, Марокко, Нигерија.

Тајö став прöтиворечiјöјас дiнас-кö содтыны прöти-
воречiјö чукöрсö Балканскöй государствојас костын, сек
ми адзам, мыј капитализм пырöма öни сещöм прöтиворечi-
јöјасö, кытыг сiјö петны бурөн, Лiга Нацiјас пыр,
Пан-Европејскöй комиссијас пыр, оз вермы, кыз эз
вермы петны i 1914 воын.

Тајö прöтиворечiјöјасыс вайöдöны сöмын выл империа-
листическöй војнајасö, вылыг рынокјас, колонијас јуклöм-
јасö, сыпонда ми адзам, мыј Лiга Нацiј сайын быд госу-
дарство став вынсö пунктö војна кешлö лöсöдчöм вылö,
мыј вермöны быдөн вооружајтчöны, стрöитöны машинајас,
морт-вијан адскöй пушкајас, пулемјотјас, танкјас, аероп-
ланјас, лöсöдöны газјас да с. в.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыјла имперализм дырји монополијас оз вермыны бырöдны конкуренција?
2. Мыјла монополијас конкуренцијасö пыдытöны i вежöны конкуренцијалме
вышкöссö?

2. Кушбм політика імперіалістическѡй государствояс нуѡбѡны колоніајасын?
4. Мыјла імперіалістическѡй государствояс оз вермыны тышкастѡгыс овны?
5. Мыј понда тышкастѡны Америка да Англіја?
6. Мыј понда капіталізм оз вермы портны олѡмѡ Версалскѡй договор?
7. Мыј понда тышкастѡны Англіја да Франціја?

"	"	"	"	Франціја да Германіја?
"	"	"	"	Германіја да Польша?
"	"	"	"	Франціја да Італіја?

Та серті вѡчѡй карта „Імперіалістическѡй противоречіјѡяс“ да быд декадаѡ тачетјасыс вундалѡ ставгајас тајѡ противоречіјѡяс куцаыс да карта дінас вѡчѡ албом сіјѡ вырезкајасыс. Сіјѡ карта куцаыс і позас нуѡбѡны сорніјас колхоз-нікјас костын, вѡркеркајасын да мукѡлаын.

Тавыс ѡтар позѡ лыдѡны со кушѡм рѡч нігајас:

1. Итоги 16 го парт'сезда ст. 31-33.
2. Сталин—Политѡчет ЦК ВКП(б) 16 с'езд гл. 2 Обострѡние противоречіјѡ капіталізма.
3. Номад и Политикус —От плана Дауэса к плану Юнга.

СССР да капіталізм

Капіталістическѡй государствояс кѡв і јрсѡны дуг-дывтѡг ѡта мѡдыскѡд, ѡтѡ торјын ставыс најѡ воѡны ѡтѡ кывјѡ, сіјѡ СССР-кѡд тышкастѡмын. Ныѡтѡ капіталістическѡй государство оз вермы вескыда віѡдѡны СССР вылѡ.

Ѳні му-вылын ем кык сікас овмѡс—капіталістическѡй да соціалістическѡй; кыкнан сікасыслѡн овмѡс ног-јасыс мѡда-мѡдыслы паныдаѡс. Паныда овмѡс ногјасыс асныс вайѡдѡны на костын тышѡ. В. І. Лењін VIII-д партіјнѡј сјезд вылын шуіс, мыј „мі олам ог сѡмын государствоын, но-і государствояс сістемаын, а ѡт-щѡщ Сѡветскѡй республика імперіалістическѡй государствојаскѡд дыр овны оз вермы. Лѡбѡ ѡтыс, лѡбѡ мѡ-дыс вермасны. Сіјѡ лѡтѡз-на, Сѡветскѡй республика і буржуазнѡј государствояс костын лѡкыс тангыстѡг лѡны оз вермы“.

Мыј понда тајѡ шуіс Лењін? Сы понда, мыј ѡтѡ-кѡ, важѡн Россіја вѡлі зев ыжыд рынокѡн імперіалістическѡй странајасылы, уна вѡлі сужѡма капітал Франціјалѡн, Англіјалѡн, Германіјалѡн россіјаса промышленностѡ,

кыс најо бостлісны зев ыжыд прібылјас; таыс отар најо уна вајлісны Россіјао вузалан тор да вылын донон вузалісны, кыс бостлісны бара ыжыд прібылјас. А өні Сөветскöй республика сіјө. рыноксө на кі улыс мырфдіс, став промышленностсө бостіс ас кіас, төварөн свободнөја вузасны најос СССР-ын оз лез. СССР стрөйтө ачыс гырыс сікаса промышленност і сіјөн сіјө зікөз мынтөдчас капіталізм вліяньнө улыс.

Тажө дерт дојдіс став капіталістическөй странајассө. Сы понда імперіалістјас мырғоны бөр бостны ас кіас СССР-өс.

Мөд-кө, імперіалізм өні пыріс крізісө, оз вермы паскөдны овмөссө, ем сылөн уна фабрік-завод, уна машина, кодјас оз ужавны, весшөрө кујлөны, а ськөд ортчөн ем 40 міллон саяө ужтөм јөз, кодјас корғоны уж да оз аңыны, өніја капіталізм оз-нын вермы сіјө јөзсө ужөдны.

Капіталізмкөд ортчөн ем СССР, көні овмөс паскалө зев өдіө, стрөйтчөны гігант предпріяттөјас, віт во-са план тыртөны 2¹/₂, 3, 4 воөн, көні безработіца бырөдөма, көні стрөйтөма соціалістическөй економікалөн фундамент, көні ужалыс јөзлөн луныс-лунө олөмыс бурмө, көні абу експлоатаціја, көні пролетаріат јуралө-мөн асныс ужалыс јөз, буржуаціатөг стрөйтөны соціалістическөй овмөс.

Тажө петкөдлө ставмуывса пролетаріатлы, мыј најө вермасны бурмөдны олөмсө сөмын сек, кор мунасны россіјаса пролетаріат туйөд. Тажө петкөдлө, мыј капіталізмлөн тујыс воөө абу, мыј капіталізмлөн олөмыс овсөма, воө пом. Сіјө өні абу ын сөмын ныга вылө гіжөм, а сіјө ем олөмас, сіјөс аңыны уна міллон јөз. СССР-лыс кыптөмсө ужалыс јөз сін воыс капіталізм дөбны оз-нын вермы, сы понда пролетаріат капіталістическөй странајасын пондіс өдіө революціонізіруйтчыны, чукөртчыны коммуніст парвіјајас гөгөр, медым капіталізмөс путкылтны. Медым колоніјаса робочөј класслыс революціоннөј двіжењнөсө лчкыны, жугөдны, капіталізм көсјө жугөдны СССР-өс, көсјө крізіссыс петны СССР-өс жугөдөм пыр.

Сталин јорт XVI сјезд вылын шуис тази: „Пыр, кыдыр капиталистическӧй противоречийӧяс заводитӧны јосмыны, сек буржуазија бергӧдчӧ СССР-лаӧ: оз-ӧ поӧ кушӧм-кӧ противоречийӧяс лӧбӧ капитализмылыс став противоречийӧсӧ ӧтлаӧ бостӧмӧн, бырӧдны СССР шӧдӧт вылӧ... кодӧ революционизирујтӧ аслас олӧмнас робочӧй классӧс да колонияјасӧс, торкалӧ лӧсӧдны выл војна, торкалӧ вылыс мусӧ јукны, оз сет кӧӧаинавны аслас пышкӧсса рынок вылын, кодӧ сешӧм колана капиталист-јаслы медсасӧ ӧнӧ, экономическӧй кризис дырјӧ. Татыс (капиталист-јаслӧн С.Р.) СССР-вылӧ авантюристкӧй наскок-јас вӧчны да интвенција вӧчны зӧлӧм, кодӧ (зӧлӧмыс—С.Р.)—экономическӧй кризис паскалӧн пондас содны“¹⁾

Капиталистическӧй странајас костын противоречийӧ јосмӧм, капитализмлӧн пыдӧжык кризисӧ пырӧм, робочӧй класслӧн революционизирујтчӧм, колонияјасын революционнӧй движенӧнӧ паскалӧм,—ставыс тајӧ тојлалӧ капитализмӧс ускӧдчыны СССР вылӧ.

Тајӧ војаснас мӧ адзылим дај ӧнӧ адзам, кыӧ империалистическӧй государствојас, быд-ногыс коресны туй, кыӧ ескӧ ускӧдчыны СССР вылӧ, лӧсӧдлӧны быдсама „мојд“ кывјас, медым робочӧй класс возыс тупкыны СССР јылыс збылсӧ. Јевропанын СССР-вылӧ тыш лептӧмнас ӧнӧ бостис јурнуӧдны Франција. Франција ас гӧгӧрыс чукӧртис постыджык государствојас асыв вылыс, кодјас олӧны ортчӧн СССР-кӧд, сӧјӧ Польша, Румынија, Чехо-словакија, Финляндија. Најӧ заводитлисны горзыны „Советскӧй демпинг“ јылыс, медым некод заграничаын ез нӧб мијанлыс тӧвар да медым робочӧй класс возын да ужалыс крестана возын мыжавны СССР-ӧс кризис лӧӧмыс. Кор тајӧ ез ӧтсав, САСШ вылӧдис тајӧ мојдсӧ, горӧдис, мыј СССР-ын-пӧ крестанаӧс да робочӧјјасӧс „мырдӧн ужӧдӧны“¹⁾ і сы понда-пӧ некушӧм „честнӧй“ капиталистлы ез ков нӧбны СССР-лыс тӧвар. Вијалисны мијанлыс полпредјасӧс, Польшанын вијсны Војковӧс, Китајӧс усӧдлисны СССР вылӧ (КВЖд-вылын) да с. в. Но ставыс сӧјӧ ез вермы вежны помӧвикасӧ СССР-лыс да торкны социализм стрӧйтӧм.

¹⁾ Сталин—Политотчет на XVI парт'езде.

Өні Франция мырсо јитны СССР-лы паныд. Сы вöсна сјјө мырсо вöчны „Пан-Европа“, чукортлис „Пак-Европејскöј“ комиссия, көні көсјис ескö вöчны өтi план СССР-көд тышкасны. Французскöј генералјас ветлöны Польшатi, Румынјатi, Чехословакiјатi да вiдлалöны налыс армияјассö, вооруженнöјассö, велөдöны најöс был военнöј техникаö да тактикаö.

Медым пролетариат ез сувт паныд, ез торк был война кешлө лөсөдчөм да мед первојсö СССР көд, капиталистјас, социал-фашистјас лөсөдалöны быдсама комиссияјас, конференцияјас, Лига Нацияјас, көн бытфö сорнитöны „разоруженнö“ нуөдөм јылыс јөз бiн војас, а збылыссö лөсөдчöны война кешлө. Сјјө тыдалö став конференция ужјасгыс, кодөс ми вiдлалим возын. Пример былö бостам Лондонскöј Морскöј конференция, көни разоружитчөм пыдди Франция военнöј флотлөн выныс содö кык мында 1921-22 во сөртi, мiбö 60% Англияскöј флот сертi.

Разоружитчөм пыдди был государство паскөдö военнöј промышленност, ыждөдö военнöј бјуджет.

Со кызi содö военнöј бјуджетјас:

(мiльон долларөн)

	1923 в.	1930-31	воын содöма%
Франциялөн вöли	258	457	77
Англиялөн "	520	537	3,2
САЩ-лөн "	680	847	24
СССР-рытывывса суседјас:	122	178	46

Тас ми адзам, мыј медса јона лөсөдчöны война кешлө Франция да мiјан рытывывса суседјас. Капитализм öни медсасö төждысö лептыны армиялыс техникасö, медым регыдөнжык почис вермыны СССР-öс.

Со кызi лыбö был техникаыс армияјасын мiрнöј пöра дырјi:

Пулемјотјас

	1923 воын.	1931 воын.
Франциялөн	35000	35000
Англиялөн	13000	13000
САЩ-лөн	25000	25000
Рытывывса суседјаслөн	15000	19000

Орудіјас

Франціјалөн	3000	3000
Англіјалөн	2300	2300
САШ-лөн	3000	3000
Рытыввывса сугедјаслөн	2400	4000

	1923 ВОЙН	1931 ВОЙН
Франціјалөн	2000	2000
Англіјалөн	200	500
САШ-лөн	500	570
Рытыввывса сугедјаслөн	175	265

Самолотјас

Франціјалөн	1250	1800
Англіјалөн	600	1150
САШ-лөн	1000	2000
Рытыввывса сугедјаслөн	350	800

Тас ми адзам мијан рытыввывса сугедјаслөн став еікас војенној средствоыс содө зев өдјө, танкјас содөмаөс 8 воін кык мында, самолетјас кык да жын мында кымын.

Мијан рытыввывса сугедјаслөн зев-жө өдјө содоны і војенној заводјас, налы јона отсалоны Франціја да Англіја зајомјас сетөмөн.

Со кызі содө кадрөвөј војенној заводјас:

	1923 ВОЙН	1931 ВОЙН
Польшаын	вөлі 6 завод, лоі	33 завод
Румыңіяын	" 5 " "	17 "
Финландіяын	" 2 " "	15 "
Чехо-словакіяын	" 21 " "	48 "
Ставыслөн вөлі	34 завод, а лоі	113 "

Таыс отар ми адрам, мыј они став промышленностыс вочсö сиз, медым регыдөн почис вуждоны војенној оружјö вöчны.

Со мыјда вермöны вöчны öви тöлыснас

Пулемјотјас

	1923 воын	1931 воын
Франција	7000	8000
Англија	7000	9000
САСШ	16000	20000

Танкјас

Франција	1000	2000
Англија	1000	2500
САСШ	500	3000

Самолотјас

Франција	3000	4500
Англија	3000	4500
САСШ	2500	6000

Газјас (тоннаөн).

Франција	4000	10000
Англија	4000	10000
САСШ	10000	40000

Војна дырји став промышленностыс пондас ужавны војна вылö.

Тажö ставыс петкöдлö, мыј капитализм бешöннöја лöсöдчö војна кешлö. Кодкöд-нö лоö војнаыс медвоз? Та вылö воча кыв сетöны асныс буржуазној економистјас, гењералјас, газетјас да медга бура висталисны (суд вылын) контрреволюционнöј вредителјас, мыј лöсöдöны сјö став морт вијан машинајассö СССР-вылö, медым медвоз пролетарској государствоöс вiр пиас пöдтыны.

сесса пöдтыны революціоннöй двіжењьö да сы пыр петны крїзїсыс.

Со мыї шуö та куѣа французскöй фашист Ерве—„Росси-яыс большевїзмöс кїстöм (тајöс оз ков вунöдны) да капїталистическöй режім сенї сувтöдöм, сетас уж Америкаса да Јевропаса промышленносты 20, 30, 40, 50 во кежлö. Сїјö-жö каднас большевїзмöс кїстöм пуктас пом анархїялы (лыдѣы революціоннöй двіжењьöлы) Індїяын да Кїтаїын“.

Со кущöм туйöд буржуазїя мöдöдчö петны крїзїсыс. Та серты Комїнтерлөн VI конгресс шуїс, мыї „їмперїалист-јаслөн Сöвет сојузлы паныд воїна, ем јавö контрреволюціоннöй воїна буржуазїјалөн пролетарїатлы паныд. Сылөн медса ыжыд целыс—жугöдны пролетарїатлыс дїктатура да лöсöдны белогвардејскöй террор ставмувывса робöчöй класслы да ужалыс јöзлы паныд.“¹⁾

Та понда Комїнтерн шуїс, мыї робöчöй класслы да став ужалыс јöзлы їмперїалистическöй воїна колö вöчны гражданскöйö. Ужалыс јöзлы колö војутны ње СССР-кöд, а ас государствоса буржуазїјакöд.

Öнї мї тöдам, кущöм планјас їнтервенцїя вöчöм куѣа лöсöдлöмаöс да лöсöдалöны французскöй генштабјас, „торгпромјас“ „промпартїјаяс“ „Сојузнöй бїуројас“,—II-д їнтернаціонал отсалöмөн. СССР вылö лöсöдчылöмны локны воїнаöн 1928-öд воö, абу вермöмны бура лöсöдчыны да њужöдöмаöс 1930 воöз, но-ї сек абу арт-мöма да њужöдöмаöс 1931 воöз.

Та куѣа Рамѣн суд вылын вїсталис: „меным тöдса куїм строк їнтервенцїя лöсöдöмын: первоїја строк 1928 во, мöд, основнöй строк—1930 во і медбöрнас öстаткї строк 1931 во“.

1930 во кежлö лöсöдöмаöс СССР-вылö воїнаöн локны сы понда, кыз Рамѣн шуö, мыї 1930 во медса сöкыд во лöö пјатїлеткаын, мыї сек СССР уна капїтал сујас выл стрöйтчан промышленностö да оз вермы бура кыпöдны воїеннöй промышленност.

1930 воын со кущöм план вöчöмны СССР вылö воны:

„Воїеннöй деїствїјöјас заводїтчöм колö вöлі лоны

Румынїја лептысöмсан, сы бöрын, кор лöö вöчöма

¹⁾Тезисы VI конгресса КИ.

нарошно, кушом-кө погранічнөй інцідент. Румынїа бөрса колө вөлі лептөдчыны Польшалы, а сесса прїбалтїискөй странајаслы. Таыс өтар 1930 вога інтєрвенцїаын колө вөлі на дїнө сувтны щөщ врангелскөй војскалы, кодјас мунасны Румынїа пыр да өтлаасаны інтєрвентјас лунвывса армїа дїнө. Ангмїа-лы, сїјө план сертїыс, кодос вөлі вөчөма 1928 воын, колө вөлі јонмөдны операцїајас Чорнөй морєын да Фїнскөй залївын“.

„Воєннөй план, кодї вајөддө өтпырја кучкөмө Мөсква да Ленинград вылө“ (Рамџин).

Но 1930 воын тајө плансө олөмө пөртны бара абу вермөмаөс, сы понда, мыј өтї-кө дїпломатјас абу вермөмаөс воны өтї кывјө СССР-өс јукөмын, мөд-кө, „промпартїа“ абу на вермөма бура лөсөдчыны да строксө інтєрвенцїалалыс нүжөдөмаөс 1931 воөз. Планыс інтєрвенцїалөн, кыз шуө Рамџин колөма сїјө-жө, кодї вөлі вөчлөма 1930 во кєжлө, сөмын содтөмны — вөчны інтєрвенцїаөз економїческөй блокада, медем нєкушөм государство ез понды нөбны төвар СССР-лыс, нї вузавны сылы да сїјөн СССР-лыс вынсө ускөдны.

Мыјла-нө көсјөны Францїа, Ангмїа, Польша да мукөд вөчны інтєрвенцїа?

Да сывөсна, кыз шуө Рамџин, медем Ангмїа бостїас кї улас Кавказ. Торјөдны СССР дїныс да сєтны імперїалїстјас кїө Україна (Францїалы Донбасс, Польшалы асыввыв Украина) да с. в. Но „промпартїалыс“ ужсө ОГПУ-өн ердө петкөдөм бара-на торкїс 1931 воын вөчны інтєрвенцїа, торкїс сы понда, мыј інтєрвенцїалөн планыс петїс ердө, пышкөссө вредїтелјассө пуксөдїсны надежнөй местаө, інтєрвенцїалөн планыс јөзасїс ставмувывса пролетарїат возын.

Но помасїс-ө та вөсна інтєрвенцїа кєжлө лөсөдчөм? Серт ез. Имперїалїстјаслөн быд лунса полїткаыс вөчсыссө і өнї тајө план сертїыс.

Мојд кывјас „Сөветскөй дємпїнг“ јылыс, „мырдөна уж“ јылыс, ем сїјө-жө плансө воөз нуөдөм. Францїа да САСШ „Сөветскөй дємпїнгөн“ да „мырдөна ужөн“ көсјөны вөчны економїческөй блокада, кодї індөма најө пла-

мын. Рытыввывса суседјаслөн, мукöд сертыыс торја öдјөн
вооружајтчöмыс, мунö сјјö план серты-жö.

Тајö ставыс шуö, мыј имперіалізм бешеннöја лöсöдчö
выл војна кежлö. Та вöсна ИККИ-лөн X, XI да XII пле-
нумјас шуісны, мыј СССР-лы паныд војеннöј интервен-
ціја вöчöм лö меdса главнöј опасностөн ставмувывса
пролетаріатлы да сы вöсна коммунист партіяјаслөн быд
странаын лö меd ыжыд уж, вiставлыны пролетаріатлы
буржуаціялыг војна кежлö лöсöдчöмсö, организујтны
став пролетаріатсö Ленин лозунг гөгөр „Имперіалистическöј
војна, вöчны гражданскöј војнаö!“

ЈУАГОМЈАС

1. Мыјла капитализм нога да социалистическöј овмöсјас оз вермыны тышкас-
тöг ортчöн оены?

2. Мыјла буржуаціја сіннас оз адзы СССР-öс?

3. Мыјла буржуаціја арміядс механизирүтö?

4. Мыј петкöдліс „промпартія“ вылын да „союзнöј бјуро“ вылын судјас?

5. Мыјла Коминтерн лыдфö СССР вылö всјаөн воём главнöј опасностөн
öпја кады?

Та бöрын вöчöј војеннöј уголокад диаграммајас, кызі буржуаціја вооружајтчö.

СОДТÖд. Колö лыдфыны со кушöм роч ыгаја с:

1. Итоги 16-го с'езда ВКП(б) стр. 33-36.

2. Сталин—Полит отчет ЦК ВКП(б) на 16-м партс'езде разд. 1, §3.

3. Ворошилов—Реч на 16-м парт. с'езде.

4. Резолюция XI пленума ИККИ по докладу т. Кашена и резолюцим XII
пленума ИККИ.

5. Удар по интервентам, с предисловием т. Радека гл. II и III.

6. Минц—Новая интервенция в свете старой.

7. Иванов и Лебедев—Сорвем маску рабовладельцев.

СССР-лөн ВЪЕШНӖӖЙ ПОЛИТИКА

ИмперіалістическӖй госу́дарство́жаслыг поли́тика ви́дла-
лӖм бӖрын, ми а́дзім, мы́й налӖн поли́тикаыс вескӖдӖма:
1) СССР-Ӗс жугӖдны; 2) колоңі́ја́жасӖс грабӖтны; 3) унжык
рынокжас бостны, вылыг јукны мӖрсӖ; 4) революціоннӖй
дѣвѣжӖнӖӖ пӖдтыны да с. в.

Ми а́дзам, мы́й сещӖм поли́тикаыс петӖ Ӗнѣ́жа капи́та-
лі́зм ногса овмӖссыс, кор сѣ́јӖ пондѣс быд бокгаң сѣ́-
мыны.

Ӗнѣ́ ми́жанлы колӖ ви́зӖдлыны, кушӖм-жӖ СССР-лӖн
внѣшнӖӖй поли́тикаыс?

Ми 2-d раздѣлыг а́дзылім, мы́й СССР-ын овмӖс ногыс
ѣ́к мӖдара капи́талі́зм ногса овмӖсыс, мы́й СССР стро́йтӖ
соціалістическӖй овмӖс. Капи́талі́зм овмӖсын-кӖ поли́тика-
ыс вескӖдӖма сетчӖ, ме́дым унжык верміс буржуа́ѣ́жа
бостны прѣ́был і тасаң петӖ госу́дарстволӖн поли́тикаыс,
то СССР-лӖн поли́тика петӖ соціалістическӖй овмӖс стро́и-
тан ужыс.

ТашӖм подулыс—поли́тикалы возыв пуктӖ мӖрнӖй ту́ј,
сы понда, мы́й быдсама во́јна торкӖ вӖчны ме́д ыжы́д
могсӖ,—стро́йтны соціалі́зм. Ми́жан партѣ́јалӖн да со́вет-
скӖй правѣ́тельстволӖн, ме́дса ыжы́д мог та́јӖ ка́дын, пӖрт-
ны олӖмӖ 5 во́са план, лӖсӖдчыны мӖд ви́тво́са план
олӖмӖ пӖртӖмӖ. Та́јӖ моггыс петӖны мукӖд могјас. Таты́е
быд морт вермас гӖгӖрвоны, мы́й 5 во́са план оз по́ч
олӖмӖ пӖртны мӖрнӖй стро́ительствотӖг, оз по́ч олӖмӖ
пӖртны, став выныс-кӖ СССР-лӖн лоӖ ви́зӖма во́јна вылӖ.
Та во́сна со́ветскӖй правѣ́тельство быдсама ногӖн тышкасӖ
мӖр во́сна, оз со́мын кывјӖн, а збымыс, дѣлӖ вылас.

Молотов јорт, Со́ветјас 6-d сѣ́зд вылын та́зі ви́стали́с
правѣ́тельствы́с поли́тикасӖ: „Ми́жан ме́дса ыжы́д моггыс—
тыртны прѣ́ти́метка да обеспечѣ́тны во́зӖ ке́жлӖ стро́ител-

ство. Тажо индө пышкөсса політикасө сөветскөй властлыг да өтлаын сыкөд индө мјанлыг вњешњөй політика. Мјан лозунгөн колө—всеобщөй мјр јонмөдөм вөсна тыш да мукөд госуларствојаскөд мјрнөй воыгөмјас јонмөдөм.

Воэө „основнөй подулыс мјан пјатілеткалөн да соціалізм стрөитан став ужлөн ем мјр, мукөд госуларствојаскөд мјрнөја воыгөм јонмөдөм¹⁾).

Тајө, ђерт, оз шу сјјөс, мыј СССР јітчө капіталізмкөд, а тајө шуө, мыј СССР-лөн політикаыс паныда імперіалістическөй політикалы. Имперіалістјас-кө өні мырсөны кыз-мыј поэө регыджык заводітны војна, СССР, кыз мыј вермө імперіалізмјаслыг војна кежлө лөсөдчөмсө торкө, јөзөдө налыг војеннөй політикасө.

Сјјө поэө адыны сес, мыј СССР-лыг разоружітчан проектсө Жењеваын Ліга Націј ез-пріміт. Сөветскөй проект серті, колө вөлі нуөдны тыр всеобщөй разоруженњө, сы бөрын поэіс пөрјастөг сорњітны мјр јылыс, но тащөм проектыс імперіалістјаслөн јурсыс сувтіс да ставыс өті гөлөсөн горөдісны, мыј тащөм тор-прімітны оз поэ. Сек Літвінов јорт ічөтжык проек сетіс, код серті быд госуларстволы колө өнја вооруженњөсө чінтыны 50% мында. Тас імперіалістјас бара-жө повчісны, кызі воэаа проектыс. Тајөн Сөветскөй сојуз петкөдліс ставмуывса ужалыг јөзлы ассыс мјрнөй політикасө да імперіалістјаслыг Жењеваын пөрјасөмсө.

Імперіалістјас дугдывтөг нуөдөны војнајас колоңјајаскөд, медым најөөс кутны ас кі улас, медым унжык пычкыны ужалыг јөзлыг вынсө.

СССР-лөн њекущөм колоңја абу, њекущөм колоңја-көд војна оз нуөд. СССР кыз-мыј вермө быд колоңіалнөй странакөд лөсөдө бур воыгөм. СССР дорјө бөрө колөм странајасөс бара-жө оз кыв вылын, а збылыг, ђелө вылын, сјјө петкөдлө Турціјакөд, Персіјакөд, Афгаңі-станкөд да Кітајкөд воыгөм, сјјө, петкөдлө, мыј СССР важ царскөй колоңјајасөс Россіјалыг, кыз Туркестан да с. в., өткөсәліс мукөд областјаскөд да отсалө налы паскөдны овмөс, вөтөдны возын муныг роч јөзөс стрөитны соціалізм.

1) Молотов—Заключительное слово на VI съезде советов СССР.

Тас ми бара адзам, мы СССР-лөн политикаыс колонияжас куца зик модара империалистическөй политика серти. Империалистжас военнөй силаөн бостоны колонияжасөс, быд ногыс дескөдөны, торкөны паскөдны овмөссө,—400 миллион жөзөс виэоны рабжас моз. СССР важ царскөй колонияжаслы отсалө паскөдны овмөс, кыпөдны култура да с. в., жөзөдө ужалыс жөз воэын колонияжасөс империалистжасөн мырдөналөм. СССР-лөн политика колонияжасөс өткөдөвны мукөд государствожаскөд—кутны мирнөжа воысөм.

Мыла сижө СССР-лы колө?

Колө сы вөсна, мы мирнөжа воысөм мукөд странажаскөд буржөдө торгутөм жаскөд, а торгутөны жаскөд, мижанлы өни зев-на колана, мижанлы налөн колөны маши-нажас, налы—мижан сыржо.

Капиталистическөй странажаскөд торгутөм отсалө СССР-лы өдйөжык тыртны витвога план, отсалө мижанлы бостны вым сложнөй машиннөй техника, кодө мижанлы зев колана, медым нуөдны индустриализация СССР-ын. Сөмын ми нөбам мижанлы колана товаржас, нөбөгам сылыс-кодө буржыка воысө СССР-көд, кодө нөбө шөщ СССР-лыс товаржас. Кушөм страна нуөдө ағысөветскөй камнаһнө, кыз өни САСШ да Франция, сижө странажасас СССР оз понды вөчны вым заказжас, кодө дөрт-жө жома кучкас капиталистжаслы аслыныс.

Та куца советскөй правительстволы Советжаслөн VI сезд сетис чорыд наказ: „Сезд обжызывайтө СССР-лыс правительствөс примитны чорыд меражас, чинтыны төвар нөбөм сижө странажасыс, коджас советскөй Союзкөд хөжжаственнөй воысөмсө жөнмөдөм пыдди советскөй экспортлы торкөны фальшивөй мождкывжасөн „мырдөна ужжас“ жылыс да с. в. вевтысөмөн.

Тажөн СССР сетис вочакыв Франциялы, САСШ-лы да мукөджаслы, коджас „советскөй дөмпингөн“, „мырдөна ужжөн“ вевтысөмөн, көсөны вөли ордны советскөй экспорт. Мы „мырдөна ужжас“ жылыс сорни ем мождкыв, петкөдлис ачыс Америкаыс, кодө вөчис сөщөм шуөм,—Америка оз понды нөбны СССР-лыс, „мырдөна ужжөн“

вочан товарјас, кушом товар ем аслас тырмымон, а тырмытом товарјас выло тајо шуомыс оз паскав“. ¹⁾ Тајо петкодло, мыј Америкалы „мырдона уж“ абу сен, кытыс сјо боето ыжыд прибымјас, а „мырдона уж“ сени кушом товарјас СССР-лөн вежласоны Америкаса товарјаскод, шуам вөр. СССР, ферт, оз понды имперіалістјас дом жылын овны, оз понды лөгодны ассыс заграңичао товар вузаломсө-һөбөмсө најо (имперіалістјас) колөм серті, а нуодо ассыс чорыд політика, коді колана СССР-лы.

Өні СССР унжык капиталистическөј странајасыскөд вузасө-һөбасө дај воҙо пондас, кың-мыј поңас паскөдны сјо вузасөмсө. Неважөн-на СССР вөчис договорјас Италијакөд, Германлијакөд, Испанијакөд, кодјаскөд пондас паскавны вузасөм-һөбасөмыс.

Капиталистическөј странајаскөд вузасөм-һөбасөм озна петкодлы, мыј најо (капиталистјас) СССР-выло бура пондисны виҙөдны, оз-һин көсјыны тышкасны. Вузасөны најо СССР-көд асланыс выгода-понда. Но налы јешшө-на выгоднө лоө, кор оз ло Советскөј правительство, кор бөр пукгасны ыжыдавны Рабушинскөјјас, кор најо асныс пондасны СССР территорияын көңајнычајтны.

Сы понда, кың ми воңын аңылим, быд государство. көң отарсаңыс і вузасө, мөдарсаңыс лөгөдчө СССР-лы мышкас пурт сујны, лөгөдчө жагөдны СССР-өс.

Тајо щөктө СССР-өс вөчны ассыс политикасө сиз, мед ми пыр вөлим лөгөдчөмаөс имперіалістјас воөм выло паныд сувтны. Советскөј правительство оз көсјы пөрјавны ужалыс јөзөс да вескыда шуө, мыј коркө-коркө капитализм панас војна СССР-көд, сјо ми аңылим 5-д јүкөдыс, кың најо вооружајтчөны.

Тас петө СССР-лөн политика, тышкасны мир вөсна, да сикөд щөщ јонмөдны СССР-лыс дорјысан вын. Кор ми аңам, кыңи мијан выло лөгөдчөны воны војнаөн, ог, ферт, вермө кјасөс кресталөмөн овны, а колө сещөма јонмөдны дорјысан вын, медым һекушөм враглөн пиньыс ез мөртчы. СССР-өс дорјыны колө оз сөмын СССР-ын олыс ужалыс јөзлы, но і ставмуыввса прометариатлы.

Та серті комінтернлөн VI конгрес шуис, мыј СССР вьешнөј политикалөн могыс, „сулавны международинөј

¹⁾ Постановление VI съезда СССР по отчету правительства СССР.
13. Лөвкост оланног.

революція доржысөн да вічны социализм стрөитан уж, коді ачыс аслас олөмөн і быдмөмөн революціонизирүjtө мiрсө.“¹⁾

Кыжі СССР-лы јонмөдны доржысан вынсө? Медса воҗ колө содтөдөн тыртны да реғыдөнжык 5 воҗа план, меҗым СССР верміс овны, кор імперіалістјас оз пондыны сетны машинајас, сы вылө колө стрөитны аслыным машина вөчан фабрік-заводјас, колө паскөдны сөкыд индустріја (чугун, сталь, ізшом, нефть да с. в.)

Мөд-кө колө јонмөдны му-віҗ ужалөм, нуөдны дорывыв коллективизација да сы под вылын бырөдны кулакөс, кыҗ классөс, мехаңизирүjtны віҗ-му овмөс вөдiтөм. Көјмөд-кө јонмөдны мiјанлыҗ Гөрд арміјаөс, меҗым сiјө вөлі бура грамотнөј і военнөј делө куҗа і політика куҗа. Кыпөдны арміјалыҗ технiкасө. Имперіалістјас-кө мiјан вылө пондасны танкјасөн, броңевөј автомобилјасөн, аеропланјасөн воны, а мi пондам тышкасны на-көд куш кiөн, сек, дерт, мi ог вермө на воҗын сулавны, сек дерт, мiјанөс кокңыд лөө вермыны. Кор мiјан лөө бур военнөј технiка, кор мiјан гөрд арміја лөө зумыд да кужны пондас сiјө технiканас вөдiтчыны, кор мiјан тылын промышленность да віҗ-му овмөс пондасны бура ужавны, сек дерт, налөн оз мөртчы пiңыс. Кор мiјан Осоавіахім пондас бура ужавны, отсавны тылын арміјалы, чукөртны ас гөҗөрыс ужалыҗ јөзөс, меҗым тышкавны і пыщкөсса враҗјасөс, (кулакјасөс, вредiтелјасөс да с. в.) кор сiјө велөдас віңтовка кутны да прөтiвогазөн вөдiтчыны не сөмын мужiчөјөс, но шөщ і нывбабајасөс, сек, дерт, враг оз вермы мiјанөс һiнөмөн бостны.

Мiјан выныс таыҗ өтар ем імперіалістјас тылын, сiјө гөҗөрвоыҗ ужалыҗ јөз, кодјас, дерт, мiјан дор сувтасны. Со мыј мiјанлы өнi гiжө мукөд странаыҗ прөметаріат:

„Мi тiјанлы бур сојузңиқјас, мi віҗөдам асным вылө, славнөј гөрд арміја бојевөј тыл вылө моз. Сiјө тылыс, Сөветскөј сојузлы војна објавітан лунө, лөас меҗвоҗа фронт воҗын Сөветскөј сојузөс дорјөмын“. (Гөрд Веҗдiнгса безработнөјјас).

¹⁾Тезисы VI конгресса КИ о борьбе с военной опасностью.

Либö, со гижöны Прагаса робочöйяс, (Чехо-словакí-
яын столица). „Вojна-кö лоас тi верманныд чорыда
надейтчыны чехо-словакíяса робочöйяс сознательност
вылö. Сöветскöй сојузлы воjна објавитан медвоэда лу-
ныс лоö граждaнскöй воjна вылö сiгналöн.

Тащöм пижöдjасыс СССР-ö уна странаыс воöны.
Сöмын буржуацíя вермас-на ылöдны уна jöзöс, медем
тоjыштны најöс Сöветскöй сојуз вылö воjнаöн.

Сы вöсна, медем мi вермiм доjыны аснымöс имперia-
листjасыс, кöлö jонмöдны дорjысан вын СССР-лыс.
„Öтi кок пидöс паста jöзлыс му ог кöсjö бостны, но
i ассыным. öтi вершöк му ог сетö некодлы“ (Сталин).

Тащöм СССР-лөн вñешнöй полiтика.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыjла СССР нудö мiрнöй полiтика?
2. Кушöм СССР-лөн полiтикаыс колонíяјас куца?
3. Мыjла СССР лöсöдö мiрнöја вольсэм капиталистическöй странјаскöд?
4. Кушöм полiтика СССР-лөн капиталистическöй странајаскöд вузасöмын?
5. Мiрнöја вольсэм лöсöдöмөн бырö-оз војеннöй опасност, да мыjла?
6. Кушöм могјас сулалöны тíјан школа воын дорjысан вын jонмöдöм куца?

Та бöрын вiздöлö—кушöма ужалö Осоавиахимса јачекаыд тíјан школаын,
абу-кö сiјö организујтö. Њыкö осоавиахим шленö став велöдчыстö, тöдмалöј ку-
шöма ужалö осоавиахим сиктад, рајонад, сетöј налы отöбг ужсö бурмöдны. Ыста-
лö велöдчыцјастö вöр керкајасö, мед кыскыны вöрлечысјасöс осоавиахимö. Абу-на
кö школаад, колö организујтны војеннöј кружокјас (стрелковöј, ПВО, санiтарнöј).
Тыс öтар колö лыдфыны со кушöм роч нiгајас:

1. Сталин и Каганович—Отчет ЦК 16 с'езде ВКП(б)—доклад Сталина, разд. I, § 3.
2. Молотов—Борьба за мир, борьба за социализм (доклад на VI с'езде советов.
3. Программа коминтерна, разд., 5, § 2.
4. Тезисы VI конгресса КИ о борьбе с военной опасностью.

7. Выводјас

Торјөн-торјөн кыкнан сикас овмөссө, капиталистическөј да социалистическөј овмөссө видлалом бөрын, вочам ставгыс выводјас, петкөдлам сiјө тыдалан торјассө, кодјас торјөдоны сiјө овмөсјассө, петкөдлам кытчө вооны тујјасыс налөн.

1. Капиталистическөј общество јукөма кык основнөј класс выло: пролетариат, кодјаслөн ужавны верманлун кыңзи ынөм абу, аснысө вердоны асыныс ужалан вынсө вузалөмөн; буржуазіја, код кыин став ужалан көлујыс обществослөн: фабрик-заводјас, банкјас, рудникјас, көрттујјас, му-вiз да с. в., кодјас асланыс кiөн сiјө ужалан көлујнас оз ужавны, а ужөдоны јөзөс, робочөјјасөс. Капиталистјас робочөјјаслы ужаломыс оз тыр дон мынтыны, а мынтоны сомын щыг ыгө пөт сојөм-јуөм да муртса паскөм выло, кодi колө сы бөрын, капиталистјас бостөны асланыс i сы понда капиталистјас пыр өтарө озырмөны. Капиталистическөј овмөс сiз-кө кутсө робочөјјасөс (капиталистјасөн) експлоатирујтөм вылын.

2. СССР-ын ужалан көлујыс унжыкыс государство кыин, робочөј класс кыин, сені оз өтка морт владејт көлујөн, а став робочөјыс, ужалан көлујыс абу өтка јөзлөн (частнөј) собственности, а общественнөј, көчаиныс на вылын абу капиталист, а робочөј класслөн государство. Сiзкө СССР-ын ыжыдалыгыс абу буржуазіја, абу експлоатирујтыс класс, СССР-ын ыжыдалан овмөсас абу експлоатација.

3. Капиталистическөј обществоын овмөсас ыжыдалө буржуазіја. Сы пыр сiјө бостө ас кiас i политическөј власт. Буржуазнөј государство пыр лiчкө, мырдөналө робочөј классөс да ас ужөн олыс крестанаөс щөктө овны сiз, кыз колана буржуазіјалы, мырдөналө вузавны асыныс вынсө, мырдөналө овны пемыд, зескыдкеркаын, щыг ыгө пөт, кывзыны буржуазіјалыс-

Буржуазнөј государство пыр чорөдө експлоатација, гырысмөдө прибылјас, јонмөдө асыс ыжыдалөмсө.

Сiз-кө капиталистическөј обществоын властыс ешажык јөз кыин, буржуазіја кыин, сені ешажык јөзыс мырдөналө унжык јөзсө.

4. СССР-ын властыс робочөй класс кын. Государство пыр робочөй класс эксплуатіруйтө буржуазіяос, вөт-лө ыжыдалыс, мырда-дө буржуазіялыс ужалан көлү да оз лез буржуазіялы эксплуатіруйтны, нарвітны робочөй классос. Государство пыр робочөй класс ыжыдалө овмө-сын. Робочөй класс СССР-ын ітчө ужалыс крестанакөд, вөчө ськөд сојуз да кыскө сійөс щөщ государствоөн управлајтан ужө. Робочөй класс СССР-ын государство пыр бырөдө классјас да классјас ылө обществолыс јукөм. Сіә-кө СССР-ын властыс унжык јөз кіас, унжык јөзыс ыжыдалөны ешажык ылын, буржуазія ы-лын.

5. Капіталізм өні пыріс сешөм протіворечіеө, мыј ез понды вермыны кыпөдны, воэө производітельнөй ынјасөс. Производстоыс общественнөй, а прісвојењнөыс частнөй. Сы понда капіталістическөй общество оз вермы тырөн ужөдны машинајас, заводјас, ськөд ортчөн уна мільон ужтөм јөз шыгла кулоны. Ужтөмалөмыс војна бөрын капіталістическөй обществоын пыр өтарө содіс, сійө-і пет-көдлө, мыј капіталізм оз-нын вермы ужөдны најөс. Тајө петкөдлө, мыј производітельнөй ынјасыс јона-нын кыптис-ны, сійө оз төр буржуазнөй частнөй собственност рамкаө, частнөй собственност торкө производітельнөй ынјаслыс паскалөмсө. Сіә-кө капіталізм пыріс крічісө, көні ківөсө став капіталістическөй сістемаыс.

6. СССР-ын производітельнөй ынјасыс паскалөны сешөм ыжыд өдјасөн, кушөмөс ез-на адзыв некушөм капіталістическөй страна, сійө сы понда, мыј СССР-ын пролетаріат шыбітис буржуазіяос ыжыдалөмыс да бырө-діс ыжыдалан промышленностын частнөй собственност. Капіталізм-кө пыр өтарө пондіс улө летчыны, пыдөжык пырны крічісө, СССР-ын овмөсыс пыр өтарө кыптө воэө. СССР тыртө 5 вога план 4 воөн. СССР пыріс соци-алізмө. СССР-ын пролетаріатлөн да ужалыс крестана-лөн овмөсыс пыр өтарө бурмө. СССР-ын пролетаріат крестанакөд сојузын нуөдө дөрвыс коллективізація, көді бырөдө медбөрја условіјөсө капіталізм чужөмлыс да көді бырөдө медбөрја эксплуатірујтыс классос—кулакөс. Капіталізм-кө тојыштөма улч ылө 40 мільон јөзөс шыгјавны, уна со мільон јөзөс колоніяјасыс вічө пемы-

дын, шыгјөн, — СССР-ын бырөдөмө ужтөмалөм, став ужалыс јөзыслы сетөма уж.

7. Медым мездыны став ужалыс јөзсө сир-курыд оломыс, сөкыд експлоатацја улыс, капиталистјас нарті-төм улыс, медым мездыны производительнөј вынјассө капиталистическөј дом јылыс, медым паскөдны сјјөс помтөг, капиталистическөј странаса пролетариат возын сулалө мог — тышканы буржуазіјакөд, бостны власт ас кјас, вөчны ассыс дјктатура. Мырфдыны буржуазіја кыыс ужалан көлуј да вөчны сјјөс общественнөјөн. Сіңкө капиталистическөј странајасса пролетариат возын сулалө мог — вөчны пролетарскөј революцја да став му вылас пролетарскөј дјктатура.

8. СССР-са пролетариат возын сулалөны могјас — јонмөдны да дорјыны пролетариатлыс дјктатура. Паскөдны социалистическөј промышленост — подувсө социализм-лыс, кыпөдны техника. Кыпөдны култура ужалыс јөз-лыс. Вужөдны му-вің ужалөм социалистическөј тујвилө, өтка посны крестана овмөсјас өтувтны гырыс өтүвја овмөсјасө, пукеөдны сјјө гырыс овмөсјассө машиннөј техника вылө. Сорвыв коллективизација под вылан бырөдны кулакјасөс. Отсавны мукөд странаса пролетариатлы вөчны пролетарскөј революцја да накөд щөщ өтлаын вөчны коммунизм став му-вылын.

УУАСӨМЈАС

1. Кушөм классјас вылө јуксө капиталистическөј общество?
2. Кушөм классјас емөс СССР-ын?
3. Код кын властыс капиталистическөј обществоын?
4. Код кын властыс СССР-ын?
5. Кыңи паскалө овмөсыс капиталистическөј обществоын і СССР-ын, кытчө воө капитализм і кытчө воө СССР?
6. Кушөм могјас сулалөны капиталистическөј странајасса пролетариат возын?
7. Кушөм могјас сулалөны СССР-са пролетариат возын?

8. Мыј сешдөм социалистическөј да коммунистическөј строј

Мі гөгөрбок відлалім капиталистическөј общество да капитализмлыс коммунизмө вужан общество. Мі аңзім, мыј капитализмлөн паскалөмыс лөсөдө аслыс-жө помсө, кодјө аслыс-жө гу, лөсөдө гырыс өтүвја производство, лөсөдө вым класс-пролетариат, коді жугөдө, гуалө сјјө-жө капитализмсө. Мі аңзім, мыј пролетариатлөн могыс

лөөднү сещом овмөс, коди шусо социализмөн, — коммунизмөн. Пролетарият со во-нын тышкасо сещом овмөс лөөдөм вөсна. Оні мїжанлы колө-ї віқодлыны, мыї-жө сещом сїјө социализмыс да коммунизмыс, мыїөн најө торјалөны мөда-мөдөыс.

Тажө тусө пролетариятлы індісны Маркс, Енгельс да Ленин, өні коммунистическөй интернационал гіжіс сїјөс аслас программаө.

Мыї-жө сещом социализмыс?

Маркс сертї социализм сїјө ем коммунизмлөн первоїја стадїяыс, социалистическөй да коммунистическөй стрөй абу өта-мөдыслы паныда сулалыс общественнөй стрөйјас, а налөн подувыс оз торјав, — өтї. Отмоза пондас өтлаасны ужалан көлуї ужалыскөд. Но зікөз ноїөос өтлаавны оз позь, сы вөсна, мыї најөлөн мөда-мөдыскөд ем торјалан-јас. Мї-ї віқодлам тыдалан торјассө социализмыс да коммунизмлыс.

Социализм торјөдөны Маркс, Енгельс да Ленин коммунизм діныс сїјөн, мыї социализм быдмө важ капиталистическөй общество пышкыс сы понда социализм дырїї пондасны кыссыны-на капиталистическөй обществолөн кушдөм гурө віқјас. Колө-на капитализмлөн віқјас овмөсын, јөзкост оланногын, јөз јур вежөрын да с. в. Пондасны-на сек уна јөзөс кыскыны капитализм дырса торјас, прївычкајас. Социализм торјалө капитализмыс сїјөн, мыї став ужалан көлуыс лөө общественнөй; частнөй. собственност, мыї вылын кутөө капитализм, сек оз-ло. Оз-кө ло частнөй собственност, сек оз-нын вермы сїз-кө лоны і эксплуатация, сек оз-нын вермы морт мортөс эксплуатирујтны.

Та сертї Сталин јорт партия 16-д сїезд вылын шуис, мыї өні СССР пырис „социализм периодө“, мыї СССР-ын унжык, нуөдыс производствөыс, і веласөмыс, лөі общественнөй, мыї сенї абу эксплуатация мыї СССР-ын овмөс-сө нуөдө социалистическөй сектор.

Социализмын-кө оз-ло эксплуатация, оз вермы секї лоны классјас вылө јуксөм обществолөн оз лоны секї классјас, кушдөм өні емөс; но зікөз бырөдны јөзкостса торјалөм социализм оз-на вермы, сы понда, мыї социализм дырїї оз-на сещом вылын лоны производителнөй вын-

јас, производителност уждён, медым вермисны откодав
овны став јозыс.

Социализм оз-на вермы бырөдны помөз уж јукөм јоз
костын обществоас, колө-на сек быд уж динө торја пук-
төм јоз, а сја-кө-і оз-на быр умственнөј да физическөј
уж костын торјалөм. Торја јоз-на пондасны умственнөј
ужөн ужавны, торја јоз физическөјөн, кызі өні шуам ем
инжењер, ем робочөј, оз-на сек быд робочөј понды
вермыны лоны инжењерөн.

Коммунистическөј интернационал аслас программаын
со кызі та куза шуө: „Уж јуклөм, либө кушөм-кө ужа-
лан функција закрепитөм торја јозы, јешщө абу-на бырө-
ма і сја-жө абу-на бырөдөма унжыксө паныда сулалөм
умственнөј да физическөј уждөн... Абу-на јешщө бырөдө-
ма помөз паныда сулалөм карлөн да сиктлөн.¹⁾“

Колө-на-кө уж јуклөм јоз костын, сја-кө оз-на вермы
бырны і јозкост торјалөм, өтө пондас вермыны буржыка
ужавны, унжык бостны, а мөд ешажык. Сы понда, мыј
оз-на ло тырмымөн паскалөма техніка, і оз-на ло тырмы-
мөн вылын уждөн производителност, оз-на поз сек
откодавны став јозсө, сетны быдөнлы сымында, мыјта колө,
а пондасны сетны сымында, мыјта да кушөм уж сјө ужа-
лис, пондасны сетны уж сертө. Тан ескө і ылөссагыс
бытө ло откодалөм, өд быдөн бостө уж сертө, но-өд
јозыс абу откодөс „өтө јонжык—шуө Ленин, мөд омө-
жык, өтө гөтыра, мөд гөтыртөм, өтилөн унжык чемагыс,
мөдлөн ешажык да с. в.“

Сы понда Маркс шуө, мыј откод права абу комму-
нистическөј принцип, а буржуазнөј, сы понда, мыј сјө
откод праваыс јозсө оз откодав, а торјөдө.

„Сја-кө— шуө Ленин - справедливост, да откодалөм
(равенство) первојја фаза коммунизмлөн (социализм-С. Р.)
сетны јешщө оз-на вермы, колө-на торјалөм озырунын
і торјалөм несправедливој, но оз-нын ло експлоатација
мортос мортөн, сыыс, мыј оз поз бостны ужалан көлуј,
фабрикајас, машинајас, му да мукөд, частнөј собствен-
ностө“²⁾.

¹⁾ Программа коминтерна, раздел III.

²⁾ Ленин—Государство и революция, т. XXI, III изд ст. 438

Колө-кө тащом јоз костса торјалөмыс, колө-кө „буржуазној право“, колө-і сещом орган, коді пондас щоктыны вочны і овны сјјө право сөртеыс, колө на сіз-кө мијан пролетариат государство.

„Артмө,—шуө Ленин,—мыј коммунизм медвозза фаза дырјі колө не сөмын буржуазној право, мыј-кө дыра кежлө, но даждө і буржуазној государство буржуашијатог“.¹⁾

Но тајө государстволөн могыс лоө не јонмөдны да паскөдны тырмытөмторјассө социализмыс, кодјасөс ми индм, а бырөдны најөс. Социалистическөј общество дерт оз вермы лоны плантөм, став производствөыс пондас мунны өтө план сертө. А некущом планөвөј овмөс, көнө быдөн бостөны уж сертө прөдукт общественној складыс, оз вермы лоны бура учот нуөдтөг да бура контрол пунктөтөг.

Бура учот да контрол пунктөм сјјө медса колана торјас лоөны планөвөј социалистическөј овмөсын.

Секө „став обществоыс лоө өтө контораөн і өтө фабрикаөн, өткода ужөн і өткода мынтөмөн“.¹⁾

Но тащом обществоө јоз дерт оз сувтны, пролетариатлөн да коммунист партијалөн целыс абу тащом общество, көнө ем-на јозкост торјалөм, а сещом общество көнө став јөзыс лоөны өткодалөма.

Тырмытөм торјасыс социализмлөн, важ капиталистическөј обществолөн сөд чутјасыс социализмын петөны сы понда, мыј производителној вынјасыс абу-на вылө кыптөма медым најөс бырөдны... Оз поз мөвпавны, мыј капитализм жугөдөмөн, јөзыс пырыс-пыр велаласны ужавны обществаы норма сеттөг.²⁾

Кор производителној выныс кыптас вылө, сек і сјјө тырмытөм торјасыс бырөны, кор „јөзыс агныс өдјөм пондасны вермыны прөродалыс вынсө,“ кор јөзыс „агныс агнысө перевоспитајтасны коммунизм духөн“ сек сјјө „вужө тыр коммунизмө“.

Коммунистическөј обществоын производителној вын кыптас зев вылө; сен оз ло некущом торкан торјас сјјө кыптөмлы. Капиталистическөј обществоын-кө уна вын мунө классөвөј тыш вылө, уна вын мунө обществолөн

1) Ленин-Государство и революция т. XXI стр. 440

2) Ленин-Государство и революция т. XXI изд III-д

ужавтөм классјасос вѣдөм вылө, уна мѣллон јөз кулөны
војнајас вылын да с. в., коммунистическөј обществоын
став сѣю общественнөј выныс пондас мунны производ-
ителнөј вын кыпөдөм вылө, природакөд тышкасөм вы-
лө. Кор вылө кыптас производителнөј вын, вылө кыптас
техника, сек нѣнөм вылө лоө јөз костын јукны уж, сек
оз ло торјалөм умственнөј да физическөј уж костын, сек
оз ло торјалөм кар да сѣкт костын. „Коммунистическөј
обществоын—медга вылын фазаас (улын фазаыс—со-
циализм—С Р.) бырө противоположност умственнөј да фи-
зическөј ужлөн;... ужыс оз понды лоны сөмын олөм вылө
средствоын, а лоө ачыс медвоzza колан торјөн олөмас;...
быдмасны і производителнөј вынјас... —сөмын сек по-
чана лоө қикөз бырөдны векныд ежөс (горизонт) бур-
жуазнөј праволыс, іобщество вермас гѣжны аслас знам-
ја вылө: „быдөнгаң—вермөм сертѣ, быдөнлы—колөм
сертѣ“.

Тайө шуөмнас Маркс сетѣс гөгөрвоөм коммунистичес-
көј общество юлыс, сетѣс пролетариатлы індөд, кор
вермас лоны јөзөс өткөдалөм. Коммунистическөј обще-
стволөн принципыс оз-нын ло өтмында ужыс өтмында
мынтөм, а лоө принцип, кодѣ мыј мед бура кужө вөчны
сѣюс і вөчө обществолы, да мыјда колө сылы сымын-
да і бөстө обществоыс, некөд сылыс колөмсө оз кут
артавын. Коммунизм дырјѣ, көнѣ оз ло јөзкостса ужын
торјалөм, көнѣ оз лоны лоны классјас, көнѣ быд морт
бөстө быд бөкөгаң развѣтјѣ, көнѣ быд морт төждысө
оз сөмын ас вөснаыс, а щөщ і общество вөсна, сек
некодлы оз лок јурас бөстны шуам дас автомобил, мѣбө
мыјкө мукөд тор, кор вөчныс сѣюн сылы нѣнөм лоө, кор
став продуктаыс тырмымөн лоө быдөнлы.

Сөмын тыр коммунизм дырјѣ бырас помөз јөзкостса
торјалөмјас, да сѣкөд став локыс капиталистическөј об-
ществолөн, сөмын сек лоас свобода быд мортлы. Сек
јөзыс став вынсө векөдасны природаөс бөстны ас қяс.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыјла Маркс социализмсө шуө сѣб-жө коммунизмөн, сөмын, медвоzza
фазанае?

2. Мыјла мѣ торјөдам социализмсө коммунизм дорыс, кор налѣн сурбсыс
өтѣ нога?

3. Кушѡм колѡм торјас капіталізмѡн лѡбны-на социалізмѡн?

4. Кушѡм прінціпыс социалізмѡн ужалѡмын да ужыс мынтѡмын да мыјла
сѣѡс Маркс шуб „буржуазнѡј правоѡн“?

5. Кушѡм прінціпјас лѡбны тыр коммунізмѡн?

6. Мыјла Сталін јорт шуб 16-ѡ парт сјезд вылыи, мыј СССР пыріс „соци-
ализм периодѡ“?

Таыс ѡтар колѡ лыѡѡмы со кушѡм рѡч нѡгајас:

1. Програма Коммунистического Интернационала разд. III

2. Ленин—Государство, и революция гл. 5.

9714

доньс 2 ш. 50 ур.

	Комм-3
3	1790